

Analýza ekonomickej hodnoty neplatenj práce vo vzťahu k HDP ako podklad pre vytvorenie nástrojov pre rodovo vyváženú deľbu práce

Ing. Mgr. Andrej Kuruc (ed.), Ing. Mgr. Miroslava Knapková, PhD.,
Ing. Mariana Považanová, PhD., Ing. Alena Kaščáková, PhD.

Analýza ekonomickej hodnoty neplatennej práce vo vzťahu k HDP ako podklad pre vytvorenie nástrojov pre rodovo vyváženú delbu práce

Hodnota neplatennej práce žien a mužov v domácnosti a jej férové rozdelenie

Štúdia a metodika

Ing. Mgr. Andrej Kuruc (ed.), Ing. Mgr. Miroslava Knapková, PhD.,

Ing. Mariana Považanová, PhD., Ing. Alena Kaščáková, PhD.

Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava 2023

Inštitút pre výskum práce a rodiny vydal túto publikáciu ako súčasť výstupov národného projektu **Prevenčia a eliminácia rodovej diskriminácie** OP ĽZ NP 2018/4.1.2/01., ktorý sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu a Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu Ľudské zdroje www.esf.gov.sk.

Autor a autorky

Ing. Mgr. Andrej Kuruc

Inštitút pre výskum práce a rodiny, Národný projekt PERD

Doc. Ing. Mgr. Miroslava Knapková, PhD.

Katedra ekonómie EF Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Ing. Mariana Považanová, PhD.

Katedra ekonómie EF Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Doc. Ing. Alena Kaščáková, PhD.

Katedra kvantitatívnych metód a informačných systémov EF Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Odborná garancia za PERD

Mgr. Jana Jablonická Zezulová

Inštitút pre výskum práce a rodiny, Národný projekt PERD

Odborné recenzie

PhDr. Silvia Porubänová

Riaditeľka Slovenského národného strediska pre ľudské práva

Prof. Anna Barwińska-Małajowicz, PhD. DSc.

Vedúca Katedry ekonómie a medzinárodných ekonomických vzťahov, Inštitút ekonómie a financií, Rzeszowska univerzita, Rzeszów, Poľsko

ISBN

978-80-7138-186-0

Vydanie

Prvé vydanie

Vydavateľ

Inštitút pre výskum práce a rodiny

Rok vydania

2023

Rozsah

206 strán

Jazyková korektúra

Matúš Krnáč

Spracovanie

Ing. Lukáš Beňo

Obsah

Obsah	3
Stručné zhrnutie výsledkov prieskumu rozsahu neplatenej práce na Slovensku	6
Úvod	12
Neplatená práca starostlivosti žien a jej dôsledky na ich životy	15
Dohovory a stratégie – ľudskoprávne hľadisko neplatenej práce	16
Trendy vývoja množstva neplatenej práce žien a mužov	18
Participácia žien na trhu práce ovplyvnená neplatenou prácou v domácnosti	33
Vplyv zloženia domácnosti na neplatenú prácu žien	41
Muži – status pracovnej sily mužov ukazuje opačné	57
Vplyv neplatenej práce žien na rodové mzdové rozdiely	60
Neplatená práca žien a kvalita zamestnania	62
Ďalšie faktory, ktoré ovplyvňujú neplatenú prácu žien	71
Kultúrne normy, tradičné rodové roly a neplatená práca žien	74
Prínos neplatenej práce a jej monetárnej hodnoty a Rešerš zahraničných prístupov v hodnotení jej objemu	83
Definovanie neplatenej práce	84
Mikroekonomické hľadisko (ne)skúmania neplatenej práce v domácnostiach	87
Makroekonomické hľadisko (ne)skúmania neplatenej práce v domácnostiach	90
Zisťovanie množstva času venovaného vykonávaniu neplatenej práce v domácnostiach	96
Metódy oceňovania produkcie domácností určenej na vlastné použitie	102
Rešerš príkladov dobrej praxe – príklady monetárneho oceňovania produkcie domácností, resp. nákladov na produkciu domácností v zahraničí	112
Výber použitej metódy odhadu monetárnej hodnoty neplatenej práce	116
Východiská metodiky pre odhad objemu neplatenej práce a jej monetárnej hodnoty v podmienkach Slovenska	119
Špecifiká neplatenej práce na Slovensku	119
Ocenenie neplatenej práce na Slovensku	122
Realizácia prieskumu rozsahu vykonávania neplatenej práce na slovensku	129
Výskumné otázky	129
Metodológia, dotazník, spracovanie údajov	131

Prezentácia vybraných výsledkov dotazníkového zberu dát a interpretácia údajov	131
Vyhodnotenie výskumných otázok a výskumných predpokladov	142
Metodika výpočtu monetárnej hodnoty neplatenj práce	155
Metodológia výpočtu monetárnej hodnoty neplatenj práce	155
Monetárna hodnota neplatenj práce v roku 2020	156
Špecifiká obdobia zberu dát a relevantnosť vypočítanej hodnoty neplatenj práce.....	159
Ďalší výskum a odporúčania ďalšieho využitia údajov o rozsahu a štruktúre neplatenj práce	161
Záver	164
Slovník základných pojmov použitých v materiáli:	169
Zoznam bibliografických odkazov	172
Prílohy	184

Stručné zhrnutie výsledkov prieskumu rozsahu neplate- nej práce na Slovensku

Na zber údajov sme použili metódu dopytovania pomocou dotazníka. Ten bol zameraný na neplatenú prácu v domácnosti, na množstvo času, ktoré ľudia venujú jej vykonávaniu. Špecifikom zberu dát bola skutočnosť, že zber prebehol v období pandémie COVID-19. Z tohto dôvodu sme sa prostredníctvom dotazníka pýtali aj na vplyv pandémie COVID-19 na neplatenú prácu, na jej množstvo, štruktúru, rovnomernosť a deľbu jej vykonávania dospelými členmi domácnosti. Dotazník bol anonymný a bol rozdelený do štyroch častí: sociodemografická časť, otázky týkajúce sa neplatenj práce v domácnosti, vplyv pandémie COVID-19 na vykonávanie neplatenj práce v domácnostiach a rodové rozdiely pri vykonávaní neplatenj práce v domácnosti.

Išlo nereprezentatívny prieskum a výsledky dokumentujú najmä skúsenosti žien vo veku 25 – 39 rokov s vysokoškolským vzdelaním. Väčšinou pochádzali z Bratislavského kraja a Bratislavy, čiže z liberálnejšieho prostredia. Buď pracovali na plný úväzok, alebo boli študentky, a asi 13 % žien bolo na rodičovskej či materskej dovolenke (žiadni muži). Viac ako polovica žien žila v partnerskej domácnosti s deťmi do 26 rokov a 71 % žien boli osamelé matky s deťmi do 26 rokov (žiadni muži). Počas pandémie COVID-19 až polovica respondentiek bola doma.

Sociodemografické charakteristiky

- Dotazníkového zberu dát sa zúčastnilo 316 respondentov, z ktorých bolo 44 mužov (14 %) a 267 žien (84 %). Piaty respondent (2 %) ako pohlavie uviedli možnosť „iné“.
- Z hľadiska veku prevládali ženy vo veku 20 až 24 rokov (17,6 %); nasledovala skupina 25- až 29-ročných (15,73 %), 30- až 34-ročných (15,36 %) a 35- až 39-ročných (13,86 %).
- Najviac mužov bolo vo veku 35 až 39 rokov (20,45 %), potom vo veku 40 až 44 rokov (15,91 %) a vo veku 30 až 34 rokov (15,91 %).
- Medzi mužmi aj ženami prevládali respondenti s ukončeným vysokoškolským vzdelaním druhého stupňa (47,7 % respondentov mužov a 45,7 % respondentiek); nasledovala skupina respondentov so stredoškolským vzdelaním s maturitou (25 % mužov a 26,6 % žien).
- Medzi ženami výrazne prevládala skupina s miestom bydliska v Bratislavskom kraji (42,7 %); nasledoval Prešovský kraj (11,6 % žien) a Banskobystrický kraj (10,9 %). Medzi mužmi prevládala skupina s miestom bydliska v Banskobystrickom kraji (38,6 %), nasledoval Bratislavský kraj (20,5 % mužov) a Prešovský kraj (13,6 % mužov).
- Ženy žili najmä v Bratislave (36 %), nasledovala skupina žien žijúca vo väčších mestách (50 001 až 100 000 obyvateľov; 12 % žien). Medzi mužmi prevládali tí, ktorí žijú vo väčších mestách (veľkostná kategória 50 001 až 100 000 obyvateľov; 23 % mužov).
- U mužov aj u žien prevládala skupina zamestnaných na plný pracovný úväzok (61,4 % mužov a 44,2 % žien). U žien boli druhou najpočetnejšou skupinou žiačky a študentky (25,1 % žien). U mužov boli druhou najpočetnejšou skupinou podnikatelia a SZČO (18,2 %), nasledovali žiaci a študenti (11,4 %).
- Pomerne početnou skupinou v prípade žien boli ženy na rodičovskej dovolenke (10,5 %). Na materskej dovolenke bolo 1,9 % žien (u mužov táto skupina úplne absentovala).
- Takmer identický podiel mužov a žien žil v jednoclennej domácnosti (4,1 % žien a 4,5 % mužov).
- Približne tretina mužov (29,5 %) aj žien (35,2 %) žila v partnerskej domácnosti, v ktorej ale nežijú deti do 26 rokov.
- Až 19 žien (7,1 %) boli osamelé matky žijúce v spoločnej domácnosti s deťmi do 26 rokov. V inom type domácnosti žilo 6,4 % opýtaných žien a 9,1 % opýtaných mužov (mohlo ísť aj o páry rovnakého pohlavia).
- Najväčšia časť mužov (56,8 %, teda 25 mužov) aj žien (47,2 %, teda 126 žien) žila v partnerskej domácnosti, v ktorej boli aj deti do 26 rokov.
- Najväčšia časť mužov (31,8 %) aj žien (23,2 %) žila v spoločnej domácnosti s jedným dieťaťom do 26 rokov. Takmer identická časť mužov (22,7 %) aj žien (22,5 %) žila v spoločnej domácnosti s dvomi deťmi do 26 rokov.
- S jedným dieťaťom, ktoré ešte nenastúpilo na základnú školu, žilo 11 mužov (25 %) a 39 žien (14,6 %). S dvomi deťmi, ktoré ešte nenastúpili na základnú školu, žil v spoločnej domácnosti 1 muž a 16 žien (6 %).
- Spokojných so svojím životom vo všeobecnosti bolo 71,1 % respondentiek a 84,1 % respondentov a nespokojných 11,8 % respondentiek a 4,6 % respondentov. Rozdiel v spokojnosti so životom medzi mužmi a ženami bol 12 %, pričom ženy boli nespokojnejšie.

Rozsah neplatennej práce vo vlastnej domácnosti

- Respondentky ženy venovali neplatennej práci vo vlastnej domácnosti takmer o 7 hodín viac času ako muži (až 38 hodín týždenne). Prevládala u nich čas venovaný príprave jedál (7,66 hodiny týždenne vo vlastnej domácnosti), starostlivosť o deti (12,88 hodiny týždenne) a domáce práce (5,1 hodiny týždenne). V iných domácnostiach sa ženy venovali neplatennej práci v rozsahu 5,21 hodiny týždenne.
- Respondenti muži venovali neplatennej práci vo vlastnej domácnosti v priemere 31,14 hodiny týždenne, v iných domácnostiach 5,88 hodiny týždenne. Prevládala u nich starostlivosť o deti (7,82 hodiny týždenne vo vlastnej domácnosti) a starostlivosť o zvieratá (5,09 hodiny týždenne vo vlastnej domácnosti).
- Štatisticky významné rozdiely v množstve času venovaného neplatennej práci medzi mužmi a ženami sme potvrdili v prípade času venovaného príprave jedla, domácim prácam, výrobe a údržbe textílií (všetkým trom činnostiam venujú ženy štatisticky významne viac času). Naopak, muži venujú štatisticky významne viac času oprave zariadení v domácnosti.
- Muži venovali viac času tým činnostiam v rámci neplatennej práce, ktoré majú charakter záujmov/hobby (napr. starostlivosť o zvieratá a záhradkárstvo). Naopak, ženy venovali viac času tým aktivitám v rámci neplatennej práce, ktoré sú nevyhnutnosťou pre chod domácnosti (napr. príprava jedál a upratovanie).
- Fakt, či je respondent/ka na materskej alebo rodičovskej dovolenke, štatisticky významne vplýva na množstvo času venovaného jednotlivým činnostiam neplatennej práce. Najviac sa to prejavuje v oblasti starostlivosti o deti, výroby a údržby textílií, prípravy jedla, domácich prác-upratovania a manažmentu domácnosti.
- Čím viac detí do 26 rokov býva v spoločnej domácnosti s respondentom, tým viac času venuje upratovaniu, starostlivosti o zvieratá a starostlivosti o deti.
- Typ domácnosti (predovšetkým fakt, či ide o domácnosť s deťmi alebo bez detí) má priamy vplyv na čas venovaný starostlivosti o deti a na celkový čas venovaný neplatennej práci v domácnosti.
- Zistili sme, že domácnosti, v ktorých žije aspoň jedno dieťa v predškolskom veku, venujú štatisticky významne viac času týmto činnostiam:
 - príprava jedla – toto zistenie súvisí predovšetkým s tým, že deti v predškolskom veku si vyžadujú pravidelnú teplú stravu (aj niekoľkokrát do dňa), často pripravovanú osobitne od jedla pre starších, resp. dospelých členov domácnosti,
 - výroba a údržba textílií – môže súvisieť s tým, že deti v predškolskom veku rýchlo rastú a domácnosť musí zabezpečiť napr. úpravu odevov, ale aj s tým, že môže ísť o deti/dieťa v dojčenskom veku, keď vzniká zvýšená požiadavka na pranie a žehlenie,
 - starostlivosť o deti – deti v predškolskom veku si vyžadujú vyššie množstvo pozornosti a v prípade detí v dojčenskom a batolivom veku celodennú starostlivosť,
 - manažment domácnosti – toto zistenie môže súvisieť napr. s vyhľadávaním informácií o výchove detí, o rôznych krúžkoch a pod.,
 - celkové množstvo neplatennej práce.
- V prípade respondentov a respondentiek, ktorí a ktoré žijú bez detí v predškolskom veku, sme potvrdili štatisticky významné rozdiely v množstve času venovaného príprave jedla a výrobe a údržbe textílií, pričom v oboch prípadoch týmto činnostiam viac času venovali ženy. Príprave jedál venovali ženy v priemere 7,37 hodiny týždenne a muži 3,18 hodiny týždenne, výrobe a údržbe textílií venovali ženy 2,56 hodiny a muži 0,39 hodiny. Naopak, štatisticky významne viac času venovali v domácnostiach bez školopovinných detí muži oprave zariadení (muži 3,45 hodiny týždenne, ženy 0,39 hodiny týždenne).
- V domácnostiach, v ktorých žilo aspoň jedno dieťa v predškolskom veku, sme zistili štatisticky významné rozdiely medzi ženami a mužmi pri viacerých činnostiam. Ženy venovali štatisticky viac času príprave jedla (ženy 9,31 hodiny týždenne a muži 4,33 hodiny týždenne), upratovaniu (ženy 5,55 hodiny týždenne a muži 2,5 hodiny týžden-

- ne), starostlivosti o deti (ženy 47,24 hodiny týždenne a muži 24,38 hodiny týždenne) a celkovému rozsahu neplatennej práce (ženy 73,53 hodiny týždenne a muži 47,57 hodiny týždenne). Ženy tak neplatennej práci v domácnosti venovali o polovicu viac času ako muži, čo je enormný rozdiel.
- Muži venovali štatisticky významne viac času oprave zariadení (muži 2,87 hodiny týždenne a ženy 0,53 hodiny týždenne), starostlivosti o zvieratá (muži 2,38 hodiny týždenne a ženy 0,66 hodiny týždenne) a manažmentu domácnosti (muži 3,9 hodiny týždenne a ženy 2,12 hodiny týždenne).
 - Pri porovnaní žien, ktoré žijú v domácnosti s deťmi v predškolskom veku a v domácnosti bez detí v predškolskom veku, je zrejmé, že časová záťaž súvisiaca so starostlivosťou o deti je v prípade žien s deťmi v predškolskom veku výrazne vyššia (47,24 hodiny týždenne v porovnaní s 9,22 hodiny u žien bez detí v predškolskom veku). To následne súvisí aj s celkovým množstvom neplatennej práce (ženy s deťmi v predškolskom veku takejto práci venovali 73,53 hodiny týždenne, kým ženy bez detí v predškolskom veku iba 34,32 hodiny týždenne).
 - Muži respondenti odhadli, že ich partnerky venujú domácim prácam v priemere 10,39 hodiny týždenne. Ženy odhadli, že ich partneri venujú domácim prácam v priemere 5,59 hodiny týždenne.
 - Muži respondenti odhadli, že ich partnerky venujú starostlivosti o odkázaných/né členov/ky domácnosti v priemere 12,76 hodiny týždenne. Podľa respondentiek ich partneri venujú starostlivosti o odkázaných/né členov/ky domácnosti 4,43 hodiny týždenne.

Vplyv pandémie COVID-19

- Z výsledkov vyplýva, že väčšina respondentiek fungovala z domu, čo mohlo mať väčší vplyv na záťaž neplatenou prácou spojenou s multitaskingom (vykonávaním platenej práce, dohliadaním na vzdelávanie detí, zabezpečením stravovania pre ne atď.).
- V obidvoch skupinách respondentov a respondentiek prevládala odpoveď, že v dôsledku pandémie COVID-19 pracujú/študujú prevažne z domu (38,6 % mužov a 52,8 % žien). Až 31,8 % mužov nebolo z hľadiska miesta výkonu práce/podnikania/štúdia ovplyvnených pandemiou (naďalej pracujú/podnikajú/študujú na obvyklom pracovisku/škole). V prípade žien túto možnosť označilo len 17,2 % respondentiek. Čiastočne na bežnom mieste (pracovisku/škole) a čiastočne z domu pracovalo/študovalo 14,6 % žien a až 27,3 % mužov. Pandémia výraznejšie ovplyvnila respondentky v súvislosti so stratou zamestnania (až 5,7 % respondentiek prišlo z dôvodu pandémie COVID-19 o prácu, túto možnosť neoznačil ani jeden muž).
- Respondenti najčastejšie označili, že pandémia mala vplyv na zvýšenie času venovanému príprave jedál (198 respondentov), domácim prácam – upratovaniu (161 respondentov), nakupovaniu a službám (118 respondentov) a starostlivosti o deti (82 respondentov). Je zaujímavé, že až 52 respondentov uviedlo, že vplyvom pandémie sa v ich prípade znížil čas venovaný nakupovaniu a službám (čo môže súvisieť s obmedzením všeobecnej mobility, prípadne s úplným lockdownom, a teda zníženou možnosťou nakupovania v kamenných prevádzkach).
- Respondenti a respondentky v čase pandémie COVID-19 častejšie využívali domáce spotrebiče. Pre pandémiu COVID-19 používalo viacej práčku 29,5 % mužov a 31,5 % žien, sušičku bielizne 15,9 % mužov a 9 % žien, umývačku riadu 38,6 % mužov a 50,6 % žien, sporák a rúru 40,9 % mužov a 71,5 % žien, vysávač 29,5 % mužov a 48,3 % žien, počítač a notebook 72,7 % mužov a 76 % žien.

Rodové rozdiely v neplatenj práci

- Na otázku, kto z partnerov/partneriek vykonáva v domácnosti činnosti neplatnej práce, odpovedali v prieskume respondentky, že čo sa týka výroby a údržby textílií (pranie), v 84,91 % sú to ony ako manželky/partnerky (49,8 % vždy a 35,1 % občasne). Ženy ďalej dominovali v oblastiach ako príprava jedál v 70,2 % (32,7 % vždy, 37,5 % občasne) a domáce práce – upratovanie, a to v prípade 64,4 % respondentiek (29,3 % vždy, 35,1 % občasne) a 64,9 % sa venovalo starostlivosti o deti (24,6 % vždy a 40,3 % občasne).
- Manželia/partneri pri respondentkách ženách dominovali v oblasti opravy zariadení v domácnosti, a to v 76,1 % (vždy 46,5 %, občasne 29,6 %).
- V rovnakej miere sa manželia/ky a partneri/ky podľa odpovedí respondentiek starali najmä o nakupovanie a služby 49,6 %, o zvieratá 42,2 % a manažment domácnosti 40 %.
- Na otázku, kto z partnerov/partneriek vykonáva vo domácnosti činnosti neplatnej práce, odpovedali v prieskume muži respondenti, že čo sa týka výroby a údržby textílií (pranie), v 56,4 % sú to ich manželky/partnerky (30,8 % vždy a 25,6 % občasne). Ženy tiež dominovali v oblasti prípravy jedál v 44,7 % (32,7 % vždy, 37,5 % občasne).
- Naopak, manželia v odpovediach respondentov mužov dominovali v oblasti opravy zariadení v domácnosti v 86,1 % (vždy 47,4 %, občasne 34,2 %). Oproti ženám respondentkám vnímali respondenti muži, že sa na činnostiach podieľajú v porovnateľnej miere ako ich partnerky, inak to ale vnímali ženy respondentky.
- 70 % respondentiek žien si myslelo, že v porovnaní s ich partnermi/manželmi robia o čosi viac, ako je spravodlivý podiel domácich prác a/alebo starostlivosti o deti a iných dospelých (38,7 % robí viac a 31,1 % o trochu viac). Respondenti muži si vo väčšej miere mysleli, že robia tieto práce v rovnakej miere. Takáto odpoveď sa vyskytla v 27,5 % odpovediach mužov a 26,8 % žien.
- Až 39,9 % respondentiek žien vykonávalo neplatené domáce práce počas pandémie COVID-19 v ešte väčšej miere ako ich partneri/manželia. Rovnomernejšie si začalo rozdeľovať práce u 18,4 % respondentiek a 20,5 % respondentov.
- Podľa respondentiek a respondentov väčšinu aktivít neplatenj práce (s výnimkou opravy zariadení) na Slovensku vykonávajú ženy. Podľa respondentov a respondentiek rovnaký čas venujú muži a ženy aktivitám ako starostlivosť o zvieratá (65,6 %), záhradkárstvo (54,6 %) a manažment domácnosti (43,4 %).
- Respondentky a respondenti sa tiež vyjadrili, kto by mal podľa nich mať zodpovednosť za aktivity neplatenj práce v domácnosti. Tu dominovali odpovede, že by mali byť rozdelené pri väčšine aktivít rovnomerne. Výnimkou je výroba a údržba textílií, kde bol vyšší podiel respondentov a respondentiek (26,9 %), ktorí si myslia, že by za to mali byť zodpovedné hlavne ženy a dievčatá, a oprava zariadení v domácnosti, kde si až 47,6 % respondentov a respondentiek myslí, že by za to mali byť zodpovední viac muži a chlapci.

Monetárna hodnota neplatenj práce vo vzťahu k HDP na základe získaných údajov

Výška HDP v roku 2020 bola 92 079 300 000 EUR. Na základe skôr uvedených údajov je v nasledujúcej tabuľke uvedený podiel hodnoty neplatenj práce na HDP (samostatne za mužov aj ženy, a to samostatne za vykonávanú neplatenú prácu vo vlastných domácnostiach, ako aj za celkové množstvo neplatenj práce (spolu vo vlastnej a iných domácnostiach).

Podiel hodnoty neplatenj práce na HDP v roku 2020:

	Ženy	Muži	Spolu
Spolu vo svojej domácnosti	27,96 %	21,56 %	49,52 %
Spolu vo svojej aj inej domácnosti	31,38 %	25,3 %	56,68 %

Úvod

Poskytovanie starostlivosti je cennou činnosťou, ktorá je nevyhnutná pre udržanie spoločnosti vrátane fungovania trhov (Chopra, Sweetman, 2014). Zahŕňa priamu starostlivosť o ľudí, ako je starostlivosť o deti alebo o odkázaných dospelých (starších ľudí, zdravotne znevýhodnených a chorých ľudí), vzájomnú starostlivosť o zdravých dospelých, ale aj domáce práce, ktoré uľahčujú starostlivosť o ľudí, ako je varenie, upratovanie, udržiavanie domácnosti, stavebné úpravy a opravy zariadenia, starostlivosť o textílie ako pranie, žehlenie, zabezpečovanie jedla, manažment domácnosti, nakupovanie, dobrovoľníctvo v inej domácnosti a iné (Rost, Bates, Dellepiane, 2015). Mnohé z týchto aktivít starostlivosti sú neplatené, nedostáva sa za ne mzda. Zároveň sú však pracou (Charmes, 2015), ktorá si vyžaduje obetovanie času a energie (Fälth, Blackden, 2009). Čiže ide o neplatenú prácu, resp. o neplatenú prácu starostlivosti.¹ Tiež je dôležité zdôrazniť, že starostlivosť pokrýva nielen praktické činnosti ako kúpanie, obliekanie a kŕmenie detí, ale zahŕňa emocionálnu podporu, ako aj manažovanie zodpovedností a aktivít v domácnosti, napr. rozhodovanie o tom, čo si deti oblečú, aké jedlo sa navarí. Keďže slovo starostlivosť je stereotypne asociované s rodovou rolou ženy, aj v reálnom živote sú to práve ony, kto v porovnaní s mužmi vykonáva neplatenú prácu v oveľa väčšej miere. Dokazujú to svetové štatistiky, ale aj prieskum, ktorý realizoval Inštitút pre výskum práce a rodiny v rámci Národného projektu Prevencia a eliminácia rodovej diskriminácie.

Termín „neplatená práca“ alebo „neplatená starostlivosť“ sa čoraz častejšie používa na opis priamej starostlivosti o osoby a opis prác v domácnosti pre rodinných príslušníkov a príslušníčky a pre iné domácnosti. „Neplatená“ znamená, že osoba vykonávajúca činnosť nedostáva mzdu, a že výsledok jej práce (pretože spadá mimo hranice produkcie v systéme národných účtov) sa nezapočítava do výpočtov HDP. Ide teda o prácu v domácnosti, ktorá produkuje služby pre jej vlastné konečné použitie (Charmes, 2015, s. 13). „Starostlivosť“ znamená, že aktivita slúži ľuďom a ich blahu a zahŕňa tak osobnú starostlivosť, ako aj činnosti s ňou súvisiace, ako sú varenie, upratovanie a pranie bielizne, manažment domácnosti a iné. „Práca“ znamená, že činnosť si vyžaduje obetovanie času a energie (Fälth, Blackden, 2009).

Prieskumy využívania času teda stále dokazujú, že ženy na celom svete nesú primárnu zodpovednosť za neplatenú prácu starostlivosti. Celosvetovo je hlavnou príčinou, prečo ženy v produktívnom veku bývajú mimo pracovnej sily, neplatená práca starostlivosti, zatiaľ čo u mužov sú príčinami štúdium, choroba alebo zdravotné znevýhodnenie. V roku 2018 bolo vo svete 647 miliónov ľudí, ktorí sa venovali neplatenj práci starostlivosti na plný úväzok. Celosvetovo tak ide o najväčšiu skupinu ľudí na trhu práce, pričom väčšinu tohto počtu tvorili ženy, konkrétne 606 miliónov žien (94 %) (ILO, 2018a).

Pritom ide o prácu, ktorá je nevyhnutná pre rozvoj ľudského kapitálu. Starostlivosť je nevyhnutná pre prežitie a osobnú pohodu, zároveň buduje intelektuálne, fyzické a emocionálne schopnosti príjemcov starostlivosti, napríklad detí. Výchova detí ako zodpovedných, dôveryhodných a priateľských budúcich dospelých ľudí môže prispieť k budovaniu ľudského kapitálu, zdravých vzťahov a bezpečných spoločností, ktoré žijú v mieri. Jej príspevok hrá kľúčovú rolu vo vytváraní a udržiavaní ekonomického rastu (Folbre, Nelson, 2000).

Prínosy neplatenj práce starostlivosti pre spoločnosť však často nie sú docenené a zviditeľnené na úrovni domácností, komunity a na úrovni verejných politík. Poskytovanie starostlivosti, väčšinou ženami, sa často považuje za samozrejmosť (Rost, Bates, Dellepiane, 2015). Stále je vnímané ako „prirodzená povinnosť ženy“ a bežne sa tak berie ako „prirodzená istota“ aj pri tvorbe politických rozhodnutí (Beneria et

¹ V rôznych štúdiách sa uvádza buď pojem neplatená práca alebo neplatená práca starostlivosti, v texte tieto pojmy budeme používať ako synonymum, keďže starostlivosť je podstatná vzhľadom k tomu, že je stereotypne rodovo asociovaná najmä so ženami.

al., 2016). Keďže zahŕňa úlohy, ktoré ženy tradične vykonávajú bez odmeny, zručnosti potrebné pre opatrovateľskú prácu a poskytovanie starostlivosti vo všeobecnosti sú v národných opatreniach ekonomiky podceňované alebo prehliadané. Aj preto, napriek jej dôležitej úlohe pre ekonomický rast, sa neplatená práca starostlivosti nezapočítava do konvenčného príjmu a štatistík pracovnej sily a vo všeobecnosti tak vypadáva zo štandardnej definície ekonomických výstupov, napr. hrubého domáceho produktu (HDP). Tiež sa zistilo, že trh práce devaluje takzvané „ženské“ úlohy a zručnosti, o čom svedčí skutočnosť, že tam, kde sa podiel žien na pracovnej sile alebo v zamestnaní zvyšuje, mzdy často klesajú. Pritom príspevok žien do zdravotnej starostlivosti predstavuje takmer 5 % celosvetového HDP, čo zodpovedá viac ako 3 000 miliárd USD, no takmer polovica z toho je nezaplatená a nepriznaná. Táto neformálna a dobrovoľnícka práca v rodinách a komunitách sa preto považuje za skrytú dotáciu zdravotných a sociálnych systémov (ILO, 2017).

Práca v domácnosti je teda vo všeobecnosti považovaná za tú zložku, ktorá sa nachádza za hranicou produkcie tovarov a služieb započítavaných do odhadov HDP. Štúdia z roku 2015 odhaduje, že do roku 2025 hodnota neplatennej práce vykonávanej ženami podporí globálne HDP až do výšky 10 miliárd dolárov ročne, čo predstavuje približne 13 % svetového HDP (Samman et al., 2016).

Preto má meranie neplatennej práce starostlivosti v domácnosti osobitný význam. Základy tohto konceptu možno nájsť vo feministickej ekonómii. V 70. a 80. rokoch 20. storočia feministické ekonómky (napr. Weinrobe, Walker, Gauger) kritizovali nedostatky tradičnej štatistiky práce a výroby, ktoré nezahŕňali neplatené práce v domácnosti, čím podceňovali prácu žien (Unece, 2017).

Elson (2000, s. 21) navrhuje nové vnímanie ekonomického života, v ktorom sa započítajú ženské aktivity v niekoľkých významoch: sú započítané v štatistikách, sú započítané do reprezentácií toho, ako fungujú ekonomiky a sú zohľadnené pri tvorbe politik. Správne vyčíslenie a ocenenie neplatennej práce môže zlepšiť postavenie žien v rámci rodiny a môže byť katalyzátorom znižovania rodových nerovností. Problém neúmerneho zaťaženia žien neplatenou prácou starostlivosti uznala Organizácia spojených národov a ďalšie medzinárodné agentúry (ILO, EIGE, OSN, UN Women). Zároveň bola tejto téme venovaná pozornosť v množstve štúdií (napr. Ferrant, Pesando, Nowacka, 2014; Elson, 2017; Budlender, 2010; Razavi, 2007)

Na Slovensku však v tomto smere bolo vyvinuté len malé úsilie. Pritom existuje niekoľko motívov pre štúdium neplatennej práce. Po prvé je to vzťah so zamestnanosťou na trhu práce, dôležitý najmä pre ženy. Participácia žien na trhu práce sa vzťahuje k neplatennej práci v domácnosti, voľbám v plánovaní rodiny, úlohám v oblasti starostlivosti o deti a starších ľudí. Týka sa nastavenia aktívnych politik zamestnanosti na trhu práce a politik starostlivosti. Po druhé, meranie príspevku neplatennej práce k HDP a zodpovedanie si otázky, ako by vyzerala realita, keby bola zahrnutá do národných rozpočtov, a čo by to znamenalo pre ekonomický rast a rozdelenie príjmov medzi ženami a mužmi, resp. či by na základe tohto zistenia bola ekonomická pozícia žien posilnená, sa tiež javí ako dôležitý motív. Tretím motívom je sledovanie rodových nerovností, ktoré vyplývajú z nerovnomernej delby úloh v rodine medzi ženami a mužmi.

Ako už bolo zdôraznené, nerovnomerné rozdelenie neplatennej práce starostlivosti v spoločnosti je zakorenené v pretrvávajúcich rodových rolách a stereotypoch, čo vedie k rozdielu medzi „živiteľmi rodiny“ a „opatrovateľkami“. Obmedzuje to čas a mobilitu žien, ako aj ich rovnakú účasť na spoločenskom, ekonomickom a politickom živote. Rodové normy formujú aj národné politiky týkajúce sa toho, ako sa uznáva a oceňuje práca starostlivosti a ako sú rozdelené zodpovednosti medzi rodiny, vlády a súkromný sektor. Napríklad dostupnosť kvalitných a cenovo prístupných služieb starostlivosti o deti je rozhodujúca pre prístup žien k platenej práci a pre zosúladovanie pracovného a rodinného života, ako aj pre prístup k sociálnemu zabezpečeniu a dôchodku.

Aj vzhľadom na uvedené v predkladanej štúdií nazeráme na túto problematiku komplexne. V prvej ka-

pitole hovoríme o vplyve neplatennej práce žien na ich životy, na to, ako ovplyvňuje ich účasť na trhu práce, kvalitu ich zamestnania, ako na rozsah starostlivosti vplýva zloženie domácnosti, rodičovstva, ako aj ďalšie faktory. Uvádzame základné štatistické údaje a trendy, ktoré sa týkajú problematiky vo svete a na Slovensku. V druhej kapitole sa venujeme prínosu neplatennej práce k ekonomike krajiny, najmä vo vzťahu k HDP, akým spôsobom sa zisťuje jej množstvo, aké metódy sa využívajú na jej ocenenie, ako aj rešerš dobrej praxe pri jej ohodnotení v zahraničných krajinách, ako USA, Kanada, krajiny OECD. V závere popisujeme výber metódy výpočtu hodnoty neplatennej práce na podmienky Slovenska. V tretej kapitole uvádzame špecifiká posudzovania a merania neplatennej práce na Slovensku z hľadiska legislatívy a jej chýbajúce prvky, ktoré nie sú v slovenských podmienkach zadefinované. V štvrtej kapitole uvádzame výsledky online prieskumu rozsahu neplatennej práce vykonávanej v domácnostiach obyvateľov a obyvateľiek Slovenska so zohľadnením vplyvu pandémie COVID-19. Prieskum bol vzhľadom na možnosti v danom období nereprezentatívny, ale potrebovali sme modelové dáta na prezentáciu metodiky výpočtu monetárnej hodnoty neplatennej práce vo vzťahu k HDP, ktorú sme prezentovali v poslednej kapitole. Jej súčasťou sú aj odporúčania, čo treba urobiť do budúcnosti, aby mohla byť metodika zavedená do reálnej praxe. V závere štúdie formulujeme aj opatrenia na zlepšenie situácie v tejto oblasti.

Vzhľadom na bohatstvo informácií je obsah publikácie určený nielen odbornej verejnosti a štátnemu sektoru (najmä Ministerstvo financií SR a Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR), ale poskytuje tiež konkrétne dáta a vysvetlenie neplatennej práce, čím je vhodná aj pre laickú verejnosť.

Neplatená práca starostlivosti žien a jej dôsledky na ich životy

V ikonickej eseji „Ja chcem ženu“ feministická aktivistka Judy Brady vypočítava nespočetné množstvo praktických a emocionálnych úloh, ktoré manželky vykonávajú ako obsah ich povinností. Na konci sa pýta: „Môj bože, kto by nechcel manželku?“

Kvôli veľkému množstvu času, ktorý neplatená práca starostlivosti vyžaduje, obmedzuje ženy na rovnakej participácii na trhu práce a tiež znižuje čas, ktorý majú k dispozícii na starostlivosť, investíciu do seba, do budovania svojich zručností, na politickú participáciu, relaxovanie a voľný čas.

Pred 25 rokmi Arlie Hochschild (1989) upriamila pozornosť na tzv. neplatenú „druhú zmenu“, ktorú robia zamestnané ženy doma. Odhadla, že zahrnutím neplatené práce v domácnosti do celkového rozsahu vykonávanej práce (v dvojpríjmových domácnostiach) ženy v porovnaní s ich manželmi či partnermi pracujú každý týždeň o 15 hodín viac. To vedie k extrémnym návalom práce, k zníženiu množstva času na voľnočasové aktivity, spánok, oddych a zotavenie a celkovo ženám spôsobuje časový stres, čo negatívne vplyva na ich psychické zdravie. Autorka argumentovala, že spoločnosť zažíva „revolúciu preťaženia“, pretože ženy začali pracovať viac hodín v platenej práci, no muži nezvýšili počet hodín strávených pri vykonávaní domácich prác, čo, zdá sa, naďalej platí. Keď sa menej berie do úvahy, že neplatenú prácu vrátane starostlivosti o deti vedia zabezpečiť aj muži, zdá sa zároveň pravdepodobnejšie, že muži, ktorí ju robia, čelia stigmatizácii a spoločenskému tlaku prispôbiť sa tradičným predstavám o maskulinite s cieľom posilniť predstavu mužského živila rodiny ako ideálneho poskytovateľa zdrojov rodine (Latschaw, 2011, s. 145).

Príčinou rodovej socializácie bývajú teda ženy tie, ktoré majú na pleciach starostlivosť o deti a rodinu, a sú vychovávané tak, aby neboli príliš pribojné a sebavedomé. A keď sa aj snažia byť, výber v rámci zamestnania ich stereotypne posudzuje podľa toho, že by také nemali byť (Smitková, Kuruc, 2014). Na strane žien je tak väčšia potreba zosúladenia pracovných povinností s potrebami starostlivosti. Ženy preferujú prácu v mieste bydliska, čo môže viesť k nižším mzdám za geograficky dostupné pracovné miesto a tiež k tomu, že prijímajú často prekérne pracovné miesta (Filadelfiová et al., 2007), čo dokazujú aj údaje uvedené v ďalších kapitolách. Ženy zároveň tvoria takmer dve tretiny zamestnaných za minimálnu mzdu (MPSVR SR, 2018).

Nadmerné a vyčerpávajúce množstvo neplatené práce starostlivosti tiež môže viesť k menej optimálnym stratégiám starostlivosti so škodlivými dôsledkami pre prijímateľov starostlivosti, ako sú bábätká, deti, osoby so zdravotným znevýhodnením a staršie osoby, ako aj pre samotné osoby, ktoré neplatenú starostlivosť vykonávajú.

Nerovnosti v neplatennej práci starostlivosti a nerovnosti v rámci pracovnej sily sú hlboko prepojené. Rodová rovnosť v rámci pracovnej sily sa nedá dosiahnuť predtým, ako budú nerovnosti v rámci neplatennej práce starostlivosti zviditeľnené, redukované a redistribuované medzi ženy a mužov, ako aj medzi rodinami a štátom.

Časová chudoba môže viesť k príjmovej chudobe, ak ženy a domácnosti nie sú schopné generovať dostatok príjmu, aby preniesli časť neplatennej práce starostlivosti na platenú prácu starostlivosti pracovníkov a pracovníčok zamestnaných v domácnosti alebo na zlepšenie infraštruktúry v domácnosti. Ak nastane táto situácia, niektorá neplatená práca starostlivosti sa jednoducho neposkytuje a dlhé a intenzívne hodiny neplatennej práce sa väčšinou premenia na „otročinu“ a stanú sa škodlivými pre pohodu žien a ich rodín.

Treba zdôrazniť, že aj platenú starostlivosť o domácnosť a blízkych väčšinou vykonávajú ženy. Dá sa povedať, že po tomto type prác sa zvýšil dopyt potom, ako sa zvýšila účasť žien na trhu práce. Na celom svete je viac ako 67 miliónov domácich pracovníkov a pracovníčok, pričom až 80 % z nich sú ženy. Tento rastúci dopyt v rámci globálneho reťazca starostlivosti priťahuje ženy, aby zaplnili medzeru migráciou z vidieckych do mestských oblastí v rámci krajín a migráciou z krajín s nižším príjmom do krajín s vyšším príjmom. Okrem toho demografický vývoj v krajinách s vysokými príjmami vedie k rastúcim potrebám starostlivosti o seniorov. Preto sa tento hospodársky sektor môže stať kritickým zdrojom príjmov a viesť k ekonomickému posilneniu postavenia žien. Príjem a odmena sú však často nízke, pretože platená opatrovateľská práca nie je vo všeobecnosti spoločensky a ekonomicky vysoko cenená. Okrem toho sa starostlivosť a domáce práce zvyčajne odohrávajú v izolovaných a súkromných domácnostiach a stavajú (najmä) ženy do zraniteľnej pozície. Môže tiež zvýšiť pravdepodobnosť obchodovania s ľuďmi a ženy sú často vylúčené z prístupu k právnym, zdravotným a psychosociálnym službám (Švajčiarska agentúra pre rozvoj, 2017).

Dohovory a stratégie – ľudskoprávne hľadisko neplatennej práce

Neplatená práca je aj záležitosť ľudských práv. Jej ocenením by sa mohli zlepšiť ľudské práva žien a znížiť ich diskriminácia na trhu práce. Nerovnaký podiel žien na neplatennej práci bol dlhodobo zviditeľňovaný obhajkyňami ľudských práv žien ako kľúčová dimenzia rodovej nerovnosti. Vo zvýšenej miere je táto nerovnosť uznaná tiež v mainstreamovej politickej diskusii o ekonomike ako nevhodná príťaž pre ekonomický rast a ekonomické posilnenie žien (Folbre, 2018).

Preto neprekvapuje, že neplatená práca starostlivosti bola zo strany OSN v rámci Pekinskej akčnej platformy, prijatej v roku 1995 na štvrtej konferencii o ženách, identifikovaná ako kľúčový faktor politickej intervencie pre rodovú rovnosť. OSN vyzýva krajiny prijať opatrenia na rozpoznanie hodnoty neplatennej práce starostlivosti, zredukovanie bremena neplatennej práce starostlivosti, ktoré nesú najmä ženy, a povzbudenie rovnomernejšej distribúcie neplatennej práce starostlivosti medzi ženami a mužmi (United Nations, 1995).

UN Women (2016) zdôraznila, že makroekonomické príspevky sociálnej politiky a neplatennej práce si vyžadujú, aby boli výslovne uznané a integrované do makroekonomického merania a koncepcií, formulácie politiky a hodnotenia výsledkov s ohľadom na rodovú rovnosť a uplatňovanie ľudských práv. Hoci množstvo neplatennej práce je rodovo podmienené, jej distribúcia má dôsledky nielen pre jednotlivcov a pre blaho domácnosti, ale aj pre národy a spoločenský blahobyť (Budlender, 2010). Dostupné odhady príspevku neplatennej práce sa pohybujú od 20 % do 60 % HDP (Narayan, 2017). Najnovší vývoj v rámci medzinárodnej spolupráce pre rozvoj má za cieľ rovnako uznať politický význam neplatených foriem

práce popri zamestnaní. Agenda 2030 pre trvalo udržateľný rozvoj (UN Women, 2016), ktorá vstúpila do platnosti v januári 2016, kladie dôraz na oboje, podporu produktívnej zamestnanosti a dôstojnej práce pre všetkých (cieľ 8) a uznanie a ocenenie neplatenj starostlivosti a práce v domácnosti (cieľ 5.4) ako nevyhnutné na dosiahnutie trvalo udržateľného rozvoja. Cieľ 5.4 hovorí: „Uznávajúte a oceňujete neplatenú starostlivosť a prácu v domácnosti prostredníctvom poskytovania verejných služieb, infraštruktúry a sociálnej ochrany, politiky a presadzovania spoločnej zodpovednosti v rámci domácnosti a rodiny, ak je to vhodné, aj na národnej úrovni.“

Medzinárodný rámec ľudských práv (OECD, 2020) ustanovuje právo na starostlivosť pre zraniteľné skupiny, ako sú deti a ľudia so zdravotným znevýhodnením, a ich opatrovateľov v Dohovore o právach dieťaťa (1989) a v Dohovore o právach ľudí so zdravotným postihnutím (2006). Tieto dohovory uvádzajú zodpovednosť oboch rodičov za starostlivosť o dieťa, ako aj zodpovednosť vlád za poskytnutú podporu zdravotne znevýhodneným osobám a ich rodinám a opatrovateľom.

Neplatenou prácou starostlivosti sa zaoberá aj Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (CEDAW, 1979), napríklad v bode 8 Všeobecného odporúčania 23 (1997): „Zbavenie žien niektorých bremien spojených s prácou v domácnosti by im umožnilo plnšie sa zapojiť do života ich komunit. Ekonomická závislosť žien od mužov im často bráni robiť dôležité politické rozhodnutia a aktívne sa zúčastňovať na verejnom živote. Ich dvojité pracovné záťaž a ich ekonomická závislosť spolu s dlhými alebo neflexibilnými hodinami verejnej a politickej práce bránia ženám, aby boli aktívnejšie.“

Okrem toho je v Dohovore Medzinárodnej organizácie práce o rovnakých príležitostiach (č. 156, čl. 3) (1981) uvedená aj neplatená práca starostlivosti. Stanovuje integrovaný politický rámec, „...aby umožnil osobám s rodinnými povinnosťami, ktoré sú zamestnané alebo sa chcú zamestnať, vykonávať svoje právo tak, aby neboli vystavené diskriminácii a pokiaľ možno bez konfliktu medzi ich zamestnaním a rodinnými povinnosťami“ (Švajčiarska agentúra pre rozvoj, 2017). Dôležité sú aj Dohovor č. 183 (2000) o ochrane materstva, ktorý má za cieľ zabezpečiť primeranú ochranu, materskú dovolenku a benefity pre ženské pracovníčky a Dohovor č. 189 (2011), ktorý sa zameriava na dôstojnú prácu pre domácich pracovníkov a pracovníčky.

Na Európskej úrovni dokumentuje neplatenú prácu niekoľko správ vytvorených expertnou skupinou Rozmanitosť, sociálna inklúzia a zamestnanosť Európskeho inštitútu pre rodovú rovnosť a Eurostatu. Ide napríklad o správy „Rodové rozdiely v starostlivosti a dôsledky pre trh práce (2017)“, „Zosúladenie pracovného a súkromného života (2019)“ či „Správu rovnosti medzi ženami a mužmi Európskej komisie 2021 (European Commission)“. V marci 2020 prijala Európska komisia a parlament EÚ Stratéziu rodovej rovnosti, ktorej cieľom je, aby ženy a muži, dievčatá a chlapci v Európskej únii vo všetkej ich rozmanitosti boli slobodní vo voľbe cesty v ich živote, mali rovné príležitosti prosperovať a mohli rovnako participovať na vedení európskeho spoločenstva. Stratégia pre rodovú rovnosť Európskej komisie na roky 2020 – 2025 tiež uvádza, že „ženy svoje rozhodovanie sa o tom, či a akým spôsobom pracovať, často prispôbujú opatrovateľským povinnostiam a tomu, či a ako tieto povinnosti zdieľajú so svojim partnerom. Je to výzva najmä pre osamelých rodičov, z ktorých väčšinu tvoria ženy, a pre osoby žijúce v odľahlých vidieckych oblastiach, ktorým často chýbajú podporné riešenia. Ženy nesú neprimeranú záťaž spojenú s neplatenou prácou, ktorá predstavuje významný podiel na hospodárskej činnosti“ (Európska komisia, 2020, s. 13). Rovnomerné rozdelenie opatrovateľských povinností v domácnosti medzi ženy a mužov má podľa správy kľúčový význam. Rovnako dôležitá je aj dostupnosť služieb v oblasti starostlivosti o deti, sociálnej starostlivosti a služieb pre domácnosť, najmä pre osamelých rodičov.

Trendy vývoja množstva neplatenj práce žien a mužov

Počas troch posledných dekád veľa indikátorov rodovej nerovnosti vykazovalo znaky spomalenia alebo sa ich znižovanie zastavilo. Participácia žien na pracovnej sile sa viac-menej ustálila, integrácia do rodovo nestereotypných povolání sa spomalila (Hegewisch et al. 2010) a rovnostárske rodové postoje, aj čo sa týka neplatenj práce v domácnosti, už nie sú také výrazné, ako to bolo v 90. rokoch 20. storočia. Nedostatočná zmena v rodových postojoch môže byť dôsledkom vzniku nového kultúrneho rámca, tzv. „rovnostárskeho esencializmu“, ktorý spája aspekty feministickej rovnosti a tradičnej roly materstva žien (Cotter, Hermsen, Vanneman, 2011). Uvedené potvrdzujú aj dáta za Slovenskú republiku a jej prístup k téme (Štatistický úrad SR, 2021).

Aj preto 19. štandardy ICLS poskytujú usmernenia pre tvorbu politiky a podporu monitorovania krajín a vypracovanie komplexného súboru štatistík o platených a neplatených formách práce, založených na spoločných pojmoch a definíciách. Štandardy uznávajú úlohu rôznych štatistických zdrojov na tvorbu štatistiky o práci a trhu práce. Vo všeobecnosti to predpokladá zisťovanie pracovných síl ako primárny zdroj ukazovateľov trhu práce a ďalšie podrobné informácie o trhu práce. Zdôrazňujú tiež, že prieskumy využívania času sú hlavný zdroj štatistík o účasti a čase strávenom na neplatenj práci pre vlastnú potrebu a na dobrovoľnickej práci na účely analýz individuálnej, domácej a makroekonomickej úrovne (ILO, 2018c).

Štúdie využívania času (tzv. time use survey – TUS) nie sú novinkou.² Prvýkrát boli použité na začiatku 20. storočia, aby výskumníci porozumeli životnému štýlu ľudí na základe ich vzorcov využívania času. V 30. rokoch minulého storočia sa feministické vedkyne pýtali na využitie času a potrebu merať „neviditeľnú“, neplatenú prácu mužov a žien (napr. v knihe Reid z roku 1934). Ako už bolo spomenuté, integrácia rodovej delby práce a neplatenj práce do analýzy ekonomického rozvoja a politik bola jedným z hlavných prínosov feministickej ekonómie v tejto oblasti (napr. Boserup, 1970). Pokiaľ ide o rozsiahly zber údajov, Kanada a Veľká Británia uskutočnili časové prieskumy v 60. rokoch 20. storočia a po nich nasledovali Nórsko, Japonsko, Fínsko a Rakúsko v 70. a 80. rokoch 20. storočia (Rubiano-Matulevich, Viollaz, 2019). Koncom 90. rokov začali prieskumy využívania času vykonávať aj rozvojové krajiny. V súčasnosti sa tieto prieskumy celosvetovo používajú na zlepšenie odhadov národných účtov a na doplnenie informácií o práci nezachytenej v prieskumoch trhu práce (Suh, Folbre, 2015). Rastúci počet dôkazov z týchto prieskumov ukazuje, že v mnohých krajinách sa ženy špecializujú na domáce práce a opatrovateľské činnosti, zatiaľ čo muži sa zameriavajú na platenú prácu (Ferrant et al., 2014; Campaña, Gimenez-Nadal, Molina, 2015). Keď sa zohľadnia produktívne činnosti ako práca v zamestnaní, neplatená práca v domácnosti a starostlivosť, ženy odpracujú celkovo viac hodín ako muži (Haddad, Hoddinott, 1995). Míľniky životného cyklu ako manželstvo a rodičovstvo sú taktiež dôležité faktory rodového rozdielu vo vzorcoch využívania času (Apps, Rees, 2005; World Bank, 2011). Menej štúdií sa však venovalo rodovým rozdielom vo vzorcoch využívania času vo viacerých krajinách, a to najmä z dôvodu nedostatku údajov s porovnateľnou kvalitou informácií, ktoré sú kľúčové pre usmernenie výskumu aj tvorby politiky (Rubiano-Matulevich, Viollaz, 2019). Ďalším výsledkom bolo použitie údajov o využívaní času na skúmanie rozdelenia platených a neplatených prác medzi mužmi a ženami. Tieto údaje sa tiež ukázali byť užitočné pri poskytovaní presnejšej štatistiky o skutočnom čase strávenom v platenom zamestnaní, o vykonávaní viacerých zamestnaní a neobvyklých modeloch plateného zamestnania.

Napríklad Pääkkönen a Hanif (2012) poukázali na politickú relevantnosť tohto typu údajov v štúdiu o zmene využívaní času vo Fínsku za obdobie 10 rokov. Analýza skúmala fínsku skúsenosť, podľa ktorej je možné zníženie rozsahu neplatených domácich prác zavedením nových technológií a prostredníctvom

2 Aktivita, ktoré sa sledujú vo využívaní času na neplatenú prácu sa buď členia podľa klasifikácie ICATUS Medzinárodnej organizácie práce alebo klasifikácie HETUS Eurostatu (vysvetlené v ďalších kapitolách)

zmien v delení domácich prác medzi mužmi a ženami a vo voľnočasových aktivitách. Jedným z dôležitých zistení bolo, že hodiny strávené v platenom zamestnaní sa zvýšili u mužov aj žien. Táto zmena sa uskutočnila aj napriek novým zákonným podmienkam, ktoré skrátili čas v platenej práci predĺžením povinnej dovolenky a obmedzením pracovných zmien.

Od roku 1995 sa asi 50 krajín zaviazalo celonárodne zbierať údaje o využívaní času. Záujem o realizáciu reprezentatívnych štatistík využívania času na národnej úrovni v rozvojových a rozvinutých krajinách je vo všeobecnosti motivovaný dvoma všeobecnými cieľmi: a) poskytovať ukazovatele kvality života alebo blahobytu národa z hľadiska vzorcov využívania času ľuďmi, b) zlepšiť odhady hodnoty tovarov a služieb s osobitným dôrazom na zvýšenie viditeľnosti práce žien prostredníctvom lepších štatistík o ich prínose pre spoločnosť (UN, 2005).

Zistenia z týchto prieskumov odhaľujú, že rodová segregácia vo vykonávaní neplatennej práce v domácnosti naďalej predstavuje prekážku rodovej rovnosti. Väčšie rodové nerovnosti sa vyskytujú pri bežných domácich prácach a starostlivosti o druhých. Tieto práce sú tradične viac spojené so ženami a sú vnímané ako ich vedľajšie domáce práce. Napriek rovnosti v prístupe k vzdelaniu a v právnych požiadavkách na rovnaké zaobchádzanie na pracovisku ženy stále zohrávajú primárnu úlohu v rutinných domácich prácach, zatiaľ čo muži vykonávajú viac nerutinné neplatené domáce práce. Ženy a muži sa tak naďalej prispôbujú rodovým stereotypom v domácnosti zdôrazňovaním svojich rodovo primeraných úloh a povinností. To naznačuje, že vplyv normatívnych ideológií rodu na deľbu domácej práce zostáva pomerne silný (Kan, Sullivan, Gershuny, 2011).

Pri hodnotení získaných údajov si tiež treba uvedomiť, že v konvenčných meraniach využívania času je neplatená práca starostlivosti podhodnotená z dvoch hlavných dôvodov:

- Po prvé, neplatená práca sa často nepovažuje za „prácu“ a vykonáva sa „automaticky“, čo znižuje pravdepodobnosť, že respondenti a respondentky uvádzajú čas strávený starostlivosťou.
- Po druhé, je ťažké zachytiť celé spektrum neplatennej práce starostlivosti, keďže sa často vykonáva súčasne s inými činnosťami. Ženy sa môžu napríklad starať o deti pri varení alebo pri práci na farme, ide o tzv. multitasking (Oxfam, 2018).

Trendy vo svete

Dáta o využívaní času v krajinách, kde sa zbierali opakovane, naznačujú, že rodové rozdiely v čase, ktorý venujú neplatennej práci ženy a muži, sa vo väčšine krajín nevyrovnali a väčšinu práce stále robia ženy.

Výskum Altintas a Sullivan z roku 2016, ktorý sa zameriaval na medzinárodné rodové porovnanie vo vykonávaní domácich prác síce zistil, že práca žien v domácnosti sa znižuje a u mužov sa zvyšuje, aj keď oveľa pomalšie. Dospeli k záveru, že rozdiel medzi ženami a mužmi vo vykonávaní domácich prác na konci prvej dekády 21. storočia stále pretrváva, aj keď sa mierne vyrovnáva. Zaujímavosťou je, že z ich dát vyplývajú rozdiely v podiele vykonávania neplatennej práce žien v rôznych regiónoch, pričom u mužov to tak nie je. U nich je podiel všade na svete približne rovnaký. Toto limituje kapacity žien zvýšiť počet hodín v platenej, formálnej práci.

Po celom svete bez výnimky ženy vykonávajú väčšinu neplatennej práce starostlivosti, konkrétne 72,5 % celkového poskytovaného rozsahu. Naopak, priemerný príspevok mužov je o čosi viac ako štvrtina celkového rozsahu neplatennej práce, a to 27,5 %. Žiadna z krajín zatiaľ nedosiahla paritu 50 : 50 rozdelenia neplatennej práce medzi ženami a mužmi. Neprekvapí, že najbližšie k tomu sú severné európske krajiny ako Švédsko, Nórsko a Dánsko, kde sa rozsah neplatennej práce vykonanej mužmi pohybuje nad 40 % (resp. 44,7 %, 43,9 % a 43,4 %), nasledované Kanadou, Fínskom a Estónskom (nad 39 %). Na druhej strane sú India, Kambodža, Pakistan a Mali s podielom pod 10 % (Charmes, 2015).

Zároveň platí, že celosvetovo ženy venujú neplatennej práci v priemere 2,8-krát viac času ako muži. Priemerný čas venovaný jej vykonávaniu je zo strany žien na celosvetovej úrovni (získované v prieskume v 75 krajinách) 277 minút (4 hodiny a 37 minút alebo 19,7 % z 24 hodinového dňa). Muži neplatenou prácou celosvetovo strávia priemerne 111 minút (t. j. 1 hodinu a 51 minút alebo 7,7 % z 24 hodinového dňa). V priemere počas celého roka toto číslo reprezentuje celkovo 210 pracovných dní (založených na 8 hodinovom pracovnom čase) venovaných tejto činnosti ženami a len 84 pracovných dní mužmi. Počet dní u žien aj u mužov však oproti predchádzajúcemu obdobiu stúpol (ILO, 2018a).

Týmto tempom, založeným na lineárnej extrapolácii dostupných dát, je veľmi pravdepodobné, že potrvá 210 rokov (do roku 2228), kým sa v krajinách, kde boli merania uskutočňované, rodový rozdiel v neplatennej práci starostlivosti vyrovná (ILO, 2018a).

Podľa ďalších zdrojov (Alonso et al., 2019) robia ženy v priemere o dve hodiny denne viac neplatennej práce ako muži, toto číslo sa však v rôznych krajinách líši. Napríklad v Hongkongu je to o 2,6 hodiny viac, ale v Mexiku až o 7,1 hodiny. V Nórsku robia ženy o 20 % viac neplatennej práce ako muži, v USA až o 60 % viac.

Ak si vezmeme celkovú prácu, teda platenú aj neplatenú prácu, zdá sa, že bremeno žien je ťažšie než bremeno mužov, a to o 5,8 %. Premenené na hodiny, ide o 7 hodín a 33 minút (453 minút) za deň u žien voči 6 hodinám a 44 minútam (404 minút) u mužov. Rodová nerovnosť tak väčšinou spočíva v nerovnej distribúcii rolí medzi platenou a neplatenou prácou starostlivosti (Charmes, 2015).

Treba si uvedomiť, že tieto dáta často nezahŕňajú, ako to už bolo skôr spomenuté, tzv. multitasking, ktorý je pri vykonávaní neplatennej práce veľmi rozšírený. Ľudia sa zúčastňujú na viac ako jednej činnosti súčasne približne jednu tretinu dňa (Floro, Miles, 2003), čo znamená, že multitasking môže „pridať“ až sedem hodín k priemernému dňu, keď je človek bdely (Kenyon, 2010). Multitasking je obzvlášť rozšírený pri špecifických typoch činností, napr. aktivity starostlivosti o deti sa často vykonávajú súbežne s inými aktivitami, ako sú domáce práce, ale respondentky a respondenti často uvádzajú opatrovateľskú činnosť ako vedľajšiu. Veľká časť času stráveného starostlivosťou o deti sa teda nemusí objaviť v prieskume odhadov, kde sú pokryté len primárne činnosti (UNECE, 2017).

Dáta o využívaní času v krajinách, kde sa zbierali, teda opakovane potvrdzujú, že rodové rozdiely v čase, ktoré existujú pri neplatennej práci, sa len mierne vyrovnali a väčšinu práce stále robia ženy. Toto limituje kapacity žien zvýšiť počet hodín v platenej, formálnej práci, **Nerovnaká distribúcia neplatennej práce môže byť vysvetlená čiastočne pretrvávajúcimi rodovými mzdovými rozdielmi, komparatívnymi výhodami na rodovom podklade v neplatennej práci, ale aj bariérami a tlakmi predpísanými kultúrou, náboženstvom a nedostatkom politik priateľských rodine (Alonso et al, 2019).**

Otázkou teda ostáva efektívnosť minulých a súčasných politik zameraných na rozsah a rozdelenie neplatennej práce za dve ďalšie dekády. Vo všeobecnosti v krajinách, kde ženy zažívajú prekážky vstupu na trh práce kvôli ich statusu a pretože ich prístup do verejného priestoru je limitovaný sociálnymi alebo náboženskými normami, ich príspevok k neplatennej práci starostlivosti je najvyšší. Naopak je to v krajinách, kde sú ženy prirodzene a sociálne prezentované na trhu práce.

Rodové rozdiely pozorované pri využívaní času medzi regiónmi a krajinami môžu byť tiež vysvetlené a zosilnené v závislosti od niekoľkých ďalších socioekonomických faktorov a individuálnych charakteristík. **Patria tam napríklad:** bývanie v meste alebo na vidieku, veková skupina, stupeň vzdelania, rodinný status a prítomnosť detí a iných členov a členiek rodiny, ktorí potrebujú starostlivosť alebo podporu v rodine, ich vek a počet (niektorým sa budeme venovať v ďalších podkapitolách). Iné dôležité dimenzie zahŕňajú etnicitu, sexuálnu orientáciu a rodovú identitu, zdravotné znevýhodnenie, migrantský status, HIV status, čo sa prepája s rodom a ovplyvňuje alokáciu času a pretrvávajúce nerovnosti na trhu práce (tomu je vhodné venovať sa v špecifických štúdiách).

Neplatená práca žien má tiež tendenciu klesať v závislosti od ekonomického rozvoja krajiny. To reflektuje redukciiu a redistribúciu neplatennej práce. Ako ekonomiky bohatnú a zvyšuje sa participácia žien na pracovnej sile, zvyšuje sa podiel služieb starostlivosti, ktoré sú zabezpečené trhovo a nie priamo doma. Zároveň sa tak zvyšuje aj podiel mužov na neplatennej práci, čo umožňuje redistribúciu neplatennej práce a zvyšuje platenú prácu žien. Platí však ale, že ekonomický rozvoj a nové technológie sú schopné redukovat' najmä domáce práce, ale menej to vplýva na neplatenú prácu starostlivosti, napr. o deti.

Vývoj v Európe

Všeobecný kvantitatívny popis fenoménu neplatennej práce ukázal, že aj v krajinách Európskej únie čas venovaný domácim prácam a čas venovaný starostlivosti o deti a iných odkázaných členov a členky rodiny prevyšuje priemerný čas strávený na trhu práce, pričom neplatená práca je dominantne vykonávaná ženami.

Európske ženy strávia 290 minút (4 hodiny a 50 minút) za deň domácimi prácami a starostlivosťou o deti, zatiaľ čo platená práca im zaberie menej ako tri hodiny za deň. Európski muži pracujú v platenej práci priemerne 4,5 hodiny denne a sú zapojení do domácich prác 2,5 hodiny za deň. Viaceré prieskumy odhalili, že rodové rozdiely vo vykonávaní neplatennej práce v Európe, definované priemerným počtom minút za deň, sa znižujú, ak sa vzdelanie žien a mužov zvyšuje. Len asi jedna tretina rodín zdieľa aktivity neplatennej starostlivosti rovnako. Platí tiež, že rodičovské dovolenky majú väčší vplyv na pôrodnosť a rozhodovanie o participácii žien (ktoré majú nižšiu stupeň vzdelania) na trhu práce, zatiaľ čo možnosť pracovať na čiastočný úväzok (tam, kde je dobre platený a je spojený so sociálnou ochranou) má väčší vplyv na zapojenie do trhu práce žien s vyšším stupňom vzdelania (Brodolini et al., 2009).

Najlepšie sú na tom severné krajiny, zato južné krajiny majú podiel neplatennej práce mužov pod 30 %. Krajiny východnej Európy sú jediným regiónom, kde čím dlhšie je venovaný čas neplatennej práci zo strany žien, tým dlhší je aj čas venovaný tejto práci zo strany mužov. V týchto krajinách podiel mužov na celkovej neplatennej práci predstavuje približne jednu tretinu, napr. v Rumunsku 32,1 % (Charmes, 2015). Severné krajiny vykazujú najmenšie rodové rozdiely v starostlivosti o deti a najlepší mix politik, ktorý uľahčuje prácu rodičov aj starostlivosť o deti v rodine. Ženy v južnej Európe stále nesú väčšie bremeno za domáce práce a starostlivosť o deti v rodine. Možnosť usporiadať si starostlivosť o deti (škôlky) je tam hlavným nástrojom na vstup žien do plateného zamestnania. Západné krajiny sú niekde medzi dvoma skôr spomenutými a nové členské krajiny EÚ vykazujú kombináciu tradičných a inovatívnych znakov pri riešení rozdelenia neplatennej práce v domácnosti (Brodolini et al., 2009).

Rozdiely v neplatennej práci medzi jednotlivými krajinami EÚ sa Eurostat snaží zachytiť prostredníctvom Harmonizovaného európskeho využívania času, tzv. HETUS, ktorý zahŕňa minimálnu skupinu indikátorov, ktoré by mali byť v každej EÚ krajine sledované, a jednotné koncepty a definície, ktoré by mali byť spoločné pre všetky krajiny. Situácia zatiaľ nie je jednotná a neboli realizované ani rovnaké prieskumy využívania času v jednotlivých krajinách, čo je aj úloha pre národné štatistické úrady (Eurostat, 2019).

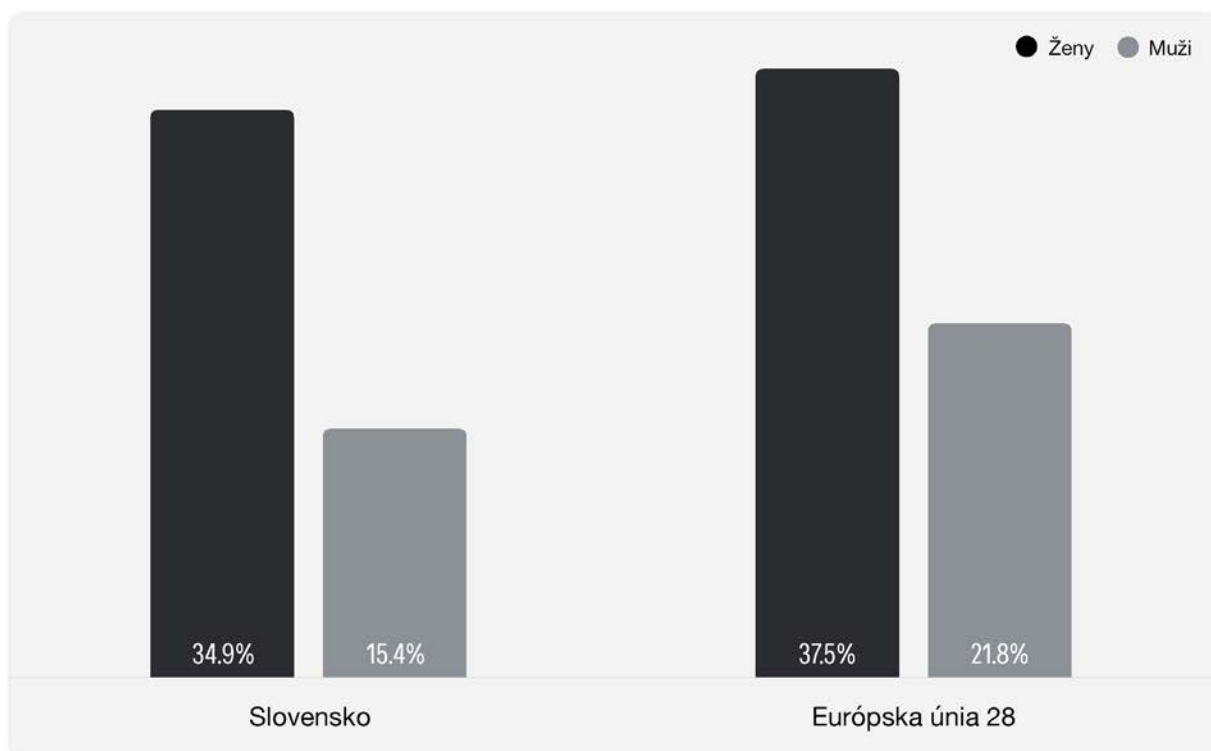
Vývoj na Slovensku (vrátane prieskumu IVPR)

Medzinárodný program sociálneho prieskumu (ISSP, 2012) poskytuje informácie o usporiadaní domácností vo vzťahu k neplatennej práci pre 21 členských štátov EÚ. Na základe odpovedí v prieskume vyplynulo, že až v 68 % domácností respondentov a respondentiek na Slovensku sú vykonávatelkami neplatennej práce ženy (podobne v Česku) a len 4 % muži (najviac 18 % v Rakúsku). Údaje sú však za rok 2012 a zbierajú sa každých 10 rokov, čo znamená, že v nasledujúcich rokoch by mali byť k dispozícii nové, aktualizované dáta.

Čo sa týka ďalších prieskumov, ktoré sa venovali kvalite života, do **starostlivosti a vzdelávania detí boli na Slovensku podľa zistení prieskumnej agentúry EUROFOUND z roku 2016 ženy počas týždňa priemerne zapojené 28,6 hodiny a muži 14,6 hodiny**. Na otázku, či starostlivosťou o deti trávajú respondenti/respondentky viac, menej alebo rovnako času ako ich partner/ka odpovedalo 78,1 % žien, že robia viac ako ich partner (takúto informáciu uviedlo iba 1,6 % mužov).

Na otázku, (Graf 1) ako často sú respondenti/ky zapojení/né do starostlivosti o a/alebo do vzdelávania svojich detí, vnúčať mimo práce, odpovedali, že denne sa tejto činnosti venuje 34,9 % pracujúcich žien a 15,4 % mužov (% respondentov/tiek vo veku 15 a viac rokov).

Graf 1 Odpovede týkajúce sa starostlivosti o deti – denne (% žien a mužov 2016) – porovnanie výsledkov SK a EÚ28

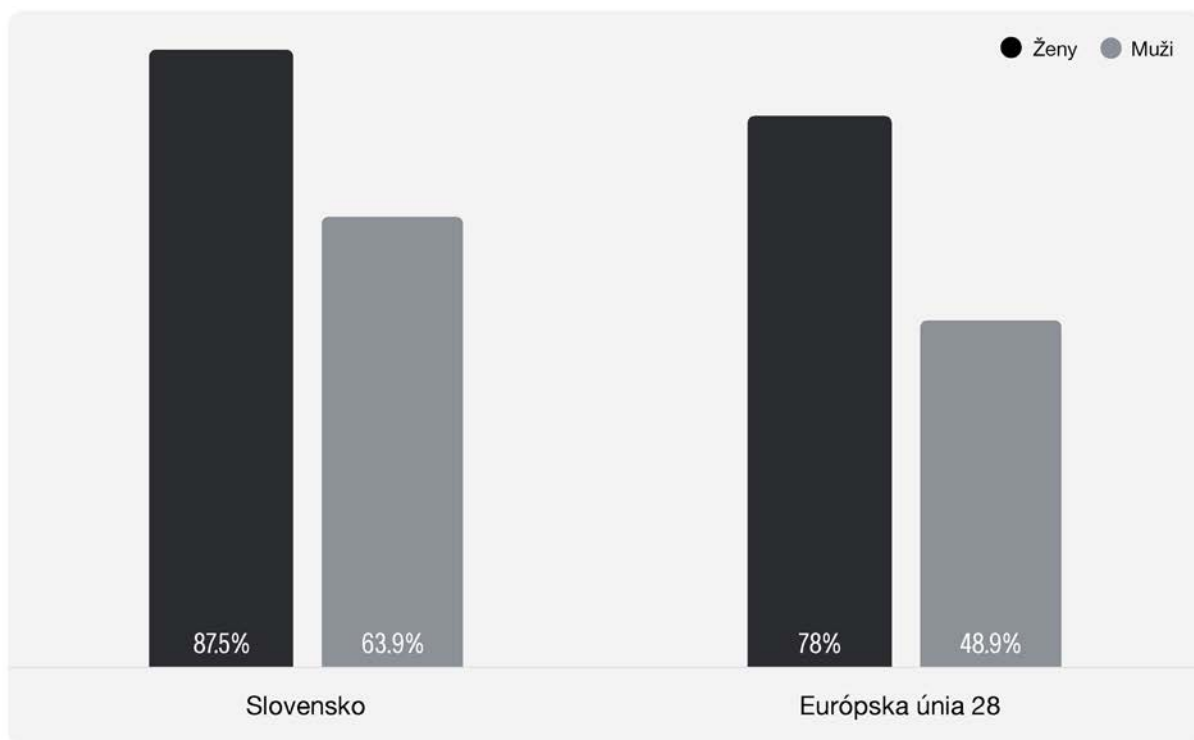
Zdroj: Eurofound, 2016

Každý deň (Graf 2) sa napríklad na Slovensku zapája do starostlivosti a/alebo vzdelávania detí mimo platenej práce 87,5 % žien a 63,9 % mužov.

Viac ako 50 hodín týždenne sa na Slovensku takejto starostlivosti venuje 14,3 % žien a len 1,2 % mužov (% respondentov/tiek vo veku 18 a viac rokov). Z ďalších zistení v prieskume vyplynulo, že počas dňa strávia ženy starostlivosťou o starších/zdravotne znevýhodnených príbuzných (priemerné hodiny, pracovníci/čky vo veku 15 a viac rokov) v priemere 2,7 hodiny a za týždeň v priemere 26 hodín (priemerne v hodinách, populácia vo veku 18 a viac rokov) a 16 hodín za týždeň muži.

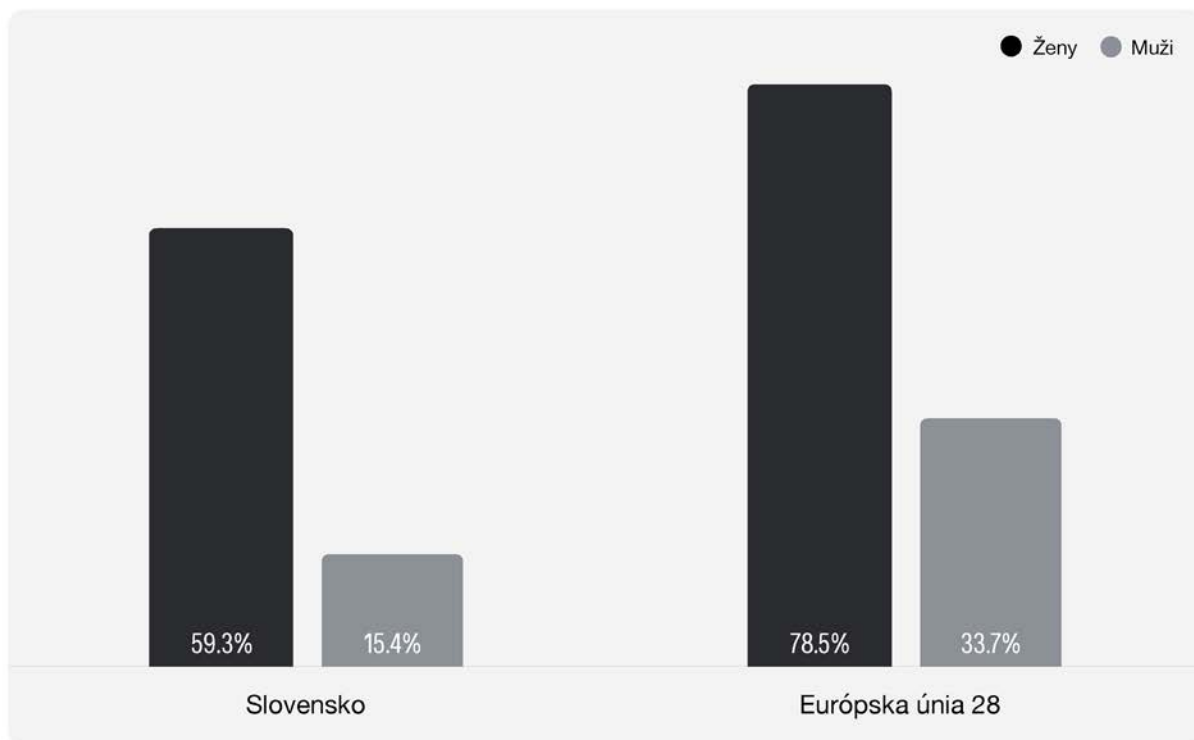
Vo všeobecnosti je na Slovensku každý deň do varenia a/alebo starostlivosti mimo práce (Graf 3, % respondentiek/tov, populácia vo veku 18 a viac rokov) zapojených 59,3 % žien, pričom len 15,4 % mužov.

Graf 2 Zapojenie do starostlivosti o deti – denne (% žien a mužov 2016) – porovnanie výsledkov SK a EÚ28

Zdroj: Eurofound, 2016

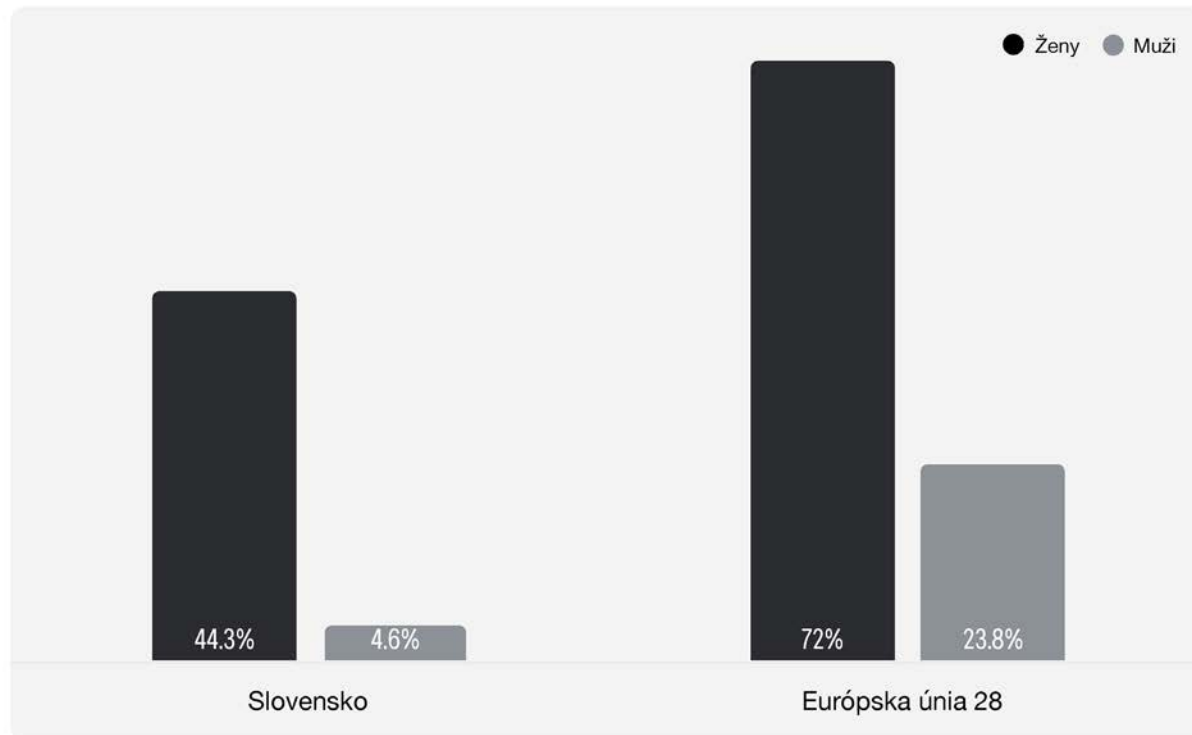
Graf 3 Zapojenie do varenia a/alebo starostlivosti – každý deň (% žien a mužov) – porovnanie výsledkov SK a EÚ28

Zdroj: Eurofound, 2016

Na otázku „Ako často ste zapojená/ný do varenia a domácich prác mimo práce“ (% respondentov/tiek, pracovníčky vo veku 15 a viac rokov) respondenti/respondentky odpovedali, že denne ide o 44,3 % pracujúcich žien a len 4,6 % pracujúcich mužov.

Graf 4 „Ako často ste zapojená/ný do varenia a domácich prác mimo práce“ – odpovede denne (% žien a mužov) – porovnanie výsledkov SK a EÚ28

Zdroj: Eurofound, 2016

V priemere 2,4 hodiny bolo denne do varenia a domácich prác zapojených 54,1 % žien (pracujúcich 15+). 11 až 20 hodín týždenne bolo do varenia a/alebo domácich prác mimo platenej práce zapojených 32,4 % žien a 11,3 % mužov (% podielu odpovedí podľa hodín, populácia vo veku 18 rokov a viac).

Nový prieskum IVPR

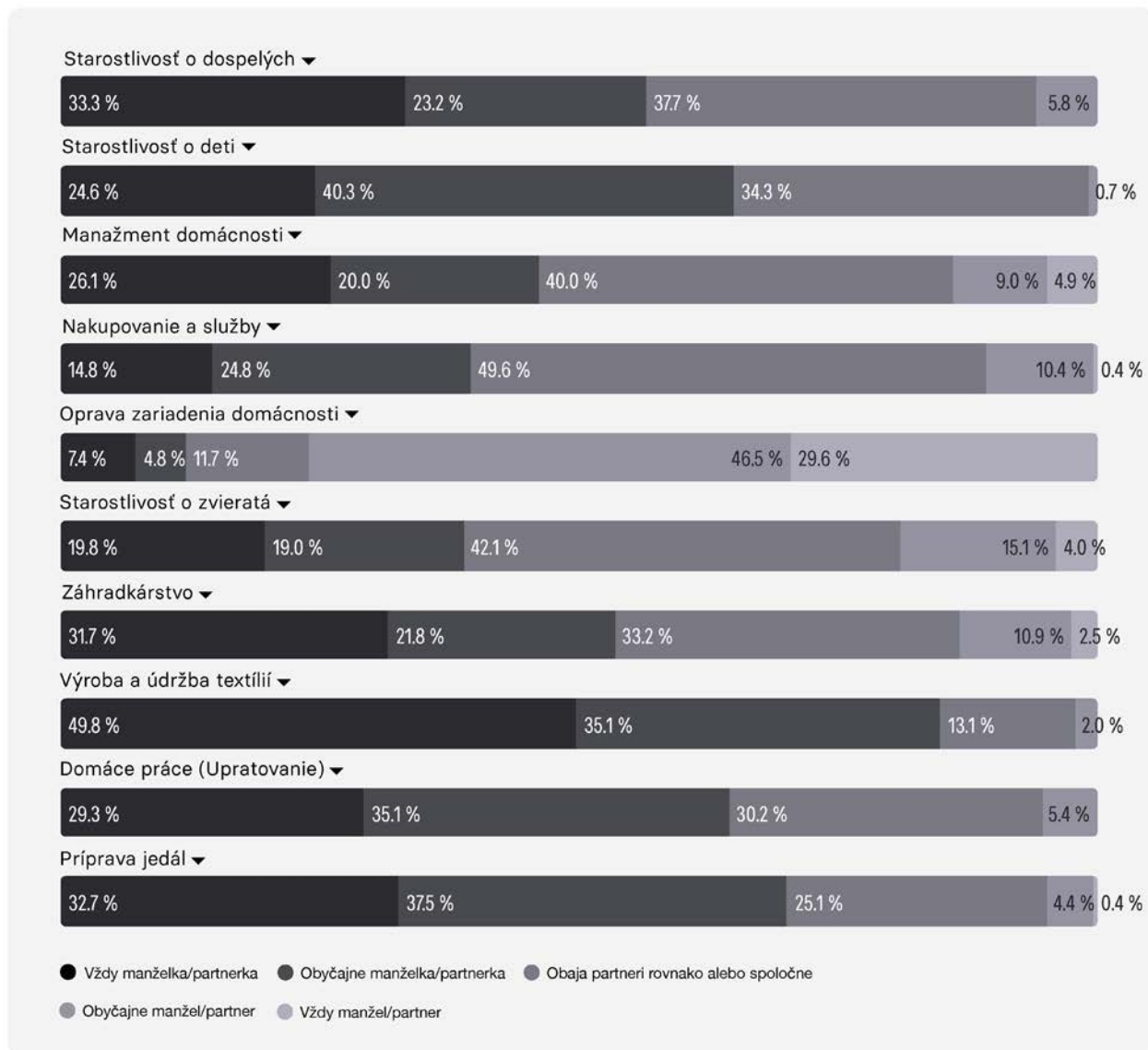
Aj Inštitút pre výskum práce a rodiny realizoval v roku 2021 online prieskum v oblasti neplatenej práce (viac kapitola 4).³ Z prieskumu vyplynulo, že ženy venujú neplatenej práci vo vlastnej domácnosti týždenne v priemere 38 hodín týždenne. V priemere najviac času venujú ženy starostlivosti o deti (12,9 hodiny týždenne), príprave jedál (7,7 hodiny týždenne), domácim prácam – upratovaniu (5,1 hodiny týždenne), starostlivosti o zvieratá (5 hodín týždenne) a výrobe a úprave textílií (2,5 hodiny). **Podľa prieskumu IVPR respondentky, ktoré sa zúčastnili na prieskume, strávili v neplatenej práci 325 minút denne (5 hodín a 25 minút), čo predstavuje až 247 pracovných dní pri osemhodinovom pracovnom čase. Čiže o 37 dní viac ako je celosvetový priemer uvedený vyššie.**

Na otázku, „kto z partnerov/partneriek vykonáva vo vašej domácnosti činnosti neplatnej práce“ odpovedali v prieskume ženy respondentky (Graf 5), že čo sa týka výroby a údržby textílií (pranie), v 84,91 % sú to ony ako manželky/partnerky (49,8 % vždy a 35,1 % obyčajne), druhou oblasťou, kde dominovali, bola

³ Výsledky prieskumu sú uvedené v kapitole 4. Pri definovaní jednotlivých činností neplatenej práce sme vychádzali z vyššie spomenutej klasifikácie Eurostatu HETUS.

príprava jedál v 70,2 % (32,7 % vždy, 37,5 % obyčajne), potom nasledovali domáce práce – upratovanie, a to v 64,4 % (29,3 % vždy, 35,1 % obyčajne), v 64,9 % vykonávali starostlivosť o deti (24,6 % vždy a 40,3 % obyčajne). Naopak, manželia pri respondentkách ženách dominovali v oblasti opravy zariadení v domácnosti, a to v 76,1 % (vždy 46,50 %, obyčajne 29,6 %). V rovnakej miere sa manželia a partneri starali u respondentiek žien najmä o nakupovanie a služby 49,6 %, o zvieratá 42,2 % a manažment domácnosti 40 %.

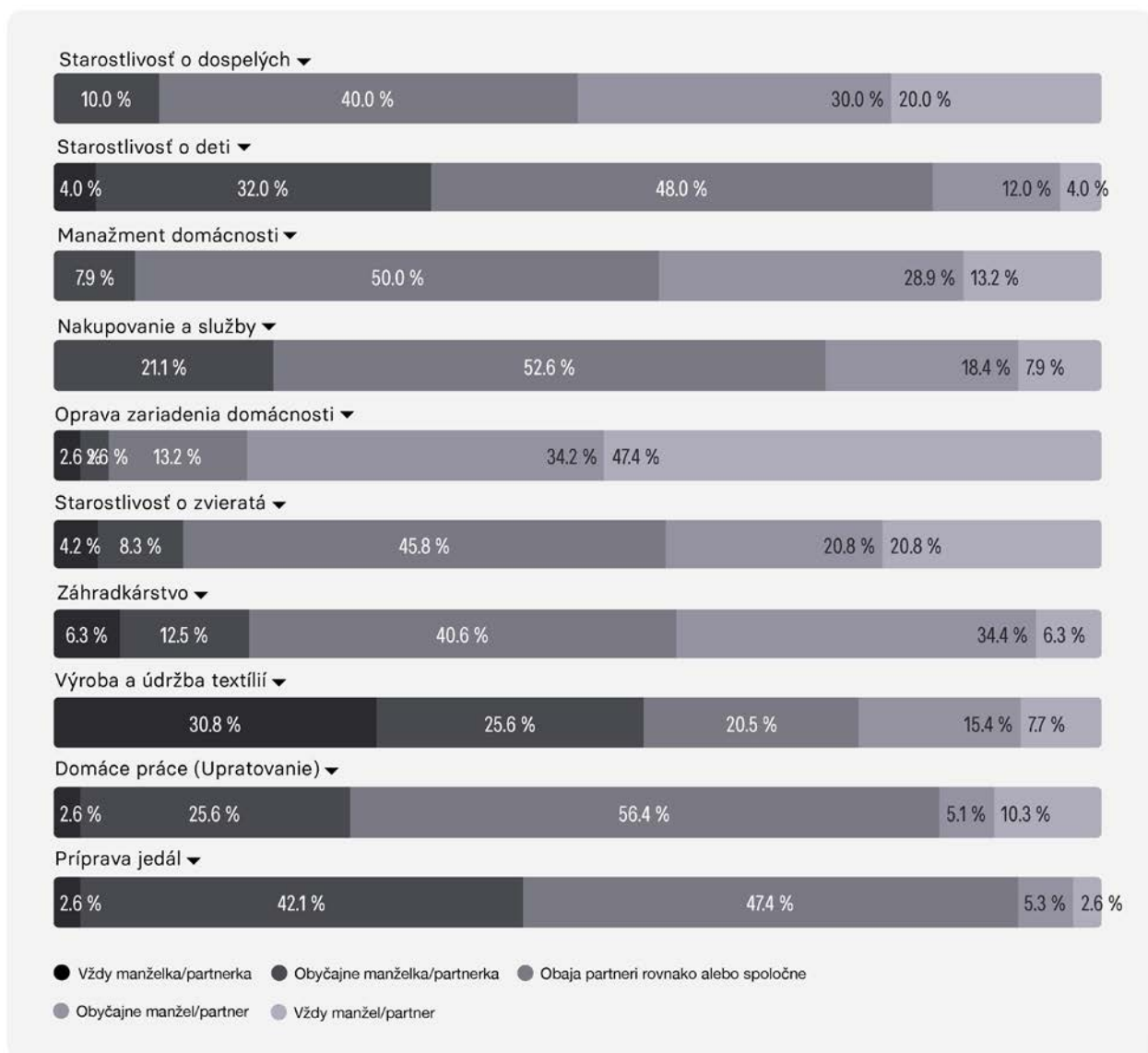
Graf 5 „Kto za partnerov/partneriek vykonáva vo vašej domácnosti činnosti neplatennej práce“ – odpovede respondentky ženy (%)

Zdroj: IVPR, 2021

Na otázku „Kto z partnerov/partneriek vykonáva vo vašej domácnosti činnosti neplatennej práce“ (Graf 6) odpovedali v prieskume muži respondenti, že čo sa týka výroby a údržby textílií (pranie), v 56,4 % sú to ich manželky/partnerky (30,8 % vždy a 25,6 % obyčajne), druhou oblasťou, kde dominovali, bola príprava jedál v 44,7 % (32,7 % vždy, 37,5 % obyčajne). Naopak, manželia v odpovediach respondentov mužov dominovali v oblasti opravy zariadení v domácnosti v 86,1 % (vždy 47,4 %, obyčajne 34,2 %). Paradoxom je, že oproti ženám respondentkám vnímali respondenti muži, že sa na činnostiach podieľajú v porovnateľnejšej miere, ako to vnímali ženy respondentky. Napríklad pri domácich prácach to tak vnímalo až 56,4 % mužov, pri starostlivosti o deti 48 % a príprave jedál 47,4 % mužov respondentov.

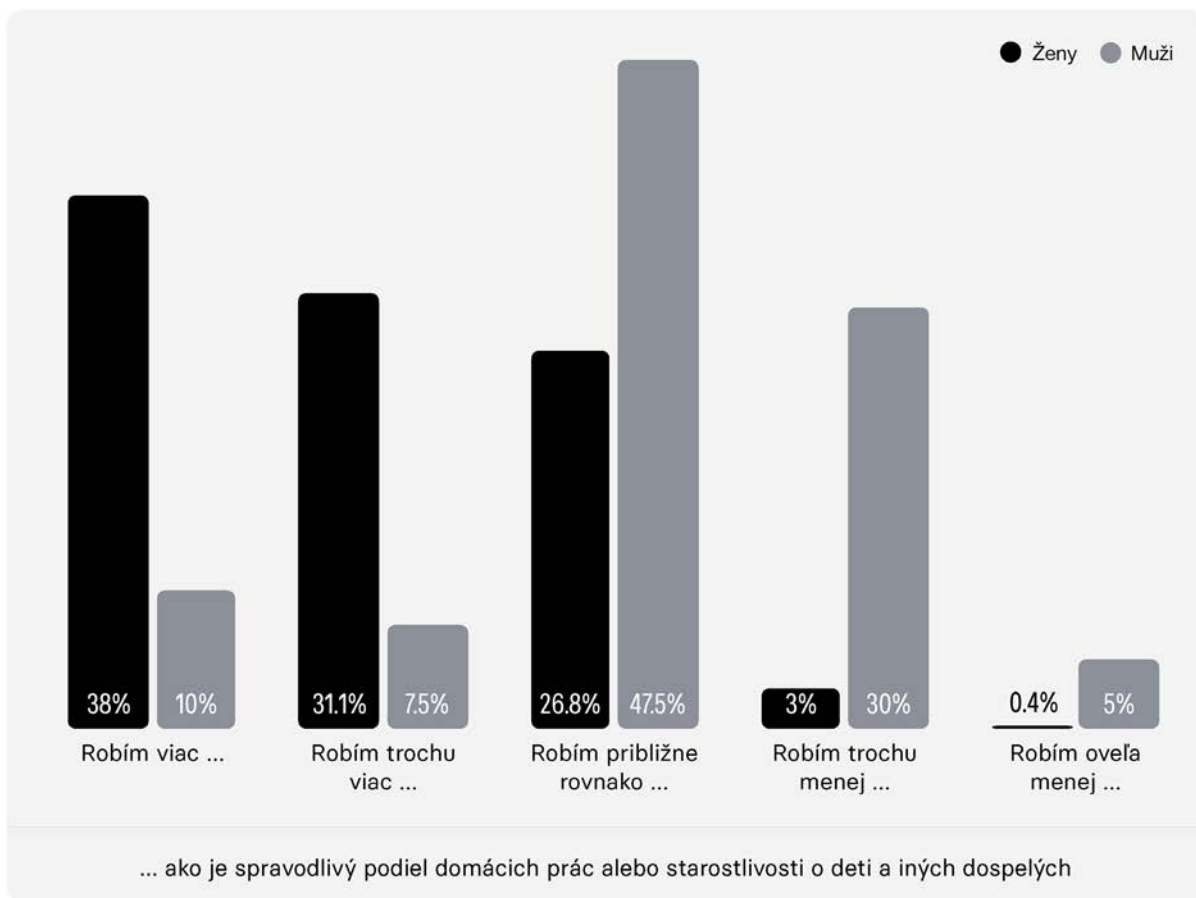
Graf 6 „Kto z partnerov/partneriek vykonáva vo vašej domácnosti činnosti neplatennej práce“ – odpovede respondenti muži (%)

Zdroj: IVPR, 2021

Až 70 % respondentiek žien (Graf 7) si myslí, že v porovnaní s ich partnermi/manželmi robia o čosi viac, ako je spravodlivý podiel domácich prác a/alebo starostlivosti o deti a iných dospelých (38,7 % robí viac a 31,1 % o trochu viac). Respondenti muži si vo väčšej miere myslia, že robia tieto práce v rovnakej miere, bolo to až 47,5 %, u žien to bolo 26,8 %.

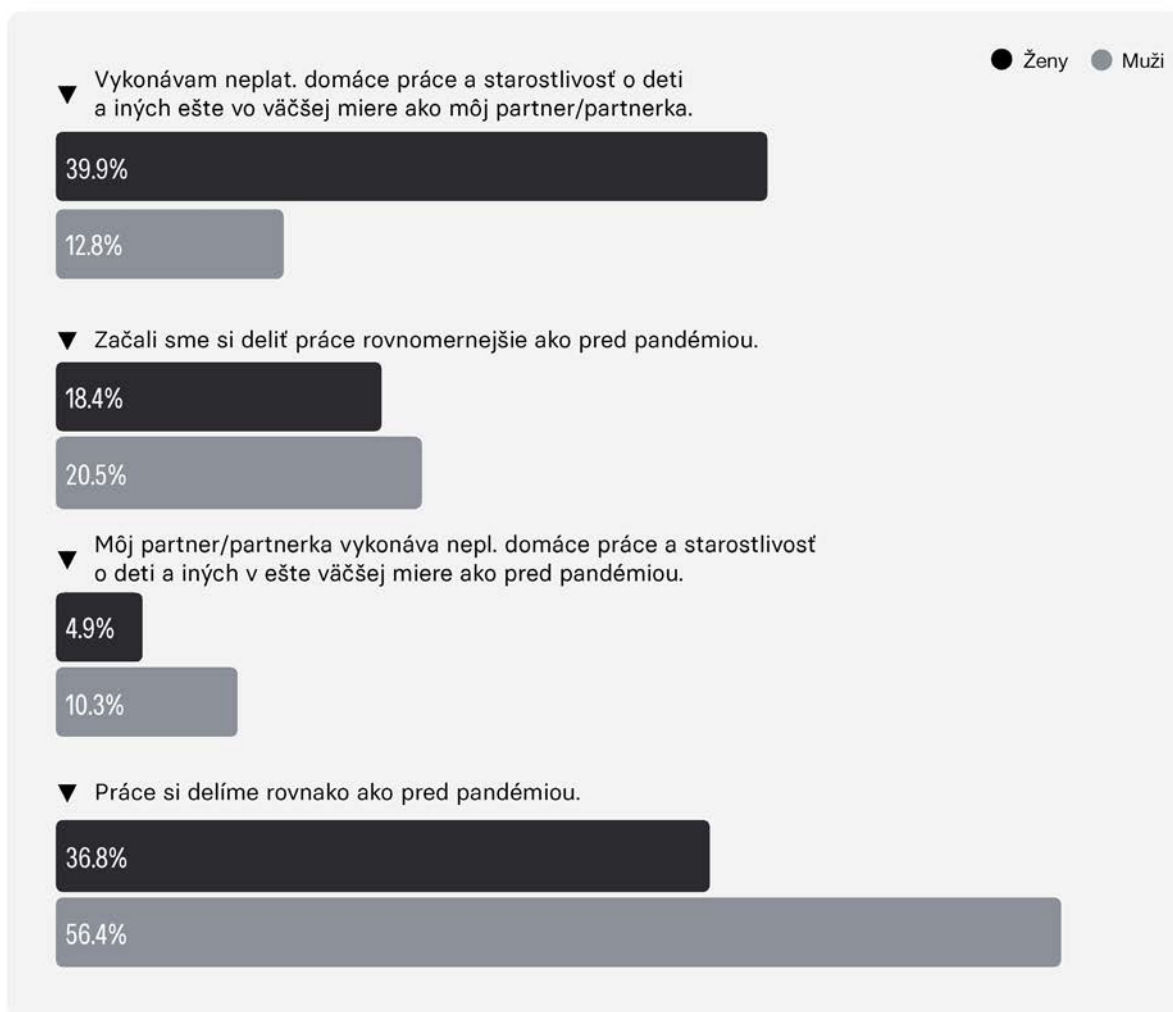
Graf 7 Spravidlivosť v delení neplatených prác v domácnosti – porovnanie odpovedí podľa pohlavia/rodu (%)

Zdroj: IVPR, 2021

Keď sme sa pýtali, ako sa zmenila situácia počas pandémie COVID-19 (Graf 8), až 39,9 % respondentiek žien vykonávalo neplatené domáce práce počas pandémie COVID-19 ešte vo väčšej miere ako ich partneri/manželia. Rovnomernejšie si začalo rozdeľovať práce 18,4 % respondentiek a 20,5 % respondentov. Rovnako ako pred pandemiou si delilo práce 36,8 % respondentiek a 56,4 % respondentov.

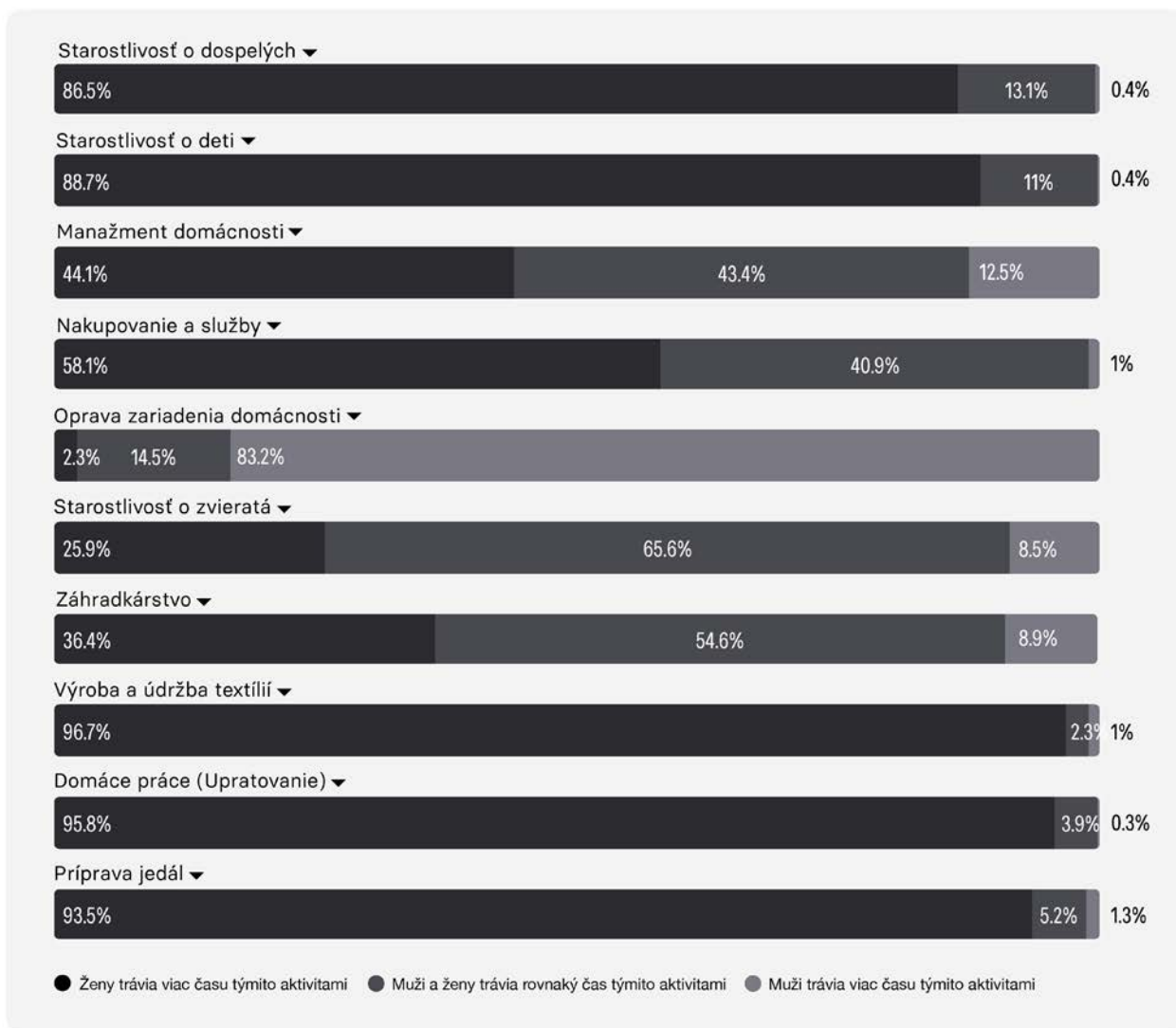
Graf 8 Vplyv pandémie COVID-19 na delenie neplatennej práce v domácnosti – porovnanie podľa pohlavia/rodu (%)

Zdroj: IVPR, 2021

Podľa respondentiek a respondentov väčšinu aktivít neplatennej práce na Slovensku vykonávajú ženy (Graf 9): 96,7 % má na starosti výrobu a údržbu textílií, 95,8 % domáce práce – upratovanie, 93,5 % opýtaných si myslí, že ženy sú viac zodpovedné za prípravu jedál, 88,7 % za starostlivosť o deti a 86,5 % za starostlivosť o dospelých. Čo sa týka mužov, podobne ako v realite, 83,2 % respondentov a respondentiek si myslí, že muži trávajú viac času opravou zariadenia domácnosti. Podľa respondentov a respondentiek rovnaký čas venujú muži a ženy aktivitám ako starostlivosť o zvieratá (65,6 %), záhradkárstvo (54,6 %) a manažment domácnosti (43,4 %).

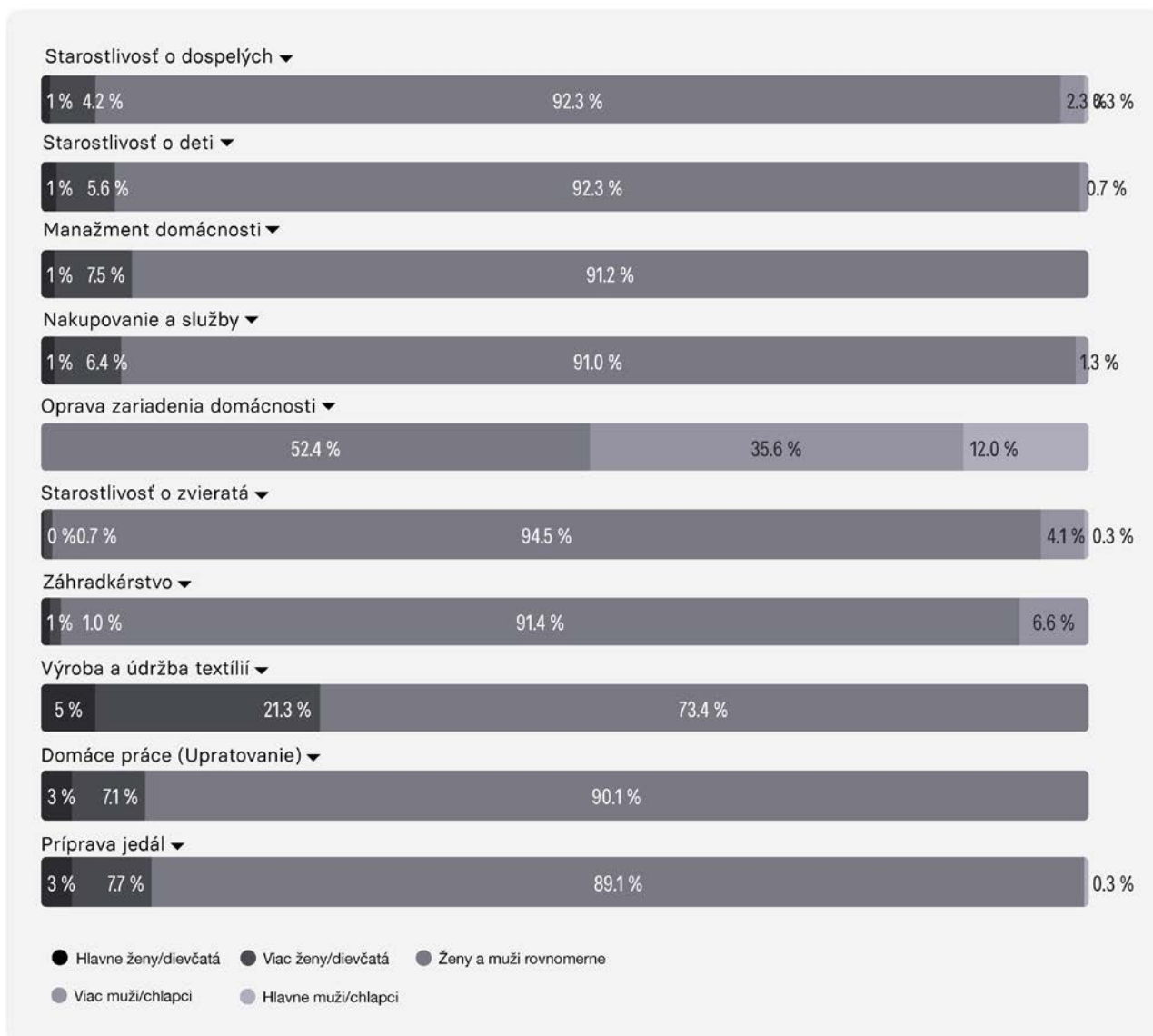
Graf 9 „Aká je podľa vás situácia na Slovensku v oblasti neplatennej práce“ – odpovede všetci respondenti a všetky respondentky (%)

Zdroj: IVPR, 2021

Respondentky a respondenti sa tiež vyjadrili, kto by mal podľa nich mať zodpovednosť za aktivity neplatennej práce v domácnosti (Graf 10). Tu dominovali odpovede, že by mali byť rozdelené pri väčšine aktivít rovnomerne. Výnimkou je výroba a údržba textílií, kde bol vyšší podiel respondentov a respondentiek (26,9 %), ktorí si myslia, že by za to mali byť zodpovedné hlavne ženy a dievčatá a oprava zariadení v domácnosti, kde si až 47,6 % respondentov a respondentiek si myslí, že by za to mali byť zodpovední viac muži a chlapi.

Graf 10 „Aké by malo byť rozdelenie neplatených prác medzi ženami a mužmi“ – odpovede všetci respondenti a všetky respondentky (%)

Zdroj: IVPR, 2021

V rámci prieskumu sme sa pýtali respondentov a respondentiek aj na to, či súhlasia alebo nesúhlasia s niektorými výroky, ktoré sú spojené s rozdelením aktivít v súvislosti so starostlivosťou o deti a domácnosť medzi ženy a mužov.

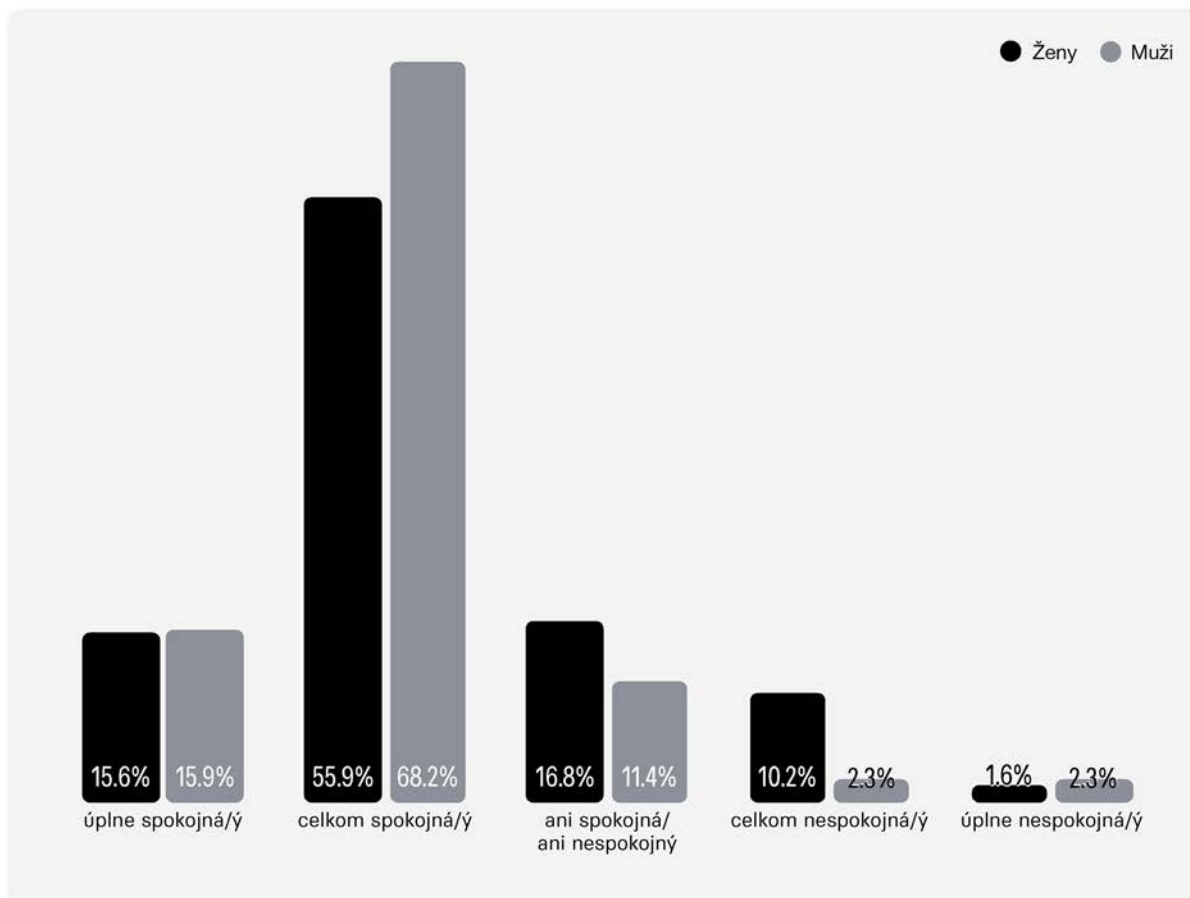
S výrokom „Myslím si, že výmena plienok, kúpanie, kŕmenie detí sú činnosti, ktoré má robiť matka“ nesúhlasilo 73,8 % respondentiek a 52,5 % respondentov a súhlasilo 11,3 % respondentiek a 27,5 % respondentov. S výrokom „Najdôležitejšou rolou ženy je starať sa o rodinu a domácnosť“ nesúhlasilo 78,5 % respondentiek a 52,5 % respondentov a súhlasilo 10,4 % respondentiek a 25 % respondentov. S výrokom „Matky a otcovia by mali rovnako zdieľať zodpovednosť za starostlivosť o deti a domácnosť“ nesúhlasilo 0% respondentiek a 7,3 % respondentov a súhlasilo 96,4 % respondentiek a 85,4 % respondentov. S výrokom „Muži by mali zdieľať väčší podiel domácich prác v porovnaní s tým, ako to robia teraz“ nesúhlasilo 1,2 % respondentiek a 10,6 % respondentov a súhlasilo 91,3 % respondentiek a 71 % respondentov. S výrokom „Muži by mali zdieľať väčší podiel starostlivosti o deti v porovnaní s tým, ako to robia teraz“ nesúhlasilo 1,2 % respondentiek a 5,2 % respondentov a súhlasilo 92,7 % respondentiek

a 68,4 % respondentov. S výrokom „Ženy sú viac vhodné na to, aby sa starali o deti, ako muži“ nesúhlasilo 59,1 % respondentiek a 43,9 % respondentov a súhlasilo 20,2 % respondentiek a 39,1 % respondentov. S výrokom „Ženy sú viac vhodné na to, aby sa starali o deti, ako muži“ nesúhlasilo 6,4 % respondentiek a 22,5 % respondentov a súhlasilo 83,4 % respondentiek a 70 % respondentov.

Paradoxom teda je, že zatiaľ čo v realite viac neplatennej práce vykonávajú ženy, čo sa týka predstáv, ako by tieto práce mali byť rozdelené, u mužov aj u žien dominuje presvedčenie, že by mali byť rozdelené rovnomernejšie (vplyv na to mohla mať, samozrejme, aj vzorka respondentiek a respondentov, ktorí pochádzali z liberálnejšieho prostredia). Pričom u mužov o čosi viac prevláda tradičnejší pohľad na delenie prác, čo môže vyplývať jednak zo silnejšieho vplyvu maskulínných ideológií v spoločnosti, ale aj z jednoduchého faktu, že je to takto pre mužov výhodnejšie tak z hľadiska udržania moci, ako aj využívania voľného času.

V rámci otázok sme sa respondentov a respondentiek pýtali na spokojnosť so svojím životom vrátane toho rodinného. Spokojných so svojím životom vo všeobecnosti (Graf 11) je 71,1 % respondentiek a 84,1 % respondentov a nespokojných je 11,8 % respondentiek a 4,6 % respondentov. Rozdiel v spokojnosti so životom medzi ženami a mužmi bol 13 % v neprospech žien.

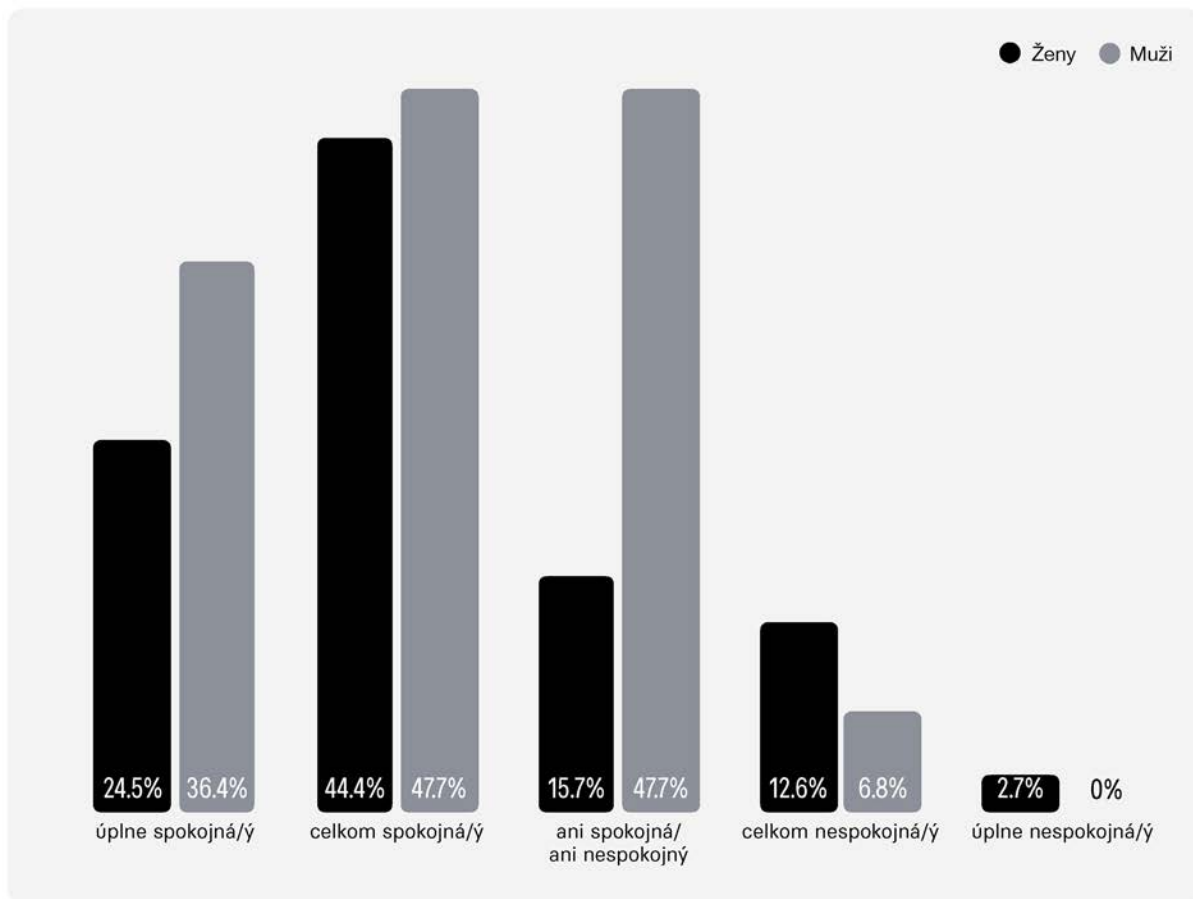
Graf 11 „Ak sa pozriete na svoj život vo všeobecnosti, ako spokojná/ný, alebo nespokojná/ný ste celkovo?“ – podľa pohlavia/rodu (%)

Zdroj: IVPR, 2021

Spokojných so svojim rodinným životom je 69,1 % respondentiek a 85,1 % respondentov a nespokojných je 15,3 % respondentiek a 6,8 % respondentov. Rozdiel v spokojnosti s rodinným životom medzi ženami a mužmi bol 16 % v neprospech žien.

Graf 12 „Ak zväžite všetky okolnosti, ako spokojná/ný ste s rodinným životom?“ – podľa pohlavia/rodu (%)

Zdroj: IVPR, 2021

Je v konečnom dôsledku dôležité zamyslieť sa nad tým, či na nižšiu spokojnosť so životom u respondentiek nevyplýva skutočnosť, že neplatené práce v domácnosti vykonávajú vo väčšej miere.

Participácia žien na trhu práce ovplyvnená neplatenou prácou v domácnosti

Rodová nerovnosť vo vykonávaní neplatennej práce je teda chýbajúcim článkom v analýze rodových rozdielov v troch oblastiach: rodové rozdiely v miere participácie na pracovnej sile, kvalite zamestnania (pozri časť 1.7) a v mzdách (pozri časť 1.6.).

Nerovné povinnosti starostlivosti o blízkych a domácnosť významne vplyvajú na rodové rozdiely na trhu práce a na participácii žien na pracovnej sile. Ponuka práce zo strany zamestnávateľov stále dostatočne nereflektuje vplyv sociálnych noriem v spoločnosti. Tie ovplyvňujú schopnosť žien vstúpiť na trh práce a udržať sa na ňom (viď časť 1.9). Štandardným predpokladom je, že zvyšovanie úrovne vzdelania a tým lepšej zamestnateľnosti žien ako aj znižovanie miery pôrodnosti by automaticky mali viesť k zvýšenej miere participácie žien na trhu práce. Čas strávený neplatenou prácou je však tiež súčasťou rovnice ponuky práce. Avšak ani menšie rodové rozdiely vo vzdelávaní neviedli v niektorých krajinách k zníženiu rodových rozdielov na trhu práce, keďže krajiny neboli schopné maximalizovať výnosy z týchto investícií, a to je napríklad aj prípad Slovenska (Ferrant, Pesando, Nowacka, 2014).

Ani outsourcing neplatených činností starostlivosti ako sú varenie či upratovanie nie je pre väčšinu žien cenovo dostupnou alebo realistickou možnosťou. Každodenný blahobyt ich domácností závisí od toho, či tieto činnosti vykonávajú, čo sa premieta aj do nerovnakých príležitostí z hľadiska času rovnomerne sa podieľať na platených aktivitách.

Po prvé teda množstvo času venovaného neplatennej práci negatívne koreluje s účasťou žien na pracovnej sile. Napríklad v krajinách, kde ženy strávia v priemere päť hodín neplatenými prácami, je 50 % žien v produktívnom veku aktívnych, t. j. zamestnaných alebo hľadajúcich si prácu. V krajinách, kde ženy strávia tri hodiny neplatenou prácou, je však na trhu práce aktívnych až 60 % žien. To znamená, že pokles neplatennej práce žien súvisí so zvýšením miery participácie žien na pracovnej sile o približne 10 %.

Po druhé, rodové nerovnosti v neplatennej práci sú tiež spojené s rodovými rozdielmi v neaktivite na trhu práce (pozri časť 1.3.3). V krajinách, kde ženy trávia takmer osemkrát viac času neplatenými činnosťami ako muži, predstavujú len 35 % aktívnej pracujúcej populácie. Keď však rozdiel klesne na menej ako dvojnásobok, účasť žien na pracovnej sile sa zvýši na 50 % aktívneho obyvateľstva (pri danej úrovni HDP na obyvateľa, miere plodnosti, urbanizácii, materskej dovolenke a rodovej nerovnosti v nezamestnanosti a vo vzdelaní). Preto keď sa rodová nerovnosť v čase venovanom neplatennej práci zvyšuje, situácia v zamestnanosti žien v porovnaní s mužmi sa zhoršuje.

Celkovo sa dá zhrnúť, že v priebehu času ženy robia viac platenej a menej neplatennej práce a u mužov je situácia opačná. V prvom desaťročí 21. storočia ženy v priemere strávili v neplatennej práci o pol hodinu menej ako ženy v rokoch 1961 – 1989. Zníženie bolo spôsobené nárastom ich účasti na platenej práci, išlo najmä o vzdelané ženy. Podiel mužov na platenej práci klesol a čas venovaný neplatennej práci sa zvýšil cca o 40 minút najmä u tých, ktorí majú aspoň stredoškolské vzdelanie (Fang, McDaniel, 2015).

Platená práca žien však sama o sebe automaticky nemení rodové rozdelenie neplatennej práce. Významne neredukuje čas neplatennej práce žien. Rôzne štúdie uvádzajú, že redukcia neplatennej práce žien nie je ekvivalentná času, ktorý strávia v platenej práci, čo vedie k celkovému navýšeniu pracovných povinností pre zamestnané ženy. V skutočnosti na každých dodatočných 10 % zvýšenia podielu žien na trhu práce v pomere k mužom pomer žien a mužov na neplatennej práci klesne len o 2 % – 3 %. Je to aj preto, že ženy sa zapájajú skôr do takých platených foriem práce, ktoré sú kompatibilné s ich povinnosťami starostlivosti. Navyše ženy a muži síce ukazujú podobné zníženie rozsahu platenej práce, ak pracujú na čiastočný úväzok, no zvýšenie neplatennej práce je o 50 % vyššie pre ženy ako pre mužov. Rodová nerovnosť je ešte vyššia, ak sa presunú z plného pracovného úväzku do statusu nezamestnanosti (Alonso et

al. 2019). V 27 krajinách, kde sa zbierali dáta o neplatennej práci, priemerný čas strávený touto prácou bol u zamestnaných žien 4 hodiny za deň v porovnaní s 5 hodinami a 9 minútami u nezamestnaných žien a 5 hodinami a 14 minútami u neaktívnych žien. Čo sa týka zamestnaných mužov, tí trávili v neplatennej práci v priemere 1 hodinu a 30 minút za deň, nezamestnaní muži 2 hodiny a 11 minút a neaktívni muži 2 hodiny a 5 minút (Ferrant, Pesando, Nowacka, 2014).

Z tohto celého možno vyvodit', že zatiaľ čo svetové priemery odrážajú takmer nemeniacu sa rodovú distribúciu neplatennej práce starostlivosti, regionálne rozdiely v participácii žien na trhu práce a na pracovnej sile odrážajú nielen pretrvávajúce kultúrne rodové normy a stereotypy, ale čo je ešte dôležitejšie, **nedostatok adekvátnych príležitostí žien na zosúladenie platenej práce a profit z neplatennej práce**. V krajinách, kde sa do opatrenia na podporu žien zaviedli, sa okamžite zvýšila participácia žien na trhu práce.

Sociálne a kultúrne postoje voči role žien v spoločnosti tiež môžu ovplyvniť rozhodnutie zamestnať sa (Ichino et al., 2019). Ženy môžu byť odrádzané od platenej práce tvrdeniami, že budú neužitočné pre svoju rodinu. Väčšie predsudky sú v krajinách, ktoré nepodporujú politiky rodovej rovnosti. Naopak, zapojenie mužov je väčšie v krajinách, ktoré podporujú rovnaké práva alebo nesúhlasia s tvrdeniami, že „muži sú lepšími výkonnými riaditeľmi ako ženy“ alebo že „ženy musia mať deti, aby boli ich život naplnený“ (viac časť 1.9).

Pre ženy teda zvažovanie vstupu na trh práce znamená posúdenie množstva relevantných faktorov: ženy hodnotia očakávaný návrat do neplatennej práce a následne do platenej práce porovnaním nákladov a benefitov každého typu práce, ktorý však závisí od individuálnych faktorov a faktorov domácnosti, ako sú stupeň vzdelania, história svojich zamestnaní, štruktúra domácnosti i dostupnosť prostredia vytvoreného verejnými politikami (Alonso et al., 2019).

Rod ako zásadný faktor, ktorý ovplyvňuje celkový pracovný čas (platená i neplatená práca)

Správa o ľudskom rozvoji UNDP za rok 2015 (UNDP 2016, s. 107) zdôraznila, že ženy pracujú dlhšie ako muži. Podľa analýzy prieskumov využívania času, ktorá predstavuje 69 % dospeljej svetovej populácie, sa ukazuje, že ženy tvoria 52 % z celkového počtu odpracovaných hodín a muži 48 %. Rozdelenie tejto práce do platených a neplatených kategórií ukazuje, že mužský podiel je takmer dvakrát väčší ako u žien pri platenej práci – 38 % oproti 21 %, a obraz je obrátený pre neplatenú prácu, kde ženy podávajú trikrát vyšší výkon ako muži – 31 % oproti 10 % (Narayan, 2017).

Podľa ďalších prieskumov ženy zodpovedajú približne za jednu tretinu (36,3 %) celkového rozsahu platenej práce. Muži zase strávia v platenej práci 43,1 % svojho času. Ide o 3 hodiny a 3 minúty (183 minút) pre ženy za deň oproti 5 hodinám a 21 minútam (321 minút) pre mužov. Vplyv na to má aj to, že ženy vo zvýšenej miere pracujú na skrátenej úväzky (ILO, 2018a).

Ženy v Európe strávia podľa ďalších dostupných údajov 290 minút denne (3 hodiny a 50 minút) domácimi prácami a starostlivosťou o deti, zatiaľ čo platená práca im zaberie menej ako tri hodiny za deň. Naproti tomu muži v Európe pracujú v priemere 4,5 hodiny denne v platenej práci a do domácich prác sú zapojení 2,5 hodiny za deň (Brodolini, 2009).

Ak ide o celkovú prácu, ženy v krajinách so stredným zárobkom majú v priemere najdlhší pracovný deň (7 hodín a 40 minút), zatiaľ čo najnižší je v krajinách s vysokými príjmami (6 hodín a 51 minút). HDP na osobu len čiastočne vysvetľuje tieto rodové rozdiely. Rozdiely v celkovej práci za deň medzi krajinami

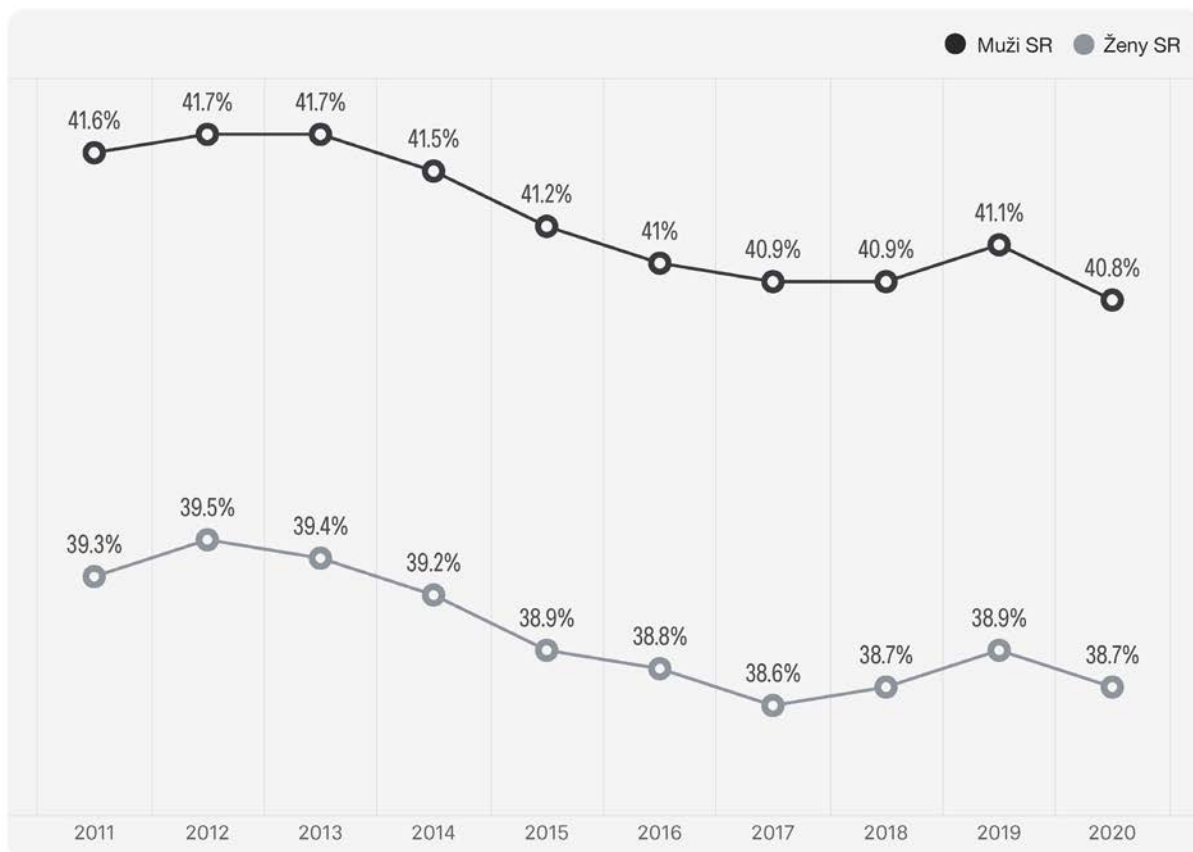
rozdelenými podľa príjmov sú však malé. To znamená, že v rozsahu celkovej práce za deň (platenej aj neplatenj) mužov a žien, stále veľkú úlohu zohrávajú rodové stereotypy (Alonso et al., 2019).

Aj keď ženy aj muži pracujú na plný úväzok (36 hodín a viac), priemer hodín v platenej práci mužov je vyšší. Je to spôsobené tým, že ženy viac absentujú v práci v prípade, ak sú deti choré alebo sa o ne treba starať počas prázdnin či nepredvídateľných situácií. Navyše očakávanie dlhých pracovných hodín v niektorých mužsky dominujúcich odvetviach pôsobí na ženy odstrašujúco a prispieva k segregácii v povolaniach a sektoroch. Keď manželia pracujú veľmi dlhé hodiny, ich ženy s oveľa väčšou pravdepodobnosťou zanechávajú svoju vlastnú prácu. Prémia na mzde za prácu navyše sa u mužov zvyšuje a prispieva k rodovému mzdovému rozdielu v neprospech žien. Ovplyvňuje to aj výber sektorov a povolání, ktoré dovoľujú lepšie zosúladenie pracovných a rodinných povinností a majú lepšie politiky starostlivosti a dovolení pre rodičov.

Čas platenej a neplatennej práce na Slovensku

Priemerný počet hodín v hlavnej práci na Slovensku v roku 2020 týždenne predstavoval u mužov 40,8 hodiny a u žien 38,7 hodiny, čo je rozdiel približne 2,1 hodiny. Oproti roku 2011 sa znížil tento čas aj u mužov, aj u žien približne o 0,5 hodiny.⁴

Graf 13 Priemerný počet hodín v hlavnej práci na Slovensku podľa pohlavia/rodu (populácia vo veku 18 a viac rokov) za roky 2011 – 2020

Zdroj: Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsa_ewhun2/default/table?lang=en

⁴ Tu ide o pracujúce ženy a mužov v trvalom pracovnom úväzku na plný pracovný čas, preto sa to nedá porovnať s údajmi uvedenými v predchádzajúcej časti, kde sa berú údaje aj za skrátené úväzky a iné formy práce.

Podľa štruktúry miezd ŠÚ SR (2021) boli reálne priemerné odpracované hodiny (bez dovolení a PN, ktoré v o čosi vyššej miere čerpali ženy) u mužov 142,1 hodiny a u žien 135 hodín mesačne, čo v priemere na deň (ak berieme približne 20 pracovných dní za mesiac) vychádza na 7,1 hodiny pre mužov a 6,1 hodiny pre ženy.

Oficiálne dáta o odpracovanej neplatennej práci neexistujú, ale už len skôr uvedené dáta Eurofondeu naznačujú, že ak by sme spočítali celkový čas platenej a neplatennej práce žien a mužov, ktorí pracujú, ženy pracujú viac a ťahajú tak za kratší koniec.

Zamestnané ženy

Až 60 % zamestnaných žien hlásilo skúsenosti so zmenami v zamestnaní ako dôsledok zodpovednosti starostlivosti o deti v porovnaní so 17 % mužov. Len 3 % mužov museli znížiť svoje pracovné hodiny kvôli starostlivosti o deti, no toto gesto muselo urobiť až 18 % zamestnaných žien. 29 % žien zamestnaných na čiastočný úväzok cituje povinnosti starostlivosti ako hlavnú príčinu toho, že pracujú na čiastočný úväzok. Celkovo bolo v roku 1992 na trhu práce 53 % žien a v roku 2018 už 65 %, celosvetovo ide o zvýšenie o 13 % v priebehu 26 rokov (ILO, 2018a).

V rámci EÚ miera zamestnanosti žien vo veku 15 – 64 rokov vzrástla za roky 2011 – 2020 o 5 % (z 57,5 % na 62,5 %.) Rozdiel oproti mužom ostáva približne 10 % (graf 14). Napr. v Maďarsku je zamestnaných 61,9 % žien, ktoré robia neplatenú prácu, v porovnaní s 85,4 % ženami, ktoré ju nerobia. Rozdiel okolo 20 % sledujeme aj v krajinách ako Rakúsko, Česko a Švajčiarsko.

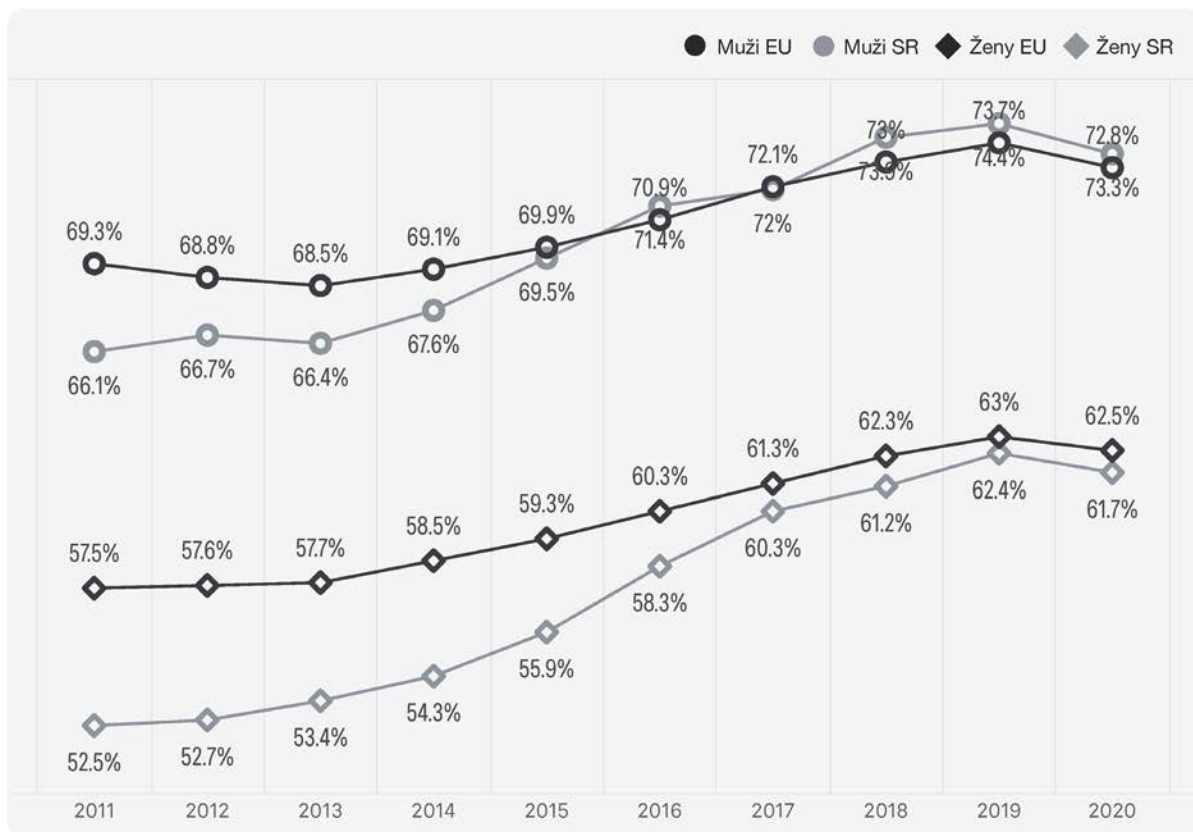
Ako už bolo prezentované, druhá zmena (second shift) zostáva realitou pre zamestnané ženy. Ženy, ktoré sú zamestnané na plný úväzok, robia v priemere denne 5 hodín platenej práce, ale neplatenú prácu znižujú len o 2,7 hodiny v porovnaní so ženami, ktoré nepracujú. Výsledkom je, že ich celková denná práca (platená aj neplatená práca) je dlhšia o 2,3 hodiny. Keď vezmeme do úvahy obe formy práce, celkový pracovný čas zamestnaných žien za deň (7 hodín a 28 minút) je vyšší ako u mužov (6 hodín a 44 minút). To predstavuje rodový rozdiel v celkovom pracovnom čase 44 minút (ILO, 2018a). Ak chceme dosiahnuť rodovú rovnosť pri delení neplatennej práce starostlivosti medzi ženami a mužmi, mal by byť odstránený aspoň tento rozdiel.

Zistenia ukázali, že v krajinách, ktoré si viac zakladajú na rodovej rovnosti, vrátane severských krajín, Kanady či Austrálie ženy stále robia väčší podiel neplatennej práce, no tento rozdiel sa zmenšil na jednu hodinu. V týchto krajinách zároveň ženy vykazujú vyššiu mieru zamestnanosti a rodové rozdiely v participácii na trhu práce sú menšie (Charmes, 2015).

Slovensko

Miera zamestnanosti žien vo veku 15 – 64 bola v roku 2020 na Slovensku 61,7 %, u mužov to bolo 73,3 %. Rodový rozdiel predstavoval 11,6 %. Od roku 2011 sa zvýšila zamestnanosť žien o 9,2 %, no rodový rozdiel sa znížil len o 2,9 %. Práve neplatená práca bráni väčšiemu zníženiu tohto rozdielu.

Graf 14 Miera zamestnanosti mužov a žien vo veku 15 – 64, porovnanie EÚ a Slovensko za roky 2011 – 2020 (%)

Zdroj: Eurostat,

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsa_organ/default/table?lang=en

Neaktivita, nezamestnanosť a neplatená práca

V tejto časti sa budeme venovať vplyvu neplatennej práce na neaktivitu žien⁵ a ich nezamestnanosť. Status aktivity rozlišuje medzi aktívnymi a neaktívnymi osobami a medzi aktívnymi rozlišuje zamestnaných a nezamestnaných. Porovnanie medzi krajinami komplikuje iný názov indikátorov, ktoré ich sledujú, alebo ich obsah – aké osoby sa do nich započítavajú.

Štatisticky vyššia neaktivita žien koreluje s ich enormným príspevkom spoločnosti cez poskytovanie miliárd hodín neplatennej práce starostlivosti, pričom, ako už bolo spomenuté, tento príspevok stále zostáva neviditeľný a nezapočítaný do národných štatistík. Navyše prispieva ku skrývaniu žien v pracovných štatistikách. Najmä tých žien, ktoré pracujú mimo domu, ale identifikujú sa s tým, že sú v domácnosti, pretože štatistiky neocceňujú a nehlásia ich platenú prácu, keďže je často vykonávaná neformálne, bez zmluvy.

V roku 2018 bolo 6 060 miliónov žien v produktívnom veku mimo pracovnej sily, teda neaktívnych na

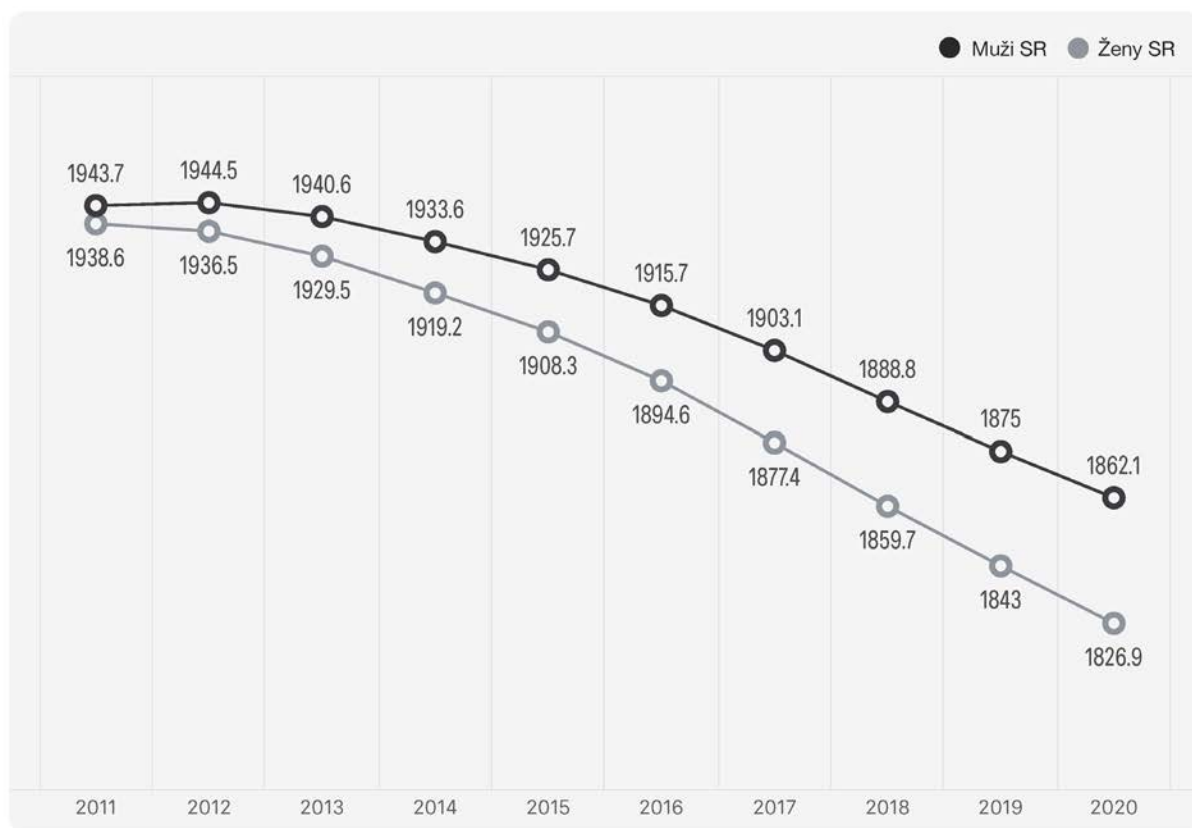
⁵ Osoby mimo trhu práce (ekonomicky neaktívne obyvateľstvo) sú všetky osoby vo veku od 15 rokov, ktoré nie sú ekonomicky aktívne. Ide o osoby, ktoré sú v sledovanom týždni bez práce a v priebehu posledných štyroch týždňoch si aktívne nehládajú zamestnanie alebo si zamestnanie hľadajú, no nie sú schopné nastúpiť do 14 dní. Patria sem napríklad osoby, ktoré sa pripravujú na povolanie, sú starobnými alebo invalidnými dôchodcami, starajú sa o domácnosť, navštevujú rekvalifikačný kurz alebo neformálne vzdelávanie a podobne. Rovnako sem patria osoby, ktoré sú na rodičovskej dovolenke a osoby, ktoré majú záujem pracovať, ale zamestnanie si nehládajú, pretože neveria, že si nájdu primeranú prácu (tzv. odradení).

trhu práce, kvôli rodinným povinnostiam, zatiaľ čo pre rovnakú príčinu bolo neaktívnych len 41 miliónov mužov. Tieto ženy celosvetovo predstavujú 41,6 % z 1,4 miliardy neaktívnych žien v porovnaní s len 5,8 % z 706 miliónov neaktívnych mužov. Tie isté ženy predstavujú 28 % z celkového počtu žien a mužov v produktívnom veku mimo pracovnej sily (2,1 mld.). Celosvetovo týchto spolu 647 miliónov žien a mužov, ktoré a ktorí na plný úväzok robia neplatenú prácu v domácnosti, reprezentuje najväčšiu skupinu stratenú na trhu práce. Nadpriemerne sú v nej zastúpené matky s malými deťmi. Keďže celkovo väčšina žien preferuje pracovať za mzdu alebo zisk vrátane tých, ktoré nie sú v pracovnej sile, veľký podiel tejto potencionalnej pracovnej sily môže byť aktivovaný cez **univerzálny prístup k politikám starostlivosti a služieb (pozri záver, ILO, 2018a)**.

V rámci regiónov a príjmových skupín podiel žien mimo pracovnej sily z dôvodu neplatennej práce starostlivosti nikdy nie je pod 20 %, a to je konzistentne uvádzané ako hlavná príčina neaktivity. Vo vysokopříjmových krajinách, kde dobre fungujú politiky starostlivosti, to bývajú viac osobné alebo iné dôvody.

Slovensko

Graf 15 Populácia produktívneho veku (vek 15 – 64 rokov) – ženy a muži na Slovensku za roky 2011 – 2020

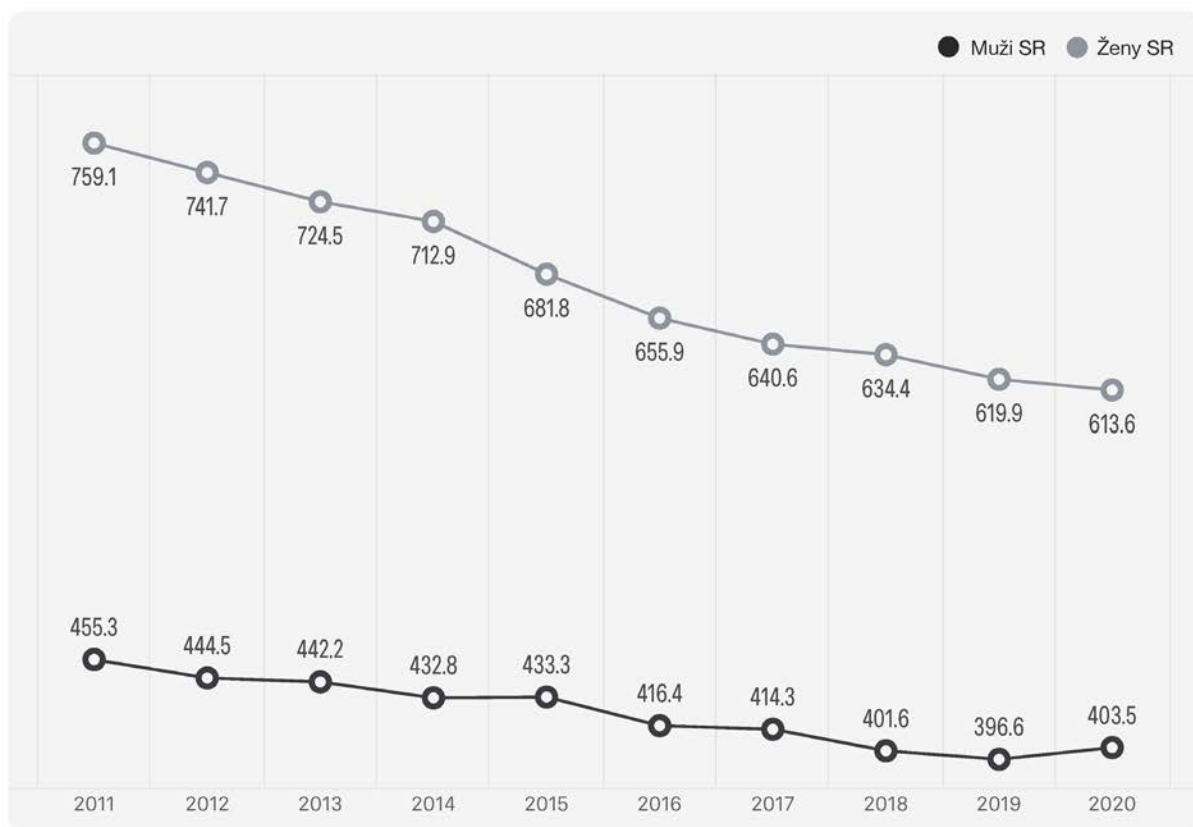

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov Eurostat

Všeobecné dáta o neaktívnej populácii na Slovensku hovoria, že v roku 2020 bolo neaktívnych 613,6-tisíc

žien (60,3 % z celkového počtu) a 403,5-tisíc neaktívnych mužov, pričom neaktivita od roku 2011 klesla (u žien o 11 %). Z produktívnej populácie žien je neaktívnych viac ako 22 %.

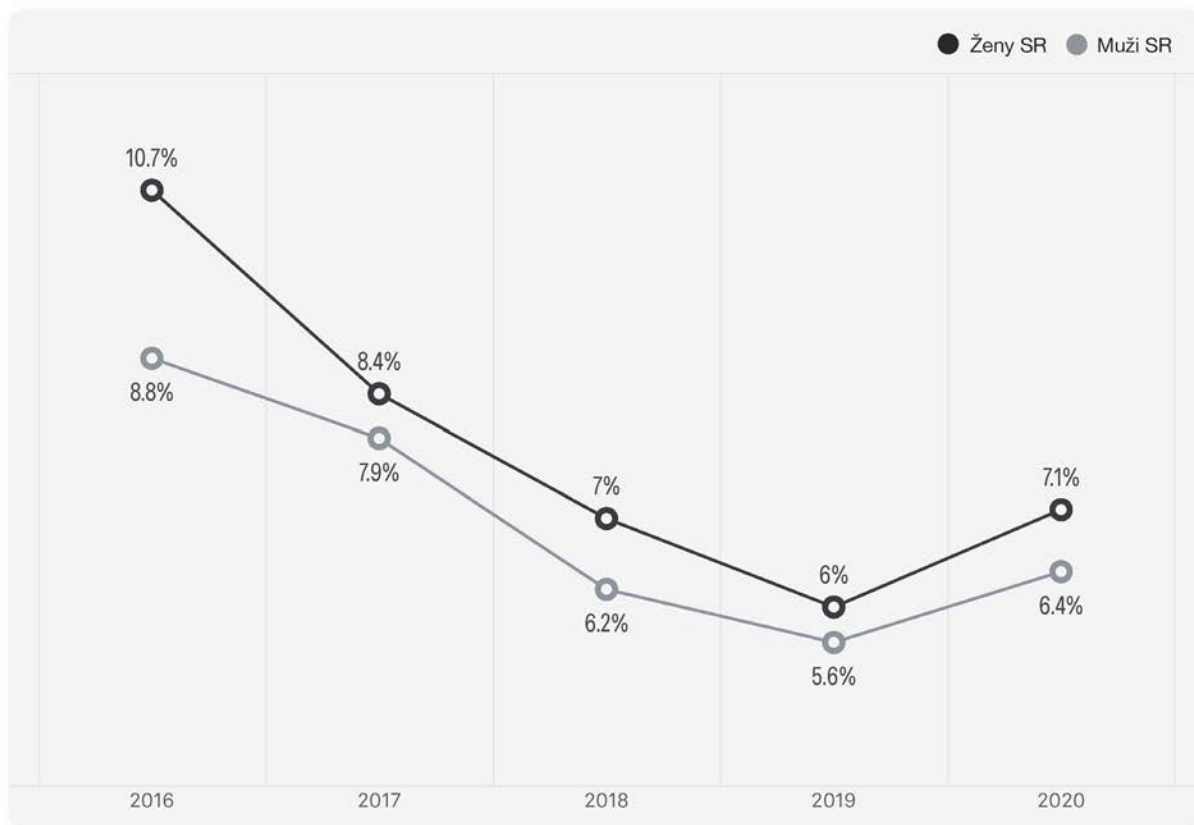
Graf 16 Neaktívni v populácii muži a ženy (vek 15 – 64 rokov) na Slovensku za roky 2011 – 2020 (v tisícoch)

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov Eurostat,
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsa_igan/default/table?lang=en

Miera nezamestnanosti žien v SR predstavovala v roku 2020 7,1 % a 6,4 % mužov, pričom vidno, že počas pandémie COVID-19 sa percento rozdielu v nezamestnanosti žien a mužov zvýšilo z 0,4 % na 0,8 %. Zrejme k tomu prispel aj zvýšený tlak na ženy, ktoré sa vo väčšej miere museli venovať neplatennej starostlivosti v domácnosti, najmä o deti, čo mohlo viesť k ich prepusteniu.

Graf 17 Miera nezamestnanosti podľa pohlavia/rodu (%) za roky 2016 – 2020

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov Eurostat,
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsa_urgan/default/table?lang=en

Údaje za Slovensko o tom, koľko z nich je neaktívnych alebo nezamestnaných kvôli rozsahu neplatennej práce v domácnosti, žiaľ, v tomto smere nie sú k dispozícii. K zisteniu tejto informácie by bolo potrebné vykonať špecifické dotazníkové šetrenie dôvodov neaktivity a nezamestnanosti osôb.

Aj prieskum IVPR potvrdil (časť 4.4.1), že fakt, či je respondent/ka na materskej alebo rodičovskej dovolenke, štatisticky významne vplýva na množstvo času venovaného jednotlivým činnostiam neplatennej práce. Najviac sa to prejavuje v oblasti starostlivosti o deti, výroby a údržby textílií, prípravy jedla, domácich prác – upratovania a manažmentu domácnosti.

Vplyv zloženia domácnosti na neplatenú prácu žien

Rozhodnutia o participácii na trhu práce, konkrétne či participovať alebo nie a ak áno, koľko hodín venovať platenej práci, sa zvyčajne robia v rámci rodinného kontextu s individuálnymi vyjednávacími vzťahmi a vzťahmi moci medzi manželmi/manželkami a partnermi/partnerkami. Charakteristiky domácnosti a dynamika vo vzťahu k prítomnosti iných dospelých alebo detí teda tiež prispievajú k rodovým rozdielom v neplatenj práci.

Zloženie domácnosti vplýva viac na rozdelenie času venovaného platenej a neplatenj žien ako mužov. Vo všeobecnosti mať deti a partnera zvyšuje rozsah neplatenj práce vykonávanej ženami v porovnaní s mužmi a znižuje rozsah času stráveného v platenej práci. Ženy s partnerom strávia v neplatenj práci o 1,5 hodiny viac ako ženy bez partnera, zatiaľ čo zvýšenie neplatenj práce u mužov, ktorí žijú je partnerstve oproti mužom bez partnerky je napríklad len 20 minút (Alonso, 2019).

V porovnaní so slobodnými⁶ ženami vydaté ženy alebo tie, ktoré majú partnera alebo žijú s deťmi, bývajú s nižšou pravdepodobnosťou aktívne na trhu práce. Celosvetovo sa pravdepodobnosť participácie na pracovnej sile znižuje o 16,6 % pre ženy žijúce v nukleárnej rodine (majú manžela/partnera a deti), v ktorej pretrvávajú model muža ako žiteľa rodiny. Pravdepodobnosť, že ženy budú súčasťou pracovnej sily sa znižuje o 14,7 % v tzv. základnej rodine (manžel bez detí) s príbuzenstvom v domácnosti. Na druhej strane pravdepodobnosť zapojenia sa na trhu práce sa znižuje u mužov len o 0,2 %, ak žijú s partnerkou a iným príbuzenstvom. Ide o 76-krát menšie zníženie v porovnaní so ženami v podobnej situácii. Tieto vzorce pretrvávajú aj vo vysokopríjmových krajinách. V týchto krajinách ale rozdiel v účasti na trhu práce medzi ženami, ktoré majú manželov/partnerov bez detí, a slobodnými ženami, je len 2 %. Rovnoprávnějšíe usporiadanie delby práce a rodiny pred rodičovstvom existuje tam, kde sú ženy viac vzdelané, neskôr sa vydávajú a odkladajú materstvo. Celosvetovo sú muži, ktorí žijú s manželkami/partnerkami bez detí, s väčšou pravdepodobnosťou súčasťou pracovnej sily (+ 3,7 %) v porovnaní so slobodnými mužmi (ILO, 2018a). Tieto dáta potvrdzujú model mužov žiteľov rodiny a žien, ktoré sa starajú o deti a domácnosť, ako aj hypotézu, že otcovstvo prináša takzvanú prémie na trhu práce z hľadiska účasti na pracovnej sile.

Páry bez detí majú teda o niečo rovnomernejšiu delbu práce, čo sa však zhoršuje po príchode detí. Prítomnosť detí v predškolskom veku typicky zvyšuje podiel žien na neplatenj práci starostlivosti (viac časť 1.4.1). Aj keď obaja rodičia pracujú na plný úväzok, rodová rovnosť pri zabezpečovaní domácich prác a starostlivosti o deti zostáva výnimkou, zatiaľ čo **rodové rozdiely v starostlivosti o deti sa znižia, ak sú v rodine staršie deti.**

Najmenšia redukcia účasti žien na trhu práce, o 4,2 %, je u žien, ktoré žijú samy v domácnosti s deťmi (osamelé matky). V týchto domácnostiach sú ženy konfrontované s potrebou mať príjem vzhľadom na to, aby mohli zabezpečiť životné potreby svojich detí (ILO, 2018a).

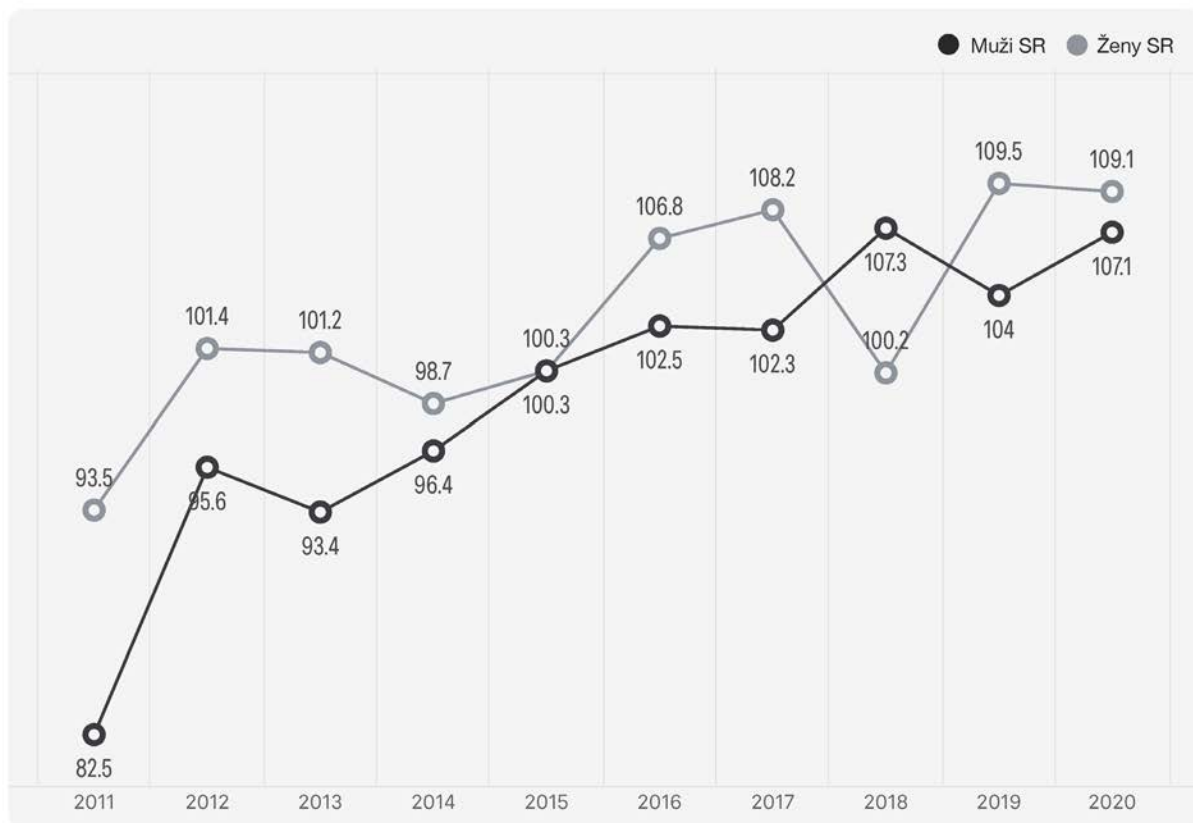
6 Používame anglický pojem „single“, čo znamená osobu bez partnera/ky, keďže u nás pojem slobodný sa skôr používa v kontexte, že osoba nie je v manželstve, ale môže mať partnera/ku.

Slovensko

Single ľudia

Na Slovensku žilo v roku 2020 celkovo 216,2-tisíc slobodných jednotlivcov (bez partnerského vzťahu) vo veku 15 – 64 rokov, z toho 49,5 % mužov (107,1-tisíc) a 50,5 % žien (109,1-tisíc, Graf 18). Z nich bolo zamestnaných 72,2 % žien a 78,4 % mužov (graf 19). Počet nezamestnaných slobodných žien bol 30,4-tisíc (27,8 % žien zo všetkých slobodných žien) a 23,1-tisíc mužov (21,5 %) (graf 20).

Graf 18 Slobodní ľudia bez detí (vek 15 – 64 rokov) podľa pohlavia/rodu na Slovensku za roky 2011 – 2020

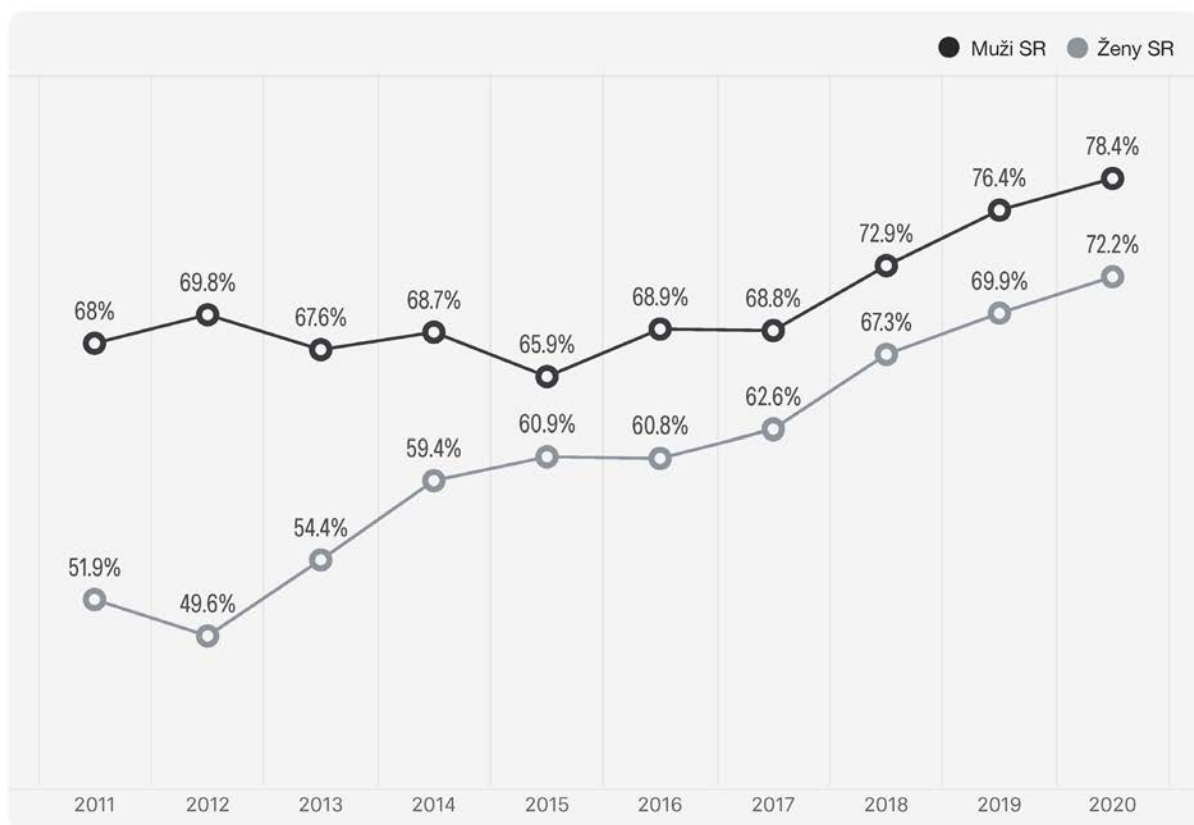

Zdroje (Graf 18, 19 a 20): Vlastné spracovanie podľa údajov Eurostat,

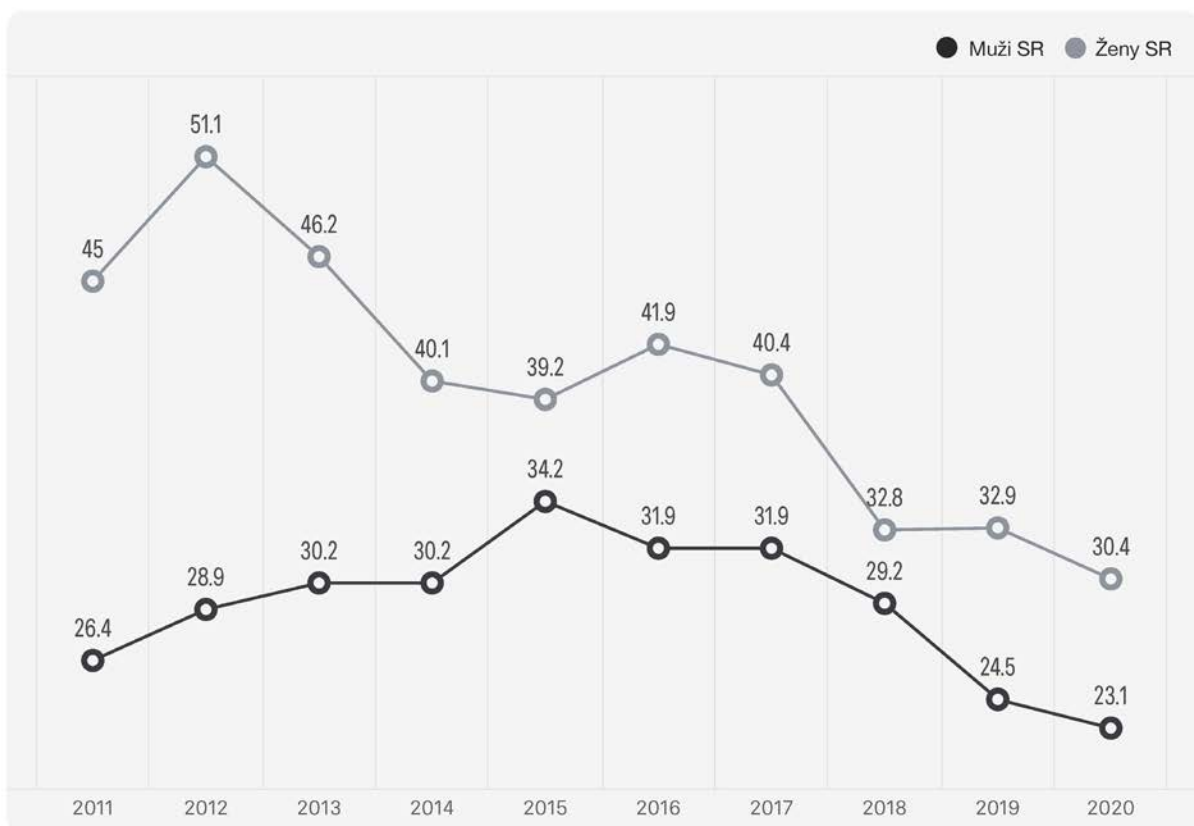
(Graf 18) https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfst_hhindws/default/table?lang=en

(Graf 19) https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFST_HHEREDTY__custom_2307389/default/table?lang=en

Graf 19 (Vpravo hore) Miera zamestnanosti single ľudí (vek 18 – 64 rokov) bez detí podľa pohlavia/rodu na Slovensku 2011 – 2020 (%)

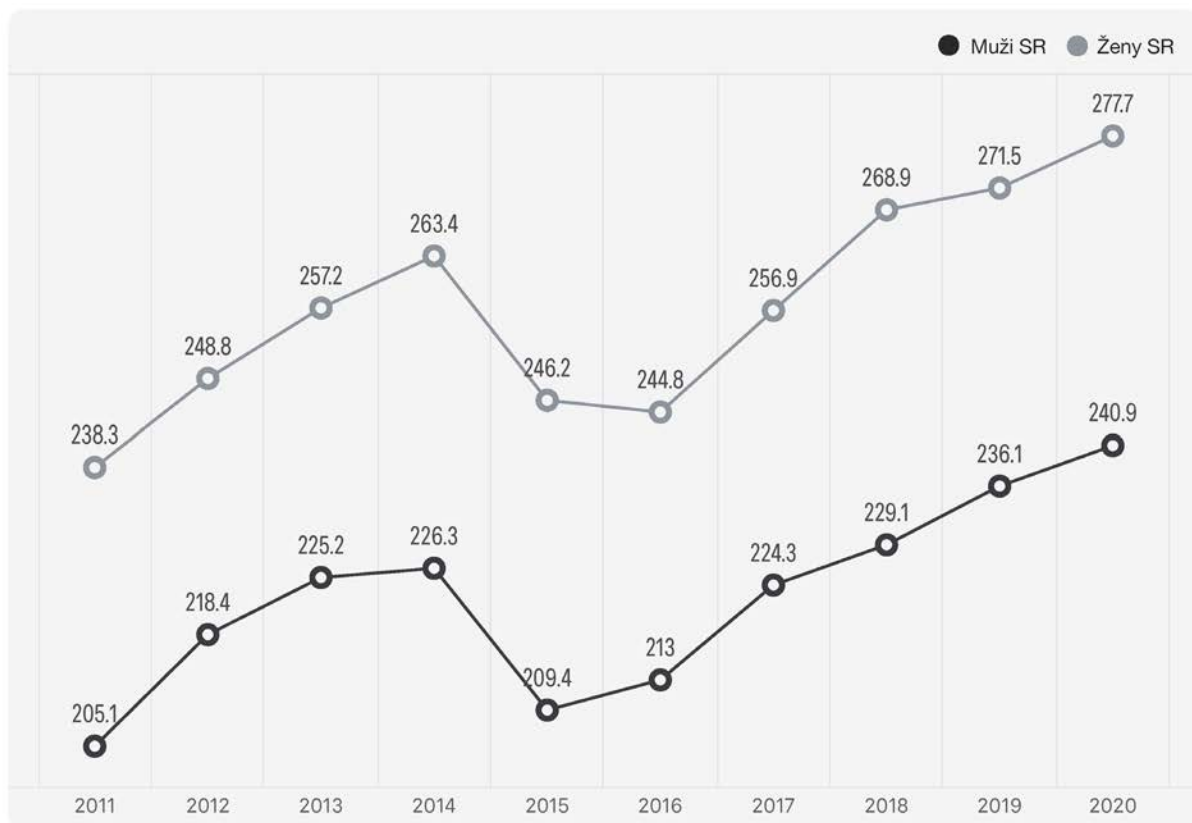
Graf 20 Nezamestnaní slobodní ľudia bez detí (vek 15 – 64 rokov) podľa pohlavia/rodu na Slovensku za roky 2011 – 2020

Pár bez detí

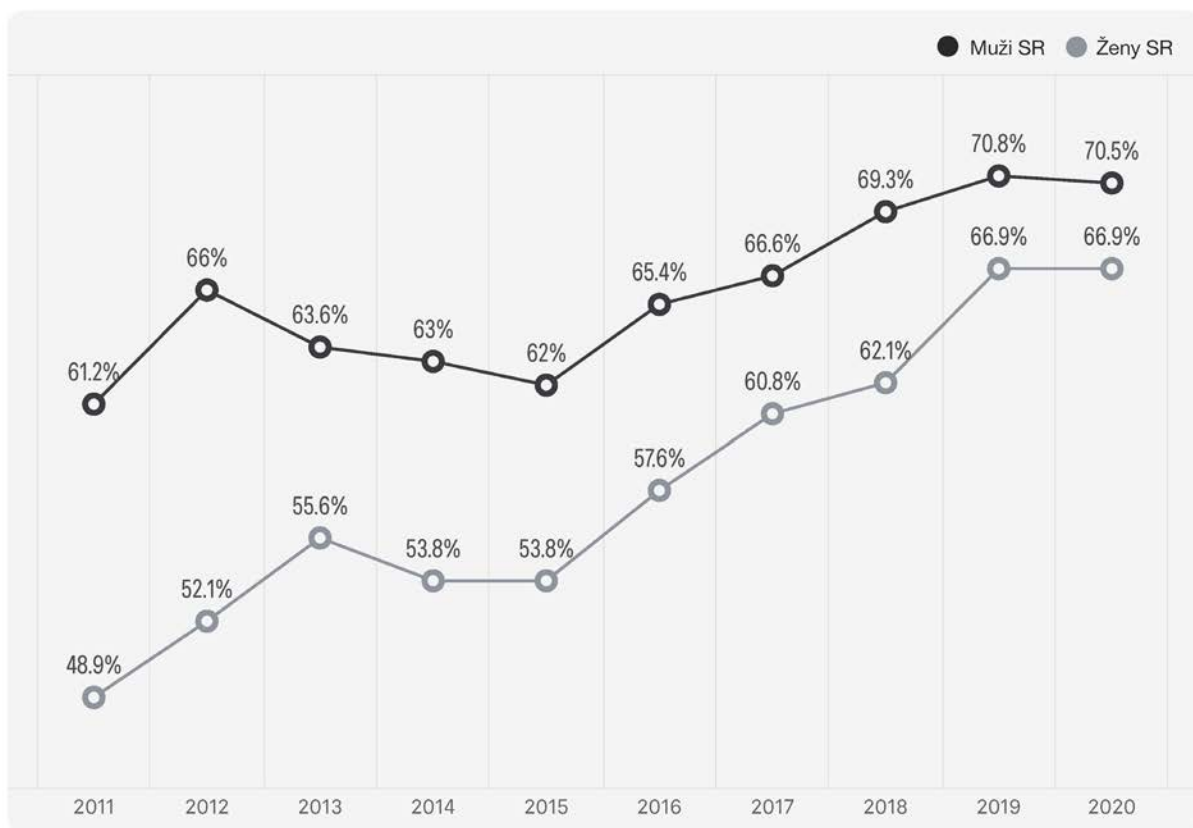
Na Slovensku bolo v roku 2020 518,6-tisíc ľudí v páre bez detí, z toho 277,7-tisíc žien (53,5 %) a 240,9-tisíc mužov (46,5 %, graf 21). Z toho zamestnaných bolo 66,9 % žien a 70,5 % mužov (graf 22). Nezamestnaných bolo 92-tisíc žien v páre bez detí (33,3 %) a 71,2-tisíc mužov (29,6 %) (graf 23).

Graf 21 Dospelí v páre bez detí populácia (vek 15 – 64 rokov) podľa pohlavia/rodu na Slovensku za roky 2011 – 2020

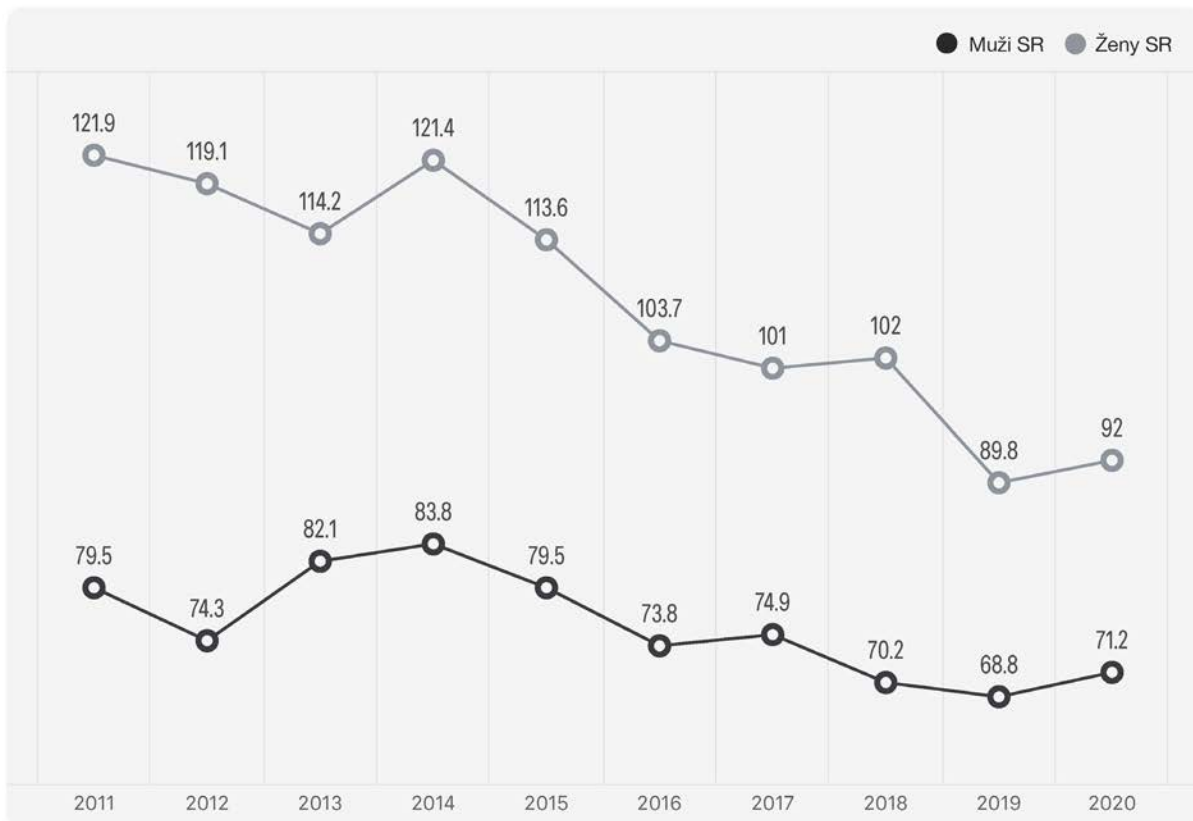

Zdroje (Graf 21,22 a 23): Vlastné spracovanie podľa údajov Eurostat,
(Graf 21) https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfst_hhindws/default/table?lang=en
(Graf 22) https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFST_HHEREDTY__custom_2307389/default/table?lang=en

Graf 22 Miera zamestnanosti dospelí v páre bez detí (vek 15 – 64 rokov) podľa pohlavia/rodu na Slovensku za roky 2011 – 2020 (%)

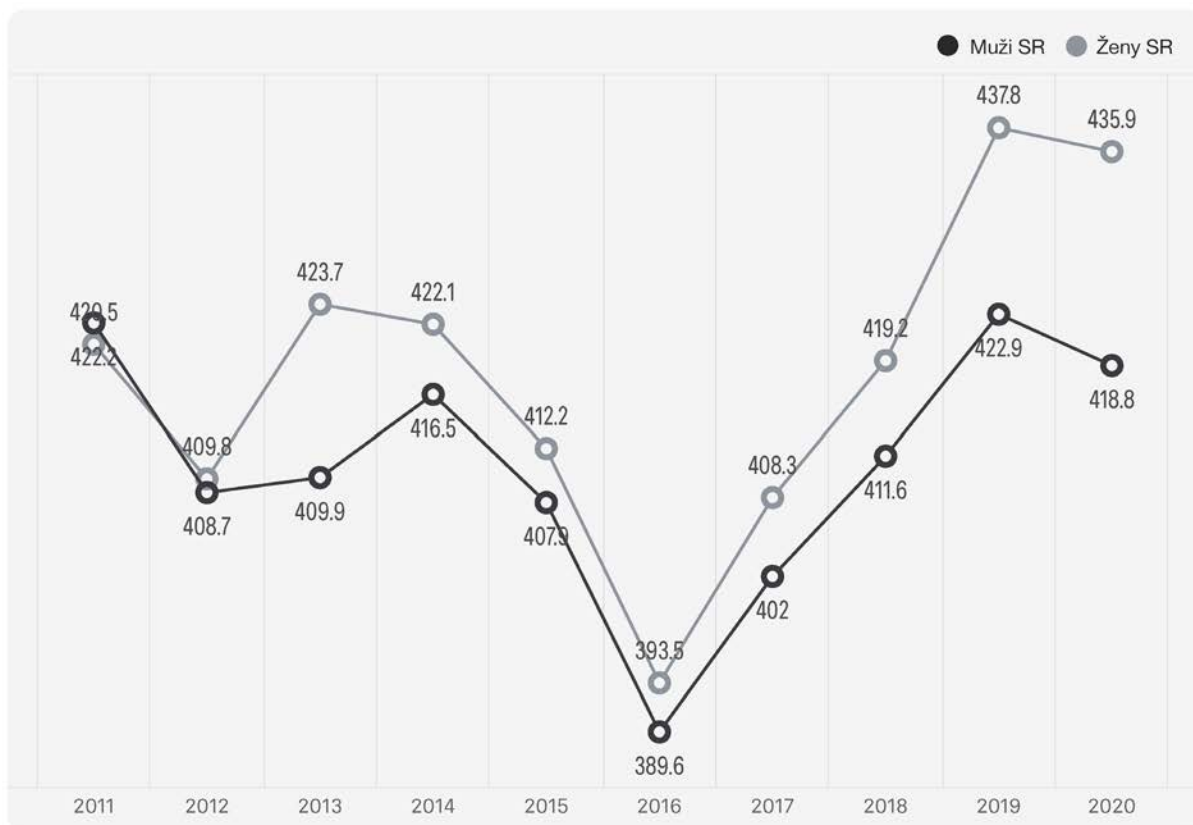
Graf 23 Nezamestnaní dospelí v páre bez detí (vek 15 – 64 rokov) podľa pohlavia/rodu za roky 2011 – 2020

Pár s deťmi

Na Slovensku bolo celkovo dospelých (15 – 64 rokov) v páre s deťmi 854,7-tisíc, z toho 435,9-tisíc žien (51 %) a 418,8-tisíc mužov (49 %, graf 24). Celkovo bolo zamestnaných 657,9-tisíc ľudí v pároch, z toho 290,5-tisíc žien (44,2 %) a 385,4-tisíc mužov (55,8 %). Z počtu žien v páre s deťmi bolo zamestnaných 61,2 % žien a až 92,3 % mužov (graf 25). Nezamestnaných žien v páre s deťmi bolo 145,4-tisíc (33,4 %) zo všetkých žien v páre a mužov len 33,3-tisíc (8 % zo všetkých mužov v páre, graf 26).

Graf 24 Dospelí v páre s deťmi populácia (vek 15 – 64 rokov) podľa pohlavia/rodu na Slovensku za roky 2011 – 2020

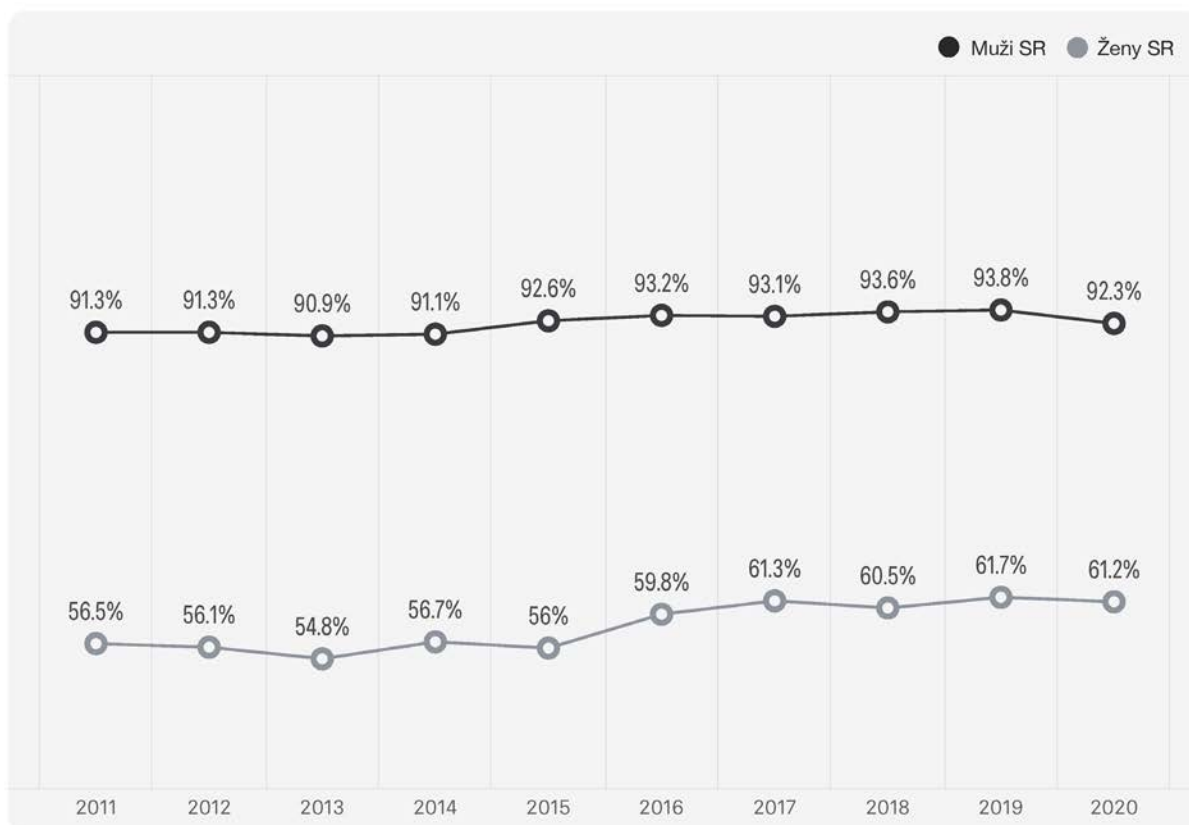

Zdroje (Graf 24 a 25): Vlastné spracovanie podľa údajov Eurostat,

(Graf 24) https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfst_hhindws/default/table?lang=en

(Graf 25) https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFST_HHEREDTY__custom_2307389/default/table?lang=en

Graf 25 Miera zamestnanosti dospelí v páre s deťmi (vek 15 – 64 rokov) podľa pohlavia/rodu na Slovensku za roky 2011 – 2020 (%)

Ak porovnáme všetky skupiny žien, pracujúcich single žien bolo v roku 2020 72,1 %, pracujúcich žien žijúcich v páre bez detí 66,6 % a pracujúcich žien žijúcich v páre s deťmi 61,2 %. To znamená, že ženy v páre bez detí v porovnaní so single ženami pracovali o takmer 6 % menej a ženy v páre s deťmi skoro až o 11 % menej.

Čo sa týka porovnania single mužov a mužov v páre s deťmi/alebo bez detí, v roku 2020 pracovalo až 92,3 % mužov v páre s deťmi, 78,4 % single mužov a najhoršie na tom boli muži v páre bez detí, ktorých pracovalo 70,5 %.

Ak porovnáme mužov v páre s deťmi a ženy v páre s deťmi, rozdiel v zamestnanosti je až 31 % v neprospech žien. Ak porovnáme mužov v páre bez detí a ženy v páre bez detí, rozdiel je približne 4 % v neprospech žien. A keď porovnáme single mužov a single ženy, rozdiel je približne 7 % v neprospech žien.

Prieskum IVPR

Typ domácnosti (predovšetkým fakt, či ide o domácnosť s deťmi, alebo domácnosť bez detí), má priamy vplyv na čas venovaný starostlivosti o deti a na celkový čas venovaný neplatenj práci v domácnosti. Zistili sme, že domácnosti, v ktorých žije aspoň jedno dieťa v predškolskom veku, venujú štatisticky významne viac času týmto činnostiam:

- príprava jedla – toto zistenie súvisí predovšetkým s tým, že deti v predškolskom veku si vyžadujú pravidelnú teplú stravu (aj niekoľkokrát do dňa), často pripravovanú osobitne od jedla pre starších, resp. dospelých členov domácnosti,
- výroba a údržba textílií – môže to súvisieť s tým, že deti v predškolskom veku rýchlo rastú a domácnosť musí zabezpečiť napr. úpravu odevov, resp. môže ísť o deti/dieťa v dojčenskom veku, keď vzniká zvýšená požiadavka na pranie a žehlenie,
- starostlivosť o deti – deti v predškolskom veku si vyžadujú vyššie množstvo pozornosti a v prípade detí v dojčenskom a batolivom veku celodennú starostlivosť,
- manažment domácnosti – toto zistenie môže súvisieť napr. s vyhľadávaním informácií o výchove detí, o rôznych krúžkoch a pod.,
- celkové množstvo neplatenj práce.

V prípade respondentov a respondentiek, ktorí a ktoré žijú bez detí v predškolskom veku, sme potvrdili štatisticky významné rozdiely v množstve času venovaného príprave jedla a výrobe a údržbe textílií, pričom v oboch prípadoch viac času venovali činnostiam ženy. Príprave jedla venovali ženy v priemere 7,37 hodiny týždenne a muži 3,18 hodiny týždenne, výrobe a údržbe textílií venovali ženy 2,56 hodiny a muži 0,39 hodiny. Naopak, štatisticky významne viac času venovali v domácnostiach bez školopovinných detí muži opravám zariadenia (muži 3,45 hodiny týždenne, ženy 0,39 hodiny týždenne, viac čast' 4.4.1).

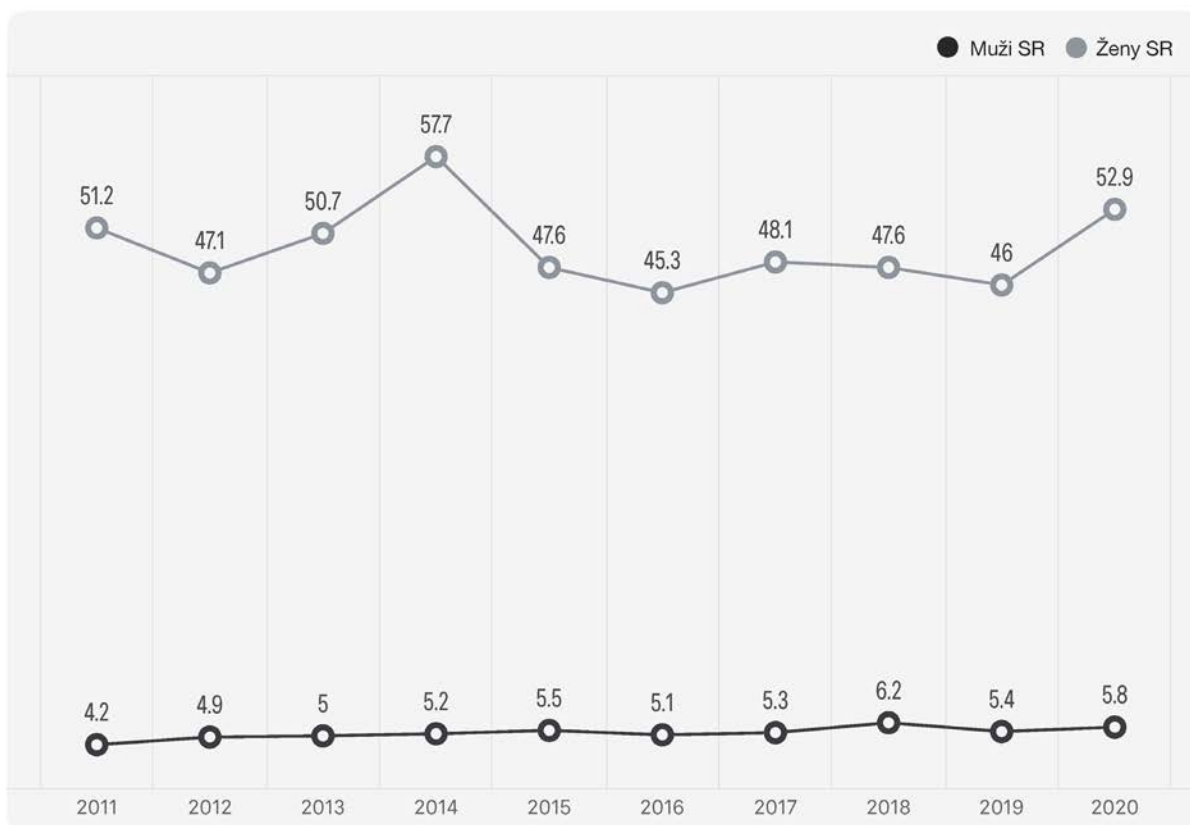
Samoživitelky

Na Slovensku v rámci jednorodičovských rodín až žije 90,1 % žien samo s deťmi, ale len necelých 10 % mužov z celkového počtu (graf 26). Z toho zamestnaných je 78 % žien a 82,4 % mužov. Ide o najviac žien na trhu práce zo všetkých typov domácností (graf 27).

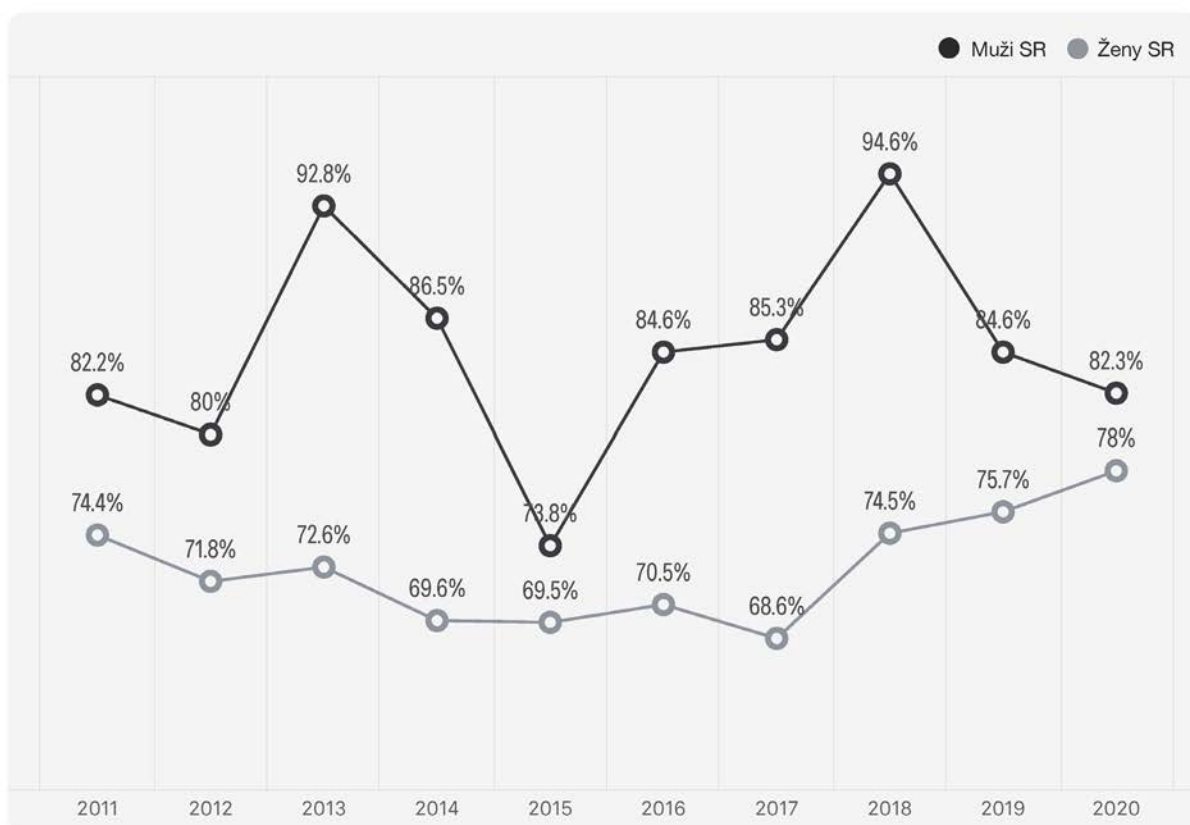
Platí, že prítomnosť iných dospelých žien v domácnosti len čiastočne vynahradí matkine povinnosti starostlivosti a nie je systematicky asociovaná s vyššou mierou participácie na pracovnej sile zo strany matiek.

Zdroje (Graf 26 a 27): Vlastné spracovanie podľa údajov Eurostat,
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfst_hhindws/default/table?lang=en

Graf 26 Jednotlivci s deťmi – populácia (vek 15 – 64 rokov) podľa pohlavia/rodu na Slovensku za roky 2011 – 2020

Graf 27 Miera zamestnanosti single ľudí s deťmi (vek 18 – 64 rokov) podľa pohlavia/rodu na Slovensku za roky 2011 – 2020 (%)

Rodičovstvo a jeho vplyv na neplatenú prácu

Rodičovstvo stelesňuje budúcnosť, perspektívy a hlboké emocionálne zapojenie do výchovy a socializácie malého dieťaťa. Na prvom mieste v rámci rodičovstva sú rodičia a iní opatrovatelia detí, ktorí dohliadajú na ich spokojnosť a zdravie. Oni určujú množstvo a kvalitu stravy detí, zdravotnú starostlivosť, ktorú dostávajú, ako aj množstvo emocionálnej podpory v každodennom živote, ale aj v stresových obdobiach, napríklad keď sú choré. Ako sa správajú rodičia, je podmienené ich materiálnymi prostriedkami, znalosťami, prístupom k službám i charakteristikami komunit, v ktorých sa nachádzajú (WHO, 2004). Vo všeobecnosti možno povedať, že páry sú ovplyvnené rôznymi spôsobmi prechodu do rodičovstva v závislosti od ich rôznych sociálnych charakteristík, materiálnych prostriedkov, ich znalostí, psychologických čŕt a kvality vzťahu. Preto sa literatúra zameriava na to, ktoré páry sú zraniteľné z hľadiska negatívnych vplyvov. Výskum sa zameriava na 4 oblasti: zmeny v spokojnosti vo vzťahu a/alebo konflikt; zmeny v individuálnych identitách; sociálne a pracovné politiky a/alebo zmeny v rodovej deľbe práce (Kluwer, 2010).

Výsledky Breena a Cooka (2005) ukazujú najväčšiu revolúciu v čase, ktorý trávia jednotlivci v neplatennej práci vo vzťahu k prítomnosti hlavne malých detí (menej ako 6 rokov). Čím sú deti staršie, čas venovaný neplatennej práci u žien sa znižuje. Napriek tomu ale ženy žijúce s teenagermi a mladými dospelými neplatené pracujú stále viac ako ženy v partnerstve bez detí. Po odchode detí sa množstvo neplatennej práce vykonávanej ženami a mužmi znižuje a na dôchodku sa opäť mierne zvyšuje (Brodolini, 2009). Pri prechode k rodičovstvu sú niektoré ženy tlačené do toho, aby dočasne opustili svoju prácu a dali prednosť neadekvátne platenej rodičovskej dovolenke a tiež stratili seniorskú pozíciu v práci. Niektoré ženy sa vrátia naspäť do práce len na čiastočný úväzok, aby vedeli zvládnuť nerovnomerne rozdelenú prácu v domácnosti, a končia pri nižšom zárobku a strate benefitov. Niektoré zamestnankyne matky, pracujúce na plný úväzok, sú pre materstvo vnímané s nevôľou s tým, že sa predpokladá, že už nie sú tak zaviazané práci a zároveň nie sú dostatočne výkonné či kompetentné (Correll et al., 2007). Keď ženy zažívajú tieto ťažkosti, niektoré z nich sa rozhodnú opustiť trh práce a majú ťažkosti vstúpiť naspäť, keď sú deti staršie. Diskriminácia zamestnávateľov a selektívne prijímanie, kde sú vynechané matky, hrá tiež svoju rolu. Veľmi tesné vekové rozostupy medzi deťmi môžu znížiť pracovné úsilie matky, čo zvyšuje pravdepodobnosť ich prijatia zamestnania za horších podmienok alebo to zamestnávateľ môže vyhodnotiť tak, že ich neprijme, lebo by prácu nerobili dobre. Napriek tomu je u žien, u ktorých je obdobie medzi narodenými deťmi väčšie, pravdepodobnejšie, že narodenie druhého dieťa sa udeje na základe charakteristík, ktoré sú negatívne spojené s ich výsledkami na trhu práce, ako je napríklad obdobie nezamestnanosti (Correll et al., 2007; Gough, Noonan 2013). Celkovo mzdový rozdiel vyplývajúci z materstva, a spôsob, akým sa rodové odlišovanie posilňuje, často vedie k vyšším mieram chudoby a k stagnácii v dosiahnutí rodovej rovnosti. Ak matky trávajú veľa času neplatenou prácou starostlivosťou o deti a domácnosť, nemá to len vplyv na mzdu, ale tieto matky sú často viac sociálne izolované, čo môže byť stresujúce a asociované s väčšou pravdepodobnosťou, že zažijú depresiu, najmä ak vnímajú, že rozdelenie neplatených prác je nespravodlivé (Glass, Fujimoto 1994). Tiež je to spojené s nižšou vyjednávacou mocou vo vzťahu. Ak odídu ženy z práce, sú viac závislé od manžela a menej schopné zabezpečiť si pomoc s domácimi prácami (Milkie, 2011).

Prechod k rodičovstvu predstavuje kritický bod, v ktorom je rodová nerovnosť posilňovaná ekonomickými aj sociálnymi silami, ktoré sú „do istej miery vytvárané cez sociálnu konštrukciu roly matiek ako nevyhnutných pre deti a otcov ako relatívne menej dôležitých pre bábätká“ (Walzer 1998, s. 14). V mnohých domácnostiach sa zdá, že dynamika „manažér – pomocník“ existuje u otcov, ktorí v starostlivosťi o deti a domácnosť preberajú sekundárnu rolu (Allen, Hawkins, 1999). Pozorujeme tiež isté náznaky, že muži s väčšou pravdepodobnosťou participujú na tých aspektoch starostlivosťi o deti, ktoré vnímajú ako „zábavu“ (Coltrane, 2000), alebo sa angažujú vo verejných otcovských aktivitách. Dôležité je však aj „súkromné otcovstvo“, čo znamená zapojenie sa do každodennej starostlivosťi o deti. Autori naznačujú, že tieto odlišné typy zapojenia možno vysvetliť rozdielnymi podmienkami zamestnania rôznych otcov,

ako aj rodovým poriadkom ich rodín, najmä rozdielnym postavením manželov na trhu práce a rozdelením rodičovstva. Štúdie uvádzajú, že otcovia z robotníckej vrstvy rušia konvenčný rodový poriadok, zatiaľ čo otcovia s postavením (napr. lekári), ho reprodukujú (Shows, Gerstel 2009). V kontraste s tým majú ženy stále tendenciu byť zodpovedné za „neviditeľnú“ mentálnu a emocionálnu prácu, ako napríklad prežívanie obáv o deti, spracovanie informácií, rozmýšľanie o tom, čo treba nakúpiť, a manažovanie delenia prác, ktoré treba urobiť (Barnes, 2015). Aj keď páry, ktoré uzavreli manželstvo len nedávno a nemajú deti, zdieľajú platenú a neplatenú prácu celkom spravodlivo, v momente, keď sa stanú rodičmi, ich práca a správanie v rodine sú vo zvýšenej miere určované rodom (Bianchi, Milkie, Robinson, et al. 2000; Cowan, Cowan 1992). Matky teda zvyčajne prerušujú alebo drasticky skracujú svoj pracovný čas, čo má škodlivé dôsledky na ich kariéru a príjem. Príjmy a pracovný čas otcov však zostávajú do značnej miery nedotknuté.

Napriek transformácii z manželstiev typu „muž – živiteľ“ na manželstvá s dvoma zárobkami pretrvávajú rodové rozdiely v pracovných dôsledkoch rodičovstva u žien aj u mužov. V niektorých výskumoch sa zistilo, že matky malých detí zamestnané na plný úväzok, ktorých manželia sú taktiež zamestnaní na plný úväzok, majú najdlhší pracovný čas počas týždňa (73 hodín, z toho 37 hodín tvorí platená práca, 15 hodín starostlivosť o deti a 21 hodín domácej práce). Týždenne robia o 5 hodín viac (20 hodín mesačne) ako podobne situovaní otcovia, ktorí pracujú priemerne 68 hodín (46 platená práca, starostlivosť o deti a domácej práce 15 hodín), (Barnes, Medora, 2015). Ako ukazuje výskum, vzorce rodového odlišovania vyvinuté počas prechodu k rodičovstvu majú dlhodobé dôsledky pre ženy. Môžu položiť základy pre dlhodobý rodičovský vzorec starostlivosti o deti a delenie domácich prác (Kotsadam, Finseraas, 2011). Keď sa nové mamy snažia napojiť na rolu matky, môžu robiť väčší podiel práce starostlivosti, pretože to vnímajú ako časť matkiných zodpovedností v naplnení ideálov „intenzívneho materstva“. Kultúrne ideály intenzívneho materstva očakávajú od žien, že budú zodpovedné, intenzívne obetujúce sa a konštantne naladené na emocionálne, fyzické a vzdelávacie potreby dieťaťa (Doucet, 2006). Ženy sú neraz považované za zodpovedné za to, ako je ich dom čistý a ako sa prezentujú ich deti a muži. Toto umožňuje vysvetliť neochotu niektorých žien vzdať sa kontroly nad týmito úlohami, keďže najmä za tieto oblasti sú oceňované. Stráženie si roly matky (tzv. *maternal gatekeeping*) je konceptualizované v rámci sociálnej konštrukcie rodu a má tri dimenzie: neochotu matiek prenechať zodpovednosť za rodinné záležitosti iným členom domácnosti a stanovením rigidných štandardov, externé ocenenie identity matky a rozdelené koncepcie rolí v rodine. Vo svojom výskume Allen a Hawkins zistili, že približne 21 % matiek k materstvu pristupuje týmto spôsobom (Allen, Hawkins, 1999, s. 1).

Väčšina vedcov zistila výrazné zvýšenie počtu hodín, ktoré v priemere žena venuje domácim prácam, počas prechodu k rodičovstvu. Aj dnešné matky, ktoré pracujú na plný úväzok, trávajú viac času priamou starostlivosťou o deti ako priemerná matka v 50. rokoch 20. storočia, keď pracovalo menej ako 20 % vydatých žien (Bianchi et al., 2012; Cohany, Sok, 2007). Naopak, viaceré štúdie zistili, že u väčšiny otcov nedochádza k významnému zvýšeniu hodín v domácnosti (Barnes, 2015). Niektoré štúdie dokonca zo strany mužov zistili zníženie času, ktorý po narodení ich prvého alebo nasledujúceho dieťaťa venujú domácim prácam (Baxter, Hewitt, Haynes, et al., 2008). Rodový rozdiel v čase venovanom starostlivosti o deti sa síce postupne znižuje, no matky v porovnaní s otcami stále vykonávajú viac ako 50 % tejto práce. V priemere robia matky malých detí dvakrát viac domácich prác ako muži (Milkie et al., 2009), čo ovplyvňuje viacero faktorov, ako napríklad vek, keď sa narodí prvé dieťa, kvalita vzťahu, vekový rozdiel medzi partnermi, rod dieťaťa (Bianchi et al. 2000; Helms-Erikson 2001). Napríklad výskum od Schober z Veľkej Británie ukázal, že pre väčšinu britských párov je rodová delba práce tradičná počas prechodu k rodičovstvu v dôsledku podstatných zmien v čase, ktorý majú ženy k dispozícii. Rodové roly majú väčší vplyv na zvýšenie času žien stráveného domácimi prácami a na zníženie ich plateného pracovného času než skutočnosť koľko ženy zarábajú v pomere k svojim partnerom v danej domácnosti. To znamená, že aj ženy s vyšším platom ako ich partneri robia viac domácich prác. (Schober, 2009)

V roku 2018 skoro 2,3 miliardy dospelých žien a mužov (1,2 miliardy žien a 1,1 miliardy mužov) žili v domácnosti s najmenej jedným dieťaťom pod 15 rokov alebo staršou osobou. Táto populácia potenciálnych reprezentantov a reprezentantiek neplatennej práce starostlivosti tvorí 41,9 % pracujúcej populácie. **Nie každý potenciálny poskytovateľ či každá potenciálna poskytovateľka neplatennej práce ju aj robí, je to jej intenzita, ktorá sa mení v závislosti od veku a iných socioekonomických aspektov, čo ovplyvňuje produktivitu pracovnej sily.** Čísla však dokazujú, že vydaté ženy a ženy v partnerstve zažívajú dramatické zvýšenie množstva neplatennej práce starostlivosti, ktorá sa od nich požaduje, a to ešte viac, ak sú v domácnosti deti mladšie než 5 rokov (napr. vo Fínsku sa zdvojnásobuje a v Spojenom kráľovstve strojnásobuje) (ILO, 2018a). **Ide o tzv. sankciu za materstvo.** Matky strávia neplatenou prácou starostlivosti dvakrát viac času ako ženy, ktoré žijú v páre bez detí (5,3 hodiny za deň v porovnaní s 2,4 hodiny). Čas venovaný platenej práci žien sa zároveň znižuje s prítomnosťou malých detí a zvyšuje sa až keď sú staršie, napr. v Spojenom kráľovstve zo 4 hodín a 18 minút na 1 hodinu a 37 minút (dáta z roku 2005) alebo z 3 hodín a 30 minút na 2 hodiny a 32 minút vo Fínsku (dáta z rokov 2009 – 2010). Prítomnosť detí vo veku od 0 – 5 rokov v domácnosti redukuje pravdepodobnosť participácie žien na trhu práce o 5,9 %, zatiaľ čo prítomnosť starších osôb o 1,6 %. **To potvrdzuje, že ženy s malými deťmi budú s menšou pravdepodobnosťou pracovať za mzdu alebo zisk nezávisle od ďalších rôznych osobných charakteristík (ILO, 2018a).**

Čo sa týka mužov, u nich sa, naopak, čas v platenej práci s prítomnosťou detí zvyšuje. Napríklad z 1 hodiny a 55 minút na 4 hodiny a 25 minút v Belgicku. **Ide o tzv. prémie za otcovstvo.** Napríklad v Spojenom kráľovstve či Fínsku sa zvyšuje aj zapojenie mužov do neplatennej práce starostlivosti. V niektorých krajinách však ide len o minúty navyše (napr. africké krajiny, ILO, 2018a).

Kombinovanie zamestnania s rodinnými povinnosťami je bežné na celom svete. V roku 2018, bolo 1,4 miliardy dospelých v zamestnaní s rodinnými povinnosťami (starajúcich sa o deti alebo iné odkázané osoby) (0,5 mld. žien a 0,9 mld. mužov). Zamestnané ženy s rodinnými povinnosťami reprezentujú 59,7 % zamestnaných žien, zatiaľ čo muži s rodinnými povinnosťami 61,4 % zo všetkých zamestnaných mužov. **Napríklad v Európe sa len 46,8 % zamestnaných žien stará o odkázané osoby (ILO, 2018a).**

Matky a otcovia v zamestnaní sú definovaní ako dospelé ženy a muži, ktoré a ktorí sú zamestnané/i a žijú v domácnosti najmenej s jedným dieťaťom od 0 do 5 (6) rokov. Celkovo je však zamestnaných len 47,6 % matiek oproti 54,4 % ženám bez detí. Sankcia spojená s nižšou participáciou na trhu práce je teda 6,8 % (Bianchi, 2009.) Na Slovensku je táto sankcia až vyše 30 % (pozri nižšie).

Globálne existuje rozdiel v zamestnanosti rodičov (až 40,3 %), ktorý znevýhodňuje matky oproti otcom. Na Slovensku je to viac ako 47 %. Tento rozdiel v celkovej zamestnanosti je skoro o polovicu menší pri ženách a mužoch bez detí (23,8 %). To ukazuje, že v každom regióne môžeme vo vzťahu k zamestnanosti pozorovať sankciu pre matky, **najmä ak ide o ženy žijúce s deťmi od 0 do 5 rokov (spomenutá sankcia za materstvo), u ktorých sledujeme najnižšiu mieru zamestnanosti (47,6 %) v porovnaní s otcami (87,9 %), ale aj s mužmi bez detí (78,2 %) a so ženami bez detí (54,4 %).** Tento vzorec odzrkadľuje už spomenutú prémie za otcovstvo v miere zamestnanosti otcov, ktorí sú zamestnaní v najvyššej miere vo všetkých regiónoch.

Celkovo je zastúpenie mužov v zamestnaní konzistentne vysoké. V Európe je rozdiel v miere zamestnanosti medzi ženami a mužmi s rodinnými povinnosťami 28,8 % a medzi ženami a mužmi bez detí len 8,1 %. **V Maďarsku, Česku, Rakúsku, Slovensku, Estónsku a Nemecku je penalizácia v zamestnaní meraná ako podiel na zamestnanosti populácie žien s deťmi a žien bez detí vo veku 0 – 5 rokov a je najvyššia na svete. Pohybuje sa od 47,7 % v Maďarsku po 27,4 % v Nemecku (ILO, 2018b).**

Nezamestnanosť v páre s deťmi

V špecifickom výskume Pew Research Center z roku 2012, realizovanom v USA, sa zistilo, že nezamestnaní rodičia majú vo všeobecnosti najkratší týždeň z hľadiska neplatennej práce. Keď pracujú len otcovia, ich nezamestnané partnerky pracujú v priemere o 11 hodín menej v porovnaní so zamestnanými matkami. Keď pracuje len matka, nezamestnaný partner pracuje o 25 hodín menej v porovnaní so zamestnanými otcami, čo znamená, že nezamestnaní otcovia robia menej domácich prác, aj keď ich manželky pracujú na plný pracovný úväzok (Parker, Wang, 2013).

Počet žien, ktoré sa vracajú do práce po 6 alebo 12 mesiacoch po narodení dieťaťa sa zvýšil, ale 40 % matiek malých detí je stále nezamestnaných a len jedna tretina matiek predškôľakov pracuje na plný úväzok (podobne je to na Slovensku). Stále je teda možné sledovať tlak spoločnosti na to, že matka malých detí by nemala pracovať v takej miere ako predtým, keď nemala deti, alebo že by nemala pracovať na plný úväzok.

Vzhľadom na počet detí postupne klesá aj participácia matiek na pracovnom trhu. Tie, ktoré majú jedno dieťa, majú participáciu na trhu práce 60 %. Pri dvoch deťoch to bolo 55 % matiek a pri troch deťoch 46 %. Menej hodín, ktoré trávia ženy v platenom zamestnaní, má preukázateľne najväčší vplyv na rozhodnutia, ktoré páry robia v súvislosti s tým, ako budú rozdelené práce v domácnosti počas prechodu do obdobia rodičovstva (Meteyer, Perry-Jenkins, 2010). Vo vzťahu k pracovným hodinám otcov bolo zistené, že muži s deťmi pracujú viac hodín ako muži bez detí (Jacobs, Gerson, 2004). Napriek transformácii manželstiev, v ktorých je muž živiteľom, na manželstvách s dvoma zárobkami naďalej pretrvávajú rodové stereotypy.

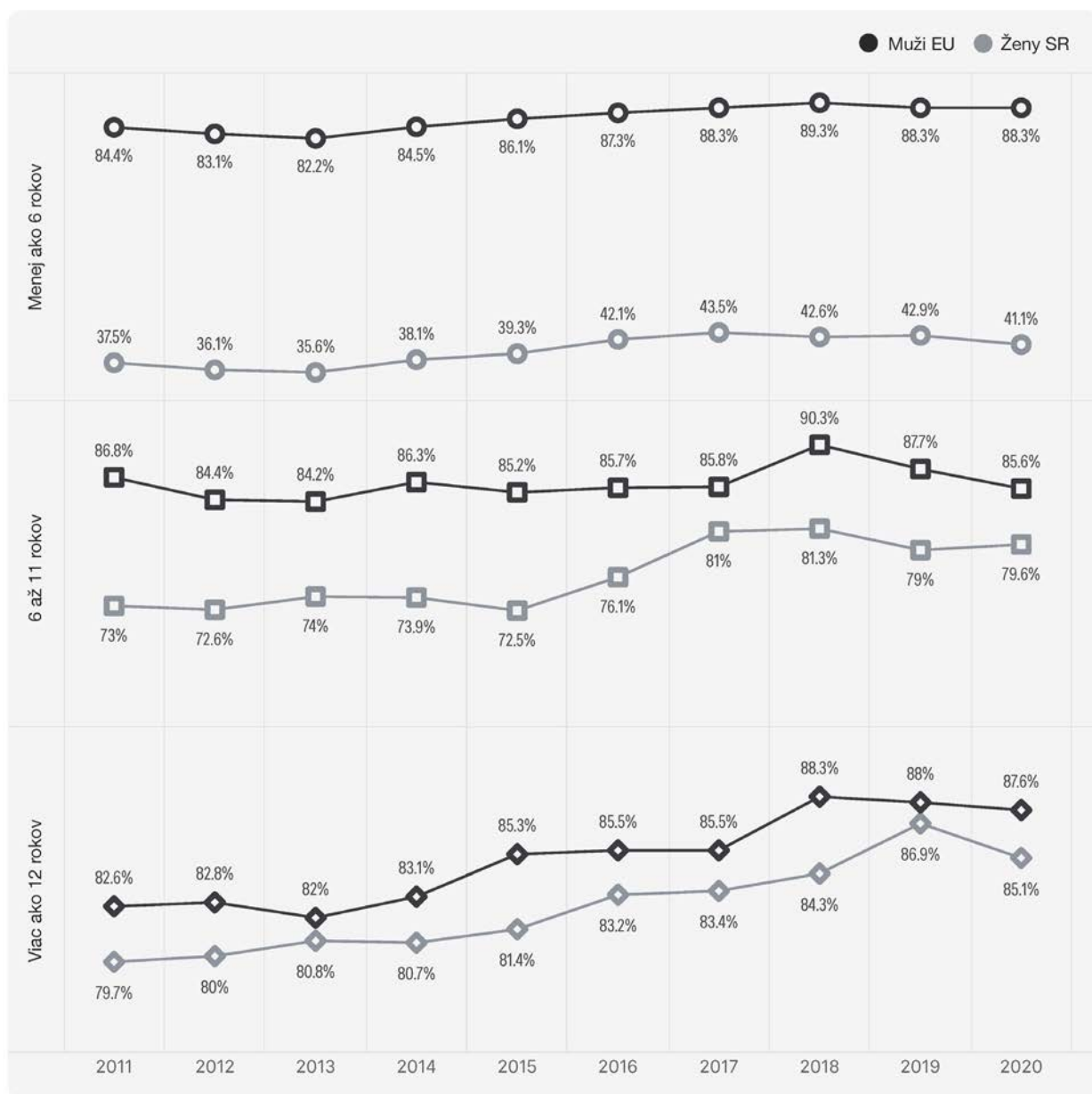
Situácia na Slovensku

Vek dieťaťa

Vyššie uvedené trendy ukazujú aj miery zamestnanosti žien a mužov s deťmi na Slovensku. Čím je vek dieťaťa v rodine nižší, tým je miera zamestnanosti žien nižšia. Naopak, u mužov je táto miera vyššia. V prípade, ak sú v domácnosti deti do 6 rokov, je u žien zamestnanosť 41,1 % a u mužov 88,3 %. Rodový rozdiel je teda až 47,2 %. V porovnaní s priemerom EÚ, kde je zamestnanosť žien s deťmi do 6 rokov 63,7 %, zamestnanosť žien je na Slovensku nižšia až o viac ako 22 % (graf 28).

S vekom dieťaťa sa zamestnanosť v danej domácnosti zvyšuje. Ak sa v domácnosti nachádzalo dieťa vo veku od 6 do 11 rokov, v roku 2020 bola zamestnanosť matiek 79,6 %. V domácnostiach s dieťaťom starším ako 12 rokov dosiahla zamestnanosť matiek 85,1 %, zatiaľ čo miera zamestnanosti mužov – otcov je približne rovnaká (87 %). To znamená, že ženy sa postupne dostávajú na úroveň mužov, ale ich podiel na neplatennej práci v domácnosti klesá oveľa menej a stále významne prevyšuje príspevok mužov. V roku 2020 bola najnižšia zamestnanosť u mužov s deťmi vo veku 6 – 11 rokov (85,6 %).

Graf 28 Miera zamestnanosti podľa najmladšieho dieťaťa podľa pohlavia rodu (vek 15 – 64 rokov) na Slovensku za roky 2011 – 2020 (%)

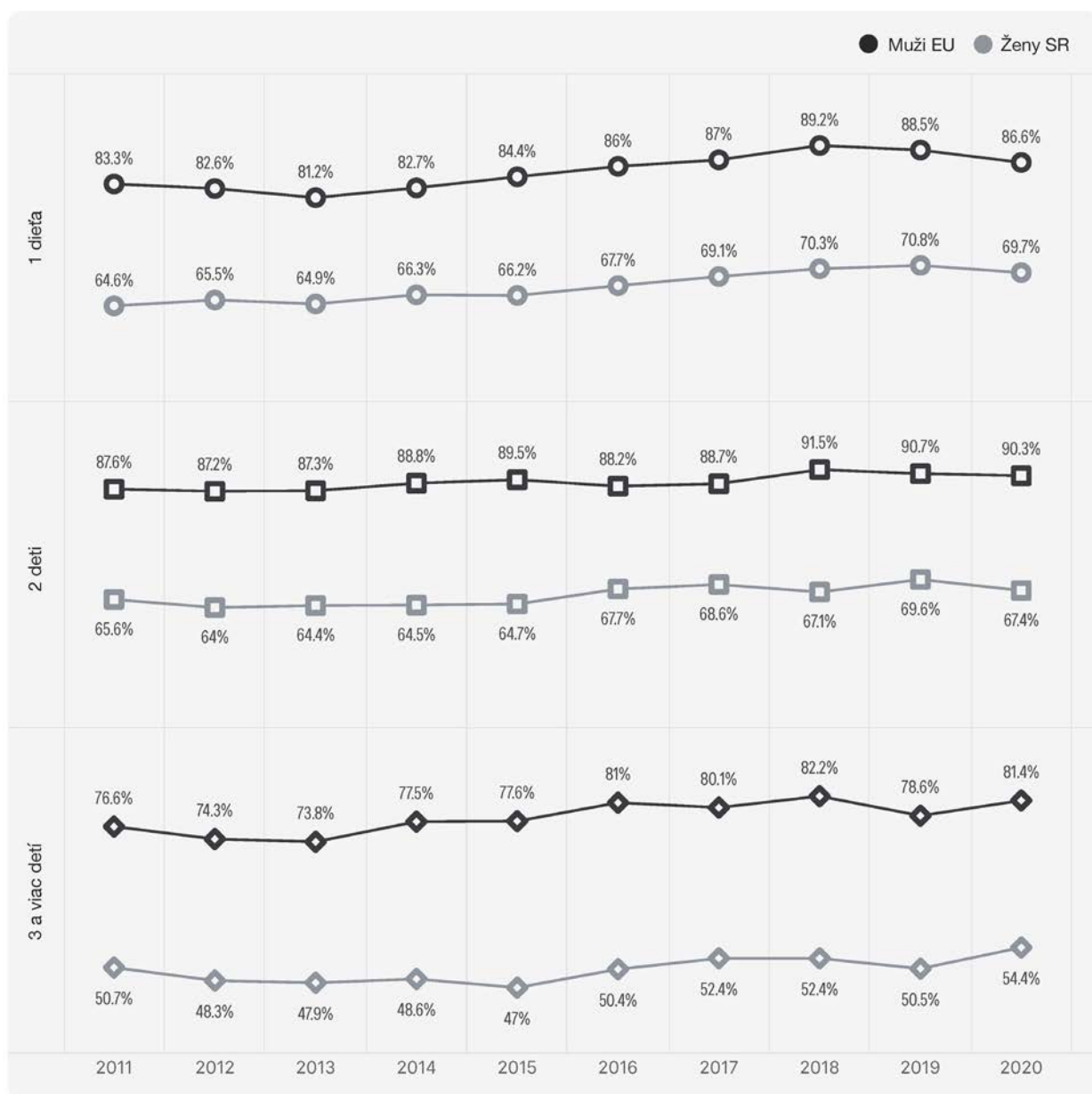

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Eurostat,
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfst_hheredch/default/table?lang=en

Počet detí

Keď sa zameriame na počet detí v rodine, najnižšiu mieru zamestnanosti majú ženy s počtom 3 a viac detí, a to 54,4 % (priemer EÚ je 58,4 %), a najvyššiu mieru zamestnanosti ženy s jedným dieťaťom, a to 69,7 %. Pri dvoch deťoch je zamestnanosť matiek nižšia približne o 2 %. U mužov najvyššiu mieru zamestnanosti pozorujeme v rodinách s dvoma deťmi (90,3 %), troma deťmi (86,6 %) a najnižšiu v rodinách s jedným dieťaťom (81,4 %). To znamená, že v prípade troch detí je rodový rozdiel v zamestnanosti 22,2 % (graf 29). Opäť predpokladáme, že aj ženy, ktoré v tejto skupine pracujú, robia veľký podiel neplatennej práce v domácnosti, čo by však bolo vhodné preskúmať.

Graf 29 Miera zamestnanosti podľa počtu detí a podľa pohlavia/rodu (vek 15 – 64 rokov) na Slovensku za roky 2011 – 2020

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Eurostat,
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfst_hheredch/default/table?lang=en

Aj v rámci nášho prieskumu boli potvrdené skôr uvedené závery. V prípade respondentov a respondentiek žijúcich bez detí v predškolskom veku sme potvrdili štatisticky významné rozdiely v množstve času venovanom príprave jedla a výrobe a údržbe textílií, pričom v oboch prípadoch viac času venovali týmto činnostiam ženy; príprave jedál venovali ženy (v priemere 7,37 hodiny týždenne, kým muži 3,18 hodiny týždenne). Výrobe a údržbe textílií venovali ženy 2,56 hodiny a muži 0,39 hodiny. Naopak, štatisticky významne viac času venovali v domácnostiach bez školopovinných detí muži opravám zariadení (muži 3,45 hodiny týždenne, ženy 0,39 hodiny týždenne). V domácnostiach, v ktorých žije aspoň jedno dieťa v predškolskom veku, sme zistili štatisticky významné rozdiely medzi ženami a mužmi pri viacerých činnostiach. Ženy venovali štatisticky viac času príprave jedla (ženy 9,31 hodiny týždenne a muži 4,33 hodiny týždenne), upratovaniu (ženy 5,55 hodiny týždenne a muži 2,5 hodiny týždenne), starostlivosti o deti (ženy 47,24 hodiny týždenne a muži 24,38 hodiny týždenne) a celkovému rozsahu neplatenj práce (ženy 73,53 hodiny týždenne a muži 47,57 hodiny týždenne). Je zrejmé, že ženy venujú neplatenj práci v porovnaní s mužmi až o polovicu viac času, čo je enormný rozdiel. Muži venovali štatisticky významne viac času opravám zariadení (muži 2,87 hodiny týždenne a ženy 0,53 hodiny týždenne), starostlivosti o zvieratá (muži 2,38 hodiny týždenne a ženy 0,66 hodiny týždenne) a manažmentu domácnosti (muži 3,9 hodiny týždenne a ženy 2,12 hodiny týždenne).

Pri porovnaní žien, ktoré žijú v domácnosti s deťmi v predškolskom veku a v domácnosti bez detí v predškolskom veku, je zrejmé, že časová záťaž súvisiaca so starostlivosťou o deti je v prípade žien s deťmi v predškolskom veku výrazne vyššia (47,24 hodiny týždenne v porovnaní s 9,22 hodiny u žien bez detí v predškolskom veku). To následne súvisí aj s celkovým množstvom neplatenj práce (ženy s deťmi v predškolskom veku 73,53 hodiny týždenne, kým ženy bez detí v predškolskom veku iba 34,32 hodiny týždenne).

Muži – status pracovnej sily mužov ukazuje opačné

Čo sa týka mužov, počas posledných 50 rokov došlo k zvýšeniu ich participácie na starostlivosti o deti a o domácnosť najmä v niektorých európskych krajinách a krajinách ako Austrália, Kanada, Izrael a USA. Participácia mužov v Nórsku sa napríklad zvýšila o 55 minút (ILO, 2018a).

Zdá sa tiež, že väčšie zapojenie mužov do neplatenj práce bolo významne prepojené na mladších mužov s vyšším vzdelaním v krajinách s nízkou mierou pôrodnosti, ako sú Nemecko, Španielsko a Taliansko. Potreba žien manažovať tehotenstvo, zotaviť sa z pôrodu a stabilizovať dojčenie znamená, že muži často začínajú rodičovstvo v druhej rade. Avšak výskum naznačuje, že vplyv biológie v obmedzovaní mužov v starostlivosti o novorodeniatka môže ustanoviť rodový vzorec starostlivosti, ktorý pokračuje aj potom, ako biologické nevyhnutnosti ustupujú. Práve to môže mať vplyv na starostlivosť zo strany mužov počas odkázaných rokov života dieťaťa. Príchod dieťaťa však často vedie k tradičnému zdieľaniu úloh v domácnosti s rodovo rozdelenou delbou práce.

Kvalitatívny výskum zameraný na zistenie, prečo niektorí muži preberajú starostlivejšie úlohy, zatiaľ čo iní ich odmietajú, viedol k mnohým pozorovaniam. Po prvé, väčšina mužov, ktorí tak spravili buď doma, alebo na profesionálnej báze, neboli pôvodne rozhodnutí stať sa opatrovateľmi. Zvyčajne ich zapojenie do starostlivosti ovplyvnili špecifické životné udalosti, ako sú smrť alebo invalidita partnerky. Po druhé, vlastné skúsenosti mužov z raného detstva mali protichodný vplyv na ich rozhodnutie zapojiť sa do starostlivosti a neplatenj práce. Niektorí muži sa inšpirovali vlastnými otcami alebo inými mužmi v ich okolí. Iní muži však nemali takú skúsenosť. Po tretie, vzťah mužov k svojim partnerkám bol kritický pre ich zapojenie do poskytovania rodinnej starostlivosti. Podpora matiek ich detí bola vo väčšine prípadov potrebná na to, aby sa muži stali sebavedomými v rámci zapojenia do neplatenj práce starostlivosti. No pocity mužov pri starostlivosti boli v konflikte s ich maskulínnou rolou (Samman, Presler-Marshall, Jones et al., 2016). V súčasnosti úplne nerozumieme tomu, kedy alebo za akých okolností sa muži zapájajú do starostlivosti o iných. Kvantitatívne analýzy v rámci krajiny a medzi krajinami poskytli zmiešané výsledky o efekte vzdelania a zamestnanosti na zapojenie mužov do domácich prác a starostlivosti. Zhodujú sa v tom, že socioekonomické charakteristiky a charakteristiky rodiny vysvetľujú menej vo vzťahu k mužom ako vo vzťahu k ženám (Hook, 2010). Kvalitatívne štúdie zdôrazňujú dôležitosť kultúry maskulinity v rámci povolání a medzi krajinami a ich vplyv na postoje mužov vo vykonávaní domácich prác a starostlivosti o deti a príležitosti, ako aj prekážky pre robenie neplatenj práce v domácnosti (Gerson, 2010; Shows, Gerstel, 2009).

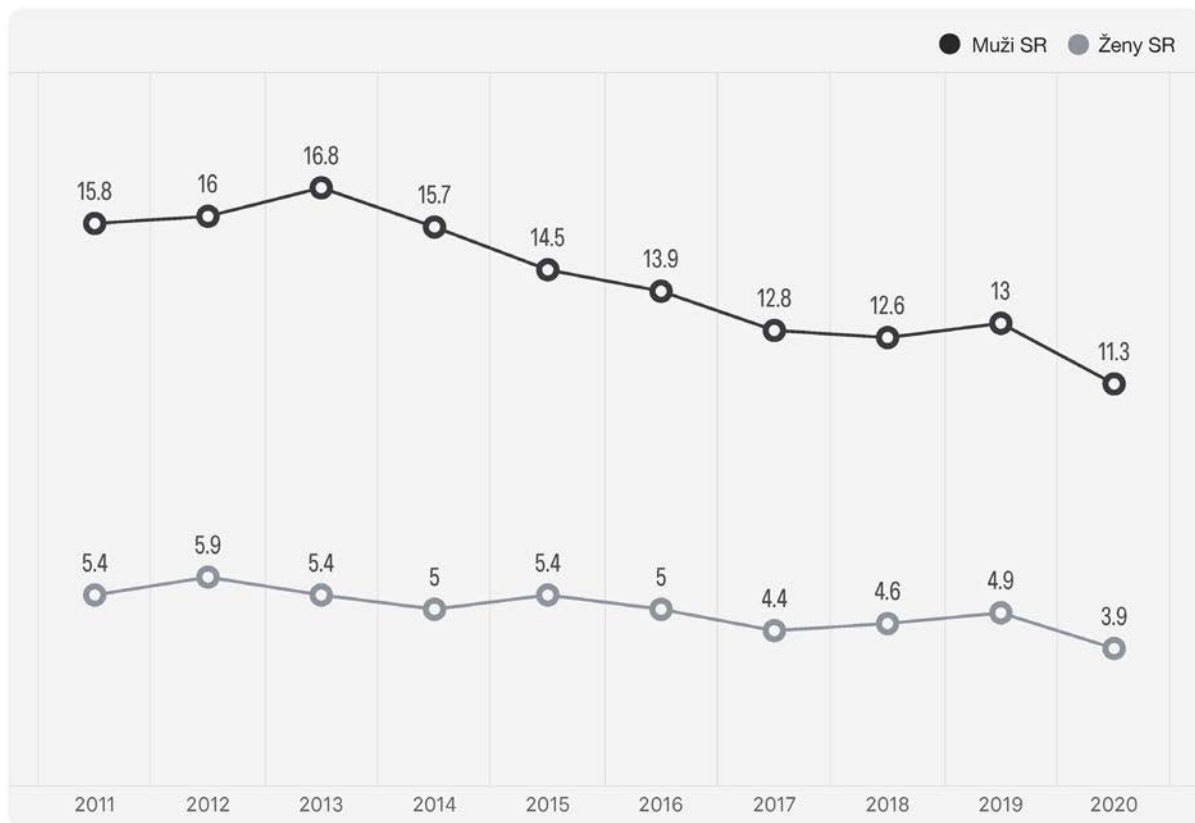
Status pracovnej sily mužov, ktorí sa starajú a ktorí sa nestarajú o blízkych, ukazuje presne opačné vzorce ako tie, ktoré poznáme u žien. Vo všetkých regiónoch a všetkých príjmových skupinách muži, ktorí žijú v domácnostiach so závislými osobami, sú vo všeobecnosti skôr zapojení do participácie na pracovnej sile v porovnaní s mužmi, ktorí nežijú s odkázanými osobami. Celosvetovo 11,6 % mužov s povinnosťami starostlivosti je mimo práce a 85 % je zamestnaných. 19,7 % mužov, ktorí nemajú takéto zodpovednosti, je neaktívnych a 75,5 % je v zamestnaní (ILO, 2018a). Na Slovensku je 88 % mužov s deťmi do 6 rokov zamestnaných, no u mužov bez detí je to len 76 % – to znamená rozdiel cca 14 % (viď časť 1.4.).

Dlhé hodiny mužov v platenej práci môžu byť najväčšou bariérou, ktorá potláča rovnosť medzi ženami a mužmi v neplatenj práci a participáciu na pracovnej sile. S menšou pravdepodobnosťou sú potom zapojení do rôznych špecifických aktivít starostlivosti. Napríklad dlhé hodiny v hlavnej práci zažilo v roku 2020 13 % mužov a 4,9 % žien na Slovensku. Oproti roku 2011 ide o zníženie o 4,5 % u mužov a o 1,5 % u žien. Prácu cez víkend zažilo v roku 2020 17,3 % mužov a 15,2 % žien na Slovensku, čo predstavuje rozdiel len 2,1 % (graf 30).

Kultúra na pracovisku a postoje zamestnávateľov tiež zostávajú hlavnou bariérou participácie mužov na neplatenj práci starostlivosti. A tak vnímanie mužov ako okrajových v starostlivosti a rozdiely vo

vzorcoch participácie na pracovnej sile podľa rodu prispievajú k rodovej segregácii v povolaniach. To znamená, že muži dominujú v povolaniach, kde sa nevyžadujú/neumožňujú flexibilné formy práce, ktoré zosúladujú pracovné a rodinné povinnosti.

Graf 30 Dlhé hodiny v hlavnej práci podľa pohlavia/rodu (vek 15 – 64 rokov) na Slovensku za roky 2011 – 2020

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Eurostat,
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsa_qoe_3a2/default/table?lang=en

Rodové ideológie o vhodných rolách žien a mužov sú tiež signifikantnou bariérou väčšej participácie mužov na starostlivosti. **Výskumy naznačujú, že najmä starší členovia rodiny sa správajú podľa silných rodových noriem, a odrádzajú tak svojich synov od vykonávania tradične ženských úloh starostlivosti (ILO, 2018a).** Normy o otcoch tak môžu byť bariérou v participácii na starostlivosti o deti. Otcovia majú tendenciu byť vnímaní ako podporné osoby pre partnerku než ako rodičia s vlastnými právami. Často je to kombinácia menších faktorov, ktoré nakoniec vedú k tomu, že muži sú menej zapojení do starostlivosti.

Rodové politiky vlád tiež môžu vytvárať bariéru v participácii mužov na starostlivosti. Napríklad politiky rodičovskej dovolenky, ktoré sú zamerané na kritéria oprávnenosti len na základe potrieb matiek alebo sa spoliehajú na ochotu matiek preniesť časť dovolenky na svojich partnerov, znamenajú, že niektorí muži nemajú prístup k dovolenkám, aby sa starali o deti. Pozitívnym príkladom v tomto ohľade sú severské krajiny. Medzinárodné zhodnotenie politík európskych krajín ukázalo pozitívnu koreláciu medzi opatreniami dovoleniek priateľských otcov a množstvom času, ktorý muži strávia staraním sa o dieťa. Mnoho štúdií (napr. Fursman, Callister, 2009) preukázalo, že muži, ktorí si vezmú rodičovskú dovolenku, sú do starostlivosti o deti a o domácnosť zapojení viac ako tí, ktorí si rodičovskú dovolenku nezobrali.

Ohodnotenie vplyvu politik rodíčovskej dovolenky na distribúciu neplatennej práce starostlivosti nie je ohromujúce, lebo ukazuje, že zatiaľ čo muži si zoberú dovolenku, ktorá je výhradne určená im, ženy stále využívajú prevažnú väčšinu dovolenky na prácu. To naznačuje, že popri benefitoch politiky rodičovských dovoleniek, ktoré sa rozdeľujú medzi partnermi podľa ich uváženia, sú kompenzované v nízkej miere (ide o nízke príspevky) a sú relatívne dlhé v trvaní, sú otáznym nástrojom na dosiahnutie väčšej participácie mužov na starostlivosti a vo všeobecnosti môžu popodkopávať rodovú rovnosť. Politiky, ktoré neprikazujú rovnomernú deľbu neplatennej práce, môžu zabetónovať tradičné a rodové nerovnosti vo vzorcoch platenej a neplatennej práce. Podobná situácia je na Slovensku.

Flexibilné pracovné usporiadanie prispôbené rodinným povinnostiam tiež môže byť dvojsečnou zbraňou, ak ho nemôžu a nevyužívajú muži, keďže pri vyššom využívaní zo strany žien má vplyv najmä na rodový mzdový rozdiel. Zároveň sú muži sústredení v sektoroch, kde sú možnosti flexibilných foriem práce menšie, a ženy v tých, kde sú väčšie. Kvôli nižšej mzde si ženy vyberajú taký typ práce, ktorý umožňuje flexibilitu pri plnom úväzku, napr. učiteľstvo, zdravotníctvo, ale znamenajú pre nich nižšiu mzdu a pracovnú ochranu.

Dôležitá je tiež podpora vlády v zmene postojov k otcovstvu vo všeobecnosti a v rámci pracoviska. Takáto politika oceňuje normu, že muž participuje na starostlivosti a schvaľuje legitímne právo otcov odísť z práce kvôli starostlivosti o deti. Umožňuje mužom odísť na dovolenku u zamestnávateľov, ktorí odmietajú mužom zosúladienie pracovných a rodinných povinností.

Nové druhy maskulinití

Jadrom tzv. starostlivej maskulinity (*caring masculinity*) je odmietnutie nadvlády „hegemonickéj maskulinity“, ktorá zdôrazňuje nadvládu nad ženskosťou a inými maskulinitami (Connell, 1987). Starostlivé maskulinity tiež znamenajú integráciu hodnôt do života mužov, spojených so starostlivosťou, ako sú emócie, vzájomná závislosť a vzťahovosť (Connell, 1987, s. 13). Starostlivosť ponúka bežné odmeny vrátane pocitu byť milovaný a prežívania citovej intimity (Hanlon, 2012). Integrácia hodnôt a praktík starostlivosti do mužskej identity, napríklad prostredníctvom politik, môže predefinovať starostlivosť ako normálnu vec i pre mužov (Scambor Wojnicka, Bergmann et al., 2014). Elliott (2015, s. 14) a tvrdí, že „kompetentnosť“ neznamena „ovládanie“ rodiny, ale skôr „schopnosť“ postarať sa (v tomto prípade o deti). Rešpekt je tu spojený s láskou, nie so strachom z autority patriarchy. To ilustruje, ako môže byť starostlivý mužský typ prospešnejším modelom muža ako v prípade hegemonnej maskulinity. „Teória inkluzívnej maskulinity“ (Anderson, 2009) poskytuje ďalší príklad, ako sa súčasná maskulinita chápe a ako prechádza zmenami. Podľa Andersona homofóbia, ktorej jediným prvkom je strach zo všetkého ženského, sa denne používa na stráženie hraníc maskulinity, ale ako sa postupne znižuje jej miera, oceňuje sa širší rozsah prejavov mužskosti a muži sa môžu zapojiť do rozmanitých aktivít, predtým označovaných ako „ženských praktík“, bez toho, aby to bolo zdrojom podriadenosti.

V literatúre sú tiež pomerne často diskutované koncepty „kvality“ verzus „kvanity“ využívania času. Otcovia tiež trávajú vo vyššej miere tzv. kvalitný časť s deťmi. Ide najmä o interaktívnu starostlivosť (vrátane čítania, hrania a pomáhania deťom s domácimi úlohami). Pridávajú ďalšiu komplexnosť v posudzovaní a meraní rozsahu starostlivosti o deti v rodine. Táto myšlienka vyšla od Bianchi et al. (2000), ktorí uvádzajú, že v minulosti deti nemali rovnaký stupeň interakcie s rodičmi, napríklad, že zo strany rodičov neboli tak často aktívne monitorované.

S ďalšou typológiou prišli Brandth a Kvande (2003), ktorí opisujú dva typy starostlivosti otcov vo vzťahu k materskej/rodičovskej dovolenke. Jeden je doma osamote a druhý doma, ale nie osamote. Otcovia, ktorí sú doma, ale nie osamote, sú zapojení do starostlivosti o svoje deti, ale robia to popri partnerke. Títo otcovia sú často v podpornej role vo vzťahu k matkinej starostlivosti a nepreberajú plnú zodpovednosť.

Brandth a Kvande (2018) uvádzajú, že pre mužov je to „kvantita“ času, počas ktorého sú ponechaní sami na seba, ktorá často zaváži pri rozvíjaní blízkych vzťahov s deťmi a pri porozumení ich potrebám. Navyše, keď otcovia trávajú dlhé úseky času sami s deťmi a netrávajú s nimi len tzv. „zábavný čas“, ale sú zapojení aj do takých aktivít starostlivosti, ktoré predstavujú domáce práce.

Vplyv neplatennej práce žien na rodové mzdové rozdiely

Asi žiadnemu indikátoru sa nedostalo toľko pozornosti ako rodovému mzdovému rozdielu, teda rozdielu v zarobených mzdách medzi ženami a mužmi, ktorý sa po rapídnom poklese v 70. a 80. rokoch 20. storočia začal mierne vyrovnávať v 90. rokoch a zostal stabilný približne od roku 2000. Napr. Bertrand, Goldin a Katz (2010) skúmali príjmy manažérov a manažerok, ktorí a ktoré ukončili štúdium v rokoch 1990 až 2006 na Booth School of Business University of Chicago. Výskumníci zaznamenali na začiatku relatívne malý rozdiel vo vzťahu medzi rodom a mzdou. Avšak v priemere za celú skupinu absolventov a absolventiek MBA (išlo o ľudí, ktorí skončili univerzitu pred 1 až 16 rokmi) muži zarobili o 33 percent viac ako ženy. Do 10 – 16 rokov po ukončení štúdia muži zarobili o 82 percent viac. Štúdia zistila, že rozdiely medzi pohlaviami/rodmi možno do značnej miery vysvetliť faktormi ponuky pracovnej sily, ako sú týždenný pracovný čas a získané pracovné skúsenosti po ukončení MBA, ktoré súviseli s kompromismi medzi kariérou a rodinou na strane absolventiek (Blau, Kahn, 2016). To ukazujú dáta aj za Slovensko (pozri Kuruc, 2021). Napriek rapídnyim zmenám v stupni vzdelania žien a ich zvyšovaniu zastúpenia na pracovnej sile sa konvergencia rodového mzdového rozdielu zastavila. Mala na to vplyv najmä zvýšená prevalencia nadčasov a zvyšujúca sa hodinová sadzba za nadčasy, v čom viac dominujú muži. To malo za následok, že sa zdvihli mzdy mužov vo vzťahu ku mzdám žien a zhoršilo to rodový mzdový rozdiel približne o 10 % v rámci celkového mzdového rozdielu. Efekt nadčasov na strane žien kompenzovalo čiastočné vyrovnanie rodového rozdielu vo vzdelaní a v iných formách ľudského kapitálu. Efekt nadčasov na trendy v rodovom mzdovom rozdieli bol najviac zdôraznený v odborných a manažérskych povolaniach, kde sú dlhé hodiny normou hlboko zakorenenou v organizačných praktikách a kultúrach povolania a kde prevládajú muži (Chaa, Weedenk, 2014).

Rodový rozdiel v neplatennej práci teda odzrkadľuje veľmi úzko prepojený rodový rozdiel v práci za mzdu či zisk. Väčšina príjmových skupín odráža sankciu pre ženy žijúce s blízkymi závislými osobami, ktoré potrebujú starostlivosť. V porovnaní so ženami, ktoré sa nestarajú o odkázané osoby, je najväčší rodový mzdový rozdiel v krajinách s najvyššími príjmami až 8 % (Adams, Berg, 2017). Vplyv neplatennej práce na rodový rozdiel v celkových zárobkoch dosiahol v roku 2014 takmer 40 % (Eurostat 2020). Je vyšší kvôli nižšej miere zamestnanosti a menšiemu počtu odpracovaných hodín ako u mužov (EIGE, 2019). Sú tiež zistenia, že neplatená práca v domácnosti má negatívny vplyv na mzdy žien aj vďaka redukcii naakumulovaných zručností pre trh práce, ako bolo uvedené skôr. Nie je to len kvôli počtu hodín, ktoré ženy strávia neplatenou prácou v domácnosti, pričom táto obmedzuje čas, ktorý by mohli ženy využiť na platenú prácu, ale tiež kvôli časovému rozvrhu a neflexibiliti počas dňa (Brodolini, 2009). Rôzne typy časovej flexibility vyžadujú zmeny v štruktúre práce tak, aby sa znížila ich cena a nedotklo sa to výšky zárobkov žien, ktoré takýto typ práce využívajú (Goldin, 2014).

Podpora spravodlivejšej distribúcie neplatennej práce starostlivosti v rámci domácnosti by mohla podporiť snahu redukovať rodový mzdový rozdiel. Sú prepojené komplexným spôsobom, pričom existuje málo dostupných dát na to, aby sa tento vzťah dal plne preskúmať. Boll et al. (2016) skúmali tento vzťah a ako nástroj na meranie platu boli použité celkové príjmy zamestnanca/kyne (near cash), ktoré zahŕňajú mzdy a príjmy platené v hlavnej a v akejkoľvek druhej práci alebo príležitostných prácach, ako aj doplnkové platby, bonusy, provízie. Napríklad multivariačná regresná analýza ukázala, že mať malé deti (od 0 do 6 rokov) v domácnosti je pozitívne asociované s príjmom mužov (v porovnaní s tými, ktorí nemajú malé deti), zatiaľ čo takéto významné prepojenie sa neukázalo pri príjme žien. Neplatená práca starostlivosti

ovplyvňuje plat žien a mužov rôzne, pričom reflektuje prestávky v kariére, diskrimináciu zamestnávateľov a iné faktory, ktoré nie sú zachytené v analýze. Na druhej strane, starostlivosť o dospelých je negatívne asociovaná s príjmom žien. Tie, čo opatrujú odkázaných členov rodiny, strácajú 2,9 % zo mzdy v porovnaní s tými, ktoré sú zamestnané a takúto starostlivosť neposkytujú. Zároveň využitie služieb starostlivosti o deti ukazuje pozitívnu asociáciu vzhľadom na príjem žien aj mužov, aj keď spojenie s príjmom žien je silnejšie. Napríklad u žien s deťmi pod 12 rokov, ktoré využívajú služby starostlivosti o deti najmenej 14 hodín týždenne, sa odhaduje, že zarobia o 4,8 % viac na hodinovej báze ako ženy, ktoré nevyužívajú takéto služby. Odhadovaný rozdiel pre mužov je 2,6 %. Ale je to len predpoklad, nie kauzalita, keďže do toho môžu vstupovať ďalšie faktory. Tiež platí, že mzdy žien sú s väčšou pravdepodobnosťou použité na platenie služieb starostlivosti o deti. Hundley (2000) zistil, že sankcia za neplatenú prácu je väčšia pre ženy SZČO, ktorých väčšina pracuje z domu v porovnaní s tými, ktoré sú v organizovanom zamestnaní.

Čím viac žien pracuje za mzdu, tým viac rastie príjem domácnosti. Znamená to, že práca žien je determinujúci faktor životného štandardu domácnosti, a tiež to znamená, že práca žien je viac akceptovaná v bohatších, lepšie situovaných domácnostiach (sú aj výnimky ako Čína, kde sa platená práca žien znižuje so zvýšením mzdovej triedy). Tieto zistenia priamo neimplikujú, že neplatená práca v domácnosti nezvyšuje štandard rodiny, ale môžu znamenať, že výlučné zameranie na jej robenie zo strany členov domácnosti sa znižuje s dostupnosťou trhových služieb a ovplyvňuje rozsah hodín venovaných platenej práci (Charmes, 2015).

Rodový rozdiel v odmeňovaní by sa značne zredukoval a mohol by úplne zaniknúť, keby firmy prestali neprímerane odmeňovať jednotlivcov, ktorí pracovali nadčas ako tých, čo pracovali konkrétne hodiny s podobným výsledkom. Takáto zmena sa rozbehla v rôznych sektoroch, ako sú technológia, veda a zdravie, ale je menej zjavná v podnikovej, finančnej a právnej oblasti.

Čo je teda príčinou zostávajúcich rozdielov v odmeňovaní? Takáto priepasť existuje, pretože počet hodín strávených v práci v mnohých povolaniach je oceňovaný viac. Kvôli kariérenému postupu sa odhaľuje vzťah medzi rastúcimi rozdielmi v odmeňovaní žien a mužov a túžbou po časovej flexibilitě vzhľadom na príchod detí. Nižší počet odpracovaných hodín znamená nižšie zárobky nelineárnym (konvexným) spôsobom. Najmä nižšie potenciálne zárobky medzi tými ženami, ktoré majú manželov s vyšším príjmom, často znamenajú nižšiu účasť týchto žien na pracovnej sile.

Zmeny sa teda musia týkať toho, ako je prideľovaný, využívaný a odmeňovaný pracovný čas, a to musí zahŕňať zníženie závislosti odmeňovania na konkrétnych časových úsekoch, väčšiu nezávislosť a autonómiu pre určité typy pracovníkov a pracovníčok a schopnosť pracovníkov navzájom sa bez problémov nahrádzať. Flexibilita v práci sa stáva cenou výhodou, ale flexibilita má menšiu hodnotu z hľadiska vplyvu na zárobok. Rôzne typy časovej flexibility vyžadujú zmeny v štruktúre práce tak, aby sa znížila ich cena. Existuje veľa povolání a odvetví, ktoré sa posunuli smerom k menej nákladnej flexibilitě. Firmy v mnohých odvetviach vrátane zdravotníctva, maloobchodného predaja, bankovníctva, maklérstva a nehnuteľností zabezpečujú lepšiu zastupiteľnosť medzi pracovníkmi a pracovníčkami ako v minulosti (Goldin, 2014).

Niektoré štúdie tiež naznačujú, že tam, kde **je veľká participácia žien na neplatenéj práci v spoločnosti, má aj participácia žien na platenej opatrovateľskej práci tendenciu byť viac znevýhodnená**. To sa týka aj Slovenska. Keďže neplatená práca nie je odmeňovaná a často je neviditeľná, je jednoduchšie pre spoločnosť podhodnocovať takúto – aj platenú – prácu bez ohľadu na to, či to zahŕňa opatrovanie mladých, starých alebo chorých ľudí (Lansky et al. 2017).

Neplatená práca žien a kvalita zamestnania

Neplatená práca je tiež jednou z prekážok pre ženy, ktoré sa chcú posunúť na lepšie pracovné miesta. Je to jeden z kľúčových determinantov statusu žien v kvalitnom zamestnaní. Podmienky neplatennej práce vplývajú na poskytovanie práce vo vzťahu ku kvantite a kvalite:

- na zníženú mzdu, ktorá sa vzťahuje k intenzite poskytovanej práce (počet hodín strávených v práci za mzdu alebo zisk),
- na voľbu zamestnania, povolania (status v zamestnaní, verejný verzus súkromný sektor, byť v sektore, kde dominujú ženy s nízkou mzdou)
- a či využívajú formálnu alebo neformálnu ekonomiku.

Krajiny s vysokým podielom neplatennej práce vykonávanej ženami v porovnaní s mužmi majú vyšší podiel žien na čiastočných úväzkoch a na zraniteľných prekérnych miestach. Snaha žien zosúladiť pracovné, osobné a rodinné povinnosti s plateným zamestnaním tak môže viesť k zníženiu rozsahu pracovného pomeru, kde si ženy volia zamestnanie pod úrovňou svojich schopností a akceptujú horšie podmienky (Hegewisch, Gornick, 2011). To má negatívne dlhodobé dôsledky z hľadiska znížených dôchodkových príspevkov a dôchodkového príjmu (ak je k dispozícii) (ILO, 2018d).

Zo zisťovaní medzi rokmi 1998 až 2014 v EÚ vyplynulo, že v EÚ28 sa miera neštandardných zamestnaní zvýšila na úroveň 25,8 % (Ferant, Pesando, Nowacka, 2014). Asi štvrtina populácie v produktívnom veku pracovala buď na čiastočný úväzok, mala dočasnú prácu, alebo bola samostatne zárobkovo činná. Dynamika takýchto prác sa však po hospodárskej kríze drasticky spomalila. Miernym tempom ďalej rástla len zamestnanosť na čiastočný úväzok aj dočasná práca, ale znížila sa samostatná zárobková činnosť. Rozdiely medzi krajinami v rámci EÚ28 sú obrovské a práca na čiastočný úväzok vysvetľuje väčšinu tohto rozdielu. Obdobie práce na čiastočný úväzok sa zvýšilo najmä medzi staršími pracovníkmi a pracovníčkami. Zatiaľ čo práca na čiastočný úväzok je najrozšírenejšia v službách, dočasné zamestnávanie je bežné vo všetkých odvetviach, dokonca aj vo výrobe.

Z inštitucionálneho hľadiska je to najmä silná individuálna zamestnanecká ochrana daná legislatívou, ktorá núti zamestnávateľov využívať neštandardné formy zamestnania, najmä prácu na plný úväzok na dobu určitú. Pokiaľ ide o správanie, pre mužov je najsilnejším dôvodom pre prácu na čiastočný úväzok nenájdenie si práce na plný úväzok a kombinácia čiastočného úväzku so vzdelávaním alebo odbornou prípravou. Pre ženy je najsilnejší dôvod na čiastočný úväzok starostlivosť o deti alebo odkázaných dospelých a nenachádzanie práce na plný úväzok. Celkovo sa zvyšuje počet nedobrovoľných brigád.

Zo sociálneho hľadiska tieto formy práce vedú k nižším mzdám, vyššej nerovnosti a (rodovo) segmentovanému trhu práce. Je to najmä rovnocenné poskytovanie starostlivosti o deti a verejné zamestnávanie, ktoré môže zabrániť alebo aspoň zmierniť riziko nedobrovoľnej práce na čiastočný úväzok a zároveň riziko nízkej mzdy (Schmid, Wagner, 2017). Globálne predstavujú ženy menej ako 40 % celkového počtu zamestnaných, ale tvoria 57 % tých pracujúcich, ktorí pracujú menej hodín a na čiastočnej báze, majú čiastkové úväzky a iné flexibilné formy zamestnania. Odhady založené na dátach zo 100 krajín ukazujú, že viac ako jedna tretina zamestnaných žien (34,2 %) pracuje menej ako 35 hodín týždenne v porovnaní s 23,4 % zamestnanými mužmi (ILO, 2018a). Napríklad v Európe v roku 2014 27 % žien na čiastočnom pracovnom úväzku uvádzalo, že tento typ práce si vybrali preto, lebo sa potrebujú starať o deti alebo odkázaných dospelých, oproti 4,2 % mužov pracujúcich na čiastočný pracovný úväzok. **Vo východnej Európe však pracuje na čiastočný úväzok oveľa menej žien aj mužov (vrátane Slovenska), je to menej ako 10 %.** (ILO, 2018a) Predpokladá sa, že je to spôsobené tradíciou v týchto krajinách, kde ženy boli zvyknuté pracovať na plný úväzok za socializmu a zároveň im čiastočný úväzok nedostačuje na pokrytie potrebných nákladov na domácnosť.

Dohovor č. 175 má za cieľ chrániť pracovníkov na čiastočný úväzok pred rizikom diskriminácie, a teda aby v porovnaní s porovnateľnými pracovníkmi na plný úväzok nemuseli trpieť. Dohovor vyzýva na prijatie opatrení na zabezpečenie toho, aby pracovníci a pracovníčky na čiastočný úväzok dostali rovnakú ochranu, aká sa poskytuje tým na plný úväzok, pokiaľ ide o: právo organizovať sa, právo na kolektívne vyjednávanie a právo konať ako zástupcovia pracovníkov a pracovníčok; bezpečnosť a ochranu zdravia pri práci; a diskrimináciu v zamestnaní a povolani. Na zabezpečenie tohto čiastočného úväzku sa musia prijať aj opatrenia zodpovedajúce vnútroštátnemu právu, ak v praxi pracovníci a pracovníčky dostávajú nižšiu základnú mzdu ako tí, ktorí pracujú na plný úväzok v porovnateľnej pozícii (ILO, 2011).

V porovnaní so ženami sú muži vo všeobecnosti s vyššou pravdepodobnosťou zamestnaní na pracovnú zmluvu a s nižšou pravdepodobnosťou pracujú v rodinných podnikoch a/alebo na živnosť bez ohľadu na to, či majú, alebo nemajú rodinné povinnosti.

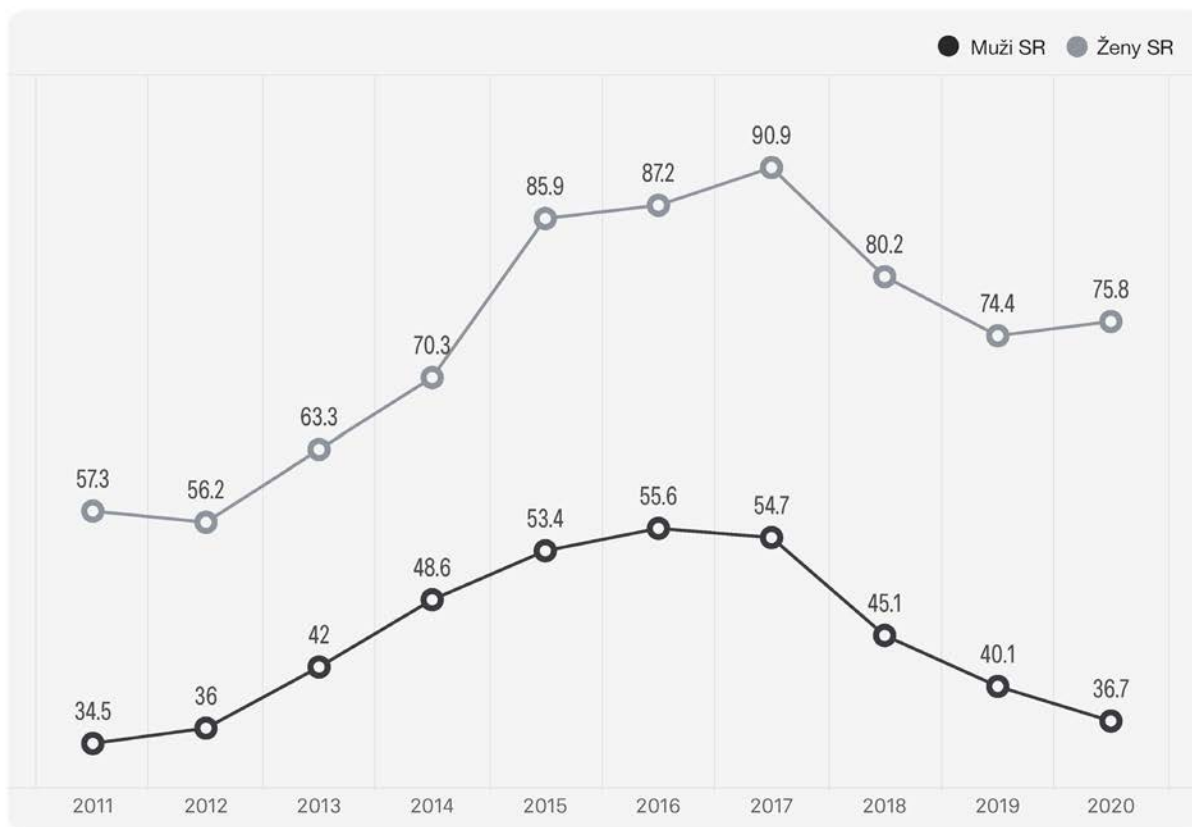
Hundley (2000) skúmala tvrdenie, že rozdiely v zárobkoch medzi samostatne zárobkovo činnými mužmi a samostatne zárobkovo činnými ženami sú spôsobené ich odlišnou motiváciou pre vstup do samostatnej zárobkovej činnosti. Manželstvo a nárast veľkosti rodiny zvyšujú pravdepodobnosť, že ženy budú samostatne zárobkovo činné, ale nemajú žiadny vplyv na pravdepodobnosť samostatnej zárobkovej činnosti mužov. Okrem toho tieto isté charakteristiky negatívne korelujú so zárobkami medzi samostatne zárobkovo činnými ženami, ale pozitívne korelujú so zárobkami samostatne zárobkovo činných mužov. Autorka zistila, že hodiny domácich prác majú vyslovene negatívny vplyv na zárobky samostatne zárobkovo činných žien.

Napríklad podľa niektorých prieskumov v Číne, Fínsku a v menšej miere aj vo Francúzsku venujú samostatne zárobkovo činné ženy neplatenej práci viac času ako ženy pracujúce za mzdu. Umožňuje im to zosúladenie platnej práce s domácimi opatrovateľskými povinnosťami, pretože miesto výkonu práce je často blízko bydliska, ak aj nie rovnaké. Počas toho, ako žena robí, sa deti môžu hrať a pripravovať si domáce úlohy v ďalšej miestnosti atď. (Charmes, 2019).

Slovensko

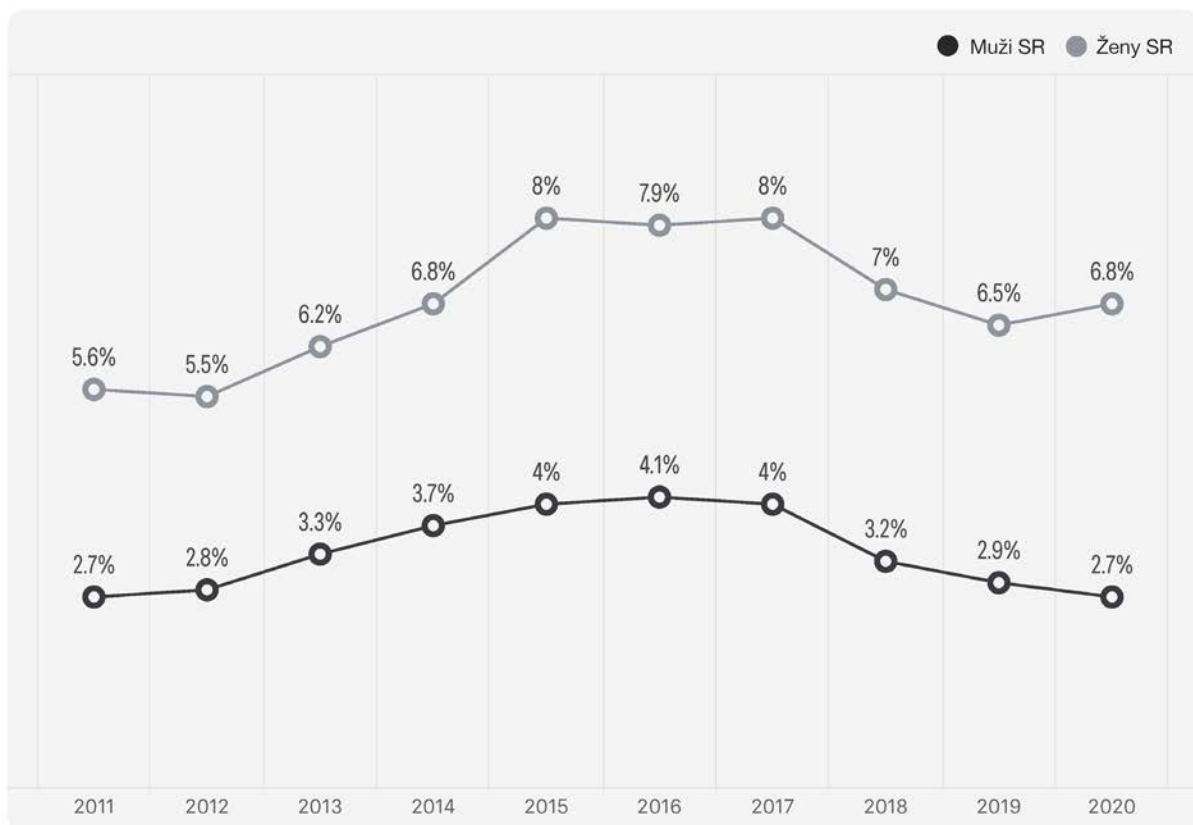
Na čiastočný úväzok pracovalo v roku 2020 75,8-tisíc žien a 36,7-tisíc mužov. Ženy dominujú s podielom 67,4 %. Percentuálny podiel pracovnej sily bol 6,8 % žien a 2,7 % mužov. Opäť to potvrdzuje skôr uvedené poznatky o tom, že ženy využívajú flexibilnejšie úväzky s veľkou pravdepodobnosťou kvôli rodinným povinnostiam. V EÚ je podiel žien pracujúcich na čiastočný úväzok oveľa vyšší, a to až okolo 30 %. Nízke percento na Slovensku môže byť spôsobené viacerými faktormi: zamestnávateľia umožňujú využívať čiastočné úväzky len v nízkej miere; práca na čiastočný úväzok nenapĺňa finančné potreby rodiny, je menej ohodnotená; a zároveň táto práca znamená stratu viacerých sociálnych benefitov, ako aj fakt, že keď ženy pracujú oficiálne na čiastočný úväzok, často vzhľadom na náročnosť práce pracujú viac hodín, ktoré im zostanú nepreplatené. Nedobrovoľný čiastočný úväzok malo v roku 2020 23-tisíc mužov a 18,5-tisíc žien, čo tiež vypovedá o tom, že viac žien si vyberá čiastočný úväzok dobrovoľne.

Graf 31 Práca na čiastočný úväzok v tis. podľa pohlavia/rodu (vek 15 – 64 rokov) na Slovensku za roky 2011 – 2020

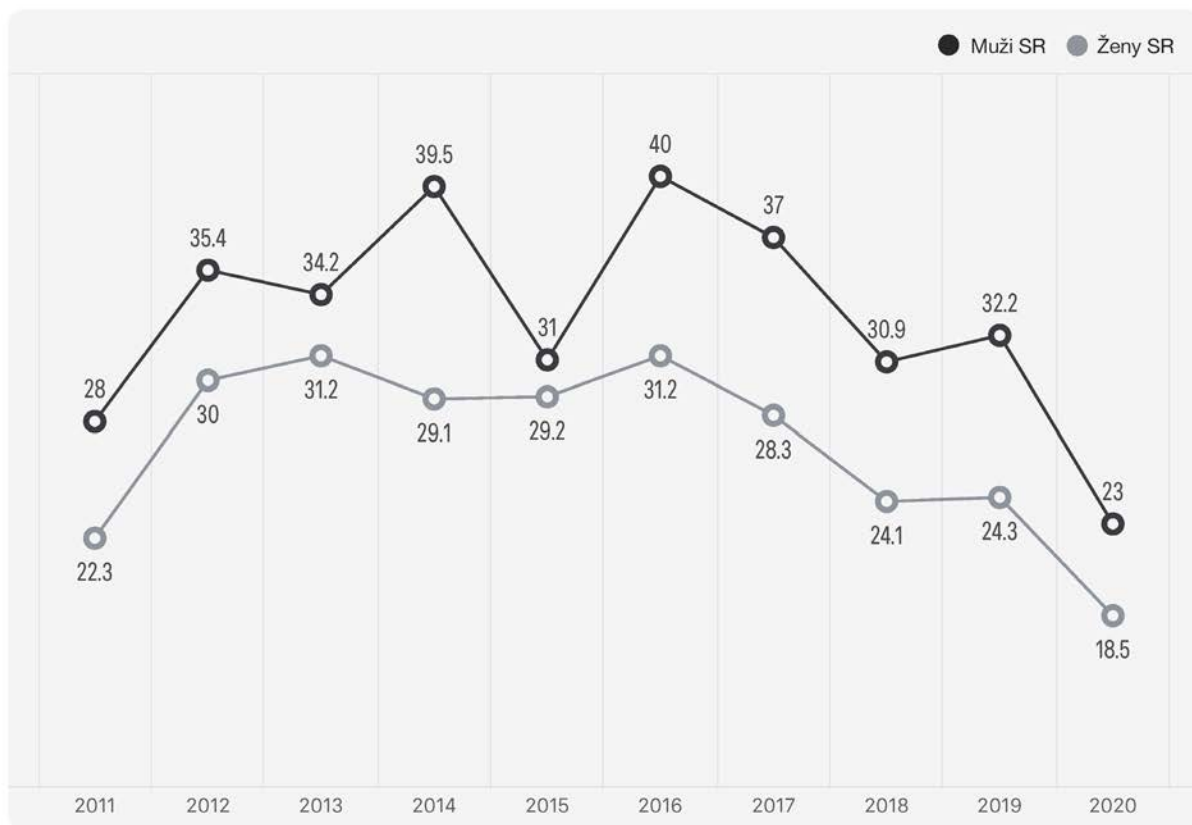
Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Eurostat,
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsq_epgaed/default/table?lang=en

Graf 32 Práca na čiastočný úväzok % prac. Sily podľa pohlavia/rodu (vek 15 – 64 rokov) na Slovensku za roky 2011 – 2020

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Eurostat,
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsq_eppga/default/table?lang=en

Graf 33 Práca na nedobrovoľný čiastočný úväzok v tis. podľa pohlavia/rodu (vek 15 – 64 rokov) na Slovensku za roky 2011 – 2020

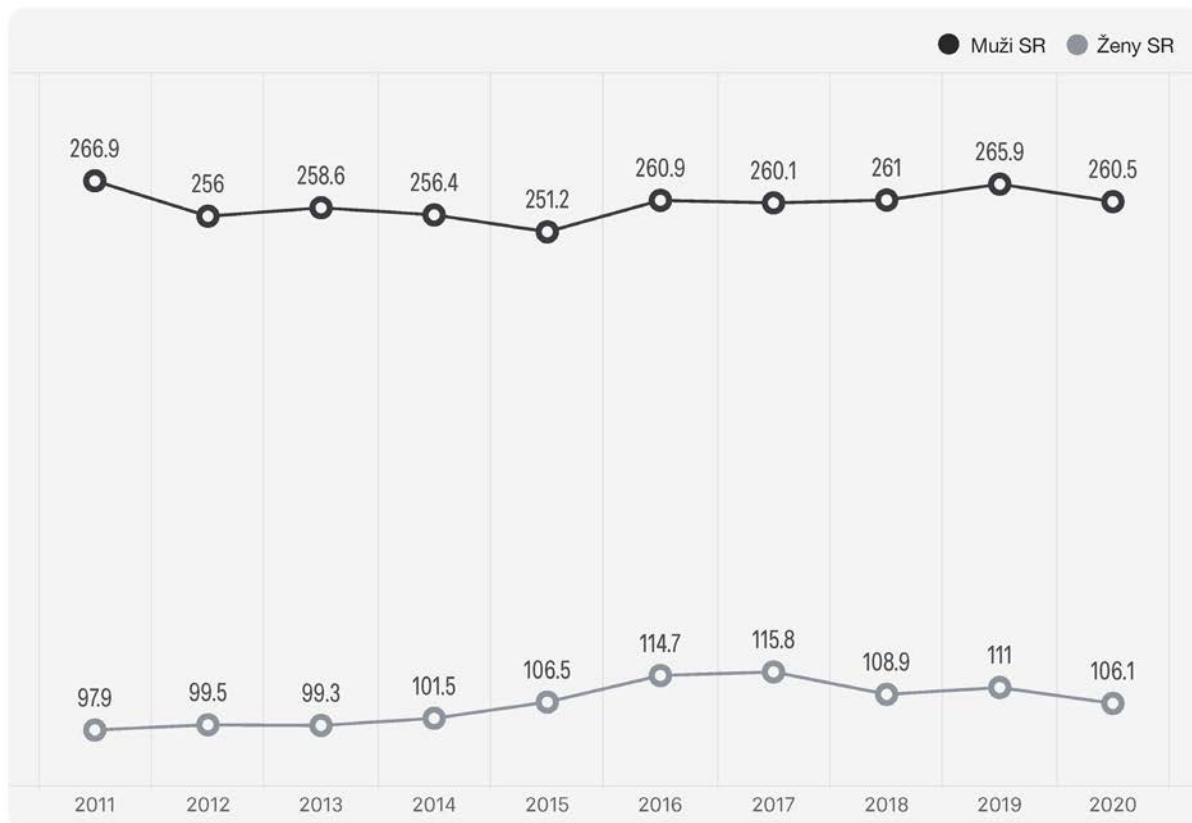

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Eurostat,

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsa_eppgai/default/table?lang=en

Na Slovensku bolo v roku 2020 106,1-tisíc SZČO žien a 260,5-tisíc mužov. Podiel žien na celkovom počte bol teda 29 %. Podobný podiel, okolo 30 %, je v celej EÚ. Zatiaľ nevidujeme prieskumy, ktoré by ukazovali, prečo si ženy a muži volia práve formu SZČO a do akej miery na to vplýva ich situácia. Na Slovensku je tiež špecifikum, že mnohé firmy zamestnávajú ľudí na SZČO, aj keby mali mať trvalé pracovné úväzky, čo znižuje ich sociálnu ochranu. Často je to práve v odvetviach, kde dominujú muži, ako napr. stavebníctvo. Môže sa zdať, že muži si teda volia SZČO formu práce najmä kvôli tomu, že sú do toho nútení zo strany zamestnávateľa. U žien predpokladáme väčší vplyv faktoru flexibility SZČO práce, čo im viac umožňuje zladit' rodinné a pracovné povinnosti. Čiže trend, že by viac žien na Slovensku robilo na pozíciách SZČO neplatí aj pre vyššie spomenuté dôvody.

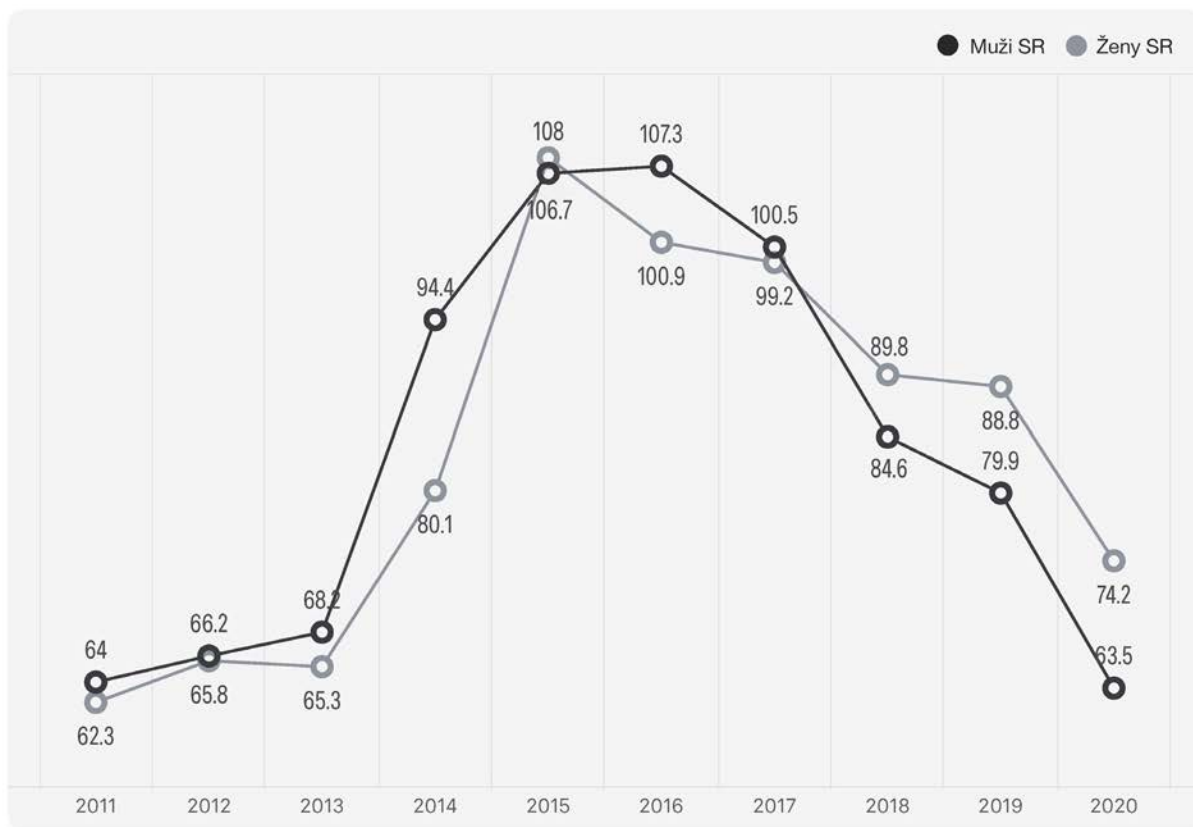
Graf 34 SZČO muži a ženy (vek 15 – 64 rokov) v tis. na Slovensku za roky 2011 – 2020

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Eurostat,
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsa_esgan/default/table?lang=en

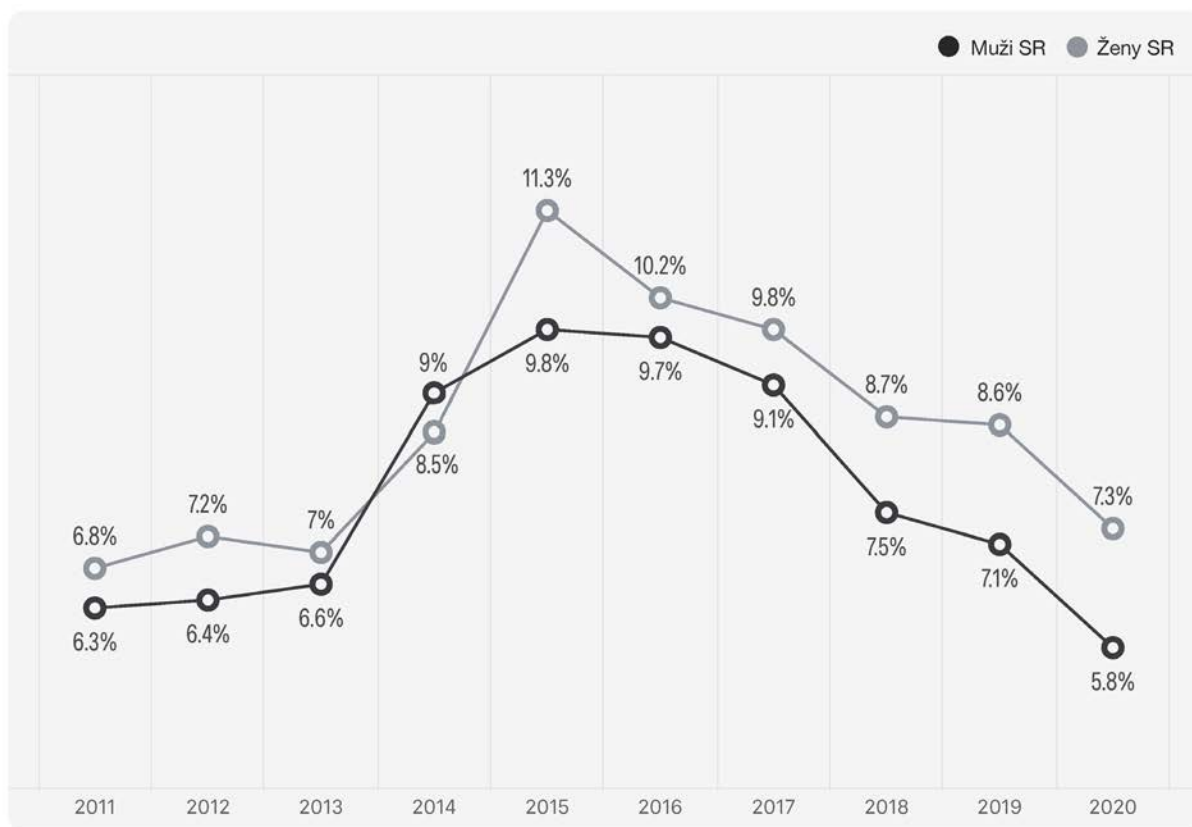
Vo veku 15 – 64 rokov v roku 2020 na Slovensku pracovalo na dočasné kontrakty 74,2-tisíc žien a 63,5-tisíc mužov. Podiel žien je tak 54 %, a teda o čosi vyšší ako mužov. Predstavujú tiež 7,3 % z pracovnej sily žien a 5,4 % z pracovnej sily mužov. V EÚ je to 14,2 % z pracovnej sily žien a 12,8 % z pracovnej sily mužov. V porovnaní s priemerom EÚ ľudia na Slovensku v nižšej miere pracujú na dočasné kontrakty. Vyšší podiel žien pracujúcich na dočasné kontrakty môže potvrdzovať vyššie zmienené trendy, že sú viac zastúpené v prekérnej práci kvôli tomu, že majú viac povinností spojených s neplatenou prácou v domácnosti a starostlivosťou o deti.

Graf 35 Práca na dočasné kontrakty podľa pohlavia/rodu (vek 15 – 64 rokov) na Slovensku za roky 2011 – 2020

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Eurostat,
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsa_etgaed/default/table?lang=en

Graf 36 Práca na dočasné kontrakty % z pracovnej sily podľa pohlavia/rodu (vek 15 – 64 rokov) na Slovensku za roky 2011 – 2020

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Eurostat,
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsa_etpgacob/default/table?lang=en

Neformálna ekonomika a crowdwork

Práca za mzdu nie je sama o sebe garanciou vyššej kvality pracovného miesta, keďže celosvetovo 40 % žien, ktoré pracujú za mzdu, ostáva v neformálnej ekonomike a neprispieva na sociálne poistenie a v dôsledku toho je vo väčšom riziku sociálnoekonomickej zraniteľnosti (Gadiraju, Kawase, Dietze, 2014).

Niektoré ženy sa môžu rozhodnúť alebo môžu byť okolnosťami donútené pracovať v neformálnej ekonomike, teda bez zmluvy alebo za neštandardných pracovných podmienok, pretože je to ich jediná možná stratégia zosúladenia pracovného a rodinného života. To má veľa negatívnych stránok, napr. vystavenie sa bezpečnostnému riziku v zamestnaní nepokrývajúceho sociálnu ochranu (chýba v ňom úrazové zabezpečenie, sociálne poistenie dôchodkové zabezpečenie). Ženy a muži skôr akceptujú práce bez sociálneho poistenia, ak nemajú v krátkodobom výhľade iné možnosti príjmu. Na druhej strane takéto práce môžu umožniť väčšiu flexibilitu v počte odpracovaných hodín a v mieste, kde sa pracuje, ako aj vyšší okamžitý príjem. Celosvetovo sa na neformálnych pracovných miestach zamestnávajú skôr ženy a muži s rodinnými zodpovednosťami ako tí, ktorí nemajú takéto povinnosti (ILO, 2018a).

K pracovným miestam so zníženou ochranou patrí aj tzv. crowdwork⁷. Nedávny výskum ILO zdôraznil rolu, ktorú zohrávajú rodinné povinnosti u žien v tom, že si vyberajú prácu na online platformách pre veľký počet ľudí, tzv. crowdwork, tiež aj to, ako tieto zodpovednosti ovplyvňujú výkon práce a ako veľa môžu zarobiť (ILO, 2016). Mnohé z úloh na platformách crowdworku pred internetom neexistovali a tieto úlohy často vykonávali administratívni pracovníci vo fyzických kanceláriách. Zlepšenie v oblasti telekomunikácií uľahčilo rozptýlenie týchto úloh medzi pracovníkov a pracovníčky pracujúcich z domova prostredníctvom internetových platforiem. Rovnako ako iné formy domácich činností, aj crowdwork je znevýhodnený nízkymi mzdami a malým množstvom pracovnej ochrany. Zatiaľ čo mnohé krajiny majú zákony upravujúce domáce práce a existuje medzinárodný pracovný štandard *Dohovor o domácich prácach z roku 1996 (č. 177)*, ktorý podporuje rovnosť zaobchádzania s domácimi pracovníkmi a pracovníčkami a ostatnými zárobkovo činnými osobami. V praxi sa ale zákony málokedy rešpektujú a na Slovensku takýto predpis chýba.

V rámci prieskumov zameraných na crowdwork vyplýva z kvalitatívnych odpovedí ľudí, ktorí s ním majú skúsenosť, že mnohé ženy pracujúce v kolektíve s nízkymi príjmami vykonávajú multitasking, ktorý súčasne kombinuje prácu z domu a povinnosti starostlivosti. Existuje množstvo literatúry o negatívnom vplyve multitaskingu na produktivitu. Psychologická literatúra dokumentuje obrovské „náklady na prepínanie“ pri zmene úloh v experimentálnom prostredí (Monsell, 2003). Zatiaľ čo ženy a muži vo vzorke boli podobní, pokiaľ ide o ich pracovné modely a čas strávený na crowdworkovej platforme, ženy sú s väčšou pravdepodobnosťou súčasťou väčších rodín a robia crowdworking a starostlivosť o členov rodiny súčasne. Žonglovanie medzi domovom a prácou je obzvlášť výrazné medzi menej zarábajúcimi crowdworkerami, kde je rozdiel v odmeňovaní žien a mužov najvýraznejší. Zatiaľ čo crowdworking umožňuje niektorým ženám zúčastniť sa platenej práce, ktorú by inak nemohli vykonávať, odhaľuje aj nerovnosti, ktorým mnohé ženy čelia. Veľa crowdworkeriek nemôže pracovať mimo domova pre nedostatok dostupnej starostlivosti o deti. Ony nesú väčšinu opatrovateľských povinností, čo ovplyvňuje spôsob ich práce vrátane typu mikroúloh, ktoré vykonávajú, a v konečnom dôsledku aj ich zárobky. Navyše neregulovaný charakter kolektívnej práce s pracovníčkami a pracovníkmi, ktorí sú klasifikovaní/é ako nezávislí dodávatelia, a teda bez ochrany pracovného práva, ako je minimálna mzda, vplýva na to, že ich zárobok je vo väčšine prípadov pod minimálnou mzdou. Niektoré ženy a muži si takouto prácou privyrábajú, keďže im zárobok z hlavnej práce nepostačuje, čo ešte komplikuje situáciu najmä žien (asi 40 %). Motivácia vstupu do crowdworku sa medzi pohlaviami/rodmi líši. Príplatok k normálnej mzde je najviac dôležitým faktorom, ktorý ovplyvňuje rozhodnutie mužov pre kolektívnu prácu. Aj keď je to dôležité aj pre značnú skupinu žien (39 %), nemenej dôležitým dôvodom, prečo pracujú v crowdworku, je to, že je pre nich ťažké pracovať mimo domova (35 % až 24 %). Je tu tiež dôležitý podiel vo vzorke (celkovo 14 %), kde respondenti a respondentky uviedli zdravotné problémy, ktoré narúšajú ich schopnosť vykonávať každodenné úlohy. Medzi ženami hlásilo zdravotné problémy 18 % a vyskytli sa u 10 % mužov (Adams, Berg, 2017).

Vynorenie sa gig alebo platformovej ekonomie je jednou z najdôležitejších transformácií vo svete práce. Dôležitým komponentom platformovej gig ekonomiky sú digitálne pracovné platformy, ktoré zahŕňajú webové platformy, kde je práca outsorcovaná cez verejnú výzvu v danom regióne veľkému počtu ľudí (crowdwork) a sú miestne aplikácie, ktoré rozdeľujú prácu v špecifických geografických oblastiach. Zväčša ide o práce vykonávané blízko ich domova orientované na služby ako odvoz, doručovanie alebo upratovanie doma či šitie (ILO, 2018a).

7 Crowdwork (davová práca) je vykonávanie práce veľkým počtom ľudí, z ktorých každý prispieva malým množstvom práce. Crowdwork je forma súčasnej domácej práce. Sú to „mikroúlohy“ (známe ako HIT – „úlohy ľudskej inteligencie“) a v zásade sa dajú robiť rýchlo a možno ich robiť s minimálnymi pokynmi alebo dohľadom. Zahŕňajú jednoduché úlohy, ako napr. vyhľadávanie informácií na webe; overenie informácií, napríklad potvrdenie vlastníctva účtu na facebooku; kategorizáciu alebo klasifikáciu položiek pre online produktové katalógy; aj kvalifikovanejšie úlohy, ako tvorbu obsahu vrátane popisu produktu, zhrnutie dokumentu alebo prepis zvukového záznamu. Okrem toho je na platformách uverejnených veľa prieskumov vrátane akademických štúdií (Gadiraaju, Kawase, Dietze, 2014).

Ďalšie faktory, ktoré ovplyvňujú neplatenú prácu žien

Faktor veku

Vzorce neplatenj práce sa menia počas životného cyklu. Dospelé ženy a dospelí muži v produktívnom veku obyčajne strávia v platenej, ale tiež v neplatenj práci viac času ako mladší alebo starší ľudia. Najmä ženy venujú veľkú časť svojho života neplatenj práci. Ich čas strávený neplatenou prácou je vyšší vo vekovej skupine 25 – 49 rokov, čo vedie k vyššiemu rodovému rozdielu v starostlivosti ako pri iných vekových skupinách.

Rodové rozdiely v starostlivosti sa znižujú s vekom, s priemerom 3 hodín denne strávených zo strany zamestnaných žien a 2,5 hodiny zo strany zamestnaných mužov vo vekovej skupine 55 – 64 rokov. Tí sa starajú skôr o vnúčatá alebo odkázaných partnerov a členov rodiny. Príspevok žien aj v staršom veku ostáva vysoký, najmä v niektorých krajinách, kde je veľké množstvo seniorov, ako napr. Taliansko, Belgicko a Japonsko. Ich podiel na neplatenj práci sa zvyšuje tam, kde nie je dostupná verejná infraštruktúra starostlivosti o deti alebo si ju rodičia nemôžu dovoliť.

Čo sa týka neplatenj práce mužov, jej podiel sa zvyšuje v závislosti so stúpajúcim vekom. Starší muži ňou trávajú viac času ako dospelí muži v strednom veku alebo mladí muži (ILO, 2018a).

Faktor vzdelania

Viac vzdelané ženy venujú menej času neplatenj práci starostlivosti, zatiaľ čo viac vzdelaní muži, naopak, venujú viac času neplatenj starostlivosti v domácnosti. Zároveň ženy venujú viac času platenej práci, ak sa ich stupeň vzdelania zvyšuje. Na druhej strane u mužov s vyšším vzdelaním sa znižuje podiel na platenej práci. Ženy s vyšším vzdelaním nahrádzajú tiež do určitej miery neplatenú prácu platenou prácou. Ženy s viac ako stredoškolským vzdelaním redukovujú rozsah neplatenj práce približne o pol hodinu v porovnaní so ženami s nižším ako stredoškolským vzdelaním. To predstavuje len jednu osminu zo 4 hodín, ktoré ženy v priemere trávajú v neplatenj práci (Alonso, 2019).

Vidiecke/mestské oblasti

Vidiecke oblasti majú celkovo zvýšené nároky na neplatenú prácu a starostlivosť. Hlavne medzi ženami a dievčatami je to dôležitý determinant ich neparticipácie na trhu práce. V mestskej oblasti neplatená práce zaberie menej času kvôli lepšej dostupnosti infraštruktúry a zariadení, ktoré uľahčujú prácu a prípravu jedla. Byť človekom, ktorý vykonáva neplatenú prácu, je ekonomicky o niečo menej výhodné vo vidieckych oblastiach, kde je 48,8 % žien s odkázanými osobami mimo trhu práce v porovnaní so 44,6 % ženami v tejto situácii v mestských oblastiach (ILO, 2018a)

Vplyv iných ľudí v domácnosti

Ak majú rodiny v domácnosti viacero dospelých vo veku od 16 do 70 rokov, typicky sa tým redukuje pracovný čas žien (platený aj neplatený), keďže im pomáhajú v domácnosti. Výnimkou je, keď sú tam prí-

tomní len rovnako starí alebo starší muži, vtedy sa práca žien neredukuje. Ich prítomnosť v skutočnosti zvyšuje čas starších žien strávený na aktivitách, lebo muži tieto aktivity robia výrazne menej. Prítomnosť iných dospelých žien v domácnosti len čiastočne vynahradí matkine povinnosti starostlivosti a nie je systematicky asociovaná s vyššou mierou participácie na pracovnej sile zo strany matiek.

Starí rodičia, najmä staré mamy, poskytujú značnú časť neplatenj práce starostlivosti na celom svete. Dáta z 11 európskych krajín ukazujú, že asi 50 % starých rodičov príležitostne poskytuje nejaký typ starostlivosti o deti a že 12,5 % poskytuje značnú starostlivosť o deti, čo je starostlivosť na každodennej báze najmenej 15 hodín týždenne. Starostlivosť starých rodičov o deti je najviac rozšírená v rodinách s nízkym príjmom a silne vzťahujúca sa k statusu matky v zamestnaní. Pravdepodobnosť, že staré mamy budú poskytovať značnú, extenzívnu starostlivosť o deti je 1,54-krát vyšia ako u starých otcov. Zatiaľ čo opatrovanie je asociované s pozitívnymi vplyvmi na zdravie starých rodičov, v prípade extenzívnej starostlivosti o deti to má vplyv na depresívne symptómy najmä u starých mám (ILO, 2018a).

Staršie deti

Kvôli ekonomickým dôvodom, zlým pracovným podmienkam, limitovanej podpornej sieti a nedostatku prístupu k starostlivosti o deti, ktorú si môžu finančne dovoliť, rodičia niekedy nemajú inú možnosť, ako sa spoliehať na ich staršie deti, ktoré poskytujú starostlivosť mladším súrodencom.

Správa ILO z roku 2017 predpokladá, že až 800 mil. detí vo veku 5 – 17 rokov vykonáva niektoré neplatené práce v domácnosti. Skoro 54 mil. chlapcov a dievčat vykonáva nadmerné hodiny neplatenj práce najmenej 21 hodín za týždeň, čo môže negatívne ovplyvniť ich schopnosť participovať na vzdelávaní. Ide o 63 % dievčat a 37 % chlapcov. Globálne odhady naznačujú, že väčšina detí s detskou prácou pracuje neplatené na rodinných farmách alebo v iných rodinných podnikoch.

Dáta z 53 krajín, hlavne krajín s nízkymi a strednými príjmami, (2005 – 2013) ukazujú, že priemerne 20 % detí pod 5 rokov bolo v počas týždňa bez starostlivosti dospelého najmenej jednu hodinu, počas tohto času boli ponechané starostlivosti o seba alebo za nich boli zodpovední súrodenci vo veku pod 10 rokov. To reprezentuje 35,5 milióna detí.

Vplyv rodovo podmieneného násillia

V situácii, keď ženy vykonávajú viac neplatenj práce a majú nižší finančný príspevok k rodinnému rozpočtu, môžu vstúpiť do popredia mocenskej nerovnosti medzi ženami a mužmi, vedúcich k rodovo podmienenému násilliu, ktoré môže udržiavať ženy v role neplatenj pracovníčky, ktorá sa povinne stará o domácnosť a nachádza sa mimo trhu práce.

Napríklad cieľ 5 Agendy 2030 (UN Women) zahŕňa ako ciele: ukončenie „všetkých foriem diskriminácie proti všetkým ženám a dievčatám všade“; odstránenie „všetkých foriem násillia voči všetkým ženám a dievčatám vo verejnej a súkromnej sfére vrátane obchodovania s ľuďmi a sexuálneho zneužívania a iných druhov využívania“. Znamená uskutočnenie „reforiem s cieľom poskytnúť ženám rovnaké práva na ekonomické zdroje, ako aj prístup k vlastníctvu a kontrole nad pôdou a inými formami majetku ako sú finančné služby, dedičstvo a prírodné zdroje“; a prijatie a posilnenie „zdravých politík a vynútiteľné právne predpisy na podporu rodovej rovnosti a posilnenie postavenia všetkých žien a dievčat na všetkých úrovniach“. Cieľ 5 Agendy 2030 úzko súvisí s cieľom eliminovať násillie a obťažovanie vo svete práce, keďže oba fenomény závisia od ukončenia diskriminácie, podpory rovnosti a rozšírenia ekonomickej

nezávislosti. Fyzické, psychické a sexuálne násilie možno považovať za rodovo podmienené, ak pramení z nerovnakých mocenských vzťahov medzi mužmi a ženami alebo ak je páchané na ľuďoch, pretože sa nesprávajú v súlade so spoločensky akceptovanými rodovými rolami (Van der Veur et al., 2007, s. 43). Rodovo podmienené násilie nie je synonymom násilia páchaného na ženách, no ženy a dievčatá sú „primárnymi cieľmi“ rodovo podmieneného násilia a páchatelmi sú väčšinou muži (Shepard, 2010, s. 7). Rodovo podmienené násilie môže byť páchané ženami aj mužmi alebo na nich, ako napríklad násilie voči rodovo nekonformným mužom vrátane mužov, ktorí sú alebo sú vnímaní ako gejovia či bisexuáli, alebo voči transrodovým ženám a mužom (ILO, 2018b).

Kultúrne normy, tradičné rodové roly a neplatená práca žien

Osobné rozhodnutia žien a mužov, či sa zapoja do trhu platenej práce, sú komplexné a berú do úvahy zloženie ich domácností, ekonomické a spoločenské požiadavky a tlak, ktorý môže vplývať na zúženie dostupných možností. Individuálne preferencie sú ovplyvnené osobným hodnotením vlastných životných okolností (napr. vzdelanie, zručnosti, príjem) a vnímaných nákladov (napr. partnerská stabilita, pohoda detí) verzus benefitom (napr. príjem, autonómia, seberealizácia) asociovaných so vstupom na trh práce.

Osobné „preferencie“, ako aj príležitosti a akcie žien a mužov sú preto výsledkom socioekonomických podmienok a tlakov kladených na domácnosti, komunity a krajiny. Navyiac sú ovplyvnené tým, čo sa považuje za akceptovateľné pre rodinu, komunitu alebo spoločnosť s ohľadom na sociálne normy a rodové roly. Ženy a muži majú tendenciu podriaďovať sa sociálnym normám, aby sa vyhli škodlivým dôsledkom sociálneho vylúčenia, neistoty alebo iných sociálnych sankcií vrátane násillia a diskriminácie.

Tieto postoje vo vzťahu k rodovým rolám často definujú vnútorné rozdelenie prác v domácnosti. Ide o najsilnejší faktor, ktorý ovplyvňuje nerovnakú pozíciu žien na trhu práce. Postoje jednotlivcov voči rodovej delbe platenej a neplatenj práce sú dôležité vo výskumných výsledkoch, ktoré ukazujú, že postoje a prax sú úzko prepojené.

Zosúladiť požiadavky platenej práce a opatrovateľskej práce nie je len otázka počtu odpracovaných hodín počas dňa. V mnohých krajinách kultúrne normy spájajú účasť matiek na trhu práce s nepriaznivými vplyvmi na deti. Niekedy takéto normy podporujú aj formálne inštitúcie vrátane rôznych náboženských orgánov. Inokedy ide o aktívny odpor proti modernizácii (napr. Afganistan), čo viedlo k obmedzeniu rodových noriem a hromadnému vytlačeniu žien z trhu práce. Väčšinou sú však tieto normy udržiavané nespočetnými malými interakciami, ktoré sa denne vyskytujú v miliónoch domácností. Povzbudzujú mužov, aby vnímali viac rovnocenného zdieľania ako konflikt s tradíciou a tým tomu odolali a ženy zas povzbudzujú vo viere, že starostlivosť je prirodzeným prejavom lásky a ich jediným zdrojom moci v súkromnej sfére (Samman, 2016).

Diskriminačné sociálne normy môžu teda vysvetliť rodové nerovnosti v neplatenj práci starostlivosťi. Niektoré z týchto rodových rozdielov vo využívaní času, ako už bolo uvedené, možno vysvetliť sociálno-demografickými a ekonomickými faktormi, ako je úroveň vzdelania a bohatstvo. Polovica až dve tretiny rozdielu však zostávajú nevysvetlené a považujú sa za diskrimináciu. Dokonca aj medzi bohatšími a vzdelanejšími domácnosťami pretrvávajú nerovnosti v neplatenj práci (Rizavi, Sofer, 2010). Príležitosti a správanie žien a mužov sú determinované rovnako sociálnymi inštitúciami vrátane tradičných rodových rolí a presvedčení, ako aj podmienkami komunit a krajín, v ktorých žijú. Sociálne pravidlá, ako sú formálne a neformálne zákony, sociálne normy a praktiky, formujú alebo obmedzujú rozhodnutia, voľby a správanie skupín, komunit a jednotlivcov (Jütting et al., 2008). Tým, že sociálne inštitúcie definujú, ktoré správanie sa v spoločnosti považuje za prijateľné alebo neprijateľné, ovplyvňujú rodové roly. Vo väčšine spoločností sa práca za mzdu považuje za mužskú úlohu, zatiaľ čo neplatená práca starostlivosťi sa považuje za doménu žien.

Sociálne normy sa definujú nasledovne: a) regulujú individuálne správanie v spoločnosti; b) predpisujú, aké správanie sa očakáva a aké konkrétne správanie a za akých okolností nie je povolené; c) hovoria osobe, čomu má veriť, že od nej iní očakávajú, ako sa má správať a hovoria ostatným, čo môžu od danej osoby očakávať; d) existuje očakávaná dohoda alebo presvedčenie, že dohoda o obsahu normy existuje a takáto dohoda alebo presvedčenia sa presadzujú kýmkoľvek, kto má moc.

Sociálne normy sú páky moci. Sú to predpisy alebo diktáty, ktoré sa odrážajú vo formálnych štruktúrach spoločnosti a v jej neformálnych pravidlách, v jej rozdelení rolí podľa pohlavia/rodu. Ide o všetko preni-

kajúce presvedčenia, postoje a správanie. Držia moc prostredníctvom emocionálnej kontroly, sociálnych očakávaní (Bicchieri, 2006) a predpisovania, čo je správne (Akerlof, Kranton, 2000), ako aj prostredníctvom vnútorného záväzku. V mnohých prípadoch, najmä pri rodových normách, spoločná prítomnosť aspoň dvoch z týchto síl robí normu záväznejšou. Ako uvádza Bicchieri (2006), jednotlivci uprednostňujú prispôsobenia sa norme vďaka viere, že sa prispôbia aj iní ľudia, a to do tej miery, že vzniká kolektívna zmluva medzi normatívnymi presvedčeniami a správaním. To, ako ľudia veria, že by sa mali správať, ako sa majú správať, a to, ako spoločnosť od nich očakáva, že sa budú správať, sú všetky podoby toho istého systému, ktorý presadzuje normy. Hoci byť matkou, manželom alebo študentom sa dá vykonávať rôzne rôznymi ľuďmi, s každým je spojené špecifické očakávané správanie. Očakávame, že matky sa postarajú o svoje deti a že študenti budú chodiť do školy a robiť skúšky. Tieto zákonitosti správania z nich robia sociálne roly. Rodové roly sú súčasťou tohto očakávaného správania a ide najmä o rodovo/pohlavne typizované správanie (Eagly, Beall, Sternberg, 2004). Rodovo podmienené roly definujú ideálne očakávané správanie mužov a žien v akejkoľvek pozícii, ktorú zaujímajú v spoločnosti alebo v akejkoľvek činnosti, prekrývajúce sa s iným očakávaným rolovým správaním. Inými slovami, rodové roly definujú, čo sa považuje za vhodné pre ženy a mužov, a definujú, aké vlastnosti by muži a ženy mali mať a prejavovať v akejkoľvek situácii. Ako také sú rodové roly normami, ktoré ženy a muži dodržiavajú neustále, či už v domácnosti alebo na ulici, v súkromí alebo na verejnosti. Prenikajú do každodenného života a sú základom sebaregulácie, teda ovplyvňujú individuálne správanie. Neustála prítomnosť rodu ako pozadia všetkých ostatných rolí vytvára rodové roly. Rod nemá žiadne špecifické miesto a nie je obmedzený na fyzický priestor, akým je napríklad domácnosť. Pohlavie/rod sú konštruované vo vzťahu k vlastnostiam opačného pohlavia/rodu. Toto sa chápe ako „robenie/vytváranie/konštruovanie rodu“ (tzv. doing gender) (West, Fenstermaker, 1995). Vytváranie rodu znamená byť trvalo zodpovedný za to, čo sa očakáva, že muži a ženy budú robiť. V podstate ide o replikáciu a reprodukciu znakov toho, čo sa považuje za podstatné rozdiely medzi pohlaviami/rodmi.

Posilňovanie noriem

Ak sa rodové rozdiely premietnu do rodových nerovností, neustále sa posilňujú z týchto rozdielov (keď „robíme rod“), čo môže viesť k akceptovaniu nerovností ako normy. Ak majú ženy v porovnaní s mužmi viac nevýhod, tento fakt sa bude reprodukovať do tej miery, kým ženy aj muži uveria, že takéto nevýhody sú nielen normálne, ale že takto by veci mali byť. A dokonca v prípade, keď sa príležitosti a zdroje žien zmenia (ženy zarábajú, získavajú aktíva atď.), sa presvedčenia nemusia meniť alebo sa môžu meniť pomalšie (Ridgeway, 1997). Presvedčenia, ktoré sú základom týchto noriem, môžu dokonca pretrvávajú a prispôbiť sa novým podmienkam. Časť vysvetlenia, prečo sú tieto presvedčenia tak zakorenené, pochádza z učenia sa a socializácie, čo znamená byť dievčaťom alebo chlapcom, mužom alebo ženou, už od útleho veku života. Učíme sa pravidlá hry a potom ich neustále reprodukuje, takmer ako keby sme sa riadili „etikou“ rodového správania, ktorá riadi naše procesy sebahodnotenia, ako aj naše uvedomenie si posudzovania inými. Podpora osvojovania si rodových noriem je procesom spoločenských trestov za porušenie noriem. Zatiaľ čo v niektorých prípadoch má táto kontrola formu existujúcej sociálnej sankcie, ako sú šikanovanie, sociálna ostrakizácia a dokonca aj násilie, nad každým a každou fungujú jemnejšie kontroly. Rodičia a učiteľka/ učiteľ na školách napríklad vnímajú budúce nevýhody a zdôrazňujú kompenzačné správanie, napríklad učia dievčatá nájsť si stereotypne „správnych manželov a chlapcov“, ktorí sa o ne postarajú. Dospievajúce dievčatá sa rýchlo učia limitom, ako sú normy o ich novovynutých telách a experimentovanie s novými spôsobmi ako chodiť, sedieť alebo sa obliekať, podobne je to aj u chlapcov. Aj dospelé ženy denne vyjednávajú s rôznymi sankciami a očakávaným správaním. Sociálne normy sa presadzujú prostredníctvom rôznych mechanizmov ako sú nátlak, otvorený trest, inštitucionálne metódy kontroly (napr. polícia), moc, médiá a skrytejšie očakávania a pravidlá prenášané v každodenných interakciách. Medzi skrytými pravidlami sú dva silné koncepty: normálny a deviantný. Odchýlkou alebo

vybočením je akékoľvek správanie, ktoré ohrozuje očakávania a normy správania jednotlivca alebo ktoré môže spochybňovať moc. Predstavy o tom, čo je normálne a čo je deviantné sú konštruované tými, ktorí majú moc vnucovať svoje názory a tlačiť na druhých, nech ich akceptujú. Rodová nerovnosť bráni ženám zúčastňovať sa na kľúčových oblastiach spoločnosti, ktorá definuje a vytvára pravidlá a definíciu toho, čo je normálne. Pojem normálne si monopolizovali muži. Celková spoločenská norma je mužská; navyše existuje zvláštny druh maskulinity (tzv. „hegemonická maskulinita“), ktorá označuje, čo sa považuje za normálne (Connell, 1987). Na trhu práce je napr. „ideálny“ zamestnanec oslobodený od časových obmedzení spojených s vedením domácnosti a starostlivosťou o deti. Definícia „normálneho“ zamestnanca umožňuje reprodukciu rodovej nerovnosti. Okrem toho je tento ideál reprodukován v zákonníku práce, ktorý ustanovil 8-hodinový pracovný deň, pojem „rodinná mzda“ a viac.

Vplyv sociálnych noriem na rodové nerovnosti skúma tzv. index sociálnych inštitúcií a rodu (SIGI). SIGI meria diskriminačné sociálne normy pomocou 14 ukazovateľov zoskupených do piatich podindexov:

- Diskriminačný zákon o rodine zachytáva obmedzenia rozhodovacej právomoci žien v rámci rodiny;
- obmedzená fyzická integrita sa týka obmedzení kontroly žien nad ich telom;
- Predsudky v rámci domácnosti voči synom a dcéram;
- Obmedzené zdroje a oprávnenia zahŕňajú obmedzenia prístupu, kontroly a oprávnenia na zdroje;
- Obmedzené občianske slobody zachytávajú obmedzenia prístupu žien do verejného a politického priestoru.

SIGI poskytuje údaje pre viac ako 160 krajín. Stupnica SIGI je od 0, čo predstavuje nízku diskrimináciu, po 1, čo predstavuje vysokú úroveň diskriminačných sociálnych inštitúcií. Úroveň rodovej diskriminácie v sociálnych inštitúciách meraná SIGI súvisí so spôsobom, akým sú medzi ženami a mužmi rozdelené zodpovednosti za domáce práce a starostlivosť. V krajinách, kde sociálne inštitúcie výrazne diskriminujú ženy, je úloha žien v spoločnosti obmedzená na reprodukčné a domáce funkcie, pričom ženy vykonávajú viac neplatenej práce ako muži. Zníženie úrovne diskriminácie v sociálnych normách podporuje rodové roly, aby sa vyvíjali, čo umožňuje viac príležitostí na prerozdelenie podielu neplatenej práce medzi rodmi. Ženy sú menej spájané s reprodukčnými a domácimi úlohami. Podobne sociálne normy otvárajú nové príležitosti pre mužov, ktorí preberajú domáce a opatrovateľské povinnosti (Ferant, Pesando, Nowacka, 2014)

Sociálne normy a diskriminácia vplývajú na postoje žien a mužov vo vzťahu k ich rolám v oblasti práce a domácnosti. Sociálne normy zohrávajú zásadnú úlohu pri určovaní zodpovednosti za starostlivosť. Rodové normy môžu diktovať, aby ženy a dievčatá trávili viac času opatrovateľskou prácou. Sú často vnímané ako „prirodzene“ vhodnejšie na výkon opatrovateľskej práce a sú „altruistickejšie“ a „milujúcejšie“ ako muži a chlapci (Chopra, Sweetman, 2014). Opatrovateľská práca sa často považuje za „vyjadrenie ženskosti“. Skôr než ako „práca“, je vnímaná ako akt „lásky“, ktorý ponúka vnútorné odmeny. Keďže je práca v domácnosti spojená so ženami, dievčatami a súkromnou sférou, je zvyčajne menej uznávaná, menej finančne a fyzicky viditeľná ako práca mužov a často sa označuje ako „ne kvalifikovaná“. Sociálne normy a vyjednávací sila spolu úzko súvisia. Faktory ovplyvňujúce vyjednávaciu silu môžu mať vplyv aj na názory, vnímanie a normy. Normy tak môžu ovplyvniť aj vyjednávaciu silu žien a dievčat a môžu im brániť vo vyjednávaní o prerozdelení povinností v oblasti opatrovateľskej práce (Rost, Bates, Dellepiane, 2015).

Prieskumy

V prieskume svetových hodnôt, ktorý poskytuje prehľad verejnej mienky v 52 krajinách, čo predstavuje takmer polovicu (48 %) svetovej populácie, sa výskumníci a výskumníčky pýtali respondentov a respondentiek, či súhlasia s tvrdením, že „keď žena pracuje v platenej práci, deti trpia“. Pozornosť si v rámci tohto prieskumu zaslúžia tri zistenia. Po prvé takmer polovica ľudí (46 %) v týchto krajinách súhlasí s

týmto tvrdením – podiel je nižší ako 20 % len v 3 krajinách (Holandsko, Japonsko, Taiwan) a vyšší viac ako 75 % v 6 krajinách (Jordánsko, Jemen, Palestína, Katar, Alžírsko, Tunisko). Po druhé podiel žien, ktoré zastávajú tento názor, je takmer rovnaký ako u mužov a matky s týmto tvrdením súhlasia skôr ako bezdetné ženy (čísla sú 45 %, resp. 37 %) (Samman, 2016).

Cieľom prieskumu z roku 2013 bolo zistiť, čo ženy a muži považujú za hlavné hnacie sily svojich rozhodnutí o ekonomickej participácii, to, ako využívajú svoj čas, až po ich schopnosť začať podnikáť. Išlo o skúmanie toho, ako sa ženy a muži rozhodujú vo všetkých dimenziách života, ako sa rodové rozdiely prejavujú a ako tieto rozdiely, diktované spoločenskými normami, formujú každodenný život žien a mužov. Výskum pokrýval 20 ekonomík zo všetkých svetových regiónov a viac ako 4 000 účastníkov a účastníčok z 97 komunít (napr. zo vzdialených a tradičných dedín v Papue-Novej Guinei, Jemenskej republike a Libérii až po mestské štvrte vo Vietname, Poľsku či Peru). Zistilo sa, že za pokrokom smerom k rodovej rovnosti a pretrvávaním rodových rozdielov je univerzálny súbor faktorov, ktoré sú súčasťou sociálnych vecí a rodových noriem. Naratívy z rôznych komunít vykazovali mnoho spoločných črt krajiny a kultúry v tom, ako rodové rozdiely definujú roly žien a mužov a diktujú zodpovednosť v domácnostiach, na trhoch a vo verejnom živote vo svojich komunitách. Odhaľujú tiež, ako nespočetné sociálne a kultúrne normy, tradície, presvedčenia a všeobecné vnímanie vhodného miesta a správania sa pre ženy a mužov prenikajú do všetkých aspektov života komunity a jednotlivca. Tieto tzv. neformálne inštitúcie vzájomne prepojené s občianskymi inštitúciami, inštitúciami štátu, trhu a vyjednávaním v rámci domácností formujú a niekedy aj posilňujú rodovú nerovnosť moci a majú vplyv na možnosť voľby a slobodu žien a dievčat (a mužov a chlapcov).

Jedným zo zistení na 97 výskumných miestach je univerzálnosť a odolnosť noriem, ktoré sú základom rodových rolí. Vzhľadom na rozmanitosť komunít a ľudí zapojených do výskumných skupín tvorkyne štúdie očakávali, že nájdu širšie spektrum postojov a rolí a najmä sa očakávalo, že v oblastiach s väčšou flexibilitou sa zaznamená väčšia flexibilita rodových rolí. **Zatiaľ čo výskumníci a výskumníčky odhalili určité zmiernenie noriem v mestách v porovnaní s vidieckymi oblasťami a mladšími generáciami v porovnaní so staršími generáciami, tieto rozdiely boli menej výrazné ako podobnosti medzi lokalitami.** V každej výskumnej lokalite identifikovali ženy a muži všetkých generácií dominanciu úlohy žien v starostlivosti o domácnosť a úlohy mužov živateľov ako absolútne jadro ženskej a mužskej identity.

Existuje však aj odpor k normám a normy sa ohýbajú, uvoľňujú, vyvíjajú a menia. Komunity vo výskume ukazujú, že to, čo bolo nepravdepodobné pred 10 rokmi, je teraz možné. Muži pomáhajú s domácimi prácami a starajú sa o deti, ženy pracujú za mzdu a hospodária so svojimi peniazmi. Skôr ako „zrušením pohlavia“ (ako navrhli Butler, 2004 a Deutsch, 2007) sa zdá, že zmena prišla prostredníctvom úprav normatívnych rámcov súvisiacich s rodom. Mocné uchopenie rodových noriem spočíva na spoločenských normách, ktoré organizujú spoločnosť a pomáhajú nám spolu žiť. Normy sa vyjednávajú a menia prostredníctvom rôznych kanálov. Ridgeway a Correll (2004) naznačujú, že vystavenie sa protistereotypným obrazom, akými sú napríklad pracujúca matka alebo politička, a oddeľovanie negatívnych asociácií spojených s týmito obrazmi, môžu zmeniť stav očakávaného správania tak, že rodová norma sa mení alebo sa stáva irelevantnou. Analýza autorov (Chong, La Ferrara 2012; Jensen, Oster, 2009) skúma výskyt protichodných noriem, ktoré vznikajú napr. cez rôzne požiadavky na roly, sociálne a technologické zmeny, ktoré ovplyvňujú cenu, vyváženosť prínosov presadzovania noriem a ochoty médií ukazovať, že sú možné aj iné normatívne opatrenia, čo sú všetky prostriedky vyjednávania noriem. Zmena môže nastať, keď sa normatívne rámce stanú menej prísny, čo umožňuje, aby boli rodové rozdiely menej určujúcim faktorom.

To, že prítomnosť odkázaných detí negatívne ovplyvňuje prístup žien na trhu práce, potvrdzujú aj respondenti a respondentky 84 prieskumov pracovnej sily a domácností s dostupnými preskúmanými dátami (ILO, 2018a). Výskumný tím sa pýtal tých, ktorí boli buď neaktívni alebo nezamestnaní na hlavnú

príčinu, prečo nehľadali zamestnanie alebo prečo neboli schopní/é začať zamestnanie. Aj keď dotazníky boli rôzne, odpovede možno zoskupiť nasledovne: išlo najmä o povinnosti neplatennej práce starostlivosti, osobné dôvody (vo vzdelávaní, chorí/choré, zdravotne znevýhodnení/znevýhodnené), dostupnosť iných zdrojov príjmu, príčiny vzťahujúce sa k trhu práce a iné. Ďalšie kategórie zahŕňali nedostatok infraštruktúry požadovanej pre vstup na trh práce, sociálne vylúčenie, nepocitovanie potreby pracovať a iné. Najčastejšou príčinou, prečo sú mimo pracovnej sily ženy v produktívnom veku, bola podľa prieskumu neplatená práca starostlivosti (41,6 %), zatiaľ čo muži uvádzali ako dôvody štúdium, chorobu a zdravotné znevýhodnenie (44,1 %).

ILO Gallup⁸ (údaje z roku 2017 o postojoch voči platenej práci žien ukázal **významný pozitívny vzťah medzi preferenciami žien a ich participáciou na trhu práce**. Poskytuje cenný náhľad do preferencií žien pri platenej práci a do toho, ako vnímajú ľudia ženy, ktoré pracujú. Prieskum bol vykonaný v roku 2016 v 142 krajinách (vrátane Slovenska) a na územiach, ktoré reprezentujú 95 % svetovej populácie, pričom bolo doň zapojených takmer 149 000 respondentov a respondentiek vo veku nad 15 rokov.

Výsledky odhalili veľmi pozitívne postoje voči ženám v platenej práci, a to globálne. 70 % žien preferuje pracovať v platenom zamestnaní (výlučne v nej 23 %, alebo v kombinácii s neplatenou prácou 47 %) a 66 % mužov preferuje, aby ženy pracovali v platenej práci (dominantne v severnej, južnej a západnej Európe). 9 z 10 žien a mužov podporuje platenú prácu žien. Tieto pozitívne postoje vo vzťahu k platenej práci žien zdieľa väčšina tých žien, ktoré boli v čase realizácie prieskumu mimo trhu práce (58 %), a to najmä v najmladšej vekovej skupine (15 – 29 rokov, 67 %). Je to preto, že najmä mladé ženy sú neúmerne ohrozené chudobou, majú nekvalitné pracovné miesta a nízke platy. Často im chýbajú možnosti prechodu z čiastočného alebo dočasného úväzku na plný úväzok. V neformálnej ekonomike často pracujú v chudobných mestských aj vidieckych oblastiach. Vo všetkých regiónoch sveta by mladé ženy vo veku 15 až 29 rokov radšej mali platenú prácu, ako pracovali a starali sa o domácnosť alebo zostali doma. Ženy, ktoré nikdy neboli vydaté, majú menšiu pravdepodobnosť, že budú chcieť zostať doma (15 %) než vydaté (32 %) alebo ovdovené/rozvedené/odlúčené ženy (28 %). Slobodné ženy tiež častejšie uprednostňujú prácu len v platených zamestnaniach (38 %) v porovnaní s vydatými (26 %) a ovdovenými/rozvedenými/odlúčenými ženami (27 %). **Ak berieme do úvahy, že len polovica žien je celosvetovo súčasťou pracovnej sily, a hlavný dôvod uvádzaný ženami v produktívnom veku, prečo sú mimo pracovnej sily, je neplatená práca starostlivosti, je zaujímavé vedieť, že väčšina žien v tejto skupine by preferovala platenú prácu.** Približne 3 z 10 žien na celom svete by uprednostnili len prácu v platených zamestnaniach (29 %) a podobné percento by radšej zostalo doma (27 %). 4 z 10 žien by uprednostnili robiť oboje (41 %).

Z prieskumu tiež vyplýva, že muži by pre ženy chceli podobné podmienky: 28 % by chcelo, aby ženy mali platené zamestnanie, 29 % by chcelo, aby zostali doma a 38 % by bolo najradšej, keby mohli robiť oboje. Muži a ženy v severnej, južnej a západnej Európe najviac uprednostňujú ženy v platených zamestnaniach (takmer 9 z 10 opýtaných uprednostňuje, aby ženy pracovali iba v platených zamestnaniach alebo robili oboje), zatiaľ čo muži v severnej Afrike a arabských štátoch to uprednostňujú najmenej.

Medzi ženami v domácnostiach (tie, ktoré nepracujú a zostali doma starať sa o deti s domácnosťou) práca mimo domova nie je akceptovateľná, 61 % respondentiek uviedlo, že uprednostňujú zostať doma. O niečo viac ako jedna tretina opýtaných (36 %) by chcela pracovať na platených miestach.

Druhý dôležitý výsledok sa zameriaval na vplyv prítomnosti detí na pracovné preferencie. Prítomnosť detí pod 15 rokov v domácnosti významne neovplyvňuje preferencie žien vo vzťahu k tomu, či by mali byť v platenej práci, ale ovplyvňuje preferencie mužov, či by ženy mali alebo nemali pracovať v platenej práci. Keď porovnáme bezdetných mužov a ženy s tými, ktorí majú deti, tak matky s nižšou pravdepodobnosťou

8 Konzultačná americká firma so zameraním na pracovisko, ktorá v tejto oblasti realizuje aj celosvetový výskum <https://www.gallup.com/home.aspx>

v porovnaní s bezdetnými ženami preferujú, aby ženy zostali doma a starali sa o rodinu. **Zatiaľ čo otcovia v porovnaní s bezdetnými mužmi chcú viac, aby ženy ostali doma.** Je pravdepodobné, že ženy na celom svete s rovnakou pravdepodobnosťou radšej zostanú doma bez ohľadu na to, či v ich domácnostiach žijú deti mladšie ako 15 rokov (28 %) alebo nie (26 %). Muži na druhej strane výrazne častejšie uprednostňujú, aby ženy zostali doma, ak v ich domácnostiach žijú deti (33 %), ako keď deti nemajú/nežijú s nimi (26 %). Ženy, ktoré nikdy neboli vydaté, chcú zostať doma menej (15 %) než vydaté (32 %) alebo ovdovené/rozvedené/odlúčené ženy (28 %).

V prieskume tiež respondenti a respondentky odpovedali na otázku „Zamyslite sa, prosím, nad ženami, ktoré dnes pracujú v platených zamestnaniach v [názov krajiny/územia]. Čo je podľa vás najväčšia výzva, ktorej tieto ženy čelia?“ Výsledky **odhalili, že zosúladenie pracovných a rodinných povinností je pre ženy v práci celosvetovo najväčšou výzvou.** V každom regióne bolo v odpovediach mužov aj žien na prvom alebo druhom mieste identifikované zosúladenie pracovného a rodinného života alebo nedostatok dostupnej starostlivosti o deti, čo je prepojené na zosúladenie. Najväčšia skupina respondentov a respondentiek (22 %) považuje zosúladenie pracovného a rodinného života za hlavnú výzvu pre ženy v práci. Ak k tomuto číslu pripočítame tých, ktorí za ňou vidia nedostatok dostupnej starostlivosti (12 %), je to spolu **až 34 %**. Viac túto výzvu pociťujú vysokoškolsky vzdelané ženy s deťmi pod 15 rokov, ktoré sú v rámci pracovnej sily vo veku 30 – 44 rokov. Neférové jednanie v práci, ako aj nedostatok možností na flexibilnú prácu boli tiež definované ako významné výzvy. Nerovnaké odmeňovanie bolo tiež jednou z najčastejšie identifikovaných výziev v rozvojových ekonomikách.

Podľa správy ženy a muži zdieľajú podobné názory na zamestnanosť žien. Asi 4 z 10 veria, že ženy majú rovnakú príležitosť nájsť si dobrú prácu. Tieto postoje sa však v jednotlivých regiónoch líšia, najmä v závislosti od vzdelania žien a úrovne ich účasti na pracovnej sile. Celosvetovo platí, že čím vzdelanejšie sú ženy, tým menej je pravdepodobné, že uvidia lepšie príležitosti na trhu práce pre ženy, ktoré majú rovnakú kvalifikáciu ako muži. Názory mužov sa s ich vzdelaním príliš nemenia.

Na celom svete väčšina zamestnaných žien tvrdí, že to, čo zarábajú, je prinajmenšom významný zdroj príjmu ich domácnosti. Viac ako 1 zo 4 žien tvrdí, že poskytuje hlavný príjem pre ich domácnosti, ale muži stále častejšie hovoria, že oni poskytujú hlavný zdroj príjmu.

Vo svetle zistenia, že väčšina žien by chcela pracovať a že muži súhlasia, je potrebné prehodnotiť inštitucionálne obmedzenia. Zlepšovanie prístupu žien na trh práce je prostriedkom na podporu ekonomiky a posilnenie ich postavenia a zníženie rodových nerovností. Mať viac mužov zapojených do starostlivosti môže ženám a mužom priniesť pozitívne výsledky. Preto sú politiky podporujúce rodinu kľúčové pre dosiahnutie rodovej rovnosti vo svete práce. Už v roku 1981 ILO prijala Workers With Family Responsibilities Dohovor (č. 156) s cieľom vytvorenia „efektívnej rovnosti príležitostí a zaobchádzania medzi pracujúcimi mužmi a ženami s rodinnými povinnosťami a medzi takýmito pracovníkmi a inými pracovníkmi.“ Dohovor požaduje opatrenia:

- zakázať diskrimináciu pracovníkov a pracovníčok s rodinou v zamestnaní;
- podporovať podmienky zamestnávania umožňujúce zosúladiť prácu s rodinnými povinnosťami;
- úpravy pracovného času vhodné pre rodinu;
- rozvíjať alebo podporovať zariadenia vhodné pre rodinu, ako je starostlivosť o deti a iné služby;
- poskytnúť vzdelávanie, ktoré umožní pracovníčkam a pracovníkom s rodinnými povinnosťami, aby zostali integrovaní do pracovnej sily, aj keď sa znovu vracajú do práce z dôvodu absencie týchto povinností.

Slovensko

Čo sa týka Slovenska, v rámci prieskumu Gallup na otázku „Je prijateľné pre každú ženu vo vašej rodine mať platenú prácu mimo domácnosti, ak si to želá?“ súhlasne odpovedalo 68 % respondentov a respondentiek, z toho 72 % žien a 63 % mužov. Z hľadiska iných demografických charakteristík 79 % opýtaných malo vysokoškolské vzdelanie, 68 % stredoškolské vzdelanie, 69 % bolo vo veku 15 – 29 rokov a 37 % nad 30 rokov. Na otázku „Ak má žena podobné vzdelanie a skúsenosti ako muž, má lepšie príležitosti, rovnaké príležitosti alebo horšie príležitosti nájsť si dobrú prácu v meste alebo oblasti, kde žije?“, odpovedalo záporne 69 % žien a 61 % mužov. Až 43 % respondentiek vyjadrilo, že preferuje pracovať v platenej práci, 26 % chce pracovať v platenej práci a aj sa starať o rodinu a 23 % chce zostať doma. Muži chcú, aby ženy pracovali v platenej práci v 46 %, aby robili oboje v 22 % a aby ženy ostali doma v 23 %.

Údaje z roku 2021 sú stále aktuálne, hoci sa odvtedy nerobil relevantnejší prieskum v tejto oblasti. Jasne však potvrdzujú, že väčšina žien a mužov podporuje platenú prácu žien a zároveň si uvedomuje ich horšie podmienky na zamestnanie.

Postoje vo vzťahu k zamestnaniu matiek

Materstvo je asociované s prepadom participácie na pracovnej sile. Prieskum svetových hodnôt poskytuje extenzívny celosvetový dataset o hodnotách vrátane tém vzťahujúcich sa k rodovej rovnosti a diverzite a ich vplyvu na sociálny a politický život.

Posledný prieskum bol vykonaný v rokoch 2010 – 2014 a zúčastnilo sa na ňom asi 90 000 respondentov a respondentiek vo veku 16 a viac rokov z 59 krajín a piatich regiónov, pričom prezentoval 73 % svetovej populácie. Postoje k práci matiek boli zachytené pýtaním sa respondentov a respondentiek na nasledujúce tvrdenie „**Keď matka pracuje za mzdu, deti trpia.**“ Výsledky odhalili na polovicu rozdelené názory. **Celkovo 50 % mužov a 45 % žien súhlasilo alebo silne súhlasilo s týmto tvrdením, zatiaľ čo 47 % mužov a 51 % žien s ním nesúhlasilo alebo silne nesúhlasilo.** Tieto dáta ukazujú, že presvedčenie, že materská starostlivosť je to, čo je pre deti najlepšie, pretrváva, ale muži majú celkovo konzervatívnejšie videnie vo vzťahu k usporiadaniu práce a rodiny než ženy. Toto presvedčenie však v uplynulých desaťročiach zoslablo. Zatiaľ čo v rokoch 1989 – 1993 s uvedeným tvrdením súhlasilo až 70 % opýtaných, o 20 rokov neskôr v rokoch 2010 – 2014 to bolo už len 42 %.

Postoje sú tiež spojené so socioekonomickými charakteristikami, ako stupeň vzdelania a zapojenie do trhu práce. Napríklad 60 % tých, ktorí nemali vzdelanie alebo absolvovali len prvý stupeň základného vzdelania, s uvedeným tvrdením súhlasilo alebo silne súhlasilo. V prípade respondentov a respondentiek s druhým stupňom vzdelania s tvrdením súhlasilo 45 % opýtaných a v prípade tých, ktorí a ktoré mali dokončený tretí stupeň vzdelania, súhlasilo 40 %. Celkovo tí, čo sa na plný úväzok venujú neplatenej práci starostlivosti, súhlasia s týmto tvrdením v 58 % v porovnaní s tými, ktorí nemajú deti a ktorí skôr nesúhlasia s tvrdením.

V Európe a centrálnej Ázii bol súhlas najmenší, s tvrdením súhlasilo 40 % mužov a 36 % žien. Je to dané zrejme lepšou inštitucionálnou nematerskou starostlivosťou o deti. To naznačuje, že politiky starostlivosti a služby sa vzťahujú k vnímaniu ľudí, ako by mal byť rodinný život organizovaný a ktoré roly sú považované za akceptovateľné pre matky (ILO, Gallup, 2017).

Postoje vo vzťahu k zosúladieniu pracovných a rodinných povinností pre rodičov

Dáta z Medzinárodného programu sociálneho prieskumu umožňujú precíznejšie identifikovať to, čo ľudia očakávajú a ako si budú páry a rodiny deliť platenú a neplatenú prácu starostlivosti. Prieskum sa realizoval v rokoch 2011 – 2014 vo vysoko a stredne príjmových krajinách a mal viac ako 61 000 respondentov a respondentiek vo veku 15 a viac rokov (ILO, 2018a). Postoje zamerané na povinnosti starostlivosti a na to, ako rodiny zosúladujú pracovné a rodinné povinnosti, boli napr. merané otázkou: „**Predstavte si rodinu s dieťaťom v predškolskom veku. Aký je podľa vášho názoru najlepší spôsob, akým si má rodina zorganizovať svoj rodinný a pracovný život?**“

Výsledky ukázali, že tradičný model muža živateľa rodiny bol prítomný tam, kde matky nepracovali za mzdu a kde otcovia pracovali na plný úväzok, a to v podiele 37 % celkovej vzorky. Veľká časť preferovala modifikovanú verziu modelu muž – žiteľ rodiny (34 %). Alternatívne usporiadania, kde obaja pracujú na plný (11 %) alebo čiastočný úväzok (8 %), boli vybrané menej frekventovane. Veľmi málo respondentov odpovedalo, že matky by mali pracovať na plný úväzok a otcovia na čiastočný (1 % vzorky).

Muž ako žiteľ rodiny bol favorizovaný najmä v krajinách východnej Európy, najmenej v severnej, južnej a západnej Európe, a to u 23 % respondentov a respondentiek. Preferencia tohto modelu je rozdielna v závislosti od individuálnych životných okolností a otázkam súvisiacim s tým, či ľudia čelia výzvam v oblasti zosúladenia pracovných a rodinných povinností. Tradičný model usporiadania muž – žiteľ rodiny je viac preferovaný mužmi (39 %) v porovnaní so ženami (35 %); rodičmi (40 %) v porovnaní s bezdetnými respondentami/kami (31 %); viac ľuďmi vo vyššom veku 65 a viac rokov (42 %) v porovnaní s najmladšími (35 %); ľuďmi v pároch, kde je jeden zarábajúci (45 %) v porovnaní so zarábajúcimi, ktorí sú single (32 %) a tými, ktorí majú v pároch dvojitý príjem (28 %); tými, ktorí nikdy nepracovali (50 %) alebo ktorí v súčasnosti neboli v platenej práci (40 %), v porovnaní s tými, ktorí v súčasnosti pracovali (32 %) a tými, ktorí mali prvý stupeň vzdelania (54 %) v porovnaní s tými s druhým (39 %) alebo tretím stupňom (22 %).

Postoje vo vzťahu k zapojeniu mužov do neplatennej práce starostlivosti

Iná dimenzia vplyvu je zameraná na analýzu postojov voči rodovej delbe platenej a neplatennej práce a rozsahu, akým sa muži podieľajú na neplatených rodinných aktivitách a prácach v domácnosti a či je to skôr považované za výlučne ženskú rolu.

Prieskum vykonaný v roku 2016 v 22 krajinách s vysokým a stredným príjmom, najmä v mestách s viac ako 17 000 ženami a mužmi vo veku 16 až 64 rokov odhaľuje, že celkové vnímanie ľudí ukazuje, že v súčasnosti sú muži zapojení do neplatennej práce viac, ako to bolo v minulosti. V priemere 69 % zo vzorky (73 % mužov a 64 % žien) súhlasilo s tvrdením: „Muži v súčasnosti majú väčšiu zodpovednosť za domácnosť a starostlivosť o deti ako kedykoľvek predtým.“ Málo ľudí súhlasilo len v Poľsku (49 %) a Rusku (39 %) (ILO, 2018a).

Iná štúdia, ktorá bola realizovaná v rokoch 2009 – 2012 a bola zameraná na zapojenie mužov do práce starostlivosti, špecifikovala situáciu z mužskej perspektívy (International Men and Gender Equality, 2013). Viac ako 10 000 mužov vo veku 19 až 59 rokov, ktorí žili hlavne v mestských oblastiach v nízko príjmových a stredne príjmových krajinách, participovalo na prieskume v ôsmich krajinách. Na témy týkajúce sa rodiny respondenti reagovali súhlasom alebo nesúhlasom na tvrdenie: „Výmena plienok, kúpanie detí a ich kŕmenie je zodpovednosť matky.“ Len 10 % mužov s tvrdením súhlasilo v Brazílii, zatiaľ čo až 61 % v Rwande a viac ako 80 % v Indii. Muži s vyšším vzdelaním a ženatí muži mali spravodlivejší postoj; slobodní muži mali najmenej spravodlivé postoje.

V Európe postoje zapojenia do starostlivosti a prác v domácnosti meria Eurobarometer. V roku 2014 28 000 mužov a žien starších ako 15 rokov odpovedalo, či súhlasia alebo nesúhlasia s tvrdením „Celkovo sú muži menej kompetentní vykonávať práce v domácnosti“. Len 50 % respondentov (46 % žien a 53 % mužov) s týmto tvrdením nesúhlasilo, naznačujúc, že takéto názory na rodové kompetencie v domácnosti ostávajú rozšírené a sú prepojené na to, ako efektívne sú zdieľané úlohy v domácnosti. Najväčšie rodové rozdiely sú vo vnímaní: ženy viac považujú mužov za menej kompetentných ako muži sami seba. Mladšie vekové skupiny (15 – 29 rokov a 30 – 44 rokov) významne s vyššou pravdepodobnosťou nesúhlasili s týmto tvrdením (54 %, resp. 53 %) ako respondenti vo veku 65 a viac rokov (40 %). Dve tretiny žien a mužov nesúhlasili s tvrdením, že „Otec musí posúvať svoju kariéru dopredu, aby sa postaral o malé dieťa.“ (Eurobarometer. 2015 a, b)

Zo špeciálneho Eurobarometra, ktorý sa robil v roku 2017 a bol zameraný na oblasť rodovej rovnosti, vyplynuli za Slovensko aj tieto zistenia:

- 51 % respondentov a respondentiek si nemyslí, že u nás bola dosiahnutá rodová rovnosť v politike, 45 % si nemyslí, že bola dosiahnutá v práci a podľa 47 % nebola rodová rovnosť dosiahnutá vo vedúcich pozíciách,
- 80 % ľudí si stále myslí, že ženy sa rozhodujú na základe emócií,
- 73 % ľudí si stále myslí, že najdôležitejšou úlohou žien je starať sa o domácnosť a rodinu,
- index sily rodových stereotypov bol na Slovensku 10,6, pričom sme boli piati v poradí medzi krajinami, ktoré udržiavajú najsilnejšie rodové stereotypy,
- na Slovensku si len 16 % ľudí myslí, že spôsob, akým sú ženy zobrazované v reklame a médiách, je problémom,
- naopak, 81 % Slovákov a Sloveniek si myslí, že podpora rodovej rovnosti je dôležitá na zabezpečenie férovej a demokratickej spoločnosti (napriek tomu sme boli v podpore druhí od konca), len pre 65 % to je dôležité osobne,
- 62 % ľudí schvaľuje, keď si muž zoberie rodičovskú dovolenku (boli sme tretí od konca),
- len 25 % respondentov a respondentiek schvaľuje, keď muž vyčíta priateľom, že hovoria sexistické vtipy, len 14 % súhlasí, ak je muž feministom (tretí od konca),
- 82 % si myslí, že je neakceptovateľné platiť ženu menej za rovnakú prácu. To, že sú ženy menej platené, si myslí 68 %.

Na záver však možno podotknúť, že z prieskumu IPSOS (2017) vyplýva, že vzhľadom na obrat k nostalgii a tradíciám, ktorých náznaky sa v prieskume vyskytli, sa posun smerom k liberálnejšiemu postoju k úlohe žien v spoločnosti môže spomaľovať. Hoci väčšina ľudí celosvetovo súhlasí s tým, že veci by boli lepšie, keby bolo viac žien na zodpovedných pozíciách vo vláde a spoločnosti (57 %, čo predstavuje nárast o 4 % oproti roku 2014), zároveň vidíme aj výrazný nárast súhlasu s tvrdením, že „úlohou žien v spoločnosti je byť dobrými matkami a manželkami“. Konkrétne ide o 12 z 22 krajín prieskumu, len v 5 krajinách sa zvýšil nesúhlas s týmto tvrdením.

Prínos neplatennej práce a jej monetárnej hodnoty a rešerš zahraničných prístupov v hodnotení jej objemu

Neplatennej práci nie je v súčasnosti na Slovensku ani v zahraničí venovaná rovnaká dôležitosť ako formálnej ekonomike a zamestnanosti, čo má rôzne dôsledky nielen pre jednotlivcov – obzvlášť ženy – ale aj pre ekonomiku ako celok. Uvedené platí aj v prípade ekonómie, ktorá je zameraná na skúmanie ekonomiky. Mainstreamová ekonómia, ktorá sa v súčasnosti vyučuje vo väčšine škôl v základných kurzoch ekonómie, je zameraná predovšetkým na skúmanie trhového prostredia reálnej ekonomiky, a to ako z mikroekonomického, tak aj z makroekonomického hľadiska. Neplatennej práci, ktorá je súčasťou produkcie domácností a tak sa objavuje nielen v mikrosfére, ale ovplyvňuje aj makrosféru, je venovaná, ak vôbec, tak len veľmi okrajová pozornosť.

Rozpoznanie dôležitosti príspevku neplatennej práce k ľudskému bohatstvu vyžaduje koncentrované úsilie. Neplatená práca by mala byť viditeľná vďaka prieskumom využívania času zo strany ľudí na neplatenú prácu, vďaka satelitným účtom a zlepšeným nástrojom merania. Ak táto práca ostáva neviditeľná pre tých, ktorí robia politické rozhodnutia a pre tých čo plánujú, nebude predmetom politickej pozornosti alebo investícií.

Táto kapitola je zameraná na vyššie uvedenú problematiku. Jej cieľom je rozšíriť vybrané oblasti ekonomickej teórie, v ktorých nie je neplatennej práci venovaná taká pozornosť, aká je venovaná tej časti reálneho života, ktorá sa odohráva v tzv. trhovom prostredí.

V prvej časti je pozornosť zameraná na mikroekonomické hľadisko neplatennej práce a s ňou spojených tzv. produkčných činností domácností ako neoddeliteľnej súčasti každej ekonomiky. Je v nej zároveň vysvetlená koncepcia neplatennej práce a uvedené vybrané metódy zisťovania jej objemu v domácnostiach. Mikroekonomika je priamo prepojená s makroekonomikou, a preto sa absencia skúmania a sledovania neplatennej práce v mikroekonomickom prostredí premieta do makroekonomického prostredia. Ďalšia časť je preto zameraná na makroekonomické hľadisko (ne)skúmania neplatennej práce. K základným ukazovateľom znázorňujúcim celkovú produkciu ekonomiky v konkrétnom čase patrí hrubý domáci produkt (ďalej HDP) vyjadrený vo finančných jednotkách. Monetárna hodnota neplatennej práce v domácnostiach sa do HDP nezapočítava napriek tomu, že prostredníctvom jej vykonávania sa zvyšuje produkcia domácností, a preto sa zvyšuje aj reálna produkcia ekonomiky. Tejto problematike je venovaná časť 2.2. V závere sú zhrnuté argumenty potreby sledovania neplatennej práce v domácnostiach, súvi-

siace s jej prínosmi. V nadväzujúcej časti (2.3.) sú vysvetlené metódy oceňovania monetárnej hodnoty produkcie domácností, ktorej neplatená práca je neoddeliteľnou súčasťou a následne je detailnejšia pozornosť venovaná monetárnemu oceneniu neplatennej práce v domácnostiach najskôr z teoretického hľadiska. Teoretické hľadisko výpočtu monetárnej hodnoty neplatennej práce, resp. celkovej produkcie domácností je obohatené o príklady zo zahraničia. V závere prvej kapitoly je uvedený a zdôvodnený výber použitej metódy uplatnený pri výpočte jej monetárnej hodnoty na Slovensku.

Definovanie neplatennej práce

Pretože je to veľmi významná a dôležitá súčasť života, je potrebné venovať vysvetleniu podstaty neplatennej práce podrobnejšiu pozornosť. V súčasnosti neexistuje pevná dohoda o koncepcii, definovaní, meraní a ocenení neplatennej práce domácností (Statistics Canada, 1995, s. 5), rôzne štúdie používajú rôzne kategórie činností, často v závislosti od dostupných dát.

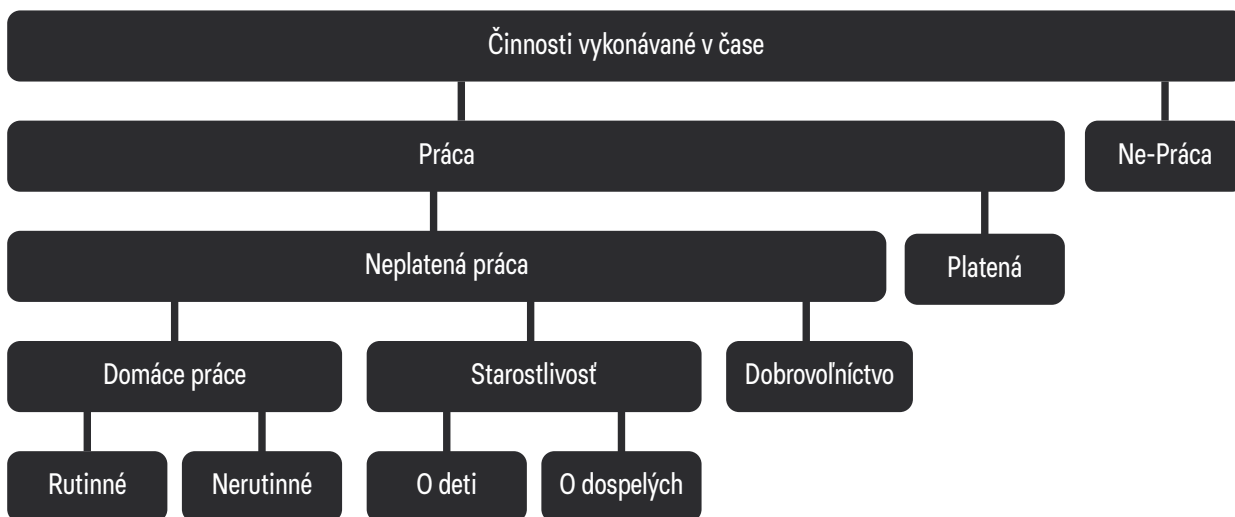
V literatúre sa môžeme stretnúť s rôznym definovaním neplatennej práce, jej rôznymi kategóriami, niektorí autori ju stotožňujú len s určitým úzkym okruhom aktivít, iní ju, naopak, chápu širšie. Niektorí autori pojem neplatená práca ani nepoužívajú. Napriek tomu, že v literatúre je možné nájsť mnohé definície neplatennej práce, podstata jej porozumenia, že je to práca (cieľavedomá, produktívna činnosť), ktorá je vykonávaná domácnosťami, mimo oficiálneho trhu práce (znázorneného na obrázku 3 v jeho pravej časti), za ktorú jej poskytovateľ nedostáva finančnú odmenu, zostáva viac-menej zachovaná.

Prvá oblasť diskusií, ktorá sa spája s pojmom neplatená práca vzhľadom na širokú paletu ľudských činností, je rozlíšenie, ktorá konkrétna činnosť okrem platenej práce môže byť tiež považovaná za prácu a ktorá za prácu už považovaná nie je. Toto rozlíšenie vôbec nie je jednoduché. V literatúre (ako aj pri národohospodárskom účtovníctve, vysvetleniu ktorého bude venovaná pozornosť v ďalšej časti) sa často na odlíšenie týchto aktivít používa tzv. **kritérium tretej strany** (z angl. „third party criterium“), kde neplatená práca zahŕňa iba činnosť, v ktorej sú oddelení poskytovateľ služby, práce a príjemca (t. j. služba, práca, môže byť poskytnutá aj treťou stranou) a môže byť poskytovaná na trhu, ktorý je v tomto kontexte vnímaný ako protiklad k priestoru domácnosti. Uvedené kritérium zdôrazňuje pohľad na neplatenú prácu ako na produkčnú činnosť. Prvenstvo za jeho uvedenie sa pripisuje Margaret Reid. Vo svojej najvýznamnejšej knihe *Ekonomika domácej výroby* (z angl. *Economics of Household Production*, 1934, s. 8 – 10), ktorá zohrala významnú úlohu pri rozvoji ekonómie domácností ako vednej disciplíny, vo svojej diskusii o domácej produkcii napísala: **„produkcia domácností pozostáva z tých neplatených činností (práce), ktoré sú vykonávané členmi a pre členov domácnosti a ktoré by mohli byť nahradené trhovými výrobkami alebo platenými službami, ak okolnosti, ako je príjem, podmienky na trhu a osobné sklony dovoľia, aby bola služba prenesená na niekoho mimo členov domácností“**. Typickým príkladom je uvarenie jedla jedným z členov domácnosti pre ostatných. Jedlo uvarené členom domácnosti je výstupom práce vykonávanej pre členov domácností, ktorá ale zároveň môže byť nahradená trhovým výrobkom – napríklad jedlom, ktoré si domácnosť objedná z reštaurácie. Neplatená práca domácnosti pri varení jedla môže byť nahradená platenou službou, keď si domácnosť môže zamestnať „pani v domácnosti“, ktorá to jedlo pre ňu uvarí doma za finančnú odmenu. Samozrejme, aj z tohto príkladu je zřejmé, že jednotlivé jedlá nemusia byť úplnými substitútmi. To následne komplikuje situáciu pri peňažnom ocenení neplatennej práce, ako bude bližšie rozoberané v časti 2.5.

Kritérium tretej strany je možné použiť aj v širšom kontexte na určenie toho, ktorá činnosť môže byť považovaná za prácu vo všeobecnosti, nielen za neplatenú prácu v domácnosti. Ako ale upozorňujú Abraham a Mackie (2005, s. 64), tieto rozdiely medzi výrobou a spotrebou a medzi nahraditeľnými (substituovateľnými) a nenahraditeľnými (nesubstituovateľnými) službami sú nevyhnutne aspoň v určitej miere

arbitrážne (t. j. uskutočnené nie podľa presných pravidiel a kritérií, ale na základe vlastnej vôle) a do určitej miery sú závislé od sociálnych noriem. Z uvedeného vyplýva, že to, čo jeden autor rozumie pod produkčnými činnosťami, nemusí byť totožné s tým, čo pod produkčnými činnosťami rozumie iný autor. Napriek svojim nedostatkom sa kritérium tretej strany najčastejšie používa v analýzach (Durán, 2012) a zostáva tak primeraným usmernením na odlišenie produkčných činností. Z tohto uhla pohľadu sa tak všetky činnosti, ktoré človek denne vykonáva, môžu rozdeliť do dvoch veľkých skupín: na prácu (produkčnú činnosť) a na tzv. neprácu (neprodukčnú činnosť), ako je to znázornené na obrázku 1.

Obrázok 1 Delenie denných činností

Zdroj: Považanová, 2020, s. 15.

Definíciu **práce** súvisiacu s produkčnými procesmi, pri ktorých sa vstupy transformujú na výstupy, uvádza Medzinárodná organizácia práce (ďalej len ILO) (2018, s. 6 – 7). Práca je akákoľvek činnosť vykonávaná osobami bez ohľadu na vek a pohlavie, pomocou ktorej sa vyrábajú produkty a služby na použitie inými osobami alebo na vlastné použitie. Vylučuje to činnosti, ktoré nezahŕňajú produkciu výrobkov alebo služieb, starostlivosť o seba (napríklad osobná starostlivosť a hygiena) a činnosti, ktoré nemôže vykonávať iná osoba za niekoho iného (napríklad spanie, učenie sa a aktivity rekreácie).

Neplatená práca môže byť chápaná ako každá práca vynakladaná na zachovanie životného priestoru, na správu osobných vzťahov a na nákup a transformáciu komodít používaných v rámci rodiny ako doplnok k verejným a súkromným statkom, pričom je potrebné k týmto zložkám prirábať aj starostlivosť o iné osoby (Picchio, 2003). Pod **neplatenou prácou** sa vo všeobecnosti myslia tie aktivity, ktoré je možné považovať za prácu a ktoré nie sú odmeňované mzdou (Antonopoulos, Hirway; 2009).

Vychádzajúc z 19. Konferencie štatistikov práce⁹, neplatená práca v domácnosti (z angl. unpaid household service work) pozostáva z 2 častí:

- (produkčná) práca na vlastné použitie – činnosť zameraná na poskytovanie služieb pre vlastné konečné použitie (z angl. own final use),
- dobrovoľnícka práca – nepovinná činnosť, pomocou ktorej sa poskytujú služby pre iných.

Z obsahového hľadiska neplatená práca zahŕňa veľmi rozsiahlu škálu činností, ktoré môžu byť zoskupené vzhľadom na ich podobnosť do niekoľkých kategórií. Osobitne sa v tejto súvislosti vyčleňuje tzv. domáca práca. Domáca práca (z angl. housework) alebo práca v domácnosti (z angl. household labor) je zvyčajne koncipovaná ako súbor úloh, za ktoré ich vykonávateľ nezískava finančnú odmenu, ktoré sú vykonávané na uspokojenie potrieb členov rodiny alebo na údržbu domu a majetku rodiny (napr. Shelton a John, 1996; Lachance-Grzela a Bouchard, 2010). Je bežné, že výskumníci rozlišujú rôzne skupiny domácich prác. Najčastejšie sa môžeme stretnúť s dvomi: **rutinné domáce práce** a **nerutinné domáce práce** (niekedy označované aj príležitostné) vzhľadom na frekvenciu ich vykonávania (Batalova, Cohen, 2002; Hook, 2017; Lachance-Grzela, Bouchard, 2010). Tzv. rutinné práce, do ktorých sa najčastejšie zahrnuje varenie, upratovanie, pranie a žehlenie, ako aj nakupovanie potravín, vykonávajú oveľa častejšie ženy ako muži, zatiaľ čo nerutinné (príležitostné) domáce práce, ako sú malé opravy alebo starostlivosť o záhradu, údržbu automobilov a podobne, vykonávajú muži (Blair, Lichter, 1991; Kan et al., 2011; Cohen 1998; Hersch, Stratton 2002; Sevilla et al. 2010; Grossbard et al., 2014).

V niektorých odborných štúdiách práca v domácnosti zahrnuje aj starostlivosť o deti (napr. Badr, Acitelli, 2008; Hook, 2006), ale vo väčšine vedeckých štúdií v ostatných rokoch starostlivosť o deti v domácich prácach nebola zahrnutá (Bartley et al., 2005; Davis et al., 2007; Fuwa, Cohen, 2007; Knudsen, Waerness, 2007). Mnohí autori tvrdia, že úlohy v oblasti starostlivosti o domácnosť a starostlivosti o deti by sa mali hodnotiť ako odlišné činnosti vzhľadom na ich špecifickú povahu (napr. Mannino, Deutsch, 2007; Sullivan, 2013). **Starostlivosť o deti** preto podľa týchto autorov tvorí samostatnú kategóriu neplatennej práce popri starostlivosti o dospelých, dobrovoľníckej činnosti a domácich prácach, ako je to znázornené na obrázku 1. Z uvedeného vyplýva, že to, čo jeden autor rozumie pod domácimi prácami, nemusí byť totožné s tým, čo pod domácimi prácami rozumie iný autor.

Do kategórie produkčných činností (do širokej koncepcie práce podľa ILO) je zaradené aj **dobrovoľníctvo**. Podobne ako v prípade ostatných činností, aj dobrovoľníctvo je možné definovať rôznymi spôsobmi. Brozmanová a kol. (2009, s. 6) definujú dobrovoľníctvo nasledovne: „Za dobrovoľníctvo sa vo všeobecnosti považuje neplatená, uvedomelá činnosť, ktorá je vykonávaná z vlastnej vôle v prospech druhých. Dobrovoľník/dobrovoľníčka je človek, ktorý bez nároku na finančnú odmenu venuje svoj čas, svoje schopnosti, vedomosti, ako aj energiu v prospech iných ľudí alebo spoločnosti.“ Dobrovoľníctvo môže tvoriť množstvo veľmi rôznorodých činností. Pri definícii dobrovoľníctva viacerí autori nerozlišujú medzi neplatenou prácou a dobrovoľníctvom, iní, naopak, považujú dobrovoľníctvo za súčasť neplatennej práce (ako je to znázornené na obrázku 4), ktorú ale odlišujú od domácich prác a prác starostlivosti vykonávaných vo vlastnej domácnosti. Napríklad Thoits a Hewitt (2001) definujú dobrovoľníctvo ako prácu v rámci komunity alebo pre komunitu a nezahŕňajú do nej prácu v rámci rodiny, podobne ako skôr uvedená definícia ILO. Tilly a Tilly (1994) zaraďujú dobrovoľníctvo do neplatennej práce, pričom podľa nich sa od neplatennej práce odlišuje tým, že je poskytované nečlenom domácnosti/rodiny, s ktorými nie je poskytovateľ v žiadnom zmluvnom, dlžníckom alebo priateľskom vzťahu.

Mikroekonomické hľadisko (ne)skúmania neplatennej práce v domácnostiach

Neplatená práca v domácnostiach alebo domáca práca (resp. práca v domácnosti), je neoddeliteľnou a nenahraditeľnou súčasťou tzv. produkčného procesu domácností. Hoci sa produkcia spája častejšie s podnikovou sférou, jej podstata – premena vstupov na výstupy – sa realizuje dennodenne aj v domácnostiach. Typickým príkladom produkcie domácností je uvarenie jedla. Všetko, čo je použité pri varení, od surovín cez spotrebiče až po prácu človeka, ktorý jedlo uvarí, tvorí vstupy do produkčného procesu. Uvarené jedlo je v tomto prípade výstupom z produkčného procesu.

Obrázok 2 znázorňuje produkčný proces domácností, opísaný na príklade varenia jedla. Vo všeobecnosti sú základnými vstupmi do produkcie domácností výrobné faktory, ku ktorým patrí práca a kapitál a ďalšie tovary, ktoré vstupujú do procesu ako tzv. medzispotreba.

Obrázok 2 Produkčný proces domácností na vlastné použitie

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Výsledkom produkčného procesu domácností môžu byť buď produkty, alebo služby. Produkcia domácností má v porovnaní s produkciou podnikov svoje špecifiká. Osobitosťou produkcie domácností je, že je určená na **tzv. vlastnú spotrebu**. Spotrebiteľom môže byť jednak domácnosť, v ktorej produkcia prebehla, alebo aj iná domácnosť, ale podstata výrazu produkcia na vlastnú spotrebu sa spája s vyjadrením, že nebola predmetom kúpy a predaja v tzv. formálnej časti ekonomiky alebo z pohľadu ekonómie v tzv. trhovom prostredí. Osobitosťou práce ako základného výrobného faktora vstupujúceho do produkcie domácností je, že človek za jej vykonanie nedostane priamu finančnú odmenu. Preto sa v tejto súvislosti používa výraz neplatená práca. Pod kapitálom domácností sa najčastejšie rozumejú tovary dlhodobej spotreby, ktoré uľahčujú prácu v domácnosti, ako napríklad automatická práčka, umývačka riadu, vysávač, elektrický sporák a podobne.

Tento prístup k sledovaniu produkcie domácností uvedený na obrázku 1 je kľúčový pri vysvetľovaní oceňovania neplatennej práce v domácnostiach, ako to bude podrobnejšie vysvetlené v nasledujúcich častiach práce.

Štúdiu reálneho hospodárskeho života, ktorého produkcia je neoddeliteľnou súčasťou, sa venuje ekonómia. Ekonómia vychádza z predpokladu, že žijeme vo svete, v ktorom môžu byť naše túžby ne-

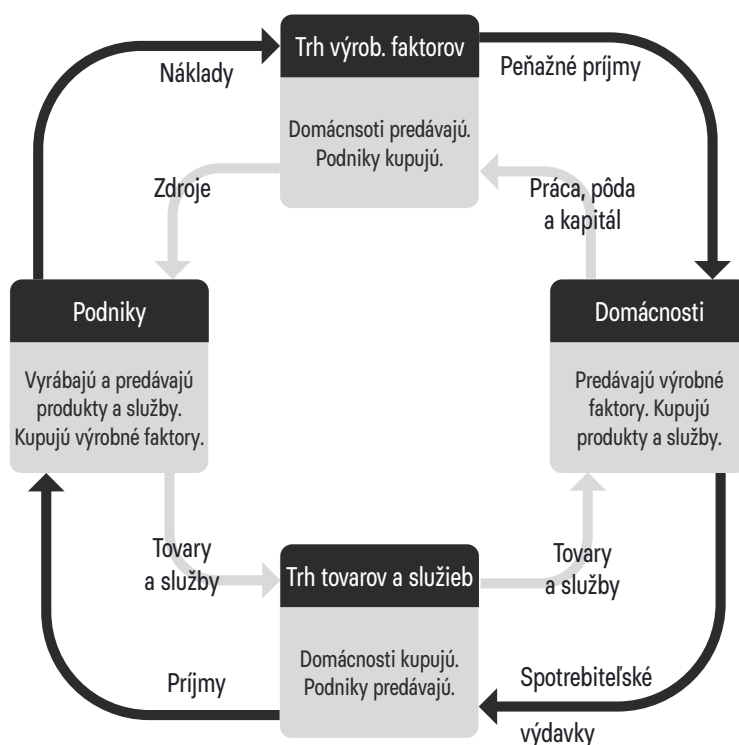
obmedzené, ale zdroje na ich uspokojenie sú obmedzené, a teda sú vzácne. Z tohto uhla pohľadu je ekonómia vo svojej podstate štúdiom vzácnosti a voľby (Krugman, Wells, 2009, s. 2), „štúdiom toho, ako sa spoločnosť rozhoduje využívať obmedzené zdroje“ (Mankiw, 2015, s. 4). Na účely štúdia ekonomiky využíva ekonómia zjednodušené zobrazenia reality – ekonomické modely.

Mikroekonómia, základná časť ekonomie, sa zaoberá správaním jednotlivých subjektov, z ktorých pozostáva národné hospodárstvo. Ide napr. o správanie firiem, domácností a pod. Rovnako sa zaoberá čiastkovými trhmi: trhmi výrobných faktorov a trhmi tovarov a služieb. Uvedené skúmanie je zakomponované do prostredia trhovej ekonomiky predstavujúcej ekonomický systém. Ekonomiku, reálnu hospodársku činnosť, tvoria jej základné subjekty a vzťahy medzi nimi.

Ekonómia sa v rámci svojej poznávacej funkcie snaží vysvetliť fungovanie ekonomiky, v tomto prípade interakcie domácností s ostatnými subjektmi trhového prostredia. Štandardne sa sledujú vzťahy domácností a podnikov v ekonomike prostredníctvom tzv. modelu s kruhovým tokom (z angl. the circular flow model), niekde nazývaného aj modelom kolobehu trhovej ekonomiky, ktorý je znázornený na obrázku 3.

Podstata obrázka je v zdôraznení dynamiky trhovej ekonomiky, ktorá tvorí kontinuálne, opakujúce sa toky tovarov a služieb, zdrojov a peňazí. V tomto modeli sú dva sektory ekonomiky, domácnosti a podniky, a znázornené sú dva trhy, ktoré sú v učebniciach ekonomie predmetom podrobného skúmania, konkrétne trh tovarov a služieb a trh výrobných faktorov. Medzi nimi „prúdia“ dva druhy tokov, reálne toky a peňažné toky.

Obrázok 3 Kolobeh trhovej ekonomiky

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa McConnell et al., 2009.

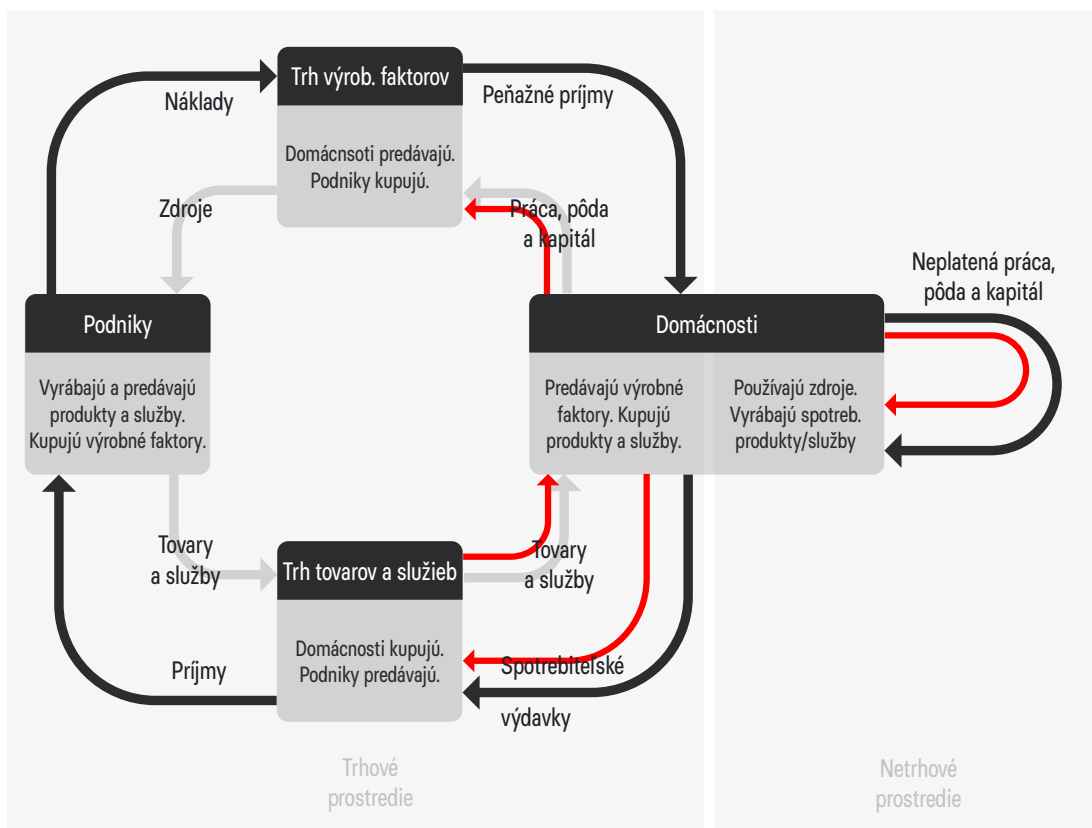
Domácnosti a podniky majú presne vyšpecifikované postavenie, ako je to znázornené na obrázku 3. Domácnosti, vlastníci výrobných faktorov (práce, kapitálu a pôdy) ich prenajímajú na trhu výrobných faktorov podnikom. Podniky používajú výrobné faktory získané od domácností v podnikovom produkčnom

proces, výsledkom ktorého sú vyprodukované tovary a služby. Tieto následne ponúkajú na trhu tovarov a služieb domácnostiam. Protichodným smerom plynú peňažné toky. Domácnosti dostávajú od podnikov na trhu výrobných faktorov dôchodok z vlastníctva výrobných faktorov (mzda, renta a úrok), čo predstavuje pre podniky náklady, a podniky získavajú od domácností na trhu tovarov a služieb peniaze, príjmy z predaja tovarov a služieb, čo z pohľadu spotrebiteľov predstavuje spotrebiteľské výdavky. Na trhu výrobných faktorov tak domácnosti stoja na strane ponuky výrobných faktorov a podniky na strane dopytu po výrobných faktoroch. Na trhu tovarov a služieb sú ich úlohy vymenené, domácnosti stoja na strane dopytu a podniky stoja na strane ponuky. Veľmi podobné schémy a vysvetlenia je možné štandardne nájsť v učebniciach ekonómie po celom svete (napr. McConnell et al., 2009; Gordon, 2014; Samuelson et al., 2000). Z uvedeného je možné odvodiť postavenie a chápanie fungovania domácností. Domácnosti sú na jednej strane spotrebiteľské jednotky, ktoré predstavujú dopyt po tovaroch a službách, nie sú produkčnými jednotkami, ktorými sú len podniky. Na druhej strane domácnosti používajú svoje výrobné faktory len vo forme ich prenajímania podnikom bez vlastného použitia. Rovnako na trhu výrobných faktorov sú na strane dopytu po výrobných faktoroch len podniky.

Z obrázku 3 je zjavné, že produkčnému procesu domácností v ňom nie je venovaná žiadna pozornosť. Domácnosti sú chápané len ako spotrebiteľské jednotky a pozornosť je venovaná len tej práci, ktorú domácnosti ponúkajú na trhu výrobných faktorov. Neplatenj práci pozornosť venovaná nie je.

Zakomponovanie produkčného procesu domácností by mohlo byť znázornené tak, ako je to na obrázku 4.

Obrázok 4 Rozšírené chápanie úloh domácností v ekonomike o ich produkčné činnosti

Zdroj: Považanová, 2020, s. 26.

Z uvedeného obrázku vyplýva:

1. Reálne hospodárske činnosti v zmysle produkčných procesov (resp. produkcie služieb na vlastné použitie) sa nevykonávajú len v trhovom prostredí, v ktorom platí výmena za peniaze, ale aj v netrhovom prostredí vnútri jednotlivých domácností a medzi domácnosťami navzájom, ktoré funguje odlišným spôsobom.
2. Domácnosti sú v reálnom hospodárskom živote nielen spotrebiteľskými, ale aj produkčnými jednotkami (v zmysle definovania produkcie systémom národného účtovníctva). Prostredníctvom použitia výrobných faktorov produkujú najrôznejšie produkty a služby od uvareného jedla cez vypestovanú zeleninu až po upratovanie domácnosti a starostlivosť o deti a dospelých. Becker (1965) vo svojej klasickej práci výsledok produkčného procesu v domácnostiach nazýva komodita (z angl. commodity). Domácnosti tak nielen ponúkajú výrobné faktory, ale ich samy aj používajú, a preto sa v tejto súvislosti používa termín produkčná funkcia domácností (z angl. household production function) (Abraham, Mackie, 2005). Okrem práce domácnosti v produkčnom procese využívajú aj rôzne kapitálové statky, ktoré kupujú.
3. Pretože domácnosti sú aj produkčnými jednotkami a využívajú prácu ako výrobný faktor, tok práce medzi domácnosťami a podnikmi, znázornený v kolobehu trhovej ekonomiky, nie je jediný tok práce v ekonomike. Tento tok je aj v rámci domácností. Ak domácnosti používajú prácu nielen na trhu výrobných faktorov, ale aj v domácom produkčnom procese, je nutné sa zamyslieť nad rozdeľovaním času, ktorý bude venovaný platenej práci (ponúkanej podnikom na trhu výrobných faktorov) a neplatennej práci v prostredí domácností. **Práve neplatená práca v oblasti starostlivosti o členov rodiny je najčastejšou príčinou nerovnakej možnosti najmä pre ženy uplatniť sa v profesionálnej praxi a negatívne vplyva na možnosti žien v uplatnení v zamestnaniach s vyššími príjmami a pod.**

Makroekonomické hľadisko (ne)skúmania neplatennej práce v domácnostiach

Produkcii domácností, ktorej nenahraditeľnou súčasťou je neplatená práca, nie je teda venovaná rovnaká dôležitosť ako produkcii, ktorá je predmetom kúpy a predaja, a to z mikroekonomického, ale aj makroekonomického hľadiska. Je to zjavné aj z konštrukcie ukazovateľov výkonnosti ekonomiky reprezentujúcich makro pohľad. Najčastejším takýmto ukazovateľom je **hrubý domáci produkt** (ďalej HDP). HDP sa používa ako základný ukazovateľ znázorňujúci pokrok krajiny. Použitím HDP je možné ilustrovať výkonnosť ekonomiky pre konkrétny rok. Tiež je možné sledovať vývoj HDP v čase použitím údajov o jeho finančnej hodnote pre jednotlivé za sebou nasledujúce roky. V tomto prípade je pozornosť ekonómov najčastejšie sústredená na jeho výkyvy okolo dlhodobého, zvyčajne rastúceho trendu.

Existujú tri spôsoby merania HDP v trhových cenách pre príslušný rok, ktoré musia navzájom poskytnúť jeden vybilancovaný údaj o HDP: výrobná, výdavková a dôchodková metóda.

1. Pri použití výrobnej metódy sa sčítajú pridané hodnoty vytvorené všetkými činnosťami (spadajúcimi do tzv. produkčných hraníc národných účtov), ktoré produkujú výrobky a služby plus dane, mínus subvencie na produkty;
2. Pri použití výdavkovej metódy sa nasčítajú všetky konečné výdavky vynaložené buď na spotrebu konečnej produkcie v ekonomike, alebo na zvýšenie majetku, plus vývoz, mínus dovoz výrobkov a služieb;

3. Pri použití dôchodkovej metódy sa sčítajú všetky dôchodky vytvorené v procese produkcie výrobkov a služieb (spadajúcich do produkčných hraníc národných účtov) plus dane z produkcie a dovozu, mínus subvencie.

HDP je kľúčovým meradlom v širšom rámci ekonomických štatistík, ktoré sa jednoducho označujú ako národné účty. Úplný názov záväzných noriem a metód používaných na zostavenie národných účtov v EÚ je Európsky systém národných a regionálnych účtov, ktorý má skratku ESA. Celosvetová norma Organizácie Spojených národov (OSN) sa nazýva Systém národných účtov (SNA). Tieto normy sa pravidelne aktualizujú, aby odrážali zmeny v ekonomike, ako napríklad technologický alebo finančný vývoj. Posledná verzia z OSN je z roku 2008 a nazýva sa SNA 2008, zatiaľ čo najnovšia verzia z EÚ je z roku 2010 a nazýva sa ESA 2010 (EU, 2013) (<https://ec.europa.eu>). HDP nepochádza z jedného zisťovania. V skutočnosti sa národné účty zostavujú tak, že sa zhromažďujú údaje zo širokej škály zdrojov vrátane výberových štatistických zisťovaní podnikov a domácností, ako aj administratívnych zdrojov údajov, ako sú napríklad daňové priznania k DPH (daň z pridanej hodnoty – daň z hodnoty, ktorá sa pridáva k výrobkom, službám).

Do hodnoty HDP sa neplatená práca a celkovo produkcia domácností (tiež označovaná ako produkcia služieb určených na vlastné použitie/spotrebu) v zásade nezapočítava. Dôvody, prečo je to tak, sa spájajú so začiatkom jeho výpočtov pre vyspelé priemyselné krajiny. **Simon Kuznets, ktorý prvýkrát zostavil národné účty pre Spojené štáty, umiestnil neplatenú prácu mimo dosahu národného dôchodku, pretože to je „výroba žien v domácnosti“, a nie je teda časťou ekonomiky.**

ILO odhady (2018) na základe dát z 53 krajín, ktoré celosvetovo reprezentujú 63,5 % populácie v produktívnom veku ukazujú, že neplatená práca by mala hodnotu/sumu 9 % celosvetového HDP, kde monetárna hodnota pridaná hodinám venovaným na jej vykonávanie, poskytovanie je založená na hodinovej minimálnej mzde (prístup nákladov príležitosti). Toto reprezentuje celkovo 11 triliónov dolárov kúpnej parity moci (PPP) za rok 2011. Hodnota ženskej neplatenj práce reprezentuje 6,6 % celosvetového HDP alebo 8 triliónov dolárov, zatiaľ čo príspevok mužov je 2,4 % k celosvetovému HDP alebo 3 trilióny dolárov.

Rozsah neplatenj práce starostlivosti je obrovský a často kompenzuje nedostatok verejných výdavkov na služby starostlivosti a infraštruktúru. Reprezentuje transfer zdrojov od žien (a veľmi málo mužov) pre spoločnosť a ekonomiku. Napriek jej príspevku je neplatená práca vylúčená z hlavného merania národného bohatstva počítaného ako hrubý domáci produkt (HDP). To vedie k podhodnoteniu celkovej ekonomickej aktivity, znižuje to, akú úlohu a hodnotu v tom má individuálna rodina a celková spoločenská pohoda.

To bolo zdôraznené aj Komisiou na meranie ekonomického výkonu a sociálneho progresu, ktorá uviedla, že HDP je neadekvátny nástroj na meranie pohody v čase, hlavne v jej ekonomickej, environmentálnej a sociálnej dimenzii. Príčinou je fakt, že vylučuje služby produkované neplatenou prácou. Neplatená práca a platená práca sú plne prepojené: nie sú nezávislé jedna od druhej. Keď ženy vstupujú na trh práce, HDP podľa definície ide hore, zatiaľ čo sprievodná redukcia neplatenj práce sa nezapočítava, nezaznamenáva v jeho výsledku. To, samozrejme, neznamená, že ženy by nemali vstupovať na trh práce, ale primeraná redukcia neplatenj práce by mala byť nahradená inými neplatenými alebo platenými službami starostlivosti, aby nebola ovplyvnená celková pohoda – dimenzia, ktorá sa v súčasnosti v ekonomických výpočtoch nezachytáva. Podobný argument môže byť použitý, keď škrtý vo vládnom financovaní pre verejné služby zvýšia požiadavku neplatenj práce, čo je tiež dimenzia, ktorá sa pravidelne nezaznamenáva. Zvýšenie „efektivity“, ktorou sa argumentuje v týchto prípadoch, je umelé a falošné, keďže môže mať negatívny efekt, keď sa starostlivosť vôbec neposkytuje alebo sa tí, ktorí ju poskytujú, musia uvoľniť na nejaký čas z práce, aby sa mohli starať o iných. Navyše, ak zlyhávame pri uznaní, že neplatená práca je investícia do budúcich generácií, celkové investície sú podhodnotené (UNECE, 2017).

Zahrnutie alebo vylúčenie neplatených služieb v domácnostiach v súčasnosti do Systému národných účtov (SNA) a následne tak do HDP závisí od takzvanej produkčnej hranice národných účtov, ktorá definuje, ktoré produkčné činnosti by sa mali pri zostavovaní národných účtov zohľadniť a ktoré už nie. Národné účty zohľadňujú dva typy produkčných hraníc, a to všeobecné produkčné hranice (z angl. the general production boundary) a produkčné hranice národných účtov (z angl. the production boundary in the SNA).

Všeobecné produkčné hranice sa odvídzajú od definície produkcie. Produkcia, ako bolo vysvetlené v úvode, v najširšom ponímaní ekonómie predstavuje transformáciu vstupov na výstupy. V rámci SNA sa produkciou rozumie fyzický proces vykonávaný pod zodpovednosťou, kontrolou a riadením inštitucionálnej jednotky, v ktorom sa práca a aktíva využívajú na transformáciu vstupov produktov a služieb na výstupy iných produktov a služieb. Všetky tovary a služby produkované ako výstupy musia byť také, aby sa dali predať na trhoch alebo aby ich aspoň mohla poskytnúť jedna produkčná jednotka druhej, a to za poplatok alebo bez poplatku (SNA, 2008, 1.40).

Produkčná hranica SNA definuje¹⁰, ktoré výrobné činnosti by sa mali zaúčtovať pri zostavovaní národných účtov. V porovnaní so všeobecnou produkčnou hranicou je viac reštriktívna. Činnosti vykonávané domácnosťami, ktoré produkujú služby pre vlastnú potrebu, sú vylúčené z koncepcie produkcie v SNA s výnimkou služieb bývania vo vlastnom obydli a služieb poskytovaných zamestnaným plateným domácim personálom (SNA, 2008, 6.26, s. 98).

Do produkcie týkajúcej sa neplatennej práce sa podľa národného účtovníctva (ktorá sa nezarátava do HDP) nezahŕňa:

Poskytovanie služieb členmi domácnosti pre vlastnú konečnú spotrebu bolo tradične

vylúčené z produkcie meranej v národných účtoch (SNA, 2008, 6.28, s. 98). Patria sem:

- upratovanie, výzdoba a údržba obydli, obývaného domácnosťou, vrátane malých opráv, ktoré zvyčajne vykonávajú nájomníci, ako aj vlastníci;
- čistenie, servis a opravy predmetov dlhodobej spotreby pre domácnosť alebo iného tovaru vrátane vozidiel používaných v domácnosti;
- príprava a podávanie jedál;
- starostlivosť o deti, ich výchova a vzdelávanie;
- starostlivosť o chorých, slabých alebo starých ľudí;
- preprava členov domácnosti alebo ich tovaru.

Z uvedeného je zrejmé, že podstatou vymedzenia toho, či je produkcia v domácnosti „produkciou z pohľadu národného účtovníctva“, nie je samotná činnosť, ale klasifikácia osoby, ktorá danú činnosť vykonáva. Ak napríklad v domácnosti umyje okná manželka, nepovažuje sa to za produkciu, ak ale tie isté okná umyje zamestnanec firmy poskytujúcej upratovacie služby, už hovoríme o produkcii z pohľadu národného účtovníctva.

10 Rozdiel týkajúci sa produkčných procesov v domácnostiach medzi SNA a ESA sa týka vybraných kategórií činností, ako napríklad nosenie vody, kúrenie, výroba textílií a pod. Tieto aktivity sa nachádzajú v rámci produkčných hraníc SNA, ale boli prakticky vyňaté z produkčných hraníc ESA. Z dôvodu, že tieto aktivity sa denno-denne vykonávajú predovšetkým v rozvojových krajinách a ich vykonávanie „sa považuje za nevýznamné v krajinách EÚ, a preto sa do agregátov nezapočítavajú“ (Nariadenie Rady ES č. 2223 / 96).

Vyššie uvedené 2 rôzne situácie:

1. v domácnosti umyje okná manželka,
2. v domácnosti umyje okná zamestnanec firmy poskytujúcej upratovacie služby, je možné znázorniť v rôznych častiach obrázka 4.

Keď v domácnosti umyje okná manželka, znázorňuje sa to v pravej časti obrázka, označenej ako netrhové prostredie, prostredie domácností. Domácnosti v ňom používajú svoje zdroje – v tomto prípade predovšetkým neplatenú prácu – a v zásade si poskytujú služby. Situácia, keď v domácnosti umyje okná zamestnanec firmy poskytujúcej upratovacie služby, za ktoré domácnosť zaplatí, sa znázorňuje v ľavej časti obrázka 4, označenej ako trhové prostredie. Konkrétne v jeho dolnej časti, t. j. na trhu tovarov a služieb. Upratovacia firma je na strane ponuky služieb a poskytuje domácnosti upratovacie služby, domácnosť je na strane dopytu po službách a kupuje služby upratovacej firmy. V súvislosti s produkčnými hranicami národných účtov a obrázkom 4 je možné skonštatovať, že do HDP sa v zásade započítavajú procesy uskutočňované v trhovom prostredí, znázornené v jeho ľavej časti.

Arthur Cecil Pigou, ktorý veril, že práca v domácnosti je produktívna, ale v konečnom dôsledku uprednostňoval jej vylúčenie z národného dôchodku, uviedol známy paradox: „...služby poskytované ženami vstupujú do národného produktu vtedy, keď sú poskytované výmenou za mzdu či už v továrni, alebo v domácnosti, ale nevstupujú do nich, keď ich bezplatne poskytujú matky a manželky svojim rodinám. Ak sa teda muž ožení so svojou gazdinou alebo kuchárkou, národný produkt sa znižuje...“ (The Economics of Welfare, 1946, s. 33). Uvedená veta by sa dala na obrázku 4 znázorniť presunom z jeho ľavej časti – trhového prostredia – do jeho pravej časti – netrhového prostredia.

Argumenty potreby skúmania neplatenj práce, resp. produkcie domácností určenej na vlastnú spotrebu je možné zhrnúť pohľad sledovaných hľadísk:

Mikroekonomické hľadisko potreby skúmania neplatenj práce

Sledovanie objemu neplatenj práce umožňuje získať lepší obraz o použití tohto jedinečného výrobného faktora. Súčasné oficiálne štatistiky práce poskytujú iba údaje za objem času, ktorý ľudia venujú vykonávaniu platenej práce. Mnohé skupiny ľudí, ako napríklad ľudia v postproduktívnom veku, nezamestnaní, ľudia, ktorí sú mimo pracovnej sily, ale v neposlednom rade aj deti a mladí, ktorí nie sú zamestnaní, mnohí až do skončenia vysokej školy, podľa týchto oficiálnych štatistík práce „nerobia nič“, hoci často v neplatenj práci pracujú viac ako 37,5 hodiny do týždňa, čo je dĺžka štandardného pracovného týždňa v našej krajine. Nehovoriac o mnohých rozvojových krajinách, v ktorých je pracovných miest málo a ľudia trávajú dlhé hodiny nosením palivového dreva na kúrenie, nosením vody a podobnými aktivitami, ktoré si mnohí ľudia žijúci v európskych mestách často ani nevedia predstaviť.

Z hľadiska produkčného a rozhodovacieho procesu domácností neplatená práca zvyšuje celkovú spotrebu produktov a služieb v domácnosti a predstavuje implicitný príjem (Becker, 1965) domácnosti, čím zvyšuje celkový blahobyt domácnosti. Podľa Hirway (2015, s. 4) neplatená práca tiež prispieva k formovaniu ľudského kapitálu. Neplatená práca má významné postavenie pri formovaní rodiny, vzájomných vzťahov v rodine a podobne. Gregson a Lowe (1994) poukazujú napríklad na to, že „domáce práce, či už ide o upratovanie, pranie alebo varenie, sú zásadné pre individuálnu i sociálnu reprodukciu, a to zároveň v zmysle ich dennodenného, ale aj generačného významu.“

Neplatená práca zároveň ovplyvňuje aj prácu platenú a recipročne. Preto aj v kontexte skúmania trhu práce je pre jeho plné pochopenie nutné vnímať aj existenciu neplatenj práce. Konkrétne prínosy neplatenj práce k práci platenej je možné nájsť u Livingstona (2003), ktorý poukazuje na to, že vykonávanie

neplatennej práce v domácnostiach má zásadný vplyv aj na platenú prácu tým spôsobom, že prostredníctvom jej vykonávania ľudia zlepšujú svoje zručnosti, ktoré následne môžu uplatniť v pracovnom procese. Neplatená práca má tiež vplyv na dopyt po vybraných tovaroch a službách, pretože domácnosti často stoja pred voľbou zabezpečiť si produkt alebo službu vo vlastnej réžii vykonaním neplatennej práce alebo využitím služby tretích strán (Miranda, 2011). Zároveň ale vzhľadom na to, že ženy venujú podstatne viac času vykonávaniu neplatennej práce v domácnostiach ako muži, je jej vykonávanie najčastejšou príčinou nerovnej možnosti pre ženy a mužov uplatniť sa v profesionálnej praxi a negatívne vplyva na možnosti žien v ďalšom vzdelávaní, uplatnení v zamestnaniach s vyššími príjmami, účasti na sociálnych dialógoch a v užívaní si sociálnych výhod.

Makroekonomické hľadisko potreby skúmania neplatennej práce

Skúmanie neplatennej práce rozširuje pohľad na celkovú produkciu ekonomiky práve o tie služby a statky, ktoré sú produkované v domácnostiach, ale neprechádzajú trhom, t. j. sú uskutočňované v netrhovom prostredí, znázornenom na pravej strane obrázku 4, a preto nie sú zarátané do hrubého domáceho produktu ekonomiky, ako to bolo vysvetlené v predchádzajúcej časti. Význam veľkosti tejto produkcie zdôrazňujú Varjonen et al. (2014), ktorí tvrdia, že domáca produkcia, t. j. nezaplatené služby poskytnuté pre vlastnú spotrebu, je najvýznamnejšia časť produkcie, ktorá je vylúčená z produkčných hraníc národných účtov. Metodike výpočtu monetárnej hodnoty neplatennej práce, vybraným príkladom dobrej praxe, ako aj metodike výpočtu monetárnej hodnoty neplatennej práce na Slovensku, je venovaná pozornosť v ďalších častiach publikácie.

Hoci sa neplatená práca v domácnostiach nezarátava do HDP, aj SNA zároveň uznáva, že na účely merania ekonomického blahobytu je užitočné odhadnúť hodnotu a vývoj domácej produkcie. Neplatená práca je jej neoddeliteľnou súčasťou.

V správe Komisie o meraní hospodárskej výkonnosti a sociálneho pokroku z roku 2009 (Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress), vypracovanej pod vedením Stiglitz, Sena a Fitoussiho, sa zvažuje pridanie monetárnych odhadov činností, ktoré pozitívne prispievajú k blahobytu (ako je voľný čas a práca doma) ako dôležitému ukazovateľu blahobytu.

Odhady hodnoty produkcie domácností sú dôležité nielen pre meranie konkrétnej úrovne produkcie ekonomiky vo vybranom roku, ale aj v priebehu dlhšieho časového obdobia. Z dlhodobých výskumov hospodárskej činnosti vyplýva, že sa v priebehu času mení. Krajiny nedosahujú stále len rast svojho hospodárstva a každé obdobie expanzie (rastu, resp. zintenzívnenia hospodárskej činnosti) – aj to, ktoré trvá viac rokov – je vždy prerušené fázou určitého útlmu. Po tomto útlme následne zase dôjde k oživeniu aktivity a rastu hospodárstva, ktoré je opäť po určitom čase prerušené recesiou. Nepretržité striedanie období rastu a poklesu hospodárskej činnosti v krajine sa nazýva hospodársky cyklus (z angl. business cycle) alebo fluktuácie hospodárstva. Fluktuácie hospodárstva sa vzťahujú na celkovú hospodársku aktivitu v krajine, t. j. nielen na vývoj HDP, ale napríklad aj na vývoj zamestnanosti, nezamestnanosti a spotreby domácností. Tie hospodárske ukazovatele, ktoré sa vyvíjajú rovnakým smerom ako celková hospodárska aktivita, sa v čase expanzie ekonomiky zväčšujú a v čase poklesu klesajú, tiež sa nazývajú procyklické. V ekonomike existujú aj také veličiny, ktorých vývoj je presne opačný: v čase expanzie ekonomiky klesajú a, naopak, v čase recesie ekonomiky rastú. Odhady hodnoty produkcie domácností sú dôležité aj vzhľadom na ich výkyvy počas celého hospodárskeho cyklu (Abraham, Mackie, 2005). Čas a energia, ktoré ľudia venujú netrhovým činnostiam, sa líšia počas hospodárskeho cyklu menej než napríklad zamestnanosť alebo počet odpracovaných hodín v platenom zamestnaní a môžu sa dokonca pohybovať proticyklicky, t. j. v čase poklesu ekonomiky sa ich hodnota môže zvyšovať v prípade, že sa nezamestnaní rozhodnú venovať viac času aktivitám v domácnosti (Greenwood et al., 1995, cit. Abraham, Mackie,

2005). Ocenenie času domácností má tiež implikácie vzhľadom na konštrukciu takých ukazovateľov, ako je miera chudoby, a iných meradiel relatívneho blahobytu. Zisťovanie objemu neplatennej práce je preto osobitne dôležité v časoch recesií ekonomiky, keď dochádza k rastu nezamestnanosti, pretože práve rastúcim množstvom času venovanému neplatennej práci, a tak zvyšovaním produkcie domácností, je možné aspoň čiastočne vykryť napríklad straty spôsobené výpadkom príjmu v dôsledku straty práce. Táto problematika je veľmi aktuálna aj v súčasnosti vzhľadom na to, že recesia spôsobená pandémiou COVID-19 je najväčšia recesia svetového hospodárstva od druhej svetovej vojny. Zároveň je prvou recesiou od konca 19. storočia, ktorá bola spôsobená výlučne pandémiou. V dôsledku prijatých opatrení obmedzujúcich možnosť pohybu, zatvárania škôl a podobne by sa dalo očakávať, že množstvo neplatennej práce v slovenských domácnostiach sa zvýši. Preto bolo jedným z cieľov nášho primárneho výskumu, ako to bude uvedené v nasledujúcich častiach, zistiť, či členovia a členky slovenských domácností venujú neplatennej práci počas pandémie viac času ako v období pred pandémiou.

Zisťovanie množstva času venovaného vykonávaniu neplatennej práce v domácnostiach

Pretože hlavným a zároveň aj najdrahším inputom do produkčného procesu domácností, ktorý sa nena-chádza v národohospodárskych štatistikách, je neplatená práca, časť 2.4. je zameraná výlučne na me-tódy oceňovania neplatennej práce v domácnostiach (v niektorých štúdiách, napríklad Statistics Canada, 1995, s. 21, sa to označuje ako hodnota časových vstupov).

Hoci mainstreamová ekonómia nie je zameraná na skúmanie neplatennej práce v domácnostiach, v ši-rokom spektre ekonomických teórií sa objavujú aj také, ktoré jej venujú pozornosť. Rámček 1 prináša informácie o vybraných smeroch ekonómie a ich (ne)záujmu venovať pozornosť neplatennej práci.

Rámček 1 Netrhová produkcia domácností a neplatená práca ako predmet (ne)záujmu ekonomickej te-órie

Mainstreamové smery ekonómie vo svojich analýzach neuvažujú nad neplatenou prácou. Na-príklad **klasickí ekonómia** uvádzajú, že nezaplatené domáce služby nie sú produkciou, pretože „produkcia je len na trhu“. **Neoklasickí ekonómia** považovali neplatenú prácu v domácnosti za fenomén, ktorý je mimo skúmania ekonómie, a to aj preto, že neplatená práca je ne-trhová práca, je prácou závislých osôb a nie prácou živiteľov rodiny. Trhová práca je len práca živiteľa rodiny. Tiež podľa nich neplatená práca nie je ekonomickým statkom, pretože je „zadarmo“ a „je neob-medzená“. Uvedené argumenty pre vylúčenie neplatennej práce z hlavných ekonomických teórií nie sú prijateľné pre niektorých ekonómov súčasnej generácie (Hirway, 2015). Domáce neplatené služby sú nielen spotrebou, ale tiež predstavujú produkciu členov domácnosti. Neplatená práca nie je zadarmo (má svoju cenu) minimálne vyplývajúcu zo zákona vzácnosti, s čím sa spájajú náklady obetovaných príležitostí pri jej vykonávaní. Nie je ani neobmedzená (aj keby sa človek venoval výlučne len vykonávaniu neplatennej práce, každý človek má k dispozícii len 24 hodín denne), a preto je tiež ekonomickým statkom.

Napriek tomu pretrváva nezáujem hlavného smeru ekonómie o produkciu domácností a neplate-nú prácu, čo sa odráža v tom, že mnohé súčasné učebnice ekonómie, ktoré sa často podieľajú na formovaní ekonomického myslenia predovšetkým mladšej generácie – študentov a študentiek – sa až na pár výnimiek¹¹ zameriavajú na domácnosti ako na konečných spotrebiteľov a nediskutujú o tom, že by domácnosti boli produkčnými jednotkami, ktoré používajú ich vlastnú prácu, ako aj kapitál (napr. Mankiw, Samuelson, McConnel et al. a pod.). Súčasnému študentovi či študentke ekonómie sú v teóriách zameraných na správanie spotrebiteľa domácnosti vykresľované ako miesta spotreby, ktoré sa sústreďujú na voľbu týkajúcu sa nákupu množstiev tovarov vzhľadom na ich obmedzený príjem a dané ceny. Učebnice ekonómie nespomínajú problematiku alokácie času, ktorý majú domácnosti k dispozícii na rôzne produkčné procesy v domácnosti. Tiež väčšina z nich neuvádza, že výdavky domácností často nie sú len nákupy tovarov určených na priamu a rýchlu spotrebu, ale aj na kapitálové vybavenie, nedokončené výrobky, suroviny a energie, ktoré majú byť použité ako vstupy do výrobného procesu v domácnostiach (Ironmonger, 2001, s. 5).

11 V českých a slovenských učebniciach ekonómie je výnimkou učebnica Mikroekonomie (Jurečka a kol, 2018), v ktorej je ekonómii rodiny venovaná samostatná kapitola.

Nedávna správa Stiglitz-Sen-Fitoussi (2009) vyjasnila, že tradičné makroekonomické indikátory ako hrubý domáci produkt neposkytujú robustné meranie ekonomiky. Na medzinárodnej úrovni sa uznalo, že správne zviditeľnenie a ohodnotenie neplatenj práce v domácnosti by umožnilo lepšie hodnotenie ekonomických a sociálnych dopadov opatrení politik. Meranie neplatenj práce pomáha odkryť skryté aspekty ekonomiky zvyšujúce vitálne politické záležitosti, ktoré zostávali neviditeľné. Napríklad zvýšenie industrializácie môže viesť k zmene v spotrebe trhovo založených služieb tam, kde predtým boli produkované doma.

Konvenčné ekonomické štatistiky, ako národné účty a meranie zamestnanosti, sú vo veľkom dizajnové tak, že merajú trhovú ekonomiku a vo väčšine krajín vylučujú neplatené služby prác v domácnosti, starostlivosti. Ekonomovia mnoho rokov argumentovali, že ignorovanie týchto služieb vedie k predpojatostiam v rôznych oblastiach ekonomických analýz. Pigou (1920) napríklad poznamenal, že „ak si muž vezme za ženu svoju gazdinú alebo kuchárku, národné dividendy sa znížia“. Podobne Clark (1958) poukázal na to, že keď sa neberie do úvahy príjem v naturáliách, poskytovaný produkovaním aktivít v domácnosti, významne podhodnocujeme národný príjem. Služby, ktorých výsledkom je využitie produkcie vlastnej práce, sú nespochybniteľne zdrojom prospešnosti pre domácnosti, prispievajú k jej ekonomickému blahobytu. Nordhaus a Tobin (1972) tvrdili, že neplatené služby práce v domácnosti prispievajú k ekonomickému blahobytu, no konvenčný hrubý domáci produkt (HDP) ich nedostatočne meria.

Jednou z najranejších autoriek v oblasti ekonómie, ktorá opisovala proces výroby domácností, bola Charlotte Perkins Gilman (v knihe *Ženy a ekonomika* z roku 1898). Ďalšou významnou autorkou, publikujúcou v oblasti ekonomiky domácností, bola Margaret Reid, známa svojím dielom *Ekonomika domácej produkcie* (*Economics of Household Production*), vydaným v roku 1934. Došla k záveru, že hoci domácnosť je našou najdôležitejšou ekonomickou inštitúciou, záujem ekonómov sa sústreďuje na „tú časť ekonomického systému, ktorý je organizovaný na základe ceny“. V polovici šesťdesiatych rokov 20. storočia nastal významný teoretický posun v oblasti ekonomiky domácností, známy pod názvom „nová ekonomika domácností“ (pozri napr. Becker, 1981). V tejto teórii sú domácnosti považované za produkčné jednotky.

Niektorí autori zdôrazňujú produkčný proces domácnosti tým, že domácnosti prirovnávajú k miestam, ktoré sú neoddeliteľne späté s produkčným procesom. Napríklad Duran-Heras (2012, s. 91) domácnosti označuje za dielne, ktoré nepretržite produkujú najrozmanitejšie služby a Ironmonger (1994) hovorí o domácnostiach ako o určitej skupine priemyslu, definujúc výraz priemysel domácností (z angl. household industries) ako produktívne činnosti, ktoré vykonávajú členovia domácností za použitia kapitálu domácnosti, ako aj neplatenj práce svojich členov na spracovanie statkov a poskytovanie služieb pre vlastnú potrebu. Na opis kolektívnych ekonomických aktivít domácností sa používa výraz ekonomika domácností. Opäť aj v súvislosti v pojmom ekonomika je potrebné spomenúť, že predovšetkým široká verejnosť aj na Slovensku výraz ekonomika stotožňuje len s oblasťami, v ktorých „úlohu hrajú peniaze“. Bryson (1996) však vysvetľuje, že pojem „ekonomika“ má v jeho tradičnom chápaní oveľa širší význam než len jeho súčasné zúženie na peňažné termíny. V tomto širšom zmysle slova ekonomika spoločnosti predstavuje spôsob, akým sú zdroje a ľudská práca kombinované na výrobu a distribúciu hmotných statkov a služieb. Antropológovia identifikujú ekonomiku ako základnú inštitúciu všetkých spoločností. Historicky sa ekonomiky v najširšom slova zmysle vôbec neopierali o peňažné systémy, preto vyššie uvedení autori v súvislosti s domácnosťami používali výraz ekonomika domácností.

Neplatená práca je v súčasnosti predmetom skúmania vybraných smerov ekonómie – feministickej ekonómie, ekonómie domácností, ekonómie využívania času, ako aj ekonómie šťastia, ak spomenieme len niektoré. Práve feministická ekonómia zohrala pri výskumoch neplatenj práce významnú úlohu, pretože záujem výskumníkov týkajúci sa neplatenj práce v domácnosti čiastočne vyplynul z feministickej kritiky neoklasicistického prístupu týkajúceho sa alokácie času a jeho významu pre analýzu ekonomických vzťahov.

Aj meranie neplatennej práce služieb (UNECE, 2017) v domácnosti má určitú relevanciu v oblasti feministickej ekonomiky. Walker a Gauger (1973) argumentovali, že konvenčné štatistiky vo veľkom podhodnocujú ekonomický príspevok žien k produkcii, pretože ženy produkujú asi dve tretiny domácej práce. V 80. rokoch 20. storočia feministické ekonómky kritizovali chyby tradičných štatistík práce a produkcie. Argumentovali, že tieto štatistiky neberú do úvahy neplatenú prácu starostlivosti a podhodnocujú prácu žien. Okrem toho vypočítanie monetárnych hodnôt aktivít vykonávaných v domácnosti nie je priamočiare, keďže práca je neplatená a často produkuje nehmotné služby.

Vládni ekonómovia a ekonómky vo Švédsku a v USA začali skúmať odhad neplatennej práce v domácnosti takmer pred storočím. Do druhej svetovej vojny Dánsko, Švédsko a Nórsko zahrnuli produkciu domácností do odhadu národného príjmu, ale prestali, keď OSN prijalo pravidlá pre štandardizáciu národných účtov, ktorá nepočítala z produkciou domácnosti alebo netrhovou prácou. Odvtedy feministické ekonómky a iní obhajovali rozvinutie prieskumov využívania času, aby bol k dispozícii plný obrázok o ekonomike.

Reportovanie cieľa trvalo udržateľného rozvoja¹² č. 5.4 Organizácie spojených národov vyžaduje pravidelne zbierať dáta využívania času členené podľa pohlavia, vekovej skupiny a miesta bydliska. Avšak len 82 krajín uskutočnilo prieskumy využívania času a len 24 % z nich bolo vykonaných po roku 2010 (UN Women, 2018).

V zásade sa množstvo času venované neplatennej práci v domácnostiach zisťuje dvomi spôsobmi, a to pomocou: denníkov a prieskumných otázok (Schulz, Grunow, 2012).

V denníkoch využitia času (TUD, z angl. time use diaries) sú zaznamenané nepretržité udalosti a činnosti počas 24- alebo 48-hodinovej časovej periódy, niekedy aj dlhšie. Respondent či respondentka samostatne zaznamenáva svoje činnosti v určených obdobiach, často v 15-minútových intervaloch do denníka, ktorý odráža a kóduje určený čas jednotlivca (Bauman, Bittman, Gershuny, 2019). Denníky sa môžu od seba odlišovať rôznymi spôsobmi vrátane toho, či respondent/respondentka vyplní denník priamo počas sledovaného dňa alebo či ho vyplňuje retrospektívne. Rovnako sa v niektorých denníkoch zaznamenávajú iba tzv. hlavné činnosti (z angl. primary activity), v niektorých denníkoch sa robia záznamy aj o tzv. vedľajších činnostiach (z angl. secondary activity). Denníky využitia času sú problematické z toho dôvodu, že deň, ktorý je zaznamenaný v denníku (diary day), vo všeobecnosti nie je reprezentatívny z hľadiska všeobecných vzorcov činností počas dňa (Shelton, John, 1996). Tento problém sa v mnohých výskumoch pokúšajú riešiť tým spôsobom, že do výskumu sú zahrnuté rôzne dni a dáta sú zozbierané počas celého roka (napr. EK a Eurostat, 2019). Osobitný problém je získať dáta počas štátnych sviatkov a Vianoc. Z denníkov sa následne vyberú tie činnosti, ktoré je možné považovať za neplatenú prácu v domácnostiach podľa zvolených kategórií, a určí sa množstvo času venované ich vykonávaniu.

Rámček 2 Príklad TUS (štatistického zisťovania času, z angl. time use survey) použitím denníkov využitia času v Kanade.

Informácie o čase strávenom neplatenou prácou v domácnosti v Kanade pochádzajú z každoročného prieskumu domácností, Všeobecného sociálneho prieskumu Kanady (Statistics Canada's General Social Survey, GSS). TUS sa od roku 1992 vykonáva počas celého roka, aby sa zachytila sezónna odlišnosť respondentov a respondentiek vo využívaní času. Využitie času sa zhromažďuje prostredníctvom retrospektívneho 24-hodinového denníka, ktorý je zameraný na jeden, vopred určený deň v týždni. Denník má byť vyplnený najneskôr do nasledujúcich 48 hodín. Vzorka dní, v ktorých sa denník vyplní, je rozdelená medzi dni v týždni takým spôsobom, aby sa zabezpečilo rovnaké zastúpenie pracovných dní a víkendov počas roka. Respondent či respondentka uvádza len tzv. primárnu aktivitu v chronologickom poradí vrátane popisu činnosti a času, keď ju začali a skončili vykonávať, kde danú činnosť vykonávali, s kým a, v určitých konkrétnych prípadoch, pre koho danú aktivitu vykonávali. Neplatené služby v domácnosti zahŕňajú domáce práce (vrátane opráv a údržby), pomoc a starostlivosť o deti a dospelých v domácnosti, nákupy, vedenie (manažment) domácnosti, dopravu a cestovanie, súvisiace s domácimi prácami, a ostatnú neplatenú prácu (ktorá zahŕňa dobrovoľnícku prácu a s ňou súvisiace cestovanie pre iné domácnosti a neziskové organizácie).

Prameň: Spracované podľa UNECE, 2017.

Konferencia európskych štatistík je tvorená národnými štatistickými organizáciami v UNECE regióne (Ekonomická komisia/výbor pre Európu: http://www.unece.org/oes/nutshell/member_states_representatives.html) a zahŕňa navyše Austráliu, Brazíliu, Chile, Kolumbiu, Japonsko, Mexiko, Mongolsko, Nový Zéland a Kórejskú republiku. Najväčšie organizácie aktívne v štatistikách v UNECE regióne tiež participujú na téme neplatennej práce, napríklad štatistický úrad Európskej komisie Eurostat, OECD, medzištátny štatistický výbor Commonwealthu nezávislých štátov (CIS_STAT), Medzinárodný monetárny fond (IMF) a Svetová banka. Databáza OECD má za cieľ zlepšiť porovnateľnosť medzi OECD krajinami, zahŕňa informácie o priemernom čase za deň strávenom pri rôznych aktivitách za 28 členských krajín OECD a 3 ďalšie ekonomiky (Čína, India a Južná Afrika). Prijatie rezolúcie ILO o štatistikách zameraných na prácu a pracovne nepokryté oblasti na 19. medzinárodnej konferencii o pracovných štatistikách (2013) zadefinoval nový koncept „práce“. Predtým neexistovali žiadne štandardy zamerané na štatistiky práce, ktoré by definovali poskytovanie služieb svojej domácnosti ako prácu alebo ktoré by definovali dobrovoľnícku prácu.

To znamenalo, že práce ako neplatené služby starostlivosti a neplatené domáce práce pre vlastnú domácnosť a členov a členky rodiny alebo neplatená dobrovoľnícka práca neboli merané konzistentným spôsobom aj keď boli zachytené prieskumami pracovnej sily Eurostatu. Zmena predstavená na konferencii bola prelomová, keďže zdôraznila, že práca môže byť vykonávaná v akejkoľvek ekonomickej jednotke vrátane tej v domácnosti a komunite. Čiže rozoznáva i pracovné služby, ktoré sa neposkytujú v kontexte trhových interakcií. Toto je dôležité uznanie toho, ako nevyhnutné sú „služby s použitím vlastnej produkcie“ a realizované neplatenými poskytovateľkami a poskytovateľmi pre fungovanie ekonomiky.

Tento rámec je evidentný teraz aj v revidovanej Štatistike Medzinárodnej klasifikácie aktivít pre využívanie času (ICATUS, 2016), čo uľahčí vytváranie zmysluplných a porovnateľných štatistík zameraných na to, ako sa využíva čas medzi krajinami a v rôznych časových obdobiach.

V Apríli 2015 na základe dotazníku vytvoreného Komisiou na hodnotenie neplatennej práce služieb v domácnosti UNECE vykonala prieskum národných praktík jej členských krajín. Odpovede dostala z 33 krajín (Arménsko, Austrália, Bielorusko, Brazília, Kanada, Kolumbia, Chorvátsko, Česko, Fínsko, Gruzínsko, Maďarsko, Izrael, Japonsko, Litva, Lotyšsko, Mexiko, Čierna Hora, Nový Zéland, Nórsko, Portugalsko, Moldavsko, Rumunsko, Rusko, Srbsko, Južná Afrika, Španielsko, Švajčiarsko, Macedónsko, Turecko, Veľká Británia a USA). Prieskum poskytol komplexný prehľad aktivít krajín a plánov v meraní neplatennej práce služieb v domácnosti a bol považovaný za dôležitý krok v identifikovaní dobrej praxe a v rozvojových odporúčaniach. V 11 krajinách merajú neplatenú prácu pravidelne: Frekvencia je rozdielna medzi krajinami; väčšina krajín si zvolila mix monetárnych a fyzikálnych hodnôt; 87 % krajín použilo prieskum merania času, najviac použitý bol prístup inputov. Analýza ukázala, že väčšina krajín najprv meria fyzické jednotky a potom sa púšťa do merania monetárnych hodnôt. Len krajiny ako Fínsko, Španielsko a USA skonštruovali plnú sekvenciu satelitných účtov domácností.

Rezolúcia ILO 19 ICLS identifikovala rozsah aktivít pokrytých produkciou služieb na vlastné použitie, ako: a) účtovníctvo domácnosti a manažment, nákup a/alebo doprava potravín, tovarov; b) príprava a/alebo podávanie jedál, nakladenie s odpadom v domácnosti a recyklovanie; c) upratovanie, dekorovanie a udržiavanie vlastného obydľia alebo miestností a iných tovarov a záhradkárčenie; d) starostlivosť o deti a inštruovanie, doprava a staranie sa o starších ľudí, odkázaných členov rodiny alebo iných členov domácnosti a domáce zvieratá.

Pre potreby zberu dát je potrebná viac detailná klasifikácia ako tá v rezolúcii. Aj keď niekoľko klasifikácií bolo vyvinutých na zhrnutie aktivít vykonávaných doma a pre seba, donedávna nebol schválený jediný medzinárodný štandard. Táto klasifikácia (ICATUS 2016) bola schválená UN Štatistickou komisiou v marci 2017. Iná klasifikácia, ktorá je k dispozícii, je Harmonizovaný európsky prieskum využitia času (The Harmonized European Time Use Survey (HETUS) pripravený Eurostatom, ktorý je subjektom revízie s referenciou na ICATUS 2016. UNECE príručka (2013) zahŕňa odporúčanie pre širokú klasifikáciu aktivít využitia času založenej na hodnoteniach ICATUS a HETUS a politických potrieb.

Výzvy vo vzťahu k jej meraniu zahŕňajú napr. otázku multitaskingu: ako je napríklad možné pripraviť jedlo, sledovať malé dieťa a pomáhať staršiemu dieťaťu s jeho domácou úlohou – všetko v tom istom čase. Tiež prichádza otázka hranice medzi prácou spojenou so službami v domácnosti a oddychom – niektorí ľudia považujú záhradkárčenie za drobné práce, iní za oddych. Ľudia majú tiež tendenciu výskumníkom ohlasovať len jednu z týchto simultánnych aktivít (Himmel, 2015).

Druhá koncepčná záležitosť pri zbieraní časových dát je teda ako zachytiť a merať aktivity, ktoré prebiehajú simultánne, alebo multitasking. Zatiaľ čo niektoré prieskumy umožňujú respondentom a respondentkám ohlasovať primárne aj sekundárne aktivity, tie sekundárne nie sú konzistentne zisťované a analyzované. To je dôležité hlavne keď sa meria využívanie času žien, keďže ich čas v platenej a neplatenj práci sa často prekrýva. To sa iste zvýraznilo aj v čase pandémie. Neexistuje medzinárodný štandard na meranie simultánnych aktivít.

Celosvetovo dáta využívania času zostávajú limitované, keďže sú nákladné a náročné na kapacitu.

Dáta, ktoré sa získavajú prostredníctvom **prieskumných otázok**, sú zhromažďované metódou PAPI (z angl. *paper and pen interviewing*), v počítačovom formáte alebo prostredníctvom rozhovorov uskutočnených osobne alebo telefonicky (Lachance-Grzela, Bouchard, 2010). Respondenti a respondentky sú požiadaní a požiadané, aby odpovedali na priame otázky týkajúce sa toho, akým spôsobom sú v ich domácnosti vykonávané domáce práce, a to buď domáce práce ako celok, alebo v členení na rôzne typy domácich

prác. V prvom z uvedených prípadov sú kladené otázky typu: **„V priemere koľko¹³ hodín týždenne trávite vykonávaním domácich prác okrem činností starostlivosti o deti a trávenia voľného času?“** (napr. Davis Greenstein, Gerteisen Marks, 2007; Fuwa, Cohen, 2007; Knudsen, Waerness, 2007; Gimenez-Nadal, Molina, Zhu, 2018; Craig, Baxter, 2016; Lothaller, Mikula, Schoebi, 2009). V prípade, že sa výskumníci pýtajú na sériu činností domácich prác, sú otázky kladené nasledovne: „Koľko hodín v priemernom týždni vy/váš manžel/manželka vykonávate nasledovné činnosti: (1) varenie alebo príprava jedla; (2) prestieranie a umývanie riadu; (3) starostlivosti o bielizeň vrátane prania, sušenia a žehlenia oblečenia; (4) upratovania domu/bytu; (5) bežné nakupovanie (napr. Bianchi et al., 2000; Parkmann, 2004; Pinto, Coltrane, 2009). Od respondentov sa zvyčajne vyžaduje, aby odhadli špecifický počet hodín, ktoré venujú daným činnostiam a/alebo relatívnu časovú zaangažovanosť medzi partnermi a partnerkami, resp. manželom a manželkou (napr. Bianchi et al., 2000; Iversen, Rosenbluth, 2006; Pinto, Coltrane, 2009; Kroska, 2004; Parkmann, 2004).

V súčasnosti neexistuje ideálny spôsob zisťovania množstva času venovaného neplatennej práci. Každý z uvedených spôsobov má v porovnaní s iným svoje výhody aj nevýhody. Napríklad porovnanie odhadov trávenia času odvodených z dotazníkov používajúcich prieskumné otázky a tých, ktoré sú založené na denníkoch, ukazujú, že hodiny strávené vykonávaním domácich prác bývajú vyššie v dotazníkoch používajúcich prieskumné otázky (Bianchi et al., 2000). Jedno z možných vysvetlení je, že respondenti a respondentky, ktorí a ktoré odpovedajú na prieskumné otázky, majú tendenciu zdvojnásobovať čas v prípade, ak robia dve činnosti naraz (Coltrane, 2000). Napríklad ak doma varia obed a pomedzi to obsluhujú práčku a vešajú bielizeň. Na druhej strane pri použití denníkov respondenti často zaznamenávajú iba svoju primárnu aktivitu, výsledkom čoho môže byť nekompletný záznam o domácich prácach, ktoré vykonávajú (Bianchi et al., 2000). Ďalší metodologický problém súvisiaci s denníkmi vyplýva z toho, že jednotlivец počas dňa vykonáva oveľa menej rôznorodých činností ako počas týždňa. V takom prípade pri spracovaní dát a ich analýze sa veľmi často objavujú pri množstve času mnohých činností 0, čo kladie nároky na použité metódy analýzy dát. Navyše je veľký problém zhromaždiť dáta týkajúce sa trávenia času počas štátnych sviatkov, keď ľudia môžu tráviť čas úplne odlišným spôsobom ako počas bežného týždňa. Ďalšie informácie o porovnaní odhadov trávenia času použitím prieskumných otázok a denníkov je možné nájsť napr. u Kan (2008), Schulz a Grunow, (2012), UNECE (2017). Zaujímavé je zistenie, ktoré uvádzajú Baxter a Bittman, (1995): „Napriek rozdielom v absolútnych odhadoch práce v domácnosti sú faktory predpovedajúce čas strávený domácimi prácami podobné pri oboch spôsoboch zisťovania času (t. j. aj pri prieskumných otázkach, aj pri denníkoch), čo naznačuje, že nedochádza k systematickému ovplyvňovaniu vzorcov výsledkov.“

Metódy oceňovania produkcie domácností určenej na vlastné použitie

Ak má netrhová produkcia domácností určená na vlastné použitie (ktorá nie je započítaná v HDP krajiny) význam a je dôležité ju sledovať a oceňovať, otázne je akým spôsobom. Podstata finančného ocenenia produkcie domácností je založená na myšlienke vyjadrenia jej hodnoty v peňažných jednotkách, preto jej môžeme dať prívlastok monetárna.

Vzhľadom na to, že prostredie domácností je netrhové prostredie a produkcia určená na vlastnú spotrebu nie je súčasťou procesu kúpy a predaja, nie sú k dispozícii jej trhové ceny. Preto sa pri výpočtoch ceny produkcie inputujú z inak pozorovateľných údajov (z trhových cien tovarov a služieb, resp. miezd v ekonomike za príslušné obdobie). Ako všetky výpočtové metódy používané v ekonómii, aj jednotlivé metódy monetárneho ocenenia produkcie domácností určené na vlastnú spotrebu majú svoje obmedzenia v dôsledku toho, že pri ich použití je nutné prijať určité, často obmedzujúce predpoklady, čo v mnohých prípadoch môže viesť k skresľujúcim výsledkom, ako je zdôraznené a podrobnejšie rozoberané v závere tejto časti. V zásade existujú dva prístupy na oceňovanie celkovej hodnoty produkcie domácností určenej na vlastnú spotrebu, **outputový prístup a inputový prístup**. V prípade outputového prístupu sa v peňažných jednotkách ocenia výsledky produkcie domácností, teda výstupy (znázornené na obrázku 2 v jeho pravej časti), v prípade inputového prístupu sa ocenia náklady na produkciu výstupov domácností (znázornené na obrázku 2 v jeho ľavej časti).

- **Outputový prístup** vychádza z ekvivalentov trhových outputov (resp. služieb) vyprodukovaných a spotrebovaných v domácnostiach a aplikuje ich ceny upravené o rozdiely v kvalite na množstvo netrhovej produkcie (outputu) domácností.
- **Inputový prístup** je založený na myšlienke merania súčtu nákladov spojených s netrhovou produkciou v domácnostiach. **Tieto náklady zahŕňajú náklady na pracovnú silu a hodnotu kapitálových služieb použitých vo výrobe, medzispotrebu spojenú s produkciou služieb** (Ahmad, Koh, 2011) a uvažujú aj s daňami, transfermi a návratnosťou kapitálu.

Napríklad na varenie jedla v domácnosti sa dá pozrieť z dvoch uhlov pohľadu, outputového a inputového. V centre outputového pohľadu je výsledok varenia v domácnosti, t. j. uvarené jedlo, ktoré je výstupom z produkčného procesu domácnosti. Použitie outputového prístupu teda znamená, že jedlo uvarené v domácnosti oceníme podľa cien jedál, ktoré sú jeho trhovými substitútmi (ktoré ho môžu nahradiť). Inputový prístup sleduje vstupy, ktoré sú potrebné zo strany domácností pri varení, konkrétne vstupy neplatenej práce, kapitálu domácností (napríklad sporáku) a medzispotreby (napríklad olej, múka, atď., inak povedané, surovín potrebných na varenie). Inputové ocenenie sa preto spája s finančným ohodnotením tejto stránky produkčného procesu, ako to bude vysvetlené v ďalších častiach podrobnejšie.

Podrobnejšie kalkulácie pre výpočet oboch metód sú uvedené na obrázku 5.

Obrázok 5 Oceňovanie produkcie domácností určenej na vlastnú spotrebu

Metóda založená na výstupe

Hodnota výstupov (množstvo*cena) v trhových ekvivalentných cenách

- medzispotreba

= hrubá pridaná hodnota

- spotreba fixného kapitálu - ostatné dane z výroby + ostatné dotácie na výrobu - návratnosť kapitálu

= imputovaná kompenzácia za prácu

Metóda založená na vstupe

Imputovaná kompenzácia za jednotky práce (jednotky času ocenené vhodnou mzdou)

+ ostatné dane z výroby - ostatné dotácie na výrobu + spotreba fixného kapitálu + návratnosť kapitálu

= hrubá pridaná hodnota

+ medzispotreba

= hodnota výstupov (súčet nákladov)

Zdroj: UNECE (2017, s. 18)

Outputový prístup výpočtu monetárnej hodnoty produkcie domácností určenej na vlastnú spotrebu

Pri outputovom prístupe je hodnota služieb v domácnostiach určených na vlastné použitie stanovená rovnako ako cena zaplatená za podobné outputy dostupné na trhu. Monetárna hodnota výstupu (outputu) domácností sa počíta z počtu vyrobených jednotiek outputu vynásobených príslušnými trhovými cenami, niekedy upravenými o rozdiely v kvalite. Aby nedošlo k duplicitnému započítavaniu, odráta sa hodnota medzispotreby, čím sa vlastne vyjadří hrubá pridaná hodnota tovarov a služieb domácností. Uvedený prístup sa považuje za koncepčne nadradený inputovému prístupu, pretože je konzistentný s hodnotením trhovej produkcie (Varjonen, Hamunen, Soenne, 2014, s. 9). Rámček 3 uvádza príklad výpočtu hodnoty produkcie domácností určenej na vlastnú spotrebu použitím outputového prístupu v Spojenom kráľovstve na príklade služieb starostlivosti o deti.

Rámček 3 Použitie outputového prístupu pri meraní hodnoty neplatených služieb určených na vlastné použitie, skúsenosti zo Spojeného kráľovstva

Spojené kráľovstvo je jedinečné v tom, že je jedinou krajinou, ktorá pravidelne meria väčšinu typov neplatených služieb určených na vlastné použitie použitím metodiky outputu, t. j. ocenené sú skôr výstupy, ako vstupy. Ako príklad je tu uvedené meranie hrubej pridanej hodnoty neformálnej starostlivosti o deti použitím outputového prístupu.

Metodika Úradu pre národnú štatistiku (ďalej ONS, z angl. Office for National Statistics) vypracovaná na oceňovanie neformálnej starostlivosti o deti (čo je všetka starostlivosť o deti, ktorá nezahŕňa finančné transakcie, a preto zahŕňa starostlivosť o deti zo strany rodičov a iných rodinných príslušníkov) vyžaduje najprv určenie jednotiek výstupu (outputu). V tomto prípade je outputom celkový počet hodín, ktoré sú venované neformálnej starostlivosti o deti. Pri absencii jedného zdroja údajov, ktorý by obsahoval záznamy o neformálnej starostlivosti o deti zo strany rodičov a ostatných rodinných príslušníkov prijíma ONS tzv. štvorstupňový prístup:

1. Odhadne celkový počet hodín potrebnej starostlivosti o deti za rok (počet detí * 24 hodín * 365 dní).
2. Pomocou dostupných administratívnych údajov vypočíta počet hodín formálnej starostlivosti o deti.
3. Odhadne počet hodín, ktoré deti strávia samy (t. j. bez dozoru)
4. Celkový počet hodín neformálnej starostlivosti o deti = a – b – c
5. Po odhade celkových hodín neformálnej starostlivosti o deti nasledujú ďalšie štyri etapy, pomocou ktorých sa vypočíta hrubá pridaná hodnota neplatených služieb starostlivosti o deti, určených na vlastné použitie:
6. Produkcia neformálnej starostlivosti o deti = celkové hodiny * hodinové náklady na opatrovatelku. Úrad pre národnú štatistiku (ONS) používal pri ocenení cenu najbližšieho trhového ekvivalentu – opatrovatelku detí, ktorá stála približne 4 libry (GBP) na hodinu na dieťa (v tom období v roku 2014).
7. Odhadne sa medzispotreba neformálnej starostlivosti o deti.
8. Odhadujú sa vstupy z ostatných neplatených služieb (prác) určených na vlastné použitie (ku ktorým patria služby bývania a výživy). Hrubá pridaná hodnota neformálnej starostlivosti o deti = e – f – g.

Pri porovnaní hrubej pridanej hodnoty neformálnej starostlivosti o deti s HDP podľa údajov ONS vyplýva, že podiel hrubej pridanej hodnoty neformálnej starostlivosti o deti na HDP vzrástol o 3,8 % z 13,8 % v roku 2005 na 17,6 % v roku 2014. Tiež je z údajov zrejmé, že neformálna starostlivosť o deti je najväčšia časť zo všetkých častí produkcie domácností určenej na vlastnú spotrebu.

Zdroj: Spracované podľa Office for National Statistics. (2016), dostupné na stránke <https://www.ons.gov.uk/releases/householdsatelliteaccounts2011to2014> a UNECE, 2017.

Aplikácia techniky oceňovania výstupov vyzerá teoreticky veľmi jednoducho a priamo, ale v praxi sa ukazuje, že jej uplatnenie je veľmi náročné, a to z nasledujúcich dôvodov:

- o objeme celkovej domácej produkcie existujú veľmi obmedzené údaje a predovšetkým v niektorých prípadoch je veľmi ťažké vyjadriť produkciu domácnosti vzhľadom k rôznorodým produkčným činnostiam a službám, ktoré si navzájom členovia domácnosti poskytujú. (Napríklad produkt domácnosti môže obsahovať nielen uvarené jedlá, ale napríklad aj najazdené kilometre a hodiny strávené starostlivosťou o deti atď.) (UNECE, 2017, s. 31);
- je veľmi problematické nájsť trhový ekvivalent domácej produkcie (napríklad večera v reštaurácii nikdy nie je úplne rovnaká ako večera v domácnosti);
- problematické je aj nájsť vhodné trhové ceny domácej produkcie a následne ich upraviť o rozdiely v kvalite. Jedným z dôvodov môže byť, že v cenách tovarov a služieb predávaných v ekonomike sa zohľadňujú aj ďalšie kategórie, ako napr. dane a spotreba fixného kapitálu (Hirway, 1999, s. 5).

Napriek uvedeným výhradám niektorí autori uvádzajú závažné argumenty v prospech tejto metódy. Napríklad Goldschmidt-Clermont (1993), ktorá uskutočnila podrobnú analýzu uvedených metód a ktorá vo svojej monografii uvádza štúdie, ktoré sa v rôznych ekonomikách venovali oceneniu monetárnej hodnoty neplatennej práce, končí svoj výskum obhajobou použitia outputovej metódy. Zároveň ukazuje, akým spôsobom je možné vytvoriť s výstupom súvisiace metódy hodnotenia neplatennej práce relevantné pre ekonomické analýzy.

Inputový prístup výpočtu produkcie domácností určenej na vlastnú spotrebu

Zvolenie **inputového prístupu** je založené na myšlienke ocenenia hodnoty inputov vstupujúcich do produkčných procesov domácností. V zásade ako inputy slúžia výrobné faktory, t. j. práca a kapitál (kapitálom v domácnostiach sa myslia domáce spotrebiče, ako napríklad automatická práčka, sušička, umývačka riadu a pod., ale aj rôzne mechanizmy, ako napríklad automobil, kosačka na trávu a pod.¹⁴), ale aj medzispotreba (intermediate consumption), ku ktorej patrí energia, materiály, vybrané potraviny (ako napríklad múka) a pod. **V širšom zmysle teda inputový prístup pozostáva z merania a následného ocenenia objemu všetkých inputov ako indikátorov objemu outputov, ako je to zrejmé z vyššie uvedeného výpočtu.** Aby boli inputová aj outputová metóda navzájom konzistentné, pri inputovej metóde sa uvažuje aj s daňami, transfermi a návratnosťou kapitálu. V užšom slova zmysle sa inputový prístup môže použiť len na ocenenie nákladov vybraných inputov (buď práce, alebo práce a kapitálu).

V rôznych štúdiách sa preto môžeme stretnúť s nasledujúcimi možnosťami uplatnenia inputového prístupu v závislosti od toho, čo autori oceňujú:

a) sledovanie a ocenenie všetkých vstupov vstupujúcich do produkčného procesu, čím sa vlastne vyjadri trhové ocenenie celkovej produkcie domácností, ale z hľadiska nákladov na ich produkciu (nie outputov) aj so zarátaním daní, transferov a návratnosti kapitálu. Tento prístup je nutné uplatniť v prípade, že sa konštruje tzv. satelitný účet domácností (napr. Ruger, Varjonen, 2008).

b) ocenenie len pridanej hodnoty v domácnostiach, t. j. nákladov na prácu a kapitál. Autori, ktorí uplatňujú tento prístup, pri výpočtoch nezarátavajú medzispotrebu. Napriek tomu výsledok získaný týmto

spôsobom označujú ako vyjadrenie hodnoty netrhovej produkcie domácností (napr. Ahmad, Koh, 2011). Základný argument uvedeného prístupu vychádza zo skutočnosti, že tovary a služby používané ako medzispotreba pri výrobe netrhových služieb domácností (napríklad potravinové výrobky používané na výrobu jedál), sú už zahrnuté v odhadoch konečnej spotreby domácností, ktorá je hlavnou súčasťou HDP. Ďalším dôvodom ignorovania medzispotreby je skutočnosť, že je veľmi ťažké odhadnúť, koľko z podielu konečnej spotreby domácností sa používa na výrobu na vlastné použitie (a teda aj zložky medzispotreby), a čo je už konečná spotreba¹⁵.

c) sledovanie a ocenenie len práce ako inputu (vstupu) do produkčného procesu a následne peňažné ocenenie len neplatennej práce v domácnostiach, čím sa de facto vyjadria pracovné náklady na domácu produkciu. Uvedený prístup, ktorý uplatňujeme aj v našej metodike, súvisí s teóriou pracovnej hodnoty. Tá tvrdí, že hodnota statku je určená celkovým množstvom práce potrebným k jeho vyprodukovaniu, preto sa v súvislosti s touto teóriou môžeme stretnúť s názorom, že hodnotu domácej produkcie je možné počítvať len na základe nákladov na prácu v domácnosti. Výpočtová logika monetárnej hodnoty neplatennej práce pri inputových prístupoch je veľmi jednoduchá: počet hodín venovaný vykonávaniu neplatennej práce v celej ekonomike v danom časovom období sa prenásobí zvolenými cenami danej práce, a tým sa dostane výsledná finančná hodnota neplatennej práce pre príslušné časové obdobie. Jedným z argumentov, prečo stačí oceňovať len náklady na prácu, je skutočnosť, že nepracovné náklady (nielen medzispotreba, ale aj náklady na kapitál domácností – do ktorého sa zarátavajú napr. domáce spotrebiče – sú už v HDP zarátané ako náklady na spotrebu domácností) (Statistics Canada, 1995, s. 5).

Z uvedeného je zrejmé, že existuje rozdiel medzi ocenením neplatennej práce v domácnostiach a ocenením nákladov celkovej produkcie domácností, kde práca je len jedným z nákladov domácej produkcie. Chadeau (1992) relevantne definuje postup celkového inputového ocenenia produkcie domácností nasledovne: „inputový prístup ocenenia domácej produkcie spočíva v priamom pripísaní peňažnej hodnoty vstupom práce (resp. pracovnej sily). Následne sa pridá spotreba fixného kapitálu, hrubý prevádzkový prebytok, čisté nepriame dane a medzispotreba, aby sa získal odhad hodnoty trhovej produkcie domácností“. V rámci tohto prístupu je cieľom dospieť k trhovej cene domácej produkcie pomocou nákladového prístupu.

V prípade uplatnenia inputového prístupu všetkých vstupov do produkcie domácností sú potrebné údaje o vstupoch do produkčného procesu domácností. Údaje o medzispotrebe a o nákladoch na kapitál je možné zistiť prepočtami z dát v oficiálnych štatistikách, napríklad pri vyjadrení spotreby domácností. Národné účtovníctvo ale neobsahuje údaje o monetárnom ocenení neplatennej práce v domácnosti použitej na služby na vlastnú spotrebu domácnosti vzhľadom na to, že nespádajú do produkčných hraníc národných účtov. Aby bolo možné monetárne oceniť prácu, **je nutné určiť množstvo času venovaného vykonávaniu neplatennej práce v domácnostiach.**

Inputový prístup monetárneho oceňovania neplatennej práce

Pretože v domácej produkcii určenej na vlastné použitie absentujú trhové transakcie, kľúčovou otázkou je, akým spôsobom peňažne oceniť neplatenú prácu. **Pod peňažnou (monetárnou) hodnotou neplatennej práce (resp. pod hodnotou časových vstupov práce), rozumieme** jej finančné ocenenie, t. j. použitie cien „trhu“ na „netrhovú činnosť“.

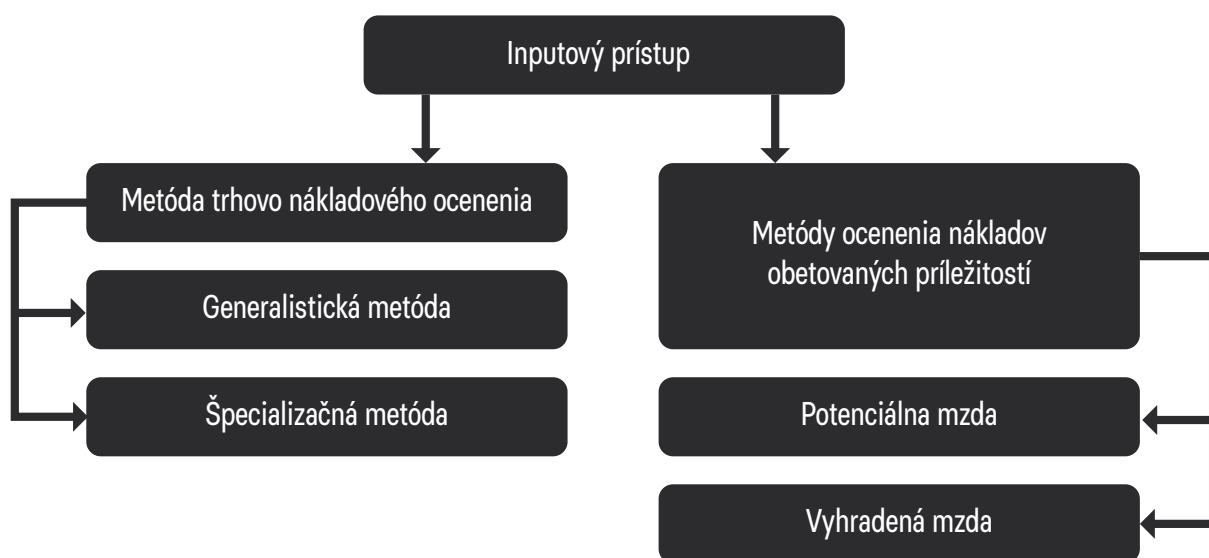
¹⁵ Návod na rozdelenie, ktoré položky uvádzané v spotrebe domácností sa používajú na finálnu spotrebu, na medzispotrebu, resp. na obidva typy spotreby v závislosti od COICOP kódov je možné nájsť v UNECE, 2017, s. 64)

Inputové metódy monetárneho ocenenia neplatennej práce môžeme rozdeliť **do dvoch skupín**, ako je to znázornené **na obrázku 6**, a to na:

1.) metódy trho-nákladového ocenenia, resp. metódy náhrady trhovými nákladov (z angl. market replacement cost methods),

2.) metódy ocenenia nákladov obetovaných príležitostí (z angl. opportunity cost methods) (napr. Goldschmidt-Clermont, 1982; de Vaus, Stanton, Gray, 2003; Sousa-Poza, Widmer, Schmidt, 1999; Trewin, 2000; Kuwahara, 2010; Budlender, Brathaug, 2002 a 2004).

Obrázok 6 Metódy inputového prístupu oceňovania monetárnej hodnoty neplatennej práce

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Sousa-Poza et al., 1999.

- Metódy trho-nákladového ocenenia sú spojené s odpoveďou na otázku: „Koľko (finančných prostriedkov) by domácnosť zaplatila človeku najatému na vykonanie služieb pre domácnosť (neplatennej práce) namiesto člena domácnosti?“
- Metódy ocenenia nákladov obetovaných príležitostí sú spojené s odpoveďou na otázku: „Aká je finančná hodnota ušlého zárobku člena domácnosti kvôli tomu, že sa venuje neplatennej práci v domácnosti namiesto toho, aby prenajímal svoju prácu na trhu práce?“

Obidva typy metód sa zameriavajú na prácu, ale ich oceňovanie je rozdielne, pretože v prípade trho-nákladového ocenenia je v centre skúmania výkon konkrétnej neplatennej práce a jej trhovú cenu, t. j. podstatné je „čo“ sa vykonáva a „koľko by to teoreticky stálo“, kým v prípade nákladov obetovaných príležitostí je v centre skúmania osoba, ktorá vykonáva neplatenú prácu, t. j. „kto“ ju vykonáva a „koľko by dostal peňazí, keby vykonával niečo iné“.¹⁶

¹⁶ V tomto prípade je vzhľadom na logiku konštrukcie produktu v ekonomike potrebné zobrať do úvahy len tú prácu, ktorá je považovaná za produkčnú činnosť, čo môže predstavovať veľký problém, ako to vysvetľujú Abraham, Mackie (2005). Nie všetci autori súhlasia s takýmto prístupom. Kritiku prístupu v aplikovaní trhového prístupu na ne-trhovú prácu v domácnosti je možné nájsť napríklad u Blackburna (1999).

Metódy trhovo-nákladového ocenenia

Prvá metóda predstavuje spôsob ocenenia výkonu neplatennej práce porovnaním s cenou adekvátnej (substitučnej) platenej práce. Jej podstata je založená na predpoklade, že domácnosti ušetria peniaze tým, že vykonávajú domáce práce sami namiesto nákupu výrobkov a služieb na trhu alebo prenajatím niekoho iného, kto požadované úlohy splní (Eurostat, 2003, s. 25). Suma, ktorú ušetria, a teda hodnota práce v domácnosti, sú náklady na nákup rovnakých služieb na trhu alebo na prenájom niekoho iného na vykonávanie tejto činnosti. Preto sa v tejto súvislosti používa výraz aj metódy trhovej náhrady (z angl. market replacement)¹⁷. Ako príklad môžeme uviesť varenie v domácnosti: neplatená práca v konfrontácii s varením profesionálneho kuchára: platená substitučná práca. Takýto prístup zároveň predpokladá, že existuje ku každej neplatennej práci vykonávanej v domácnosti aj adekvátny substitút, ktorý sa aplikuje v podobe platenej práce, teda pri výpočtoch jednoznačne zohľadňujeme kritérium tretej strany.

Vo vzťahu k výberu mzdy, ktorá sa použije na prepočet trhovej hodnoty neplatennej práce, sa používajú dve najbežnejšie metódy: **generalistická metóda a špecializačná metóda**.

Generalistická metóda využíva pri peňažnom ohodnotení času stráveného vykonávaním neplatennej práce mzdu, ktorá vychádza z činnosti osoby profesionálne sa starajúcej o domácnosť. Na základe tohto predpokladu ju môžeme vypočítať pomocou vzorca:

$$\sum_{i=1}^N X_i \cdot H_i \cdot W \cdot 365$$

N – veľkosť výberového súboru

X_i – extrapoláčny faktor – váhy, pomocou ktorých sa zovšeobecňuje hodnota z výberového súboru na základný súbor v závislosti od spôsobu metodiky uskutočneného výskumu (náhodný výber, kvótny výber výberového súboru a pod.)

H_i – počet hodín strávených pri neplatennej práci za jednu časovú periódu (1 deň), čo sa následne prenásobí počtom dní v roku, aby sa dosiahla ročná hodnota

W – mzda špecialistu – generalistická mzda

V niektorých krajinách sa môže mzda osoby profesionálne sa starajúcej o domácnosť pohybovať pod alebo nad trhovým priemerom, čo môže byť spôsobené frekvenciou, s akou sa využívajú služby tejto osoby (obzvlášť v rozvojových krajinách existuje tendencia menej využívať takéto služby). Hoci má táto metóda nepresnosti, z dôvodu jej jednoduchosti sa v praxi pri výpočte hodnoty času stráveného prácou v domácnosti využíva najčastejšie.

Špecializačná metóda využíva namiesto hodnoty práce vykonanej osobou profesionálne sa starajúcou o domácnosť rad „špecialistov“, t. j. osôb, ktoré sa špecializujú na konkrétne činnosti tejto práce (napr. kuchár, pestúnka, upratovač, účtovník a pod.). Potom sa každá činnosť neplatennej práce alokuje do určitých špecializovaných skupín (konkrétnych činností) a následne sa prenásobí počtom hodín strávených vykonávaním týchto činností a mzdovou sadzbou odpovedajúcej konkrétnej komerčnej činnosti. Vzhľadom na fakt, že je veľmi ťažké odhadnúť veľkosť produktivity sledovanej neplatennej práce, je ťažké aj stanoviť presne zodpovedajúcu komerčnú činnosť. Z tohto dôvodu sa vyberá skupina podobných činností a ich mzda sa spriemeruje, respondent si vyberie teda zodpovedajúcu skupinu činností, čím sa zmierni

vplyv rozdielu produktivity neplatennej práce a rovnako aj vplyv produktivity práce v podobe špecializácie (pri špecializovanej činnosti je zase väčší predpoklad, že je aj produktivita práce takej činnosti vyššia). Spôsob výpočtu hodnoty neplatennej práce potom môžeme charakterizovať nasledovne:

$$\sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N X_i \cdot H_{ij} \cdot W_j \cdot 365$$

kde

$$W_j = \frac{1}{t_j} \sum_{k=1}^{t_j} W_k^j$$

N – veľkosť výberového súboru

X_i – extrapolačný faktor – váhy, pomocou ktorých sa zovšeobecňuje hodnota z výberového súboru na základný súbor v závislosti od spôsobu metodiky uskutočneného výskumu (náhodný výber, kvótny výber výberového súboru a pod.)

T – počet aktivít neplatennej práce

H_{ij} – počet hodín strávených neplatenou prácou z j-tej aktivity za jednu časovú periódu zodpovedajúcej i-temu jednotlivcovi (1 deň), prenášobené počtom dní v roku

W_j – priemerná mzda zo špecializovaných pozícií v j-tej skupine

t_j – počet špecializovaných pozícií v j-tej skupine

W_k^j – mzda k-tej špecializovanej pozície v j-tej skupine

Výhodou tejto metódy je hlavne existencia určitej flexibility pri výbere vhodnej komerčnej činnosti k zodpovedajúcej neplatennej činnosti. Aj napriek tomuto je stále veľká miera subjektivity pri výbere správnej komerčnej kategórie, ktorá zodpovedá danej neplatennej práci. Vo výpočte je preto potrebné zohľadniť druh mzdy. Môže ísť o hrubú mzdu, ktorá bude vyjadrená ako priemer ročnej mzdy jednotlivca (vrátane preplatených PN, dovolení a pod.) V prospech použitia hrubej mzdy svedčí aj logika, na základe ktorej počítame hodnotu neplatennej práce. Ak hypoteticky predpokladáme, že konkrétnu neplatenú prácu nebudeme vykonávať, ale za jej výkon si zaplatíme, dotyčnému jednotlivcovi zaplatíme za jej vykonanie hrubú mzdu.

Obidve metódy sa využívajú väčšinou v spoločnej kombinácii na porovnanie príspevku hodnoty neplatennej práce k celkovému HDP.

Základným úskalím obidvoch metód je skutočnosť, že pri finančnom ocenení neplatennej práce sa spájajú dva odlišné systémy – trh a domácnosť. Neplatená práca v domácnosti vedie k produkcii, ktorá nie je predávaná na trhu. Ako uvádza Hirway (1999, s. 4): „hodnotenie neplatennej práce vyžaduje požičanie si cien jedného systému na to, aby sa ohodnotila práca úplne odlišného systému“.

Takýto prístup zároveň predpokladá, že ku každej neplatennej práci existuje aj adekvátny substitút, ktorý sa aplikuje v komerčnej sfére, t. j. v podobe platenej práce.

Ďalej je dôležité poznamenať, že produktivita neplatennej práce nemusí byť rovnaká ako produktivita platenej práce. V niektorých prípadoch je produktivita neplatennej práce vyššia ako produktivita substitučnej platenej práce. Tento paradox je spôsobený faktom, že neplatenú prácu vykonávame pre blízke osoby, ktorým chceme priniesť čo najväčší úžitok (napríklad rozdielna bude starostlivosť o vlastné deti – t. j. neplatená práca – a o cudzie deti – t. j. platená práca). Toto skreslenie je čiastočne kompenzované tým, že pri práci doma sú niektoré náklady minimálne, napríklad: náklady na presun od jednej činnosti k druhej majú zväčša efektívnejšiu časovú alokáciu a pod. V iných prípadoch môže byť efektívnejšia práve platená práca, čo je spôsobené väčšou špecializáciou v danej činnosti – napríklad v prípade varenia a pod. – ale aj množstvom kapitálu, ktorý daní pracovníci využívajú – napr. profesionálni kuchári vo veľkých reštauráciách sú viac vybavení nástrojmi, spotrebičmi a pod. ako jednotlivci pracujúci v domácnosti, čo sa následne môže odraziť na ich produktivite, pri ktorej sa realizujú úspory z rozsahu. V prípade, že do komerčnej činnosti je zapojených viacero osôb, pričom každá sa na niečo špecializuje, produktivita týchto špecializovaných osôb je väčšia v porovnaní s „univerzálnym pracovníkom“ v domácnosti. To sa prejavuje tým, že človek, ktorý nie je špecializovaný v určitej práci, ju ohodnotí vyššie, pretože bude potrebovať viac času na jej realizáciu ako človek, ktorý sa danej oblasti špecializuje – t. j. má už potrebné zručnosti.

Hlavným problémom tejto metódy teda ostáva výber vhodnej substitučnej platenej práce a rovnako aj stanovenie zodpovedajúcej mzdy za túto prácu, ktorá býva veľmi subjektívna. Abraham, Mackie (2005, s. 70) uvádzajú návrh, ako zmierniť problémy spôsobené rozdielmi v produktivite práce medzi človekom vykonávajúcim neplatenú prácu a profesionálom, a to použitím náhradnej mzdy upravenej o produktivitu (tzv. *productivity-adjusted replacement wage*). Logika toho prístupu je veľmi jednoduchá a spočíva v tom, že výsledná mzda, ktorá sa použije pri výpočte monetárnej hodnoty neplatennej práce (t. j. o produktivitu očistená náhradná mzda), je výsledkom súčinu mzdy príslušného špecialistu a koeficientu vyjadrujúceho pomer jednotlivých produktívít práce. V prípade, že je produktivita práce obidvoch špecialistov rovnaká, koeficient je rovný 1; v prípade, že produktivita trhového špecialistu je vyššia ako produktivita človeka vykonávajúceho neplatenú prácu, je koeficient menší ako 1. Čím je jeho produktivita nižšia, tým je koeficient bližší nule.

Iný problém, ktorý je spojený s uvedenou metódou, je otázka, či použiť čisté alebo hrubé mzdy. V prípade, že pôjde o hrubú mzdu, tá bude vyjadrená ako priemer z ročnej mzdy jednotlivca (vrátane preplatených PN, dovolení a pod.) V prospech použitia hrubej mzdy svedčí aj logika, na základe ktorej počítame hodnotu neplatennej práce. Ak hypoteticky predpokladáme, že konkrétnu neplatenú prácu nebudeme vykonávať, ale za jej výkon si zaplatíme, dotyčnému jednotlivcovi zaplatíme za jej vykonanie hrubú mzdu. Varjonen (2014, s. 11) upozorňuje, že v literatúre je rozsiahla diskusia o tom, ktorý typ miezd použiť, aby bol v súlade s národnými účtovnými princípmi. Výskumníci zostávajú rozdelení a výpočty boli vykonané pomocou hrubých, ako aj čistých miezd. **V podkapitole 2.72 uvádzame zdôvodnenie výberu druhu mzdy v prípade výpočtu monetárnej hodnoty neplatennej práce v prípade Slovenska.**

Metóda ocenenia nákladov obetovaných príležitostí

Základnou myšlienkou tejto metódy je, že čas venovaný vykonávaniu neplatennej práce by sa dal využiť iným spôsobom. Inými slovami, vykonávanie neplatennej práce má náklady súvisiace so zákonom vzácnosti – každý jednotlivec má denne k dispozícii len 24 hodín. Z tohto pohľadu je pre neho čas vzácny zdroj. Tým, že sa rozhodol v konkrétnom čase vykonávať neplatenú prácu, vzdal sa možnosti využiť ten čas iným spôsobom, teda obetoval príležitosť tráviť čas inak, napríklad vykonávaním platenej práce v prospech vykonania neplatennej práce. Táto metóda preto využíva na ocenenie neplatennej práce cenu ďalšej činnosti, ktorú by mohol jednotlivec vykonávať, ale vzdal sa jej v prospech vykonávania neplatennej práce. Najčastejšie sa uvažuje, že jednotlivec sa rozhoduje medzi platenou prácou a neplatenou prácou.

Cena jeho neplatenj práce je v podstate vyjadrená „ušlou“ mzdou, ktorú by získal, keby sa v tom čase venoval vykonávaniu platenej práce. Toto meranie súvisí so základnými nákladmi uvažovanými v ekonomii, ktorými sú náklady obetovanej príležitosti.

Na základe koncepcie neoklasickej ekonomie chce racionálny jednotlivec alokovať svoj čas takým spôsobom, aby dosiahol z jeho trávenia maximálny možný úžitok. Toto optimum medzi časom stráveným v platenej práci a neplatenj práci dosiahne v bode, kde sa hraničný úžitok (produkt) dosiahnutý produkciou neplatenj práce rovná hraničnému úžitku dosiahnutému z platenej práce pri tzv. vyhradenej mzde (minimálne akceptovaná mzda, za ktorú je jednotlivec ochotný pracovať – ak by mu zamestnávateľ ponúkol o „cent“ nižšiu mzdu, radšej by vykonával neplatenú prácu). Táto koncepcia, hoci má svoje teoretické opodstatnenie, má však tiež isté úskalia.

Metóda ocenenia nákladov obetovaných príležitostí sa spája s celým radom problémov:

- prvým úskalím tejto metódy je existencia spoločenských preferencií pri výbere neplatenj práce¹⁸. Jednotlivec sa preto nemusí rozhodnúť dobrovoľne, resp. racionálne, ale na základe tradícií a pod;
- problémom sú aj predpoklady, že dotyčná osoba sa môže voľne rozhodovať o množstve času, ktorý by venovala platenej a neplatenj práci a že má minimálne kompetencie sa na trhu práce uplatniť. V krajnom prípade, pri ktorom jednotlivec nemá žiadne kompetencie na trhu práce, by náklady jeho obetovanej príležitosti boli rovné nule;
- ďalším úskalím je nerovnomerné ocenenie neplatenj práce, ktoré vyplýva z charakteru hodnôt ľudí rôznych príjmových skupín. Ľudia s vyšším príjmom majú tendenciu oceňovať neplatenú prácu vyššie ako ľudia z nižších príjmových skupín¹⁹. Jeden zo spôsobov, ako minimalizovať tento nesúlad, je použiť priemernú mzdu pre všetkých ľudí (alebo všetkých ľudí určitého pohlavia) v ekonomike namiesto skutočnej alebo predpokladanej mzdy osoby, ktorá vykonávala neplatenú opatrovateľskú prácu (Budlender, 2010).
- absencia štatistického sledovania vyhradenej mzdy môže byť považovaná za ďalšie úskalie, a preto sa táto mzda odhaduje pomocou ekonometrických modelov.

Výhody a nevýhody inputových metód

Každá z uvedených inputových metód má svoje výhody a svoje nevýhody, preto je veľmi ťažké jednoznačne povedať, ktorá z uvedených metód je lepšia. Výhodnosť jednej oproti druhej závisí od uhla pohľadu. Napríklad z koncepčného a praktického hľadiska by bolo možné uprednostniť metódy trhovu-nákladového ocenenia, pretože najlepšie predstavujú trhovú ekvivalentnú cenu. Cenu, ktorá by sa platila za to, aby niekto iný poskytoval rovnaké množstvo a kvalitu služieb. Avšak z hľadiska perspektívy blahobytu môže byť výhodnejšia metóda nákladov obetovaných príležitostí²⁰. Z teoretického hľadiska je zároveň nadradenejšia metóda nákladov obetovaných príležitostí, pretože vychádza zo štandardného optimalizačného modelu domácej produkcie podľa Beckera (1965).

V štúdiách zahŕňajúcich rozvinuté krajiny je monetárna hodnota neplatenj práce vypočítaná použitím metódy nákladov obetovaných príležitostí zvyčajne vyššia ako monetárna hodnota vypočítaná prostredníctvom metód trhovu-nákladového ocenenia pri použití generalistickej metódy, pretože metóda nákla-

18 Napríklad v spoločnosti je tlak na to, aby domáce práce vykonávali ženy, fyzicky náročné práce vykonávali muži a pod.

19 Inými slovami povedané, vyčistenie tej istej toalety je oveľa nákladnejšie, keď ju vyčistí právnik, ako keď ju vyčistí školník. O tom, že by ju mala čistiť futbalová hviezda, ani neuvažujeme.

20 Pozn.: Metódu ocenenia nákladov obetovaných príležitostí je veľmi výhodné použiť pri kvantifikácii strát v prípadoch, keď uvažujeme, že človek nevyužíva naplno svoj ľudský kapitál. Najviditeľnejšie je to na trhu práce. Napríklad vyštudovaný lekár sa rozhodne vykonávať prácu čašníka a pod., čo sa v kontexte medzinárodnej migrácie označuje ako koncepcia „brain-waste“. Osobitný a veľmi dôležitý význam má táto metóda pri oceňovaní „strát“ v dôsledku práceneschopnosti jednotlivcov, či už strát z výkonu platenej práce, alebo aj neplatenj práce v domácnosti.

dov obetovaných príležitostí zohľadňuje všetky povolania a trhovo-nákladová metóda zohľadňuje iba domácich pracovníkov, ktorých plat je zvyčajne relatívne nízky.

Schreyer a Diewert (2014) uvádzajú dva základné elementy, na základe ktorých je možné rozhodnúť sa pre uplatnenie metódy nákladov obetovaných príležitostí alebo metódy trhovo nákladového ocenenia. Súvisí to s odpoveďou na otázku: čo je cieľom ocenenia? Ak je to celková spotreba domácnosti zohľadňujúca aj stratu času a úžitok vyplývajúci z vykonávania neplatennej práce, tak je výhodnejšie použiť metódu nákladov obetovaných príležitostí; ak je cieľom ocenenia zamerať sa užšie a určiť výlučne len hodnotu produkcie (cez jej pracovné náklady), v takom prípade je výhodnejšia metóda nákladového ocenenia.

Rešerš príkladov dobrej praxe – príklady monetárneho oceňovania produkcie domácností, resp. nákladov na produkciu domácností v zahraničí

V roku 1995 na Konferencii o ženách v Pekingu boli prijaté odporúčania na zlepšenie zberu dát o neplatennej práci a na vytvorenie metódy na ocenenie tejto práce pre jej prezentáciu v satelitných alebo iných účtoch, ktoré sú oddelené od, ale konzistentné s HDP účtami. Progres pri zbieraní dát o využívaní času a metód jeho ocenenia poskytuje informačný základ pre výpočet Satelitného účtu sektoru domácnosti (HSA), ktorými sa meria a kvantifikuje hodnota výstupu neplatennej práce v domácnosti alebo produkcie domácnosti mimo HDP, ale v rámci satelitných účtov (SNA).

Konštrukcia satelitných účtov, ktorá je dostupná v rôznych krajinách v každom regióne, umožnila lepšie ohodnotenie a väčšiu viditeľnosť ekonomickej hodnoty neplatennej práce starostlivosti a jej rodovému pôvodu ako agregované makroekonomické premenné.

Medzníkom pre výpočet monetárnej hodnoty neplatennej práce bola štúdia národného úradu pre ekonomický výskum (National Bureau of Economic Research) v 20. rokoch 20. storočia v **USA**. Na základe štúdia príjmov v Spojených štátoch (King, 1923, in Abraham Mackie, 2005, s. 55) úrad vypočítal hodnotu služieb v domácnostiach, založenú na odhadoch počtu žien vo veku 16 a viac rokov, ktorých hlavným predmetom činnosti boli domáce práce bez peňažnej odmeny. Za predpokladu, že podiel „žien v domácnosti“ na celkovej populácii žien, ktoré nie sú zamestnané za odmenu, zostáva konštantný, bola priemerná hodnota ich služieb v roku 1909 rovná priemernému príjmu osoby vykonávajúcej povolanie „Domáce a osobné služby“, resp. hodnota služieb všetkých žien v domácnosti v ekonomike, činila 30,7 % národného dôchodku prechádzajúceho trhom v roku 1909 a 25 % v roku 1918.

Od publikovania uvedenej štúdie bola monetárne ocenená buď celková hodnota produkcie domácností, alebo len časť nákladov na ňu v ďalších krajinách, a to vo vyspelých a rozvojových. Napriek tomu, že bolo v tejto oblasti vykonanej pomerne veľa výskumnej práce, výsledky sú porovnateľné len zriedka v dôsledku rôznych spôsobov výpočtu. Vedci používajú rôzne definície neplatennej práce, zahŕňajú rôzne aktivity a používajú k jej hodnoteniu rôzne prístupy.

Ku krajinám, ktoré majú dlhodobú históriu oceňovania sektora domácností, patrí **Kanada**. Bola v nej oceňovaná buď len hodnota neplatennej práce v domácnostiach, alebo aj celková hodnota domácej produkcie (po započítaní kapitálu). Odhady len monetárnej hodnoty neplatennej práce v domácnosti boli robené za roky 1981, 1986, 1992 a 1998 (napr. Statistics Canada (1995)). Kanadská štatistika sa zamerala na meranie a oceňovanie vstupov pracovnej sily do výrobných služieb na vlastné použitie pomocou dvoch variantov, konkrétne nákladov obetovaných príležitostí a metódou trhového ocenenia nákladov neplate-

ných domácich služieb, ako je to bližšie uvedené v Rámčeku 4.

Rámček 4 Porovnanie výsledkov ocenenia monetárnej hodnoty neplatenj práce v Kanade v roku 1992 použitím rôznych inputových metód

Kanadská štatistika sa zamerala na meranie a oceňovanie neplatenj práce (vstupov práce, ktoré sú potrebné pre produkciu služieb domácností na vlastné použitie) využitím dvoch varian-
tov inputového prístupu, konkrétne metódou nákladov obetovaných príležitostí a metód trhovo
nákladového ocenenia. V závislosti od spôsobu ohodnotenia neplatenj práce boli výsledky jej
monetárneho ocenenia odlišné, ako je to znázornené v tabuľke 1.

Tabuľka 1 Porovnanie odhadu hodnoty neplatenj práce v Kanade použitím rôznych metód jej ocenenia

Metóda	Hodnota (mld. CAD z roku 1992)
Metóda nákladov obetovaných príležitostí pred zdanením	374,1
Metóda nákladov obetovaných príležitostí po zdanení	221,1
Metóda trhovo-nákladového ocenenia – špecializačná	296,6
Metóda trhovo-nákladového ocenenia – generalistická	234,5

Zdroj: Štatistický úrad Kanady, 1995.

Metodológia používaná pre odhady nákladov obetovaných príležitostí

Aby bolo možné vypočítať odhady nákladov obetovaných príležitostí pri vykonávaní ne-
platenj práce v domácnosti, bolo potrebné zo sčítania obyvateľov zostaviť vlastné špeciálne
tabuľky. Tabuľky obsahovali údaje o príjme zo zamestnania tých obyvateľov nad 15 rokov, ktorí
ho mali väčší ako nula, ktorí boli v referenčnom týždni zamestnaní spolu s počtom odpracova-
ných týždňov, ktorý bol väčší ako nula. V tabuľkách bol uvedený celkový príjem zo zamestnania
a celkový ročný pracovný čas podľa vekových kategórií a pohlavia, celkový ročný pracovný čas
a počet osôb, podľa vybraných zamestnaní, podľa pohlavia v Kanade v provinciách a teritóriách.

Náklady obetovaných príležitostí použité pre odhad monetárnej hodnoty neplatených
služieb v domácnosti boli odvodené od priemerného ročného pracovného príjmu, odpracovaných
týždňov a týždenných hodín podľa provincie a pohlavia. Priemerný hodinový zárobok vychádzal
z ročného pracovného príjmu osôb, ktoré boli v čase sčítania zamestnané a v predchádzajúcom
roku pracovali. To zahŕňalo všetkých zamestnancov a zamestnankyne a samostatne zárobkovo
činné osoby (z angl. self-employed) vo všetkých odvetviach a všetkých povolaniach pracujúcich
na plný a čiastočný úväzok a celoročne alebo počas časti roka. Pretože pri sčítaní sa uvádzali
príjmy za predchádzajúci rok, hodinové zárobky boli pri výpočte indexované podľa inflácie tak,
aby zodpovedali referenčnej hodnote roka, v ktorom prebiehal TUS.

Pre ocenenie monetárnej hodnoty neplatenj práce pri použití metódy nákladov obetovaných príležitostí boli použité dva varianty:

1. variant nákladov obetovaných príležitostí pred zdanením
2. variant nákladov obetovaných príležitostí po zdanení.

Metodológia používaná pre metódy trhovo-nákladového ocenenia

Na účely výpočtu odhadov nákladov trhovej náhrady (trhovo-nákladového ocenenia) boli použité tabuľky zo sčítania obyvateľstva s údajmi o ročnom príjme obyvateľstva zo zárobkovej činnosti vo veku 15 rokov a viac s príjmom zo zamestnania vyšším ako 0, ktorí sú klasifikovaní ako pracujúci celoročne na plný úväzok (40 týždňov, 40 hodín týždenne) a zamestnaní v referenčnom týždni, s uvedením celkového príjmu zo zamestnania, celkového ročného pracovného času a počtu osôb podľa vybraných povolání a pohlavia pre Kanadu, provincie a teritóriá. Náklady na trhovú náhradu boli potom odvodené od priemerného ročného príjmu zo zamestnania, odpracovaných týždňov a týždenných hodín podľa provincie a činností. Boli vypočítané pre mužov a pre ženy.

Špecializačná metóda

Pri špecializačnej metóde ocenenia boli náklady trhovej náhrady za neplatené služby v domácnosti inputované na základe hodinového zárobku ľudí zamestnaných v zodpovedajúcich povolaniach, aj keď sa pracovné podmienky a produktivita náhradného (trhového) pracovníka líšia od poskytovateľa neplatených služieb v domácnosti.

Generalistická metóda

Pri zvolení generalistickej metódy boli zahrnuté všetky činnosti neplatenj práce vykonávané pre členov a členky domácnosti alebo pre iné domácnosti (okrem starostlivosti o deti) a práca sa ocenila mzdovou sadzbou povolání v oblasti osobných služieb. Starostlivosť o deti bola ocenená mzdovou sadzbou povolání starostlivosti o deti (pri nákladoch fyzickej starostlivosti o deti). Iné činnosti neplatenj práce v domácnostiach (dobrovoľnícka práca pre neziskové organizácie) boli ocenené mzdovou sadzbou pre povolania v sociálnych a komunitných (welfare and community services) službách.

Pri oboch variantoch uvedených metód (špecializačná a generalistická) boli hodinové zárobky v osobných službách a v povolaniach starostlivosti o deti upravené smerom nahor o 15 % s cieľom započítať účty za stravu a ubytovanie. Hoci Štatistický úrad Kanady zostavuje odhady založené na štyroch vyššie uvedených metódach oceňovania neplatenj práce, preferovanou metódou je špecializačná metóda trhovo nákladového ocenenia.

Následne v 90. rokoch 20. storočia Thoen (1993) vypracoval predbežné odhady hodnoty produkcie domácností za roky 1981 a 1986 pomocou inputového prístupu. Okrem vstupov práce sa zohľadňovali služby tovarov dlhodobej spotreby, odpisy, nepriame dane a medzispotreba. V polovici deväťdesiatych rokov boli revidované predchádzajúce odhady hodnoty neplatených služieb v domácnosti a bola vykonaná i analýza citlivosti odhadov na rôzne predpoklady (Jackson, Chandler, 1995). Odhady boli postavené na porovnateľnom základe pre analýzu dlhodobejších trendov v neplatenj práci v domácnosti. Zistenia ozrejmujú značné rozdiely v odhadoch neplatených služieb v domácnosti v závislosti od metódy oceňovania, **rozdiely v neplatených produktívnych úlohách vykonávaných mužmi a ženami, zdôrazňujúc významnú úlohu žien pri produkcii služieb na vlastné použitie a vývoj týchto rozdielov v čase.**

Celkovú hodnotu neplatennej práce vo vzťahu k HDP je možné ilustrovať na príklade Nového Škótska (časť Kanady). Ako uvádza Colman (1998), každý obyvateľ prispieva do hospodárstva v priemere 1 230 hodinami neplatennej práce v domácnosti, čo v roku 1997 predstavovalo celkovo 941 miliónov hodín. To je v prepočte 490 000 pracovných miest na plný úväzok. Keby bola táto neplatená práca vyplatená v mzdách v trhovej ekonomike, pri priemernej sadzbe 9,20 CAD za hodinu platenej pre pomocníčku v domácnosti a 7,58 CAD za hodinu za starostlivosť o deti, mala by neplatená práca v domácnostiach hodnotu 8,5 miliardy CAD, čo zodpovedá približne 51 % HDP v cenách výrobných nákladov.

Budlender a Brathaug (2002 a 2004) oceňujú monetárnu hodnotu **neplatennej práce v Južnej Afrike** použitím štyroch rôznych prístupov, konkrétne použitím prístupu priemernej mzdy, prístupu nákladov obetovaných príležitostí a metódy trhovo nákladového ocenenia (pod ktorú spadá aj generalistický, aj špecializačný prístup). Výsledky sú rôzne v závislosti od použitých miezd, a to od 11 % hodnoty HDP pri použití generalistickej metódy pri mužoch až po približne 50 % HDP použitím kombinovanej mzdy. **Ocenenie bolo robené osobitne aj pre mužov, aj pre ženy. Vo všetkých zvolených prístupoch bol monetárny príspevok neplatennej práce žien k HDP vyšší ako mužov.**

Jednou z komparatívnych štúdií, analyzujúcich viacero krajín súčasne, je štúdia Ahmad a Koh (2011). Prezentujú v nej hodnotu nákladov práce pri produkcii netrhopých služieb domácností **26 krajín OECD a Číny** ako percento HDP na základe prístupu metód trhovo-nákladového ocenenia a prístupu nákladov obetovaných príležitostí v roku 2008. Výsledky v prípade metód trhovo-nákladového ocenenia sú rôzne pre rôzne krajiny a pohybujú sa od 17 % v Nórsku po 43 % v Slovinsku; pri metóde nákladov obetovaných príležitostí sú výsledky od 33 % HDP v Slovinsku až po 68 % HDP vo Veľkej Británii. Okrem ocenenia práce používajú tiež ocenenie domácej produkcie, ale bez započítania medzis potreby použitím metód trhovo-nákladového ocenenia a nákladov obetovaných príležitostí. Aj tu sú výsledky pre rôzne krajiny rôzne. Pri prvom uvedenom prístupe sa pohybujú od 19 % HDP Mexika až po 51 % HDP Portugalska. Použitím metódy nákladov obetovaných príležitostí siahajú od 37 % HDP v Maďarsku až po 74 % HDP vo Veľkej Británii. Štúdia sleduje zároveň aj trendy v čase, pretože sleduje produkciu netrhopých služieb pre domácnosti, ako percento HDP v rôznych rokoch od 1971 – 2008 pre 5 krajín (Kanada, Holandsko, Nórsko, Veľká Británia a USA) v závislosti od dostupných dát. Zo zistení vyplýva, že podiel netrhopých služieb pre domácnosti na HDP za posledné štyri desaťročia výrazne poklesol bez ohľadu na to, aký prístup bol použitý na ich ocenenie. Na uvedenú štúdiu nadväzujú van de Ven et al. (2018), ktorí odhadujú hodnotu mzdových inputovaných nákladov k času strávenému vykonávaním neplatených služieb pre domácnosť (% HDP) na základe obvyklých metód a alternatívneho prístupu v roku 2015.

Sousa-Poza et al. (1999) počítajú neplatenú prácu vo Švajčiarsku použitím údajov zo švajčiarskeho zisťovania pracovných síl z roku 1997. Sousa-Poza et al. (2001) oceňujú monetárnu hodnotu neplatennej práce venovanej domácim prácam a starostlivosti o deti osobitne pre mužov a pre ženy. Podobne ako v iných krajinách, celkový príspevok neplatennej práce žien k HDP je vyšší ako mužov, a to pre obidve kategórie neplatennej práce a pri všetkých použitých metódach jej ocenenia.

K dispozícii je štúdia (Gianelli, Namgiavacchi, Piccoli 2012), v ktorej bol **vykonaný výpočet hodnoty neplatennej práce** aj pre Slovensko, rovnako ako pre iné krajiny 24 štátov EÚ. Avšak ocenenie bolo vypočítané iba pre vybrané typy neplatennej práce (starostlivosti o deti a domáce práce) a nebolo založené na údajoch z primárneho výskumu v slovenských domácnostiach, ale na odhade údajov z podobných ekonomík použitím ekonometrického modelovania, čo opäť zdôrazňuje potrebu oceniť neplatenú prácu na základe dát zhromaždených v primárnom výskume. V rámci sledovaných krajín Slovensko patrilo skôr ku krajinám s nižším podielom neplatennej práce na HDP (spolu za domácu prácu a starostlivosť o deti to bolo na úrovni 17,1 % HDP v roku 2006).

Na základe údajov z prieskumov využívania času uskutočneného v roku 2008 v Číne Dong a An (2015) výskumníci a výskumníčky skúmali rodové vzorce alokácie času na platenú prácu, neplatenú prácu sta-

roslivosti a mimopracovné činnosti a prvýkrát odhadovali monetárnu hodnotu neplatenj práce v oblasti starostlivosti použitím národných reprezentatívnych údajov z TUS. Kvôli nedostatku údajov o outpute služieb starostlivosti na výpočet jej monetárnej hodnoty používali inputové metódy. Separátne odhadovali monetárnu hodnotu neplatenj starostlivosti o deti a o ostatných členov domácnosti a príbuzných. V závislosti od použitej metódy sa vypočítaná monetárna hodnota neplatenj práce starostlivosti pohybuje od 25 % do 32 % percent HDP Číny, od 52 % do 66 % z konečnej spotreby.

Monetárna hodnota neplatenj práce bola vypočítaná aj v **Japonsku** (Kuwahara, 2010). V roku 2006 bola celková odhadnutá hodnota neplatenj práce v Japonsku vypočítaná pomocou metódy trhovo-nákladového ocenenia – generalistickým spôsobom v rozpätí 90 až 132 miliárd jenov, čo predstavuje približne 18 % až 26 % HDP Japonska. Z tejto hodnoty približne 80 % až 85 % pripadalo na neplatenú prácu, ktorú vykonávali ženy.

V štúdiu van de Ven a spoluautorov (2018) je v rámci sledovania vplyvu neplatených služieb v domácnosti na makroekonomické indikátory v **krajinách G7** odhadovaná hodnota neplatenj práce za rok 2015 použitím nákladov obetovaných príležitostí a metódy trhovo nákladového ocenenia (resp. náhrady trhových nákladov). Ak sa metóda trhovo nákladového ocenenia zoberie ako referenčná, inputovaná peňažná hodnota neplatenj práce sa pohybuje od 11,5 % HDP pre Kanadu do 23,7 % pre Taliansko.

Monetárna hodnota neplatenj práce bola počítaná za rok 1999 aj na **Novom Zélande** (Tatau, 2001). Odhadovaná hodnota neplatenj práce bola 39 637 miliónov dolárov, čo zodpovedá 39 % HDP. 64 % z tejto celkovej hodnoty pripadalo na neplatenú prácu, ktorú vykonávali ženy.

Výber použitej metódy odhadu monetárnej hodnoty neplatenj práce

Pri rozhodnutí uplatniť konkrétnu metódu pri výpočte monetárnej hodnoty neplatenj práce v ktorejkoľvek krajine je v prvom rade potrebné rozhodnúť sa, či sa uplatní prístup merania outputu alebo merania inputu, alebo obidva prístupy. Každý z uvedených prístupov, ako vyplynulo z diskusie, má svoje výhody aj nevýhody. Pretože zohľadňuje čas, ktorý je v domácnostiach potrebný práci venovať, nie výstupy (napr. uprataný byt), ktoré sa pomocou nej produkujú. V inputovom prístupe je ďalej možné využiť buď metódy ocenenia nákladov obetovaných príležitostí, alebo metódy trhovo-nákladového ocenenia. S ohľadom na podmienky na Slovensku považujeme za výhodnejšie pri oceňovaní neplatenj práce v slovenských domácnostiach použiť metódu trhovo-nákladového ocenenia, nie metódu nákladov obetovaných príležitostí. Najzávažnejšie argumenty v neprospech metódy nákladov obetovaných príležitostí v podmienkach Slovenska sú tieto:

- Jej použitie je v určitom zmysle diskriminačné, pretože vylučuje osoby, ktoré z legislatívneho hľadiska nemôžu participovať na trhu práce (napr. osoby mladšie ako 15 rokov, resp. osoby do ukončenia povinnej školskej dochádzky). Prípadne môže ísť o osoby, ktoré majú malú šancu sa zamestnať alebo už ani nemajú záujem sa zamestnať (napr. ľudia v postproduktívnom veku). Z predchádzajúcich výsledkov skúmania neplatenj práce na Slovensku vyplýva, že aj ľudia v postproduktívnom veku, aj mladí ľudia vo veku do 15 rokov, vykonávajú neplatenú prácu v domácnostiach (Považanová, 2020), a tak zvyšujú produkciu domácností. Práve túto prácu by bol problém v kontexte metódy nákladov obetovaných príležitostí oceniť.
- Podmienky na trhu práce na Slovensku sú v rozpore s predpokladom metódy nákladov obetovaných príležitostí, a to, že jednotlivec sa môže slobodne rozhodovať o množstve času, ktoré venuje

platennej práci. Slovensko patrí v k štátom Európskej únie s najvyššou dĺžkou reálne odpracovaných hodín, a to mužov aj žien, aj zamestnancov a zamestnankýň a samozamestnávateľov (Knapková, 2021). Celková pracovná vyťaženosť jednotlivcov po zarátaní času neplatennej práce je v rôznych fázach života odlišná a je ovplyvnená rôznymi determinantmi. Jedným z determinantov času v platenej práci je príjem (Považanová et al., 2019). Z výsledkov výskumu realizovaného v rámci projektu VEGA 1/0621/17 vyplynulo, že najčastejšie sa vyskytujúcim dôvodom obmedzujúcim trávenie času členov a členiek domácností podľa ich predstáv je množstvo času strávené v platenej práci jednotlivca. V členení podľa jednotlivých životných fáz sa viac ako polovica opýtaných mužov žijúcich v partnerských domácnostiach s deťmi vyjadrila, že by platenej práci chceli venovať menej času.²¹

Uplatnenie ktorejkoľvek z metód výpočtu monetárnej hodnoty sa spája s niekoľkými úskaliaми.

To uznáva aj metodika národného účtovníctva, kde je uvedené: „Pretože neexistujú trhové ceny domácej produkcie a neplatennej práce, je preto mimoriadne ťažké odhadnúť hodnoty nielen pre výstupy služieb domácností určenej na vlastnú spotrebu, ale aj súvisiace príjmy a výdavky.“ (SNA 2008, odsek 6.29). Uvedené platí aj pri použití metódy trhovo nákladového ocenenia neplatennej práce na Slovensku, ako je to zjavné z nasledujúcich častí publikácie, v ktorých je detailnejšie popísaný návrh metodiky pre odhad objemu neplatennej práce a jej monetárnej hodnoty v podmienkach Slovenska.

Odporúčania UNECE (2017) zamerané na všeobecné meranie neplatennej práce:

1. Meranie produkcie práce služieb na vlastné použitie použitím inputového prístupu.
2. Ohodnotenie produkcie práce služieb na vlastné použitie – odporúča sa ohodnotiť komponent pracovnej sily produkcie práce služieb na vlastné použitie použitím nahradenia generalistického prístupu výberom vhodnej miery hrubej mzdy (pred zdanením).
3. Konštruovanie zjednodušeného satelitného účtu domácnosti na prvom stupni a ten pridať k tradičným položkám, použiť rámec pridaním informácií do komponentu pracovnej sily o práci produkcie služieb na vlastné použitie.
4. Realokácia konečných spotrebných výdavkov do medzičlánku spotreby a kapitálu domácnosti. To reflektuje balíček tovarov a služieb požadovaných k umožneniu produkcie práce služieb pre vlastné použitie.
5. Odhad kapitálu služieb – meranie spotreby fixného kapitálu pozitívmetódy opakovanej katalogizácie (perpetual inventory method) a odhad výplaty/obnovy kapitálu použitím selektívnej miery záujmu/zisku (selected interest rate). Odporúčanie miery zisku pre vládne záruky/závazky (government bonds).
6. Zosúladenie daní a dotácií – odporúča sa odhad daní a dotácií zahrnutých v priamych opatreniach práce vlastnej produkcie služieb.
7. Odhad pridanej hodnoty rastu a hodnoty výstupu ako:
 - Hrubá pridaná hodnota = inputová kompenzácia za pracovný vstup + dane – dotácie + spotreba fixného kapitálu + návrat kapitálu
 - Hodnota výstupu sa vypočíta ako: hrubá pridaná hodnota – medzičlánková/zmiešaná spotreba.

8. Konštruovanie satelitného účtu domácnosti s rozšírenými hranicami produkcie – odporúča sa použiť všetky odhadované premenné, spomenuté vyššie, na konštruovanie tohto účtu.

Odporúčania pre reportovanie o vlastnom využití práce na produkciu služieb:

9. Vekové skupiny – meranie produkcie vlastného použitia práce pre služby v domácnosti by malo zahŕňať minimálne populáciu 15 rokov a viac. Avšak krajiny môžu merať a reportovať aj nižšie vekové skupiny v závislosti od národných priorít. Táto veková skupina umožňuje medzinárodné porovnanie.
10. Periodicita – krajiny by mali mať cieľ merať a reportovať vlastné použitie práce na produkciu služieb v domácnosti každých 5 rokov a zabezpečiť medzinárodnú konzistentnosť v rokoch končiacich nula a päť.
11. Delenie údajov – odporúča krajinám reportovať odhady vlastného použitia práce na produkciu služieb podľa pohlavia/rodu, veku a zloženia domácnosti.

Odporúčania pre ďalší výskum:

12. Simultánne aktivity – odporúča aplikovanie viac výskumu pre simultánne aktivity s cieľom zabezpečiť konzistentné zaobchádzanie.
13. Dobrovoľníctvo – odporúča produkciu oddelenej príručky pre meranie dobrovoľníckych aktivít.

Východiská metodiky pre odhad objemu neplatennej práce a jej monetárnej hodnoty v podmienkach Slovenska

Pri spracovaní návrhu metodiky pre odhad objemu neplatennej práce na Slovensku a výpočtu jej monetárnej hodnoty sme vychádzali predovšetkým zo špecifík neplatennej práce na Slovensku: chýbajúci systematický oficiálny štatistický zber údajov o rozsahu a štruktúre neplatennej práce, výsledky niekoľkoročného projektu realizovaného Ekonomickou fakultou Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici (ktorý sa zameriaval na identifikovanie rozsahu a štruktúry neplatennej práce na Slovensku), absencia údajov o alokácii času jednotlivcov a domácností (štandardne realizovaný prostredníctvom Time Use Survey), ako aj absencia právnej úpravy domáceho pracovníka v podmienkach Slovenska. V nasledujúcich podkapitolách uvádzame hlavné východiská navrhovanej metodiky, pričom v prípade Slovenska uprednostňujeme inputový prístup ocenenia neplatennej práce zdôrazňujúci neplatenú prácu ako činnosť (tak ako uvádzame v predchádzajúcej časti textu).

Špecifiká neplatennej práce na Slovensku

V tejto časti textu sa zameriame na vymedzenie vybraných špecifík neplatennej práce na Slovensku, ktoré majú význam pri určovaní spôsobu oceňovania neplatennej práce. Predovšetkým vymedzujeme neplatenú prácu v kontexte práce vykonávanej priamo vo vlastnej domácnosti a pre iných (buď ako formu tzv. susedskej výpomoci alebo dobrovoľníctva), a to z pohľadu slovenskej legislatívy a vzťahu k štandardným formám platenej práce (zamestnanie, podnikateľská činnosť, iná zárobková činnosť).

Práca v rodine a v domácnosti

V tejto časti sa pokúsime vymedziť postavenie práce v domácnosti (prípadne v rodine) vo vzťahu k závislej práci a práci vykonávanej na základe obchodnoprávneho alebo občianskoprávneho vzťahu. Vzhľadom na to, že pomerne veľkú časť času fyzických osôb zaberá práca vykonávaná v domácnosti alebo pre členov a členky rodiny, považujeme za potrebné poskytnúť jej základné vymedzenie v zmysle Slovenskej legislatívy.

V prvom rade je potrebné si uvedomiť, že prácu v domácnosti vykonávanú členmi a členkami domácnosti nie je možné považovať za závislú prácu. Takáto práca nenapĺňa jednotlivé znaky závislej práce. Vzťah nadriadenosti a podriadenosti v domácnosti a rodine nie je právne prípustný. V zmysle zákona NR SR č. 36/2005 o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov sú si manželia rovní v právach a povinnostiach. Sú povinní žiť spolu, byť si verní, vzájomne rešpektovať svoju dôstojnosť, pomáhať si, starať sa spoločne o deti a vytvárať zdravé rodinné prostredie. O uspokojovanie potrieb rodiny založenej manželstvom sú povinní starať sa obidvaja manželia podľa svojich schopností, možností a majetkových pomerov, pričom pod uspokojovanie potrieb rodiny spadá aj osobná starostlivosť o deti a domácnosť. V zmysle tohto legálneho vymedzenia nemôže byť jeden z manželov pri vzájomnej pomoci ani v rámci starostlivosti o deti a domácnosť vo vzťahu podriadenosti (alebo nadriadenosti) k druhému z manželov. Taktiež za takúto činnosť (prácu) nemôže od druhého manžela vyžadovať akúkoľvek mzdu alebo odmenu (pretože ide o zákonnú povinnosť, nie dobrovoľne stanovenú prácu na zmluvnom základe).

Osoby, ktoré spoločne žijú v jednej domácnosti, a nie sú manželia (a to bez ohľadu na to, či ide o osoby rovnakého pohlavia alebo o spolužitie muža a ženy) nespádajú pod úpravu manželstva v zmysle Zákona o rodine. Vzhľadom na to, že slovenský právny systém nepozná iný oficiálny zväzok ako manželstvo, osoby, ktoré spolu žijú, sú považované za tzv. blízke osoby (podľa § 116 Občianskeho zákonníka, blízkou osobou je príbuzný v priamom rade, súrodenec a manžel; iné osoby v pomere rodinnom alebo obdobnom sa pokladajú za osoby sebe navzájom blízke, ak by ujmu, ktorú utrpela jedna z nich, druhá dôvodne pociťovala ako vlastnú ujmu). V zmysle tohto ustanovenia spolu žijúce osoby (bez ohľadu na pohlavie) považujeme za blízke osoby nie na základe príbuzenského alebo manželského vzťahu, ale na základe toho, že sú v rodinnom alebo obdobnom pomere a že by ujmu, ktorú utrpela jedna z nich, druhá dôvodne pociťovala ako vlastnú ujmu. Zároveň hovoríme o osobách, ktoré vytvárajú (spoločnú) domácnosť. V zmysle §115 Občianskeho zákonníka domácnosť tvoria osoby, ktoré spolu trvale žijú a spoločne uhrádzajú náklady na svoje potreby. Vzhľadom na úpravu blízkych osôb a domácnosti Občianskym zákonníkom ako všeobecným predpisom súkromného práva, máme za to, že vzťah medzi blízkymi osobami, ako aj medzi členmi domácnosti je založený na princípe rovnocennosti. Z tohto hľadiska nemôžu byť ani tieto osoby pri starostlivosti o domácnosť, deti a dospelých členov domácnosti vo vzťahu nadriadenosti a podriadenosti (tak, ako tomu je aj v prípade manželov).

V rámci vzťahov medzi rodičmi a deťmi, ako aj ostatnými príbuznými taktiež nie je možné hovoriť o vzťahu nadriadenosti a podriadenosti. V zmysle § 28 Zákona o rodine patrí medzi práva a povinnosti rodičov najmä sústavná a dôsledná starostlivosť o výchovu, zdravie, výživu a všestranný vývoj maloletého dieťaťa, zastupovanie maloletého dieťaťa a správa majetku maloletého dieťaťa. Z tohto legálneho vymedzenia vyplýva, že akákoľvek činnosť (práca) rodičov vo vzťahu k maloletým deťom má zákonný charakter, nie je vykonávaná na dobrovoľnej báze (ale vyplýva rodičom zo zákona ako právo alebo povinnosť), a to bez toho, aby mali nárok na akúkoľvek odmenu alebo mzdu.

Za závislú činnosť nie je možné považovať ani prácu detí vykonávaných v rodine, resp. domácnosti. Ak, v zmysle § 43 Zákona o rodine, dieťa žije v domácnosti s rodičmi, je povinné podieľať sa osobnou pomocou na spoločných potrebách rodiny a prispievať na úhradu potrieb rodiny podľa svojich schopností, možností a majetkových pomerov. Toto ustanovenie sa netýka len maloletých detí, ale detí bez ohľadu na vek a ekonomickú samostatnosť, pričom podmienkou je, že dieťa musí žiť v spoločnej domácnosti s ro-

dičmi. Vyplýva z neho opätovne zákonná povinnosť dieťaťa participovať osobne na pomoci v domácnosti a na financovaní potrieb pre rodinu. Túto povinnosť nie je možné nahradiť zmluvným vzťahom (napr. pracovnou zmluvou), a preto ju nie je možné vykonávať za odmenu a taktiež nejde o činnosti, ktoré by boli vykonávané dieťaťom vo vzťahu podriadenosti k svojim rodičom.

Dobrovoľnícka práca a susedská výpomoc

Dobrovoľnícka činnosť (často označovaná aj ako dobrovoľnícka práca) je v podmienkach Slovenska upravená zákonom NR SR č. 406/2011 Z. z. o dobrovoľníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov. V zmysle § 2 tohto zákona je za dobrovoľníka považovaná fyzická osoba, ktorá na základe svojho slobodného rozhodnutia bez nároku na odmenu vykonáva pre inú osobu s jej súhlasom v jej prospech alebo vo verejný prospech dobrovoľnícku činnosť založenú na svojej schopnosti, zručnosti alebo vedomosti a spĺňa podmienky ustanovené týmto zákonom, ak dobrovoľnícku činnosť

a) vykonáva mimo svojich pracovných povinností, služobných povinností a študijných povinností vyplývajúcich jej zo zákona, z pracovnej zmluvy, zo služobnej zmluvy, zo študijného poriadku alebo z iného obdobného, pre neho záväzného dokumentu,

b) nevykonáva pre orgán alebo funkcionára právnickej osoby, ktorej je členom, zamestnancom, žiakom alebo študentom,

c) vykonáva mimo svojho podnikania alebo inej samostatnej zárobkovej činnosti.

Zákon demonštratívny spôsobom stanovuje, čo považujeme za dobrovoľnícku činnosť. Je to predovšetkým rôzna činnosť pre osoby so zdravotným znevýhodnením alebo žijúce v sťaženej sociálnej situácii, neformálne vzdelávanie a práca s mládežou, odstraňovanie rôznych druhov katastrof, pomoc pri rozvojových programoch, činnosti zamerané na životné prostredie, ale aj činnosti týkajúce sa odstraňovania rôznych foriem sociálnych nerovností. Zákon na druhej strane ponúka aj negatívne vymedzenie dobrovoľníckej činnosti, keď v § 3 ods. 2 taxatívny spôsobom vymedzuje, čo dobrovoľníckou činnosťou nie je. Za dobrovoľnícku činnosť nie je možné považovať činnosť vykonávanú medzi manželmi alebo medzi blízkymi osobami (pričom blízka osoba je vymedzená v § 116 Občianskeho zákonníka ako príbuzný v priamom rade, súrodenec a manžel. Za blízku osobu sú považované aj iné osoby v pomere rodinnom alebo obdobnom, ak by ujmu, ktorú utrpela jedna z nich, druhá dôvodne pocítovala ako vlastnú ujmu); činnosť vykonávaná v rámci podnikania alebo inej zárobkovej činnosti; činnosť vykonávaná v pracovnoprávnom vzťahu, v štátnozamestnaneckom pomere, služobnom pomere alebo činnosť vykonávaná v rámci študijných povinností; vzájomná občianska alebo susedská výpomoc; činnosť vykonávaná osobami, ktoré nedovršili 15 rokov.

Z negatívnej definície dobrovoľníckej činnosti vyplýva v rámci našich úvah ako problematické vymedzenie pojmu **vzájomná občianska a susedská výpomoc**. Slovenská právna úprava v súčasnej dobe nepozná legálnu definíciu ani občianskej výpomoci, ani susedskej výpomoci. V minulosti súkromné právo uvažovalo aj o tejto forme činnosti a z toho vyplývajúcej práv a povinností pre jej účastníkov. Občiansky zákonník vo svojej piatej časti Práva a povinnosti z iných právnych úkonov, prvá hlava Občianska výpomoc v § 384 – 389 upravoval základné atribúty občianskej a susedskej výpomoci. V zmysle § 384 ak občan pre iného občana na jeho žiadosť vykoná nejakú prácu, poskytne mu pôžičku alebo mu inak vypomôže, ide o občiansku výpomoc. Poskytnutie občianskej výpomoci musí byť v súlade s pravidlami socialistického spolužitia. Občiansky zákonník taktiež stanovil, že pri poskytnutí občianskej výpomoci má občan právo na náhradu účelne vynaložených nákladov. Právo na odmenu má občan len potiaľ, pokiaľ bola dohodnutá a pokiaľ zodpovedá povahe výpomoci, najmä ak sa výsledok dosiahol jeho osobným pričinením.

V prípade, že pri poskytovaní občianskej výpomoci dôjde k prevzatiu veci od druhého, vzniká povinnosť nahradiť mu škodu, ktorá vznikla jej stratou, poškodením alebo zničením, podľa ustanovení tohto zákona o zodpovednosti za škodu.

V zmysle uvedenej právnej úpravy bolo možné považovať susedskú a občiansku výpomoc za druh osobitného zmluvného vzťahu, vzniknutého na základe dvoj alebo viacstranného právneho úkonu (žiadost' jedného suseda, poskytnutie pomoci druhým/i susedom/mi), ktorý mohol mať odplatný alebo bezodplatný charakter. Pritom bolo ponechané na uváženie účastníkov tohto zmluvného vzťahu, či sa na dohode dohodnú alebo nie. Na občiansku a susedskú výpomoc sa taktiež vzťahovali ustanovenia Občianskeho zákonníka upravujúce zodpovednosť za škodu.

Právna úprava občianskej a susedskej výpomoci sa na Slovensku uplatňovala do prijatia zákona č. 509/1991 Zb., ktorým sa mení, dopĺňa a upravuje Občiansky zákonník a ktorý nadobudol účinnosť od 1. 1. 1992 (keď došlo aj k vyňatiu úpravy susedskej a občianskej výpomoci zo slovenského právneho poriadku). Od 1. 1. 1992 teda v našich podmienkach neexistuje právne vymedzenie susedskej o občianskej výpomoci, a teda ani práv a povinností z nej vyplývajúcich.

Akým spôsobom je možné vnímať susedskú a občiansku výpomoc v súčasnosti? Občiansky zákonník v platnom znení umožňuje uzavretie tzv. nepomenovaných zmlúv (podľa § 51 Občianskeho zákonníka účastníci a účastníčky môžu uzavrieť i takú zmluvu, ktorá nie je osobitne upravená zákonom; zmluva však nesmie odporovať obsahu alebo účelu tohto zákona). V rámci takejto zmluvy je možné dohodnúť rôzne formy pomoci medzi fyzickými osobami, ktoré môžu mať odplatný charakter (napr. úhrada reálne vzniknutých nákladov, symbolická odmena, poskytnutie proti pomoci), ale aj bezodplatný charakter.

Pre potreby ocenenia neplatennej práce v domácnosti budeme dobrovoľníctvo a susedskú výpomoc brať do úvahy len vtedy, keď sú vykonávané pre člena či členku rodiny (aj keď žije v inej domácnosti). Vychádzame z manuálu Spojených národov (Guide on valuing unpaid household service work, 2017), podľa ktorého sa práca vykonávaná v prospech rodinných príslušníkov žijúcich v iných domácnostiach v minulosti považovala za dobrovoľnícku prácu (nezahrňala sa do neplatennej práce), avšak podľa najnovších štandardov sa považuje za súčasť vlastnej produkčnej činnosti domácnosti spolu s neplatenými činnosťami vykonávanými pre členov domácnosti (s. 159).

Ocenenie neplatennej práce na Slovensku

Medzinárodné východiská právnej úpravy domáceho pracovníka a jej absencia na Slovensku

Spôsob ocenenia neplatennej práce úzko súvisí aj so spôsobom právnej regulácie takejto formy práce. V štátoch, ktoré priznávajú osobitný status osobám pracujúcim v domácnosti (domácky pracovník typu „pani v domácnosti“), viac či menej regulujú aj počet ich odpracovaných hodín, minimálnu odmenu (mzdu/odmenu), prestávky v práci, nárok na dovolenku či pracovnú neschopnosť, ako aj ďalšie pracovné podmienky. Štúdia McCann a Murray (2010) analyzuje podmienky výkonu práce domácich pracovníkov (domestic workers) v zmysle konvencie a odporúčaní medzinárodnej organizácie práce z roku 2009 (ILO, 2010). Štúdia sa primárne zameriava na reguláciu množstva odpracovaného času domácich pracovníkov a pracovníčok.

V zmysle právnej regulácie domáckych pracovníkov uvádza štúdia McCann a Murray (2010) niekoľko základných možností, a to:

1. domácky pracovník je priamo zamestnancom či zamestnankyňou domácnosti (teda v našom ponímaní má postavenie zamestnanca, ktorý by mal byť pod ochranou pracovného práva),
2. domácky pracovník je zamestnancom štátu/samosprávy,
3. domácky pracovník je zamestnancom súkromného poskytovateľa služieb pre domácnosť (home-care services),
4. domácky pracovník nie je zamestnancom v zmysle pracovného práva, ale domácki pracovníci môžu mať uzavreté franšíze so spoločnosťou, ktorá sa špecializuje na určitú formu domácich služieb,
5. domáckych pracovníkov možno považovať za „nezávislých dodávateľov“ (v podmienkach Slovenska samostatne zárobkovo činná osoba),
6. režim viacerých zmlúv – domácky pracovník má právne vzťahy s viacerými domácnosťami,
7. domácky pracovník má právny vzťah (pracovnoprávny) s pracovnou agentúrou, ktorá následne uzatvára zmluvy s domácnosťami o poskytovaní služieb domáceho pracovníka.

V tejto časti uvádzame príklady štátov, ktoré domáckym pracovníkom priznávajú špecifický právny status, a teda aj osobitnú právnu ochranu (ako príklady dobrej praxe).

V rámci Európskej únie je vzťah medzi domácnosťou a zamestnancom (napr. „pani v domácnosti“) upravený v **Rakúsku**, kde *zamestnancom je aj osoba, ktorá poskytuje domáce služby pre zamestnávateľa alebo členov domácnosti zamestnávateľa* (Federal Law Gazette No. 235/1962 Act Governing Domestic Help and Domestic Employees). Tiež je tomu tak v **Nemecku**, kde neexistuje striktná definícia závislej práce, a aj pojem zamestnanec je vymedzený širšie – *zamestnanec (muž a žena) zahŕňa osoby odmeňované mzdou alebo odmenou vrátane osôb zamestnaných na účely ich odborného výcviku bez ohľadu na to, či sú zamestnaní v interiéroch, v teréne alebo v práci na diaľku*. Tento pojem zahŕňa osoby zapojené do domáckej práce, ktoré pracujú hlavne pre jednu a tú istú organizáciu. Ďalej sa štátni zamestnanci (ženy a muži) a pracovníci verejnej služby vrátane osôb zamestnaných na účely ich odbornej prípravy považujú za „zamestnancov“, ak pracujú v zariadeniach zriadených podľa súkromného práva (Federal Law Gazette (Bundesgesetzblatt). V roku 2011 prijalo Španielsko osobitnú právnu úpravu poskytovania služieb v rámci domácností (Real Decreto 1620/2011, de 14 de noviembre, por el que se regula la relación laboral de carácter especial del servicio del hogar familiar). V zmysle článku 1, bod 2 tohto dekrétu, *služby pre domácnosť sú považované za osobitný pracovnoprávny vzťah medzi vlastníkom domácnosti ako zamestnávateľom a zamestnancom, ktorý poskytuje platené služby pre domácnosť (v prostredí domácnosti) a je od domácnosti závislý* (tu sa má na mysli finančná závislosť). Dekrét taktiež upravuje odmeňovanie takéhoto zamestnanca, a to v článku 8, podľa ktorého zamestnancovi, ktorý poskytuje služby pre domácnosť, vypláca odmenu vlastník domácnosti ako zamestnávateľ. Na zamestnanca, ktorý poskytuje platené služby pre domácnosť, sa vzťahujú ustanovenia o minimálnej mzde, pričom maximálny týždenný pracovný čas je 40 hodín.

Vo Francúzsku existuje okrem iného aj špeciálna právna úprava vzťahu „domáceho personálu“, ktorý je priamo zamestnaný a platený diplomatmi a konzulárnymi úradníkmi. Okrem nich je poskytnutá právna ochrana aj osobám, ktoré zabezpečujú rôzne služby pre domácnosť. Francúzsky Zákonník práce v časti sedem Ustanovenia špecifické pre určité povolania a činnosti, v Knihe IV Pracovníci v domácnosti (člán-

ky L7411-1 až L7424-3) vymedzuje domácych pracovníkov, a to tak, že pracovníkom v domácnosti je každá osoba, ktorá:

1. vykonáva za pevne stanovenú odmenu v mene jednej alebo viacerých domácností prácu, ktorá mu bola zverená buď priamo, alebo prostredníctvom sprostredkovateľa;
2. pracuje buď sám, alebo so svojím manželom/manželkou, partnerom/partnerkou v rámci zmluvy o občianskej solidarite, so spolu žijúcou osobou alebo nezaopatrenými deťmi v zmysle článku L. 313-3 zákona o sociálnom zabezpečení.
3. Francúzsky Zákonník práce okrem toho vymedzuje tzv. *služby v domácnosti*, resp. *osobné služby* (články L7231-1 až 7234-1). Osobné služby zahŕňajú činnosti určené na pomoc jednotlivcom v ich každodennom živote, ktoré sa vykonávajú buď jedine v domácnostiach jednotlivcov, alebo čiastočne mimo ich domovov, alebo v ich blízkom okolí. Osobné služby tak zahŕňajú tri skupiny služieb, a to:
 4. služby súvisiace s rodinou (predovšetkým starostlivosť o deti v domácnosti, starostlivosť o deti v iných priestoroch kvalifikovanou opatrovatelkou detí, sprevádzanie detí pri cestovaní, akademická podpora alebo individuálne vyučovanie v domácnosti, pomoc v domácnosti s počítačmi a internetom vrátane dodávky počítačového vybavenia, inštalácie a implementácie počítačového hardvéru a softvéru, údržby softvéru, administratívna pomoc v domácnosti),
 5. každodenné služby v domácnosti (patria sem predovšetkým každodenná údržba domácnosti a domáce práce, pranie a žehlenie, drobné záhradnícke práce vrátane odstraňovania kríkov (s použitím vlastného vybavenia), drobné „kutilské“ práce (ktoré si nevyžadujú špecifické odborné schopnosti), údržba domu a krátkodobá starostlivosť o vlastný alebo o rekreačný dom, nákupy a príprava jedál, donáška jedál do domu, donáška nákupov do domu, odvoz nákupu do domu, vyhľadávanie informácií o službách, t. j. získavanie informácie s cieľom odkázať fyzickú osobu na odborníkov poskytujúcich služby v domácnosti prostredníctvom telefonického alebo internetového vyhľadávania, videopomoc a telefonickú pomoc (pomoc na diaľku s cieľom sprostredkovať kontakt fyzickej osoby s call centrom alebo záchrannou službou),
 6. služby pre závislé osoby (starostlivosť s výnimkou lekárskej starostlivosti, pomoc starším alebo odkázaným osobám pri vykonávaní všetkých úkonov s výnimkou lekárskej starostlivosti, pomoc zdravotne postihnutým osobám pri vykonávaní každodenných úkonov vrátane využitia tlmočníka posunkovej reči, technika špecializovaného na písanie alebo kódovanie znakov reči, pomoc pri mobilite a preprave fyzických osôb – sprevádzanie starších alebo zdravotne postihnutých osôb pri cestovaní (výlety, verejná doprava, činnosti každodenného života), jazda vozidlom fyzickej osoby z domu na pracovisko, do rekreačného zariadenia alebo na vybavenie administratívnych úkonov, kozmetické ošetrovanie odkázaných osôb, starostlivosť a venčenie domácich zvierat s výnimkou veterinárnej starostlivosti a ošetrovania).

V štúdiu, ktorú spracoval Ramirez-Machado (2003), je uvedených 19 krajín sveta, ktoré (do roku 2003) mali špecifickú právnu reguláciu práce pre domácnosť (Argentína, Rakúsko, Brazília, Burkina Faso, Stredoafrická republika, Dánsko, Fínsko, Maďarsko, Taliansko, Malta, Peru, Portugalsko, Španielsko, Svätý Vincent a Grenadíny, Južná Afrika, Svazijsko, Švédsko, Tanzánijská zjednotená republika, Zimbabwe). V roku 2012 vydala Medzinárodná organizácia práce štúdiu pod názvom „Effective protection for domestic workers: a guide to designing labour laws“ ILO, 2012). Štúdiu poukazuje na nutnosť formalizovať vzťahy medzi domácnosťami a domáckymi pracovníkmi vrátane písomnej zmluvy, pracovného času, nočnej práce, odmeny za prácu a pod. Štúdiu odkazuje primárne na ochranu „domáceho personálu“, ktorý žije priamo v zamestnávateľskej domácnosti (aj z tohto dôvodu poukazuje na nutnosť úpravy a regulácie práce v noci, pracovnej pohotovosti, ale aj ochrany detských domáckych pracovníkov). **Toto vzhľadom na dlhodobú neexistenciu domáceho personálu na Slovensku zrejme nie je plne kompatibilné so situáciou na Slovensku, avšak všeobecná požiadavka úpravy právneho vzťahu medzi domácnosťou a domáckym pracovníkom sa vzťahuje aj na Slovensko.**

Na **Slovensku** v súčasnosti *neexistuje právna úprava zamestnania, kde by domácnosť vystupovala ako zamestnávateľ a zamestnanec by vystupoval ako domácky pracovník* (napr. „pani v domácnosti“; ďalej v texte používame neutrálne označenie „osoba na výpomoc v domácnosti“). Takýto vzťah musí byť upravený inými predpismi, nie zákonníkom práce (prichádza do úvahy obchodnoprávna alebo občianskoprávna úprava, najmä zmluva o dielo). Túto skutočnosť môžeme považovať za dôležité špecifikum Slovenska pri oceňovaní neplatenej práce v domácnosti, pretože:

1. existuje striktná úprava závislej práce, ktorá môže byť vykonávaná len vo vzťahu zamestnanec – zamestnávateľ (Zákonník práce) – domácnosť by sa musela registrovať v Sociálnej aj zdravotnej poisťovni ako zamestnávateľ a za osobu na výpomoc v domácnosti odvádzať odvody,
2. neexistuje špecifická právna úprava vzťahov medzi domácnosťou a „pani v domácnosti“ ani napr. úprava susedskej výpomoci (napr. domácnosti príde vypomôcť kamarátka, ktorá žije v inej domácnosti),
3. určité druhy prác pre domácnosť (alebo členov domácnosti) sú vykonávané prostredníctvom zamestnancov a zamestnankýň obcí, prostredníctvom tzv. sociálnej služby. Priamo v domácnosti občana je poskytovaná opatrovateľská služba. V takomto prípade obec (prípadne obcou zazmluvnený neverejný poskytovateľ služieb) uzatvára s osobou (občanom SR) zmluvu o poskytovaní opatrovateľskej služby. Osobe sa poskytuje pomoc pri úkonoch sebaobsluhy, úkonoch starostlivosti o svoju domácnosť a základných sociálnych aktivitách v zmysle zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách. Sociálna služba okrem toho zahŕňa zariadenie opatrovateľskej služby (týždenná forma alebo celoročná forma pobytu na dobu určitú), služby denného stacionára, zariadenie pre seniorov, požičiavanie pomôcok či rozvoz obedov.

Východiská ocenenia neplatenej práce

Keďže však na Slovensku absentuje právna úprava vzťahu medzi domácnosťou a domáckym pracovníkom (ktorému by domácnosť vyplácala mzdu/odmenu v súlade s právnou úpravou minimálnej mzdy), nepovažujeme za vhodné použiť pri oceňovaní neplatenej práce na Slovensku generalistický prístup (neexistuje štatisticky relevantný údaj o odmene/mzde domáceho pracovníka). Z tohto dôvodu považujeme za vhodnejšie použiť špecializačný prístup (teda stanovenie trhovej ceny za každú jednu službu

nahradzujúcu domácu neplatenú prácu; viac o možnostiach ocenenia neplatené práce v kapitole 1.3.).

Odmena (cena za poskytnutú službu/činnosť) predstavuje náklad, ktorý musí domácnosť vynaložiť na to, aby za domácnosť niekto vykonal určitú činnosť, ktorá nahradí neplatenú prácu. Domácnosť osobu, ktorá činnosť vykoná, nezamestnáva, preto odmena nemá charakter mzdy. Ak by činnosť zabezpečila fyzická osoba, ktorá dané činnosti vykonáva ako súčasť podnikateľskej činnosti (živnostník) alebo ako súčasť inej zárobkovej činnosti (napr. podľa občianskeho práva), predstavovala by odmena za takúto činnosť odmenu za dohodnutú službu v zmysle zmluvy o dielo (uzavretá podľa Občianskeho zákonníka medzi podnikateľom – živnostníkom a nepodnikateľom – domácnosťou; prípadne medzi poskytovateľom služby (ako inou formou zárobkovej činnosti) a domácnosťou, opäť podľa občianskeho zákonníka). V takomto prípade by odmena predstavovala príjem živnostníka z podnikateľskej činnosti (príjem SZČO), z ktorej by musel odvieť odvody do sociálnej a zdravotnej poisťovne a daň z príjmu. (poznámka k zdaňovaniu príjmu – ak by službu vykonával podnikateľ, tak by príjem zdaňoval podľa § 6 ods. 1 zákona o dani z príjmov; ak by službu vykonával nepodnikateľ (teda dohodnutá práca, de facto ústna zmluva podľa občianskeho zákonníka), tak by príjem zdaňoval podľa § 6 ods. 2 písmeno b) Zákona o dani z príjmov (daň z príjmu z činností, ktoré nie sú živnosťou ani podnikaním).

V prípade, že by osoba, ktorá činnosť pre domácnosť vykoná, bola zamestnancom či zamestnankyňou súkromného podniku, obecného podniku, rozpočtovej alebo príspevkovej organizácie alebo akéhokoľvek iného zamestnávateľa vrátane agentúrneho zamestnávania, zase by domácnosť neplatila priamo tomuto zamestnancovi, ale jeho zamestnávateľovi na základe zmluvy (napr. zmluvy o dielo, teda by opäť išlo o odmenu za dohodnutú službu v zmysle zmluvy o dielo). Následne zamestnávateľ vyplatí zamestnancovi či zamestnankyni mzdu podľa podmienok dohodnutých v pracovnej zmluve.

Podľa tejto úvahy by sme pri využití inputovej metódy trhovno-nákladového ocenenia so zohľadnením špecializačného prístupu mali brať do úvahy odmenu podnikateľov poskytujúcich trhové služby. Tu ale narážame na niekoľko praktických problémov:

1. odmena pre SZČO (resp. podniku) zahŕňa aj zisk, ktorého výška je individuálna, a preto odmena pre SZČO za rovnaké služby môže byť u každého SZČO rozdielna,
2. vstupné náklady každej SZČO (resp. podniku) sú rôzne, závisia od fixných nákladov (prevádzkové priestory, energie...), ale aj od variabilných nákladov (bude rozdiel, či domácky pracovník pracuje len pre jednu domácnosť alebo poskytuje služby viacerým domácnostiam – úspory z rozsahu),
3. dostupnosť oficiálnych štatistických údajov (vedeli by sme použiť informácie o tržbách, napr. cez Finstat, tržby z predaja tovarov alebo tržby z predaja vlastných výrobkov a služieb, ale v tomto prípade sú tu úhrnné tržby za všetky činnosti, ktoré podnikateľ vykonáva. Taktiež by vznikol problém so stanovením „priemernej“ výšky tržieb za konkrétnu činnosť. Štatistický úrad takéto údaje nespracováva.

Neostáva preto iná možnosť, ako použiť na ocenenie neplatené práce údaje o mzde. Aby sme mohli na ocenenie neplatené práce použiť údaje o mzde/mzdách, musíme zodpovedať otázku, či použiť údaj o hrubej mzde, čistej mzde alebo cene práce. Prikláňame sa k tomu názoru, že **treba použiť údaje o hrubej mzde, a to z nasledovných dôvodov:**

1. Štatistický úrad síce spracováva údaje o hrubej mzde aj o úplných nákladoch práce, ale metodika zberu dát je odlišná. V prípade miezd sa vychádza z podnikových štatistík, pričom od roku 2010 sa berú do úvahy všetky podniky a organizácie bez ohľadu na počet zamestnancov (do roku 2009 to boli podniky a organizácie s viac ako 20 zamestnancami). Od roku 2009 sa údaje zisťujú zo štvrtročného rezortného výkazu o cene práce ISCP (MPSVR SR) 1-04 (v prípade ročných miezd). V prípade štvrtročných miezd sa vychádza zo štvrtročného štatistického výkazníctva. V prípade úplných nákladov

práce sa údaje zisťujú ročným výberovým štatistickým zisťovaním. Zdrojom štatistického súboru na generovanie opory výberu sú všetky právnické subjekty z registra organizácií a registra závodov. Do zisťovania nie sú zahrnuté fyzické osoby (ani ich zamestnanci), to znamená, že do miezd sa nezapočítava príjem samostatne zárobkovo činných osôb (ako tzv. samozamestnávateľov).

2. Z hrubej mzdy musí zamestnanec odvieť odvody do Sociálnej a zdravotnej poisťovne a daň z príjmu zo závislej činnosti. To zodpovedá povinnosti SZČO (ak by sme brali do úvahy poskytnutie trhovej služby pre domácnosť), ktorý zo svojej odmeny (na základe napr. zmluvy o dielo) taktiež odvádza odvody do Sociálnej a zdravotnej poisťovne a daň z príjmu (už nie zo závislej činnosti, ale z podnikateľskej alebo inej samostatne zárobkovej činnosti). Toto by teda najviac zodpovedalo slovenskému špecifiku (aj keď, samozrejme, pri príjme podnikateľa je mzda pre jeho zamestnanca, ktorý reálne prácu v domácnosti vykonáva, len jeden z nákladov vstupujúcich do výpočtu zisku). V prípade živnostníka (samoživiteľa, samozamestnávateľa) to môžeme brať ako paralelu – je síce podnikateľ, ktorý má zo svojej činnosti (podnikania) príjem (predpokladáme jednoduché účtovníctvo, účtuje o príjmoch a výdavkoch, rozdiel tvorí zisk), ale činnosť robí primárne preto, aby mal príjem, z ktorého má „žiť“ (teda paralela so zamestnancom, pracuje preto, aby mal mzdu = príjem, z ktorej má „žiť“).
3. Môžeme brať do úvahy aj situáciu, keď osoba (vykonávajúca činnosť pre domácnosť) bude mať príjem nižší ako zákonom stanovené minimum na zaplatenie dane z príjmu. Napr. daňové priznanie k dani z príjmov za zdaňovacie obdobie 2020 bol povinný podať daňovník, ak jeho celkové zdaniteľné príjmy dosiahnuté v roku 2020 presiahli sumu 2 207,10 EUR. Do celkových zdaniteľných príjmov sa zahrnuje akýkoľvek dosiahnutý príjem, ktorý je predmetom dane a nie je od dane z príjmov oslobodený (Zákon 595/2002 Z. z. o dani z príjmov). Pri prepočte na jeden mesiac bola na rok 2020 táto suma 183,93 EUR, čo je ale menej, ako je suma životného minima (od 1. 7. 2020 je to 214,83 EUR mesačne, ak ide o jednu plnoletú fyzickú osobu). Teda by bolo otáznave, prečo by takáto osoba vykonávala činnosť (v cudzích domácnostiach za odplatu), ak by reálne mala nižší príjem, ako je suma životného minima.

Pri určovaní monetárnej hodnoty v rámci navrhovanej metodiky neplatennej práce vychádzame z **inputovej metódy trhovo nákladového ocenenia, pričom použijeme tzv. špecializačnú metódu.**

Na určenie monetárnej hodnoty neplatennej práce budeme brať do úvahy cenu práce, ktorá by zodpovedala trhovým substitútom, ktoré by domácnosti mohli využiť, keby jednotlivé činnosti neplatennej práce nechceli vykonávať samé, ale prostredníctvom trhu. To znamená, že domácnosti by platili za poskytnuté služby, ktoré slúžia ako náhrada (substitút) neplatennej práce. Pri ocenení neplatennej práce neberieme do úvahy tie substitúty, ktoré nahradia neplatenú prácu vo forme finálneho produktu (napr. v reštaurácii si kúpim obed), ale tie substitúty, ktoré predstavujú činnosť (neplatenú prácu ako činnosť nahradzame inou, platenou činnosťou). Hodnotu takejto činnosti (cenu, ktorú by domácnosti zaplatili, ak by za nich činnosť vykonal niekto iný) budeme brať do úvahy pri výpočte monetárnej hodnoty neplatennej práce. Jednotlivé činnosti v rámci neplatennej práce môžu byť nahradené rôznymi trhovými službami (prípadne kombináciou viacerých trhových služieb). V tabuľke 1 uvádzame príklady možných trhových substitútov.

Tabuľka 1 Možné substitúty neplatenej práce

Kategória neplatenej práce	Možné substitúty	Cena použitá pri výpočte mone-tárnej hodnoty NP
Príprava jedál	<ul style="list-style-type: none"> Do domácnosti príde niekto navariť Do domácnosti príde niekto umyť ta-niere Domácnosť použije umývačku riadu (avšak niekto musí špinavé riady do umývačky naložiť a aj ich vyložiť a od-prať) 	<p>Mzda pre kuchára/kuchárku</p> <p>Mzda pre osobu za upratovanie</p>
Domáce práce – uprato-vanie	<ul style="list-style-type: none"> Osoba v domácnosti na upratovanie 	Mzda pre osobu na upratovanie
Výroba a údržba textílií	<ul style="list-style-type: none"> Domácnosť využije služby krajčírky/krajčira Domácnosť využije služby čistiarne odevov 	<p>Mzda krajčira/krajčírky</p> <p>Cena za opratie a vyžehlenie bielizne</p>
Záhradkárstvo – pestovanie okrasných rastlín	<ul style="list-style-type: none"> Využitie služieb záhradníka/záhrad-ničky 	Mzda záhradníka/záhradníčky
Starostlivosť o domá-ce zvieratá	<ul style="list-style-type: none"> Niektor vezme domáce zviera na pre-chádzku, dá mu najesť, postará sa oň 	Mzda pre osobu na stráženie zvierat
Oprava zariadenia, nábytku a pod. (v celkovej hodnote do 1000 EUR)	<ul style="list-style-type: none"> Využitie služieb opravovní, opravá-rov, servisných stredísk 	<p>Cena za opravu</p> <p>Odmena pre osobu, ktorá opravuje zariadenie</p>
Nakupovanie a služby	<ul style="list-style-type: none"> Donáška tovaru 	Cena donášky
Záhradkárstvo – pestovanie úžitkových rastlín	<ul style="list-style-type: none"> Využitie služieb/zamestnanie pesto-vateľa úžitkových rastlín 	Mzda pre pestovateľa
Starostlivosť o zvieratá – chov hospodárskych zvierat	<ul style="list-style-type: none"> Využitie služieb/zamestnanie chova-teľa hospodárskych zvierat 	Mzda pre chovateľa
Výstavba a rekonštrukcie (v celkovej hodnote nad 1000 EUR)	<ul style="list-style-type: none"> Využitie služieb stavebnej firmy 	Odmena /stavebnú firmu
Starostlivosť o deti	<ul style="list-style-type: none"> Osoba na stráženie detí, na opatro-vanie detí Inštitucionálna starostlivosť o deti (jasle, škôlka, denný stacionár, celo-denný stacionár) 	<p>Mzda opatrovateľky/opatrovateľa</p> <p>Cena za inštitucionálnu starostlivosť</p>
Starostlivosť o dospelých	<ul style="list-style-type: none"> Opatrovateľka/opatrovateľ dospelých Inštitucionálna starostlivosť o dospelých (denný stacionár, nočný stacio-nár...) 	<p>Mzda opatrovateľky/opatrovateľ</p> <p>Cena za inštitucionálnu starostlivosť</p>
Dobrovoľnícka práca	<ul style="list-style-type: none"> Práca na zmluvnom základe (odplatná zmluva) 	Dohodnutá odmena

Realizácia prieskumu rozsahu vykonávania neplatennej práce na slovensku

V tejto kapitole publikácie uvádzame výsledky online prieskumu rozsahu vykonávanej neplatennej práce medzi obyvateľmi a obyvateľkami Slovenska. Získané dáta v ďalšej kapitole použijeme ako príklad v rámci metodiky pre výpočet hodnoty neplatennej práce. Keďže nejde o reprezentatívny prieskum, ide o údaje, ktoré slúžia na modelové znázornenie, aké otázky by mali byť súčasťou prieskumu využívania času. K zisteniu reprezentatívnejších dát by bolo potrebné následne zrealizovať ich zber prostredníctvom 24-hodinových denníkov, čo však vyžaduje oveľa väčšie kapacity a záväzok štátu, že získané údaje bude zisťovať na pravidelnej báze, napríklad 5 rokov, a premietne ich do posudzovania ekonomiky štátu a HDP.

Kapitola je zameraná na tieto informácie/údaje:

1. Vymedzenie výskumných otázok – vzhľadom na to, že sme realizovali zber údajov o neplatennej práci v slovenských domácnostiach prostredníctvom online dotazníka v špecifickom a neštandardnom období (rozsah a štruktúra neplatennej práce je ovplyvnená pandémiou COVID-19), zamerali sme dotazník nielen na zistenie rozsahu a štruktúry neplatennej práce, ale aj na špecifiká súvisiace práve s pandémiou COVID-19. Z tohto dôvodu sme taktiež rozšírili okruh výskumných otázok tak, aby pokrývali nielen rozsah a štruktúru neplatennej práce v domácnostiach, ale aj špecifiká pandemického obdobia, vnímanie rovnomernosti rozdelenia domácich prác v domácnosti, využívanie domácich spotrebičov pri vykonávaní neplatennej práce a pod.;
2. popis konštrukcie dotazníka, zberu dát a použitých matematicko-štatistických metód vyhodnotenia zozbieraných údajov a overenia výskumných otázok,
3. prezentácia vybraných výsledkov dotazníkového zberu dát a interpretácia údajov.

Výskumné otázky

Hlavným cieľom zrealizovaného prieskumu bolo zistiť rozsah a štruktúru neplatennej práce, ktorú muži a ženy vykonávajú v domácnostiach, a overiť predpoklad, že pandémia COVID-19 ovplyvnila množstvo a štruktúru neplatennej práce v slovenských domácnostiach, rovnako ako aj zistiť rodové rozdiely v participácii na zabezpečovaní neplatennej práce.

Pre účely naplnenia cieľa sme stanovili nasledujúce výskumné otázky (VO) a výskumné predpoklady resp. hypotézy (VP):

VO1 Aký čas strávia v priemere týždenne respondenti/respondentky jednotlivými druhmi neplatennej práce?

VP1 Predpokladáme, že pohlavie má vplyv na množstvo času venovaného neplatennej práci.

VP2 Predpokladáme, že kraj, z ktorého respondent pochádza, má vplyv na množstvo času venovaného neplatennej práci.

VP3 Predpokladáme, že veľkosť obce, v ktorej respondent žije, má vplyv na množstvo času venovaného neplatennej práci.

VP4 Predpokladáme, že na množstvo času venovaného neplatennej práci má vplyv to, či je respondent/ka zamestnaný/á alebo na rodičovskej/materej dovolenke.

VP5 Predpokladáme, že počet detí (do 26 rokov) žijúcich v domácnosti s respondentom/tkou má vplyv na množstvo času venovaného neplatennej práci.

VP6 Predpokladáme, že počet detí, ktoré ešte nenastúpili do školy, žijúcich v domácnosti s respondentom/tkou má vplyv na množstvo času venovaného neplatennej práci.

VP7 Predpokladáme, že typ domácnosti (partnerská domácnosť s deťmi, partnerská domácnosť bez detí, domácnosť jednotlivca) má vplyv na množstvo času venovaného neplatennej práci.

VO2 Aký je rozsah a štruktúra neplatennej práce, ktorú respondenti/ky vykonávajú v iných domácnostiach?

VP8 Predpokladáme, že na rozsah a štruktúru neplatennej práce vykonávanej v iných domácnostiach má vplyv pohlavie, veľkosť obce, v ktorej respondent/ka žije, a typ domácnosti.

VO3 Aký čas súhrnne venujú respondenti/ky a ich partnerky/ri týmto činnostiam: domáce práce a starostlivosť o odkázaných/né členov/ky domácnosti?

VP9 Predpokladáme, že pohlavie má vplyv na množstvo času venovaného domácim prácam a starostlivosťou o odkázaných/né členov/ky domácnosti.

VO4 Má pandémia COVID-19 vplyv na vykonávanie neplatennej práce v domácnosti? Ak áno, aký, v akom rozsahu a ktoré druhy neplatennej práce pandémia najviac ovplyvnila?

VP10 Predpokladáme, že vplyv pandémie COVID-19 na množstvo vykonávanej práce sa prejavil najmä u tých domácností, v ktorých žijú nezaopatrené deti.

VP11 Predpokladáme, že pandémia COVID-19 mala aj pozitívny vplyv na neplatenú prácu v domácnostiach, najmä v súvislosti s rovnomernejšou deľbou prác v domácnosti.

VO5 Mala pandémia COVID-19 vplyv na využívanie platených služieb, ktoré nahradili niektoré neplatené práce? Ak áno, v akom rozsahu a akých prác sa to týkalo?

VO6 Mala pandémia COVID-19 vplyv na nutnosť využívať, zakúpiť spotrebiče do domácnosti? Ak áno, v akom rozsahu, akých spotrebičov sa to týkalo?

VO7 Mala pandémia COVID-19 vplyv na nákup vybraných druhov surovín? Ak áno, v akom rozsahu a akých surovín sa to týkalo?

VO8 Aká je rodová deľba neplatených prác v domácnostiach respondentiek/respondentov? Prevažujú

pri ich vykonávaní manželky/partnerky alebo manželia/partneri a pri ktorých? Sú aj práce, kde je rodová deľba vyrovnaná?

Metodológia, dotazník, spracovanie údajov

Na zber údajov sme použili metódu dopytovania pomocou nástroja dotazník. Dotazník bol zameraný na neplatenú prácu v domácnosti, na množstvo času, ktoré ľudia venujú jej vykonávaniu. Špecifikom zberu dát bola skutočnosť, že zber prebehol v období pandémie COVID-19. Z tohto dôvodu sme sa prostredníctvom dotazníka pýtali aj na vplyv pandémie COVID-19 na neplatenú prácu, na jej množstvo, štruktúru, rovnomernosť a deľbu jej vykonávania dospelými členmi domácnosti.

Dotazník bol anonymný. Bol rozdelený do štyroch častí – sociodemografická časť, otázky týkajúce sa neplatennej práce v domácnosti, vplyv pandémie COVID-19 na vykonávanie neplatennej práce v domácnostiach a rodové rozdiely pri vykonávaní neplatennej práce v domácnosti. Dotazník obsahoval celkovo 53 uzatvorených otázok, ktoré boli jedno- alebo viac výberové. Dotazník je uvedený v prílohe 1.

Možnosti odpovedí týkajúce sa týždenného objemu času venovaného neplatennej práci mali charakter kvantitatívnych premenných; ostatné boli prevažne ordinálne. Celkovo odpovedalo 354 respondentov, z toho dvaja vo veku do 15 rokov a 36 osôb žijúcich mimo SR, ktorí vzhľadom na cieľ popísať a analyzovať objem neplatennej práce v domácnostiach na Slovensku boli zo spracovania vylúčení. Na konečnú analýzu bola použitá databáza 316 respondentov a respondentiek. V otázke príslušnosti k pohlaviu 5 respondentov označilo odpoveď „iné“²², preto v časti analýz týkajúcich sa porovnania správania žien a mužov, ako aj objemu neplatennej práce v členení podľa pohlavia bolo spracovaných 311 odpovedí.

Zber údajov prebiehal od 23. 6. do 15. 8. 2021 formou elektronického dotazníka (metóda CAWI – *computer assisted web interviewing*) spracovaného prostredníctvom platformy Survio. Zber údajov prostredníctvom dotazníka bol komunikovaný verejnosti prostredníctvom sociálnych sietí <https://www.facebook.com/TotoJeRovnost> a oficiálnej webovej stránky projektu www.ivpr.gov.sk a www.totojerovnost.eu.

Na spracovanie databázy odpovedí bol použitý štatistický softvér IBM SPSS 28 a na testovanie hypotéz hladina významnosti 0,05. Údaje sme spracovali vo forme tabuliek a grafov pomocou MS Office Excel.

Prezentácia vybraných výsledkov dotazníkového zberu dát a interpretácia údajov

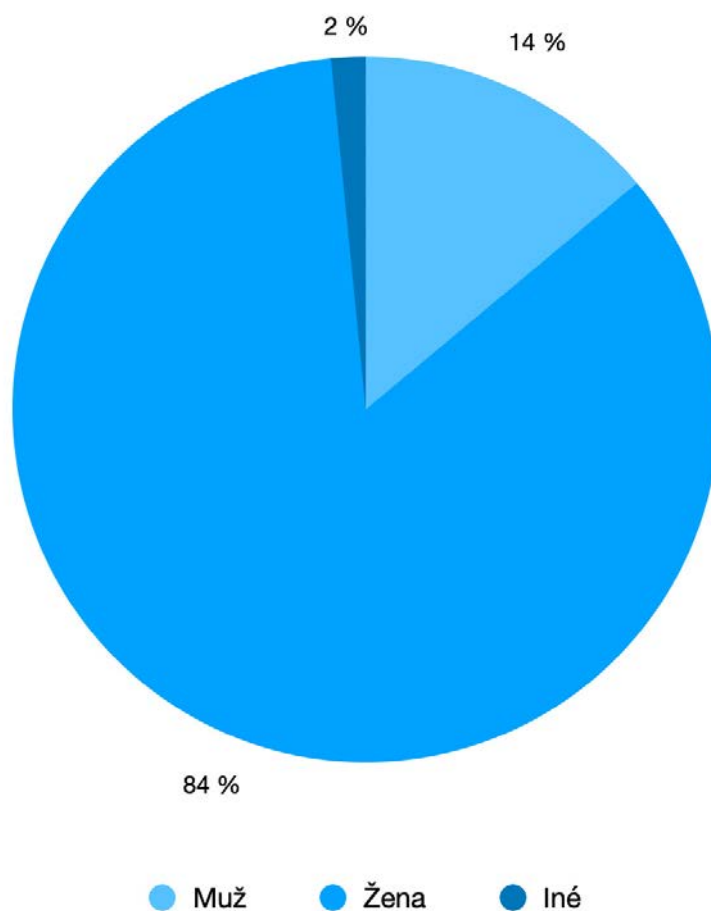
V tejto časti publikácie ponúkame údaje a interpretáciu výsledkov dotazníkového prieskumu, vyhodnotenie jednotlivých výskumných predpokladov a výskumných otázok a výpočet monetárnej hodnoty neplatennej práce na základe údajov získaných z dotazníkového zberu dát.

22 V dotazníku sme ponúkli respondentom možnosť zvoliť si pohlavie podľa vlastného presvedčenia. Označenie „iné“ sa vzťahuje na situáciu, keď sa respondent či respondentka identifikuje ako transrodový alebo nebinárny človek, to znamená, že ich rodová identita nie je v súlade s biologickým pohlavím, resp. rodom pripísaným pri narodení do rodného listu. Vzhľadom na malú početnosť a zameranie prieskumu sme tieto údaje nezahrnuli do výsledkov delených podľa pohlavia, čo však neznamená, že nie sú významné, podobne ako domácnosti, kde tvoria pár ľudí rovnakého pohlavia. Vyžadujú si však špecifický prístup a skúmanie skôr kvalitatívnymi metódami, na čo v našej štúdii nemáme priestor, ale veríme že výskumníci a výskumníčky sa budú aj týmto cieľovým skupinám venovať, keďže v dnešnej dobe je dôležité poukázať na príspevok pre ekonomiku aj takýchto párov.

Sociodemografické charakteristiky respondentov a respondentiek

Vzhľadom na zameranie publikácie a cieľ výskumu budeme v ďalších častiach analyzovať iba odpovede za respondentov mužov a respondentky ženy. Dotazníkového zberu dát sa zúčastnilo 316 respondentov, z toho 44 mužov (14 %) a 267 žien (84 %). Až piati respondenti (2 %) ako pohlavie uviedli možnosť „iné“. Odpovede za skupinu respondentov a respondentiek, ktorí/é označili v kategórii pohlavie „iné“ (vzhľadom na nízke zastúpenie výskumnej vzorky) nebudeme samostatne vyhodnocovať (vysvetlenie vyššie)²³. Štruktúra respondentov a respondentiek podľa pohlavia je uvedená v grafe 37.

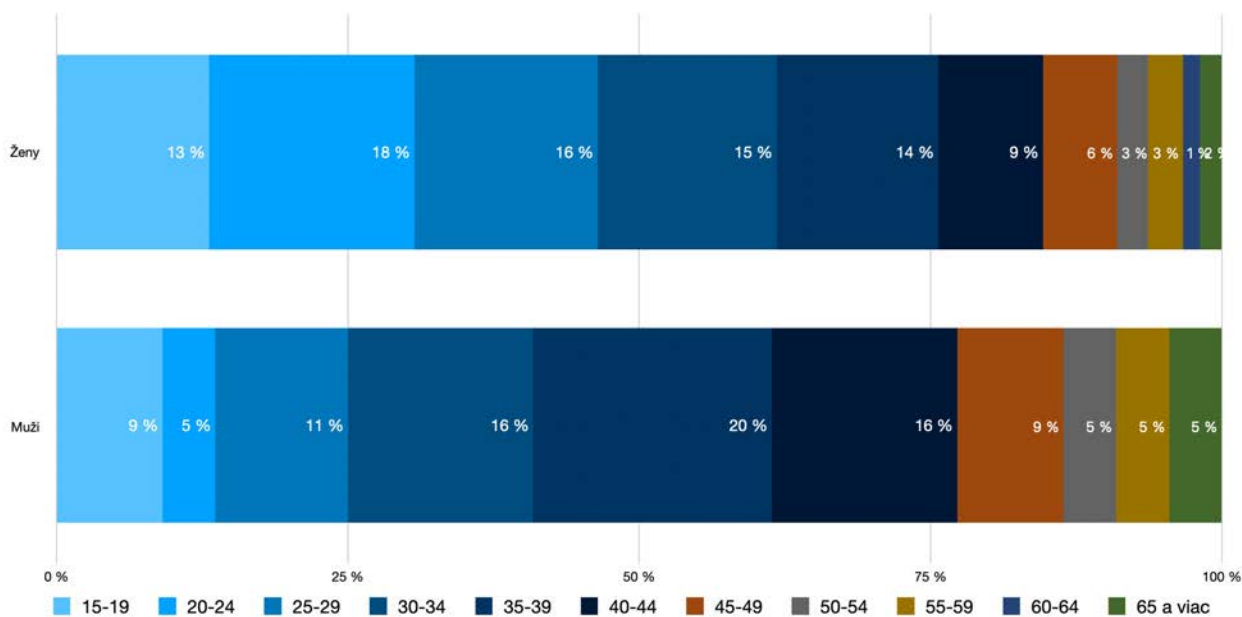
Graf 37 Štruktúra respondentov podľa pohlavia

Zdroj: vlastné spracovanie

Štruktúra respondentov a respondentiek podľa veku je zobrazená na grafe 37. Škálovanie zodpovedá škálovaniu, ktoré používa Štatistický úrad SR. Respondentov vo veku 65 rokov a viac uvádzame v jednej skupine. Ide o osoby, ktoré už z hľadiska veku dosiahli dôchodkový vek, nie sú (resp. nemusia byť) aktívnymi účastníkmi na trhu práce, a teda nevykonávajú platené zamestnanie alebo podnikanie. To má z hľadiska celkovej alokácie ich času významný vplyv na to, že môžu viac času venovať neplatenj práci.

Graf 38 Veková štruktúra respondentov a respondentiek

Zdroj: vlastné spracovanie

V skupine respondentov – mužov prevládali muži vo veku 35 až 39 rokov (9 respondentov, t. j. 20,45 %), vo veku 40 až 44 rokov (7 respondentov, t. j. 15,91 %) a vo veku 30 až 34 rokov (7 respondentov, t. j. 15,91 %).

V skupine respondentiek – žien prevládala skupina žien vo veku 20 až 24 rokov (47 respondentiek, t. j. 17,6 %), nasledovala skupina 25- až 29-ročných (42 respondentiek, t. j. 15,73 %), 30- až 34-ročných (41 respondentiek, t. j. 15,36 %) a 35- až 39-ročných (37 respondentiek, t. j. 13,86 %).

V tabuľke 2 je uvedená štruktúra respondentov a respondentiek podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania.

Tabuľka 2 Štruktúra respondentov podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania a pohlavia

Najvyššie dosiahnuté vzdelanie	Muži		Ženy	
	Počet	Percentá	Počet	Percentá
základné (ukončená ZŠ)	3	6,8	18	6,7
stredoškolské bez maturity	1	2,3	5	1,9
stredoškolské s maturitou	11	25,0	71	26,6
vysokoškolské prvého stupňa (ukončené bakalárske štúdium)	2	4,5	27	10,1
vysokoškolské druhého stupňa (ukončené magisterské/inžinierske štúdium)	21	47,7	122	45,7

vysokoškolské tretieho stupňa (titul PhD.)	6	13,6	24	9,0
Spolu	44	100,0	267	100,0

Zdroj: vlastné spracovanie

Medzi mužmi aj ženami prevládali respondenti s ukončeným vysokoškolským vzdelaním druhého stupňa (47,7 % respondentov – mužov a 45,7 % respondentiek); nasledovala skupina respondentov so stredoškolským vzdelaním s maturitou (25 % u mužov a 26,6 % u žien). Početne najmenšiu skupinu tvorili respondenti so stredoškolským vzdelaním bez maturity (2,3 % u mužov a 1,9 % u žien).

V tabuľke 3 je uvedená štruktúra respondentov a respondentiek podľa kraja, v ktorom sa nachádza ich bydlisko.

Tabuľka 3 Štruktúra respondentov a respondentiek podľa kraja a podľa pohlavia

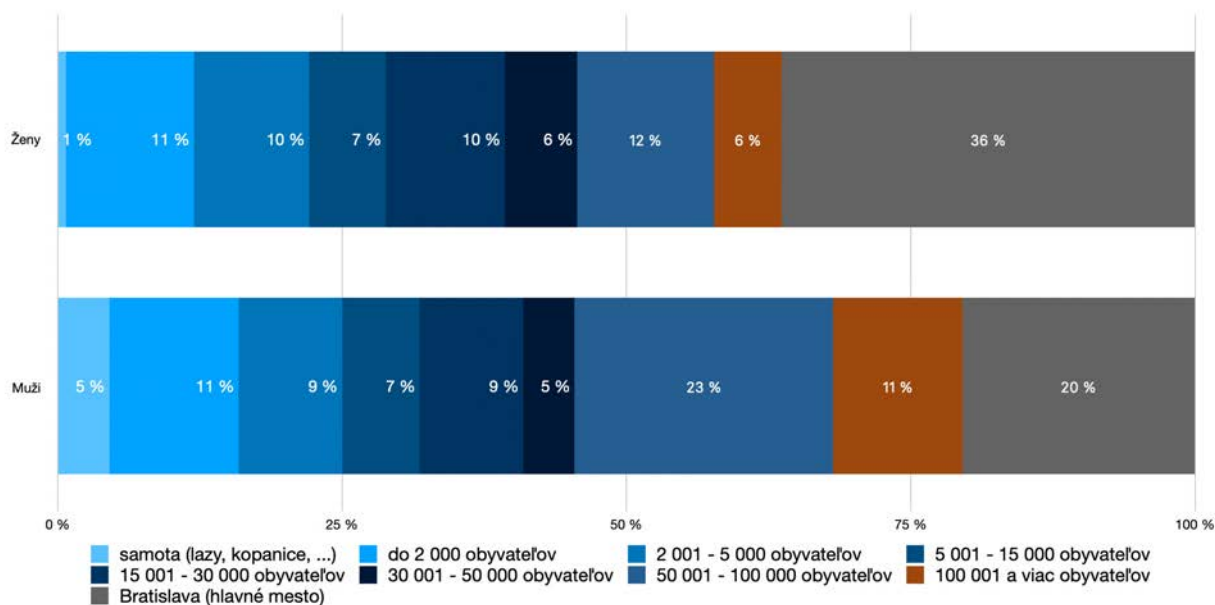
Kraj	Muži		Ženy	
	Počet	Percent	Počet	Percent
BA	9	20,5	114	42,7
TT	3	6,8	21	7,9
TN	3	6,8	17	6,4
NR	0	0,0	9	3,4
ZA	2	4,5	26	9,7
BB	17	38,6	29	10,9
PO	6	13,6	31	11,6
KE	4	9,1	20	7,5
Spolu	44	100,0	267	100,0

Zdroj: vlastné spracovanie

Medzi mužmi prevládala skupina s miestom bydliska v Banskobystrickom kraji (38,6 %), nasledoval Bratislavský kraj (20,5 % mužov) a Prešovský kraj (13,6 % mužov). U mužov úplne absentujú respondenti z Nitrianskeho kraja. Medzi ženami výrazne prevládala skupina s miestom bydliska v Bratislavskom kraji (42,7 %), nasledoval Prešovský kraj (11,6 % žien) a Banskobystrický kraj (10,9 %). Rozloženie respondentov a respondentiek podľa kraja nie je rovnomerné a výskumná vzorka nie je z tohto hľadiska reprezentatívna. Aj z tohto dôvodu neprezentujeme výsledky, ktoré by zohľadňovali regionálne špecifiká neplatennej práce na Slovensku.

Miesto bydliska (vidiek – mesto) je taktiež dôležitým faktorom, ktorý ovplyvňuje rozsah a štruktúru neplatennej práce. Na základe predchádzajúcich výskumov (Uramová, Tuschlová, 2013; Kaščáková, Nedelová, 2013) sa ukazuje, že miesto bydliska má vplyv nielen na štruktúru neplatennej práce, ale aj na množstvo času venované jednotlivým činnostiam neplatennej práce. Súvisí to s konzervatívnejším spôsobom života na vidieku, ale aj s väčšou dostupnosťou trhových substitútov, teda spotrebiče alebo platené služby starostlivosti v mestách. Z tohto dôvodu sme u respondentov a respondentiek zisťovali aj to, v akej obci žijú (veľkosť obce z hľadiska počtu obyvateľov). Štruktúra respondentov podľa veľkosti obce, v ktorej žijú, je uvedená na grafe 39.

Graf 39 Miesto bydliska respondentov a respondentiek v štruktúre podľa pohlavia

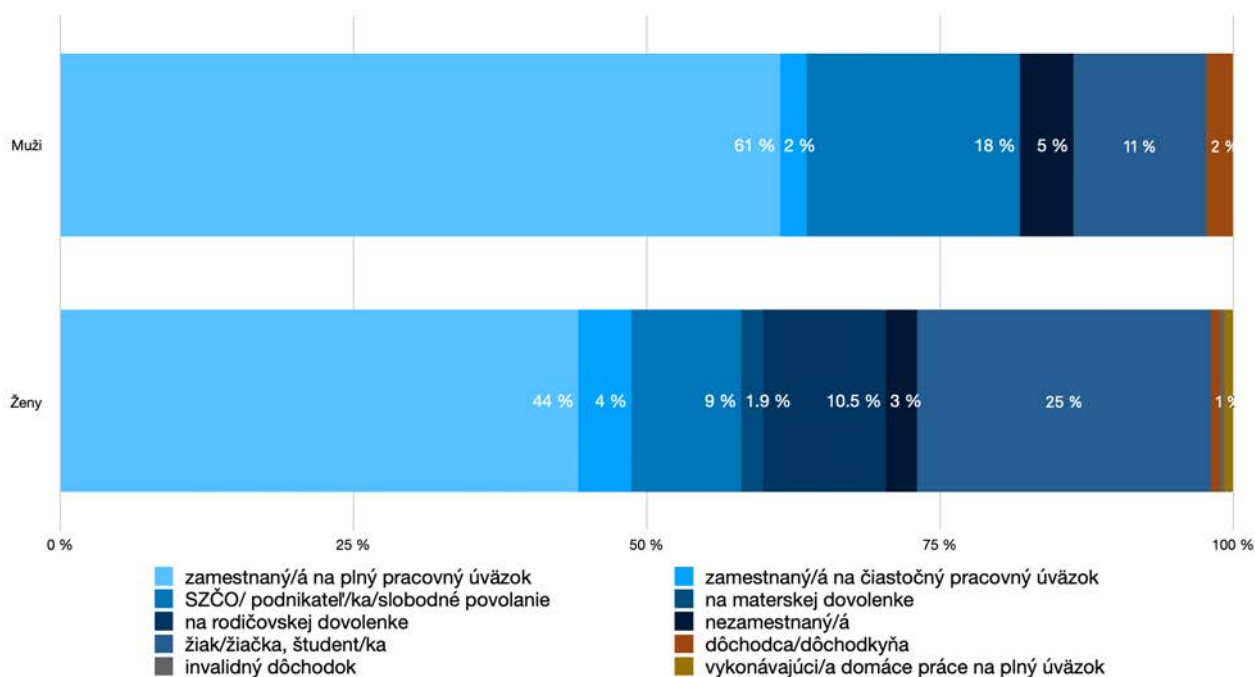
Zdroj: vlastné spracovanie

Medzi mužmi prevládajú tí, ktorí žijú vo väčších mestách (veľkostná kategória 50 001 až 100 000 obyvateľov; 23 % mužov). Nasleduje skupina mužov žijúcich v Bratislave (20 %). Vzhľadom na to, že 20,5 % mužov uviedlo, že žije v Bratislavskom kraji, je zrejme, že takmer všetci žijú v meste Bratislava. Početne rovnaké zastúpenie majú veľké mestá nad 100 001 obyvateľov (11 % mužov) a malé obce do 2 000 obyvateľov (tiež 11 % mužov).

Medzi ženami prevláda skupina žien žijúcich v Bratislave (36 %), nasleduje skupina žien žijúca vo väčších mestách (50 001 až 100 000 obyvateľov; 12%).

Životná situácia, resp. status ekonomickej aktivity majú taktiež vplyv na rozsah a štruktúru neplatenj práce (viď. kapitola 1 časť 1.3 a 1.4). Preto sme u respondentov a respondentiek zisťovali, aká je ich primárna ekonomická aktivita (resp. životná situácia, napr. v prípade materskej alebo rodičovskej dovolenky). Štruktúra respondentov podľa hlavnej ekonomickej aktivity (resp. životnej situácie) je uvedená na grafe 40.

Graf 40 Štruktúra respondentov a respondentiek podľa hlavnej ekonomickej aktivity/životnej situácie a pohlavia (v %)

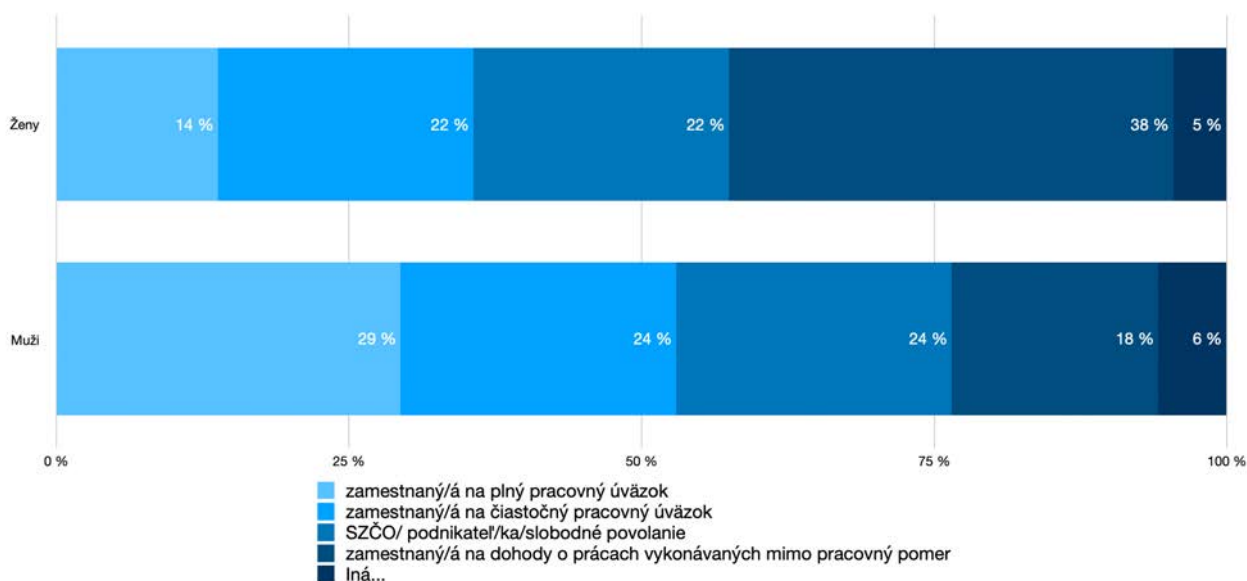

Zdroj: vlastné spracovanie

U mužov aj u žien prevláda skupina zamestnaných na plný pracovný úväzok (61,4 % mužov a 44,2 % žien). U žien sú druhou najpočetnejšou skupinou žiačky a študentky (25,1 % žien). U mužov sú druhou najpočetnejšou skupinou podnikatelia a SZČO (18,2 %), nasledujú žiaci a študenti (11,4 %). Pomerne početnou skupinou v prípade žien boli ženy na rodičovskej dovolenke (10,5 %). Na materskej dovolenke bolo 1,9 % žien. Tieto dve skupiny (otcovská dovolenka, rodičovská dovolenka) v prípade respondentov – mužov úplne absentovali. Medzi mužmi bolo až 4,5 % nezamestnaných, kým v prípade žien len 2,6 %.

Keďže respondenti a respondentky mohli popri hlavnej aktivite vykonávať aj ďalšie činnosti (napr. práca popri štúdiu, dva rôzne pracovné pomery, pracujúci dôchodca a pod.), zisťovali sme aj to, či majú respondenti aj vedľajšiu ekonomickú aktivitu. Zo žien malo vedľajšiu ekonomickú aktivitu 87 žien (32,6 %), z mužov malo vedľajšiu ekonomickú aktivitu 17 mužov (38,63 %). Údaje o prevládajúcich vedľajších aktivitách mužov a žien sú uvedené na grafe 41 (údaje uvádzame len za tie ženy a tých mužov, ktorí/í uviedli, že vedľajšiu ekonomickú aktivitu majú; 100 % teda zodpovedá 17 mužom, eventuálne 87 ženám).

Graf 41 Vedľajšia ekonomická aktivita respondentov a respondentiek v členení podľa pohlavia (v %)

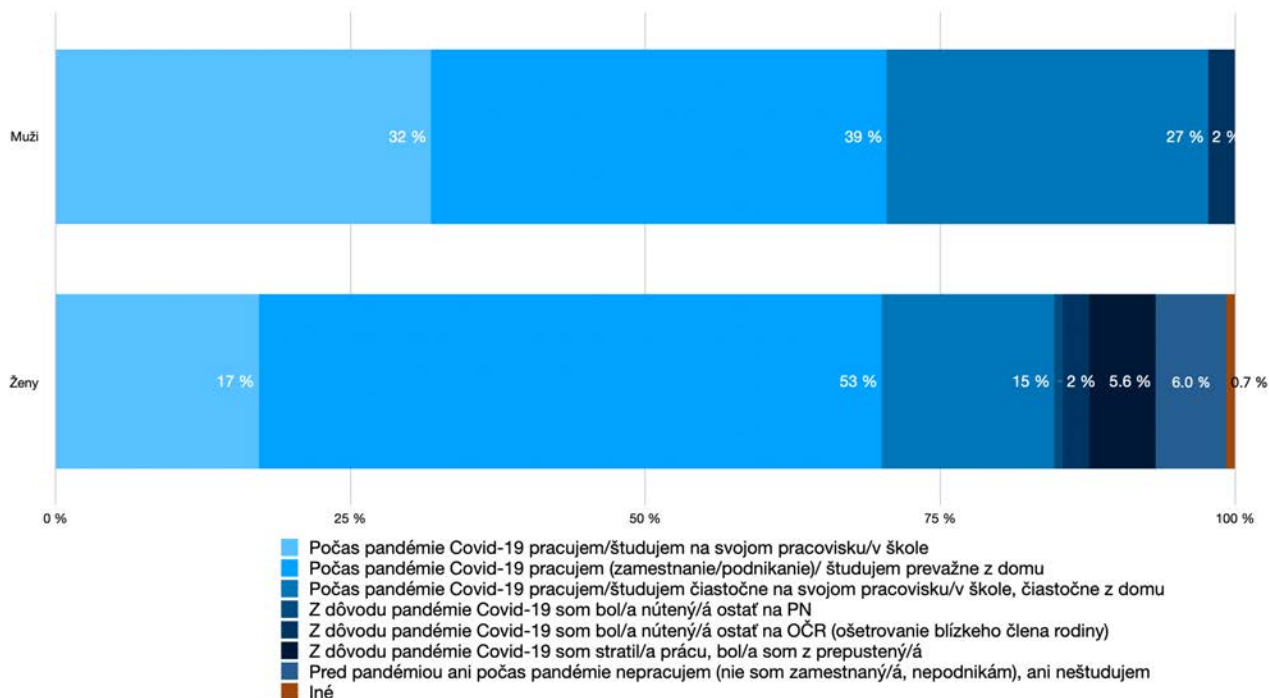

Zdroj: vlastné spracovanie

U mužov ako vedľajšia ekonomická aktivita prevládalo zamestnanie na plný úväzok (11,4 % mužov s vedľajšou ekonomickou aktivitou), nasledovali podnikanie a zamestnanie na čiastočný úväzok (obidve kategórie po 9,1 %). U žien, naopak, prevládalo zamestnanie na dohody o prácach vykonávaných mimo pracovný pomer, t. j. dohoda o pracovnej činnosti, dohoda o vykonaní práce a dohoda o brigádnickej práci študenta (12,4 % žien s vedľajšou ekonomickou aktivitou). Nasledovalo zamestnanie na čiastočný úväzok a podnikanie (obidve skupiny po 7,1 %). Je zaujímavé, že až 38,64 % mužov a 32,58 % žien malo aj vedľajšiu ekonomickú aktivitu. To môže mať vplyv aj na množstvo času venovaného neplatennej práci (redukcia množstva neplatennej práce na úkor platenej práce), ale aj na zvyšovanie dvojitej záťaže, predovšetkým v prípade žien.

Z dôvodu realizácie dotazníkového prieskumu v čase pretrvávajúcej pandémie COVID-19 a rôznych foriem obmedzenia mobility obyvateľov sme u respondentov zisťovali aj to, **aký vplyv má pandémia COVID-19 na vykonávanie hlavnej ekonomickej aktivity** (v zmysle toho, či môžu hlavnú ekonomickú aktivitu – zamestnanie, podnikanie, štúdium – vykonávať bežným spôsobom na pracovisku/v škole alebo musia ekonomickú aktivitu vykonávať z domu). Štruktúra odpovedí respondentov a respondentiek je uvedená na grafe 42.

Graf 42 Prevažujúce miesto výkonu hlavnej ekonomickej aktivity počas pandémie COVID-19 v členení podľa pohlavia (zmeny v dôsledku pandémie)

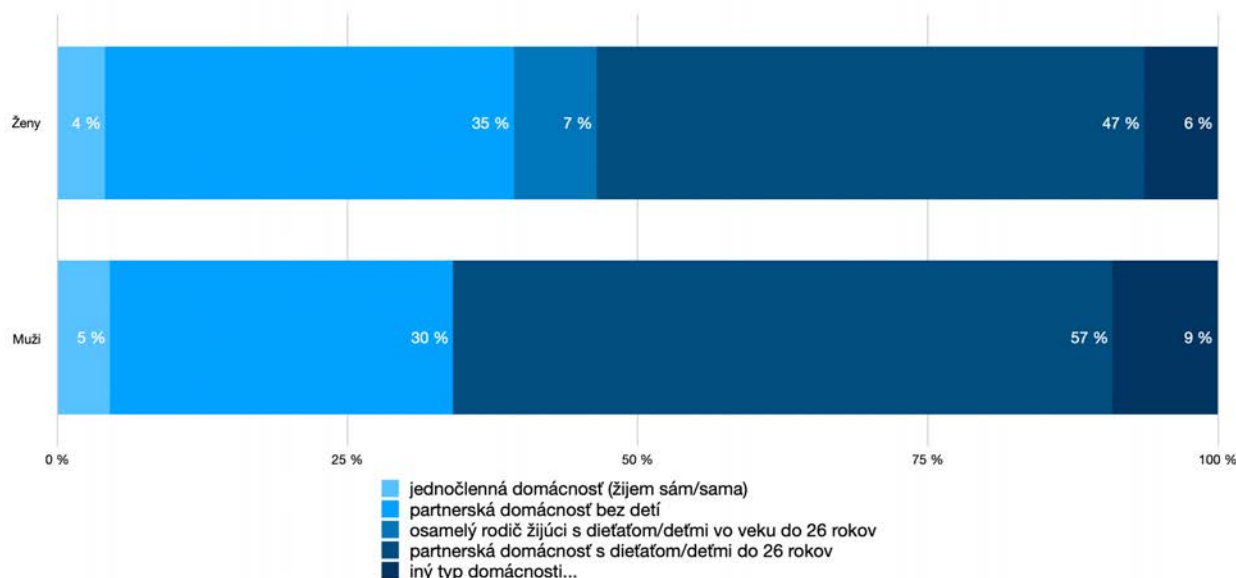

Zdroj: vlastné spracovanie

V oboch skupinách respondentov prevládala odpoveď, že v dôsledku pandémie COVID-19 pracujú/študujú prevažne z domu (38,6 % mužov a 52,8 % žien). Až 31,8 % mužov nebolo z hľadiska miesta výkonu práce/podnikania/štúdia ovplyvnených pandemiou (naďalej pracujú/podnikajú/študujú na obvyklom pracovisku/škole). V prípade žien túto možnosť označilo len 17,2 % respondentiek. Z výsledkov vyplýva, že väčšina respondentiek teda pracovala z domu, čo mohlo mať väčší vplyv na záťaž neplatenou prácou spojenú s multitaskingom, vykonávaním platenej práce, dohliadaním na vzdelávanie detí, zabezpečenie stravovania pre ne atď. Čiastočne na bežnom mieste (pracovisku/škole) a čiastočne z domu pracuje/študuje 14,6 % žien a až 27,3 % mužov. Zaujímavým je zistenie, že takmer rovnaký podiel mužov (2,3 %) a žien (2,2 %) ostalo počas pandémie doma z dôvodu starostlivosti o iného člena rodiny (OČR). Z dôvodu vlastnej PN bolo doma 0,7 % respondentiek. Pandémia výraznejšie ovplyvnila respondentky v súvislosti so stratou zamestnania; až 5,7 % respondentiek prišlo z dôvodu pandémie COVID-19 o prácu (túto možnosť neoznačil ani jeden muž). Miesto vykonávania platenej práce v období pandémie COVID-19 ovplyvňuje aj množstvo a štruktúru neplatennej práce. V rámci prieskumu sme nezisťovali, či respondenti vykonávajú v rovnakom čase viaceré činnosti (napr. popri platenej práci doma aj varia, perú, starajú sa o deti a pod.). Z tohto dôvodu nevieme jednoznačne určiť, nakoľko práca z domu ovplyvnila množstvo a štruktúru neplatennej práce. Avšak vzhľadom na počet respondentov pracujúcich/študujúcich prevažne z domu sa domnievame, že získané údaje o množstve a štruktúre neplatennej práce v období pandémie COVID-19 nezodpovedajú štandardnej situácii v slovenských domácnostiach.

Posledný okruh sociodemografických charakteristík respondentov, ktoré sme v prieskume sledovali, súvisel s charakterom domácnosti, v ktorej respondent žije. Množstvo a štruktúra neplatennej práce je ovplyvnená aj tým, či ju vykonáva jednotlivec, ktorý žije sám (domácnosť jednotlivca), alebo skupina osôb žijúcich v spoločnej domácnosti. V druhom prípade zohráva úlohu aj to, či v domácnosti žijú aj deti, ako aj ich počet a ich vek. Štruktúra respondentov podľa typu domácnosti (jednočlenná domácnosť, partnerská domácnosť bez detí, partnerská domácnosť s deťmi do 26 rokov a iný typ domácnosti) je uvedená na grafe 43.

Graf 43 Štruktúra respondentov a respondentiek podľa typu domácnosti v členení podľa pohlavia (v %)

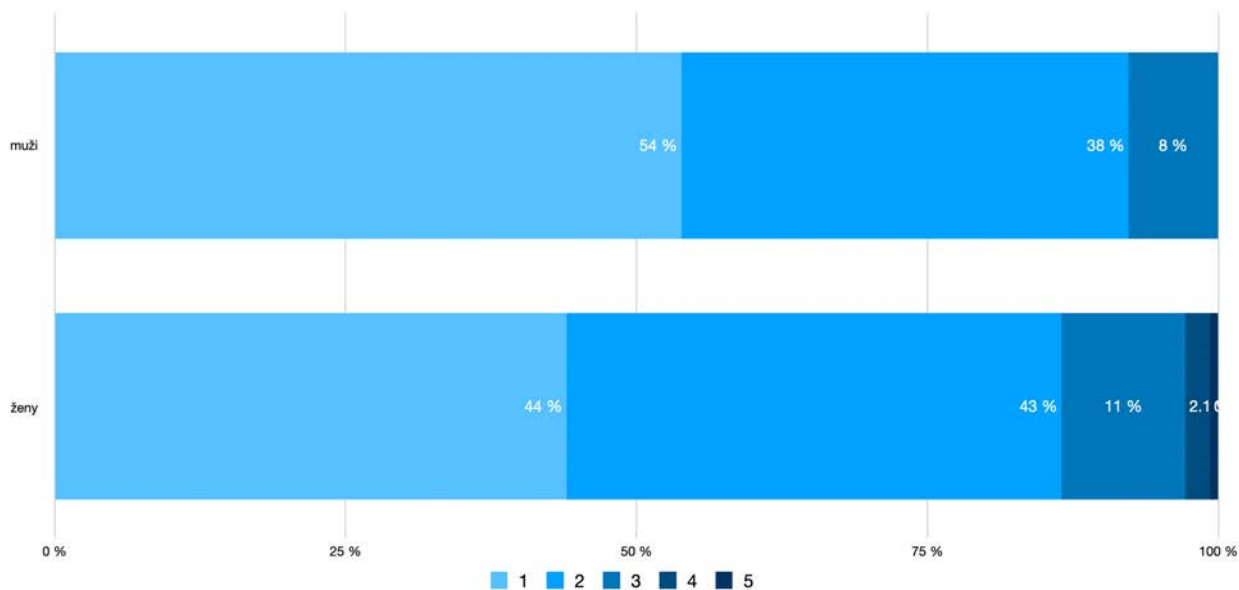

Zdroj: vlastné spracovanie

Takmer identický podiel mužov a žien žije v jednočlennej domácnosti (4,1 % žien a 4,5 % mužov). Približne tretina mužov (29,5 %) aj žien (35,2 %) žije v partnerskej domácnosti, v ktorej ale nežijú deti do 26 rokov. Až 19 žien (7,1 %) sú osamelé matky žijúce v spoločnej domácnosti s deťmi do 26 rokov. V inom type domácnosti žije 6,4 % opýtaných žien a 9,1 % opýtaných mužov (iný typ domácnosti je napr. partnerská domácnosť, v ktorej žije aj dospelé dieťa staršie ako 26 rokov alebo rodič žijúci v spoločnej domácnosti s dospelým dieťaťom, starí rodičia žijúci v spoločnej domácnosti s vnúčatami, prípadne páry rovnakého pohlavia). **Najväčšia časť mužov (56,8 %, teda 25 mužov) aj žien (47,2 %, teda 126 žien) žije v partnerskej domácnosti, v ktorej žijú aj deti do 26 rokov.**

Následne nás zaujímala štruktúra detí žijúcich v spoločnej domácnosti s respondentmi z hľadiska ich veku. Na túto otázku odpovedalo 26 mužov (teda 25 mužov žijúcich v partnerskej domácnosti s deťmi do 26 rokov a jeden muž žijúci v inom type domácnosti) a 141 žien (z celkového počtu žien, ktoré žijú v partnerskej domácnosti s deťmi do 26 rokov, prípadne sú osamelými matkami žijúcimi s dieťaťom do 26 rokov. Na túto otázku neodpovedali 4 ženy). Početnosti respondentov, ktorí žijú v spoločnej domácnosti s rôznym počtom detí do 26 rokov, sú uvedené na grafe 44.

Graf 44 Štruktúra respondentov a respondentiek podľa počtu detí do 26 rokov v členení podľa pohlavia (v %)

Zdroj: vlastné spracovanie

Najväčšia časť mužov (31,8 %) aj žien (23,2 %) žije v spoločnej domácnosti s jedným dieťaťom do 26 rokov. Takmer identická časť mužov (22,7 %) aj žien (22,5 %) žije v spoločnej domácnosti s dvomi deťmi do 26 rokov. Len 4,5 % mužov a 5,6 % žien žije v spoločnej domácnosti s tromi deťmi do 26 rokov. Respondentky – ženy taktiež uviedli, že žijú v spoločnej domácnosti so štyrmi deťmi vo veku do 26 rokov (3 respondentky) a piatimi deťmi vo veku do 26 rokov (1 respondentka).

Okrem počtu detí do 26 rokov nás zaujímalo aj to, koľko detí, ktoré žijú v spoločnej domácnosti s respondentom, ešte nenastúpilo na základnú školu (zber údajov prebiehal od 23. 6. do 15. 8. 2021 a zaujímal nás stav v čase vypĺňania dotazníka, nie stav od 1. septembra). S jedným dieťaťom, ktoré ešte nenastúpilo na základnú školu, žije 11 mužov (25 %) a 39 žien (14,6 %). S dvomi **deťmi, ktoré ešte nenastúpili na základnú školu, žije v spoločnej domácnosti 1 muž a 16 žien (6 %)**. Žiadna respondentka ani žiaden respondent neuviedli, že by žili v domácnosti s viacerými deťmi, ktoré ešte nenastúpili na základnú školu.

Sociodemografické údaje za respondentov a respondentky sú zhrnuté v nasledujúcom rámečku.

Respondentky

Prieskumu sa zúčastnilo 267 žien, čo predstavuje 84 % všetkých respondentov. Z hľadiska veku prevládali ženy vo veku 20 až 24 rokov (17,6 %), nasledovala skupina 25- až 29-ročných (15,73 %), 30- až 34-ročných (15,36 %) a 35- až 39-ročných (13,86 %). Väčšina respondentiek mala vysokoškolské vzdelanie (45,7 %) a stredoškolské vzdelanie s maturitou (26,6 %). Z hľadiska miesta bydliska prevládala Bratislavský kraj (42,7 %), pričom väčšina žien žije v Bratislave (36 %) alebo vo väčších mestách (12 %). Viac ako 44 % respondentiek je zamestnaných na plný pracovný úväzok a 25,1 % sú žiačky a študentky. Až 10,5 % respondentiek je na rodičovskej dovolenke a takmer 2 % na materskej dovolenke. Najväčšia časť žien (47,2 %) žije v partnerskej domácnosti, v ktorej žijú aj deti do 26 rokov; z nich až 23,2 % žije v spoločnej domácnosti s jedným dieťaťom do 26 rokov. Približne tretina žien (35,2 %) žije v partnerskej domácnosti bez detí do 26 rokov. Až 7,1 % žien sú osamelé matky žijúce v spoločnej domácnosti s deťmi do 26 rokov. Takmer 53 % žien pracuje v období pandémie prevažne z domu. Len 17,2 % respondentiek nebolo z hľadiska miesta výkonu platenej práce pandemiou COVID-19 ovplyvnených. Až 5,7 % respondentiek prišlo z dôvodu pandémie COVID-19 o prácu.

Respondenti – muži

Prieskumu sa zúčastnilo 44 mužov, čo predstavuje 14 % všetkých respondentov. Z hľadiska veku prevládali muži vo veku 35 až 39 rokov (20,45 %), vo veku 40 až 44 rokov (15,91 %) a vo veku 30 až 34 rokov (15,91 %). Väčšina mužov mala vysokoškolské vzdelanie (47,7 %) a stredoškolské vzdelanie s maturitou (25 %). Z hľadiska miesta bydliska u mužov prevládala Banskobystrický kraj (38,6 %) a Bratislavský kraj (20,5 %), pričom väčšina mužov žije vo väčších mestách (23 %). Takmer 61,5 % mužov je zamestnaných na plný pracovný úväzok a viac ako 18 % sú podnikatelia a SZČO. Žiadny z mužov nie je na materskej ani rodičovskej dovolenke. Najväčšia časť mužov (56,8 %) žije v partnerskej domácnosti, v ktorej žijú aj deti do 26 rokov; z nich až 31,8 % žije v spoločnej domácnosti s jedným dieťaťom do 26 rokov. Približne tretina mužov (29,5 %) žije v partnerskej domácnosti bez detí do 26 rokov. Viac ako 38,5 % mužov v období pandémie COVID-19 pracuje prevažne z domu a takmer 32 % mužov nebolo z hľadiska miesta výkonu platenej práce pandemiou COVID-19 ovplyvnených. Žiadny z mužov neprišiel v dôsledku pandémie o platenú prácu.

Vzhľadom na vyššie uvedenú demografiu, ktorá nie je reprezentatívna, možno zhrnúť, že výsledky dokumentujú najmä skúsenosti žien vo veku 25 – 39 rokov s vysokoškolským vzdelaním. Väčšinou pochádzali z Bratislavského kraja a Bratislavy, teda z liberálnejšieho prostredia. Pracovali na plný úväzok alebo boli študentky. 13% žien bolo na rodičovskej či materskej dovolenke (žiadni muži). Viac ako polovica žien žila v partnerskej domácnosti s deťmi do 26 rokov a 7,1 % žien boli osamelé matky s deťmi do 26 rokov (žiadni muži). Počas pandémie COVID-19 až polovica respondentiek ostala doma.

Vyhodnotenie výskumných otázok a výskumných predpokladov

V tejto časti textu uvádzame výsledky dotazníkového prieskumu vo vzťahu k stanoveným výskumným otázkam a výskumným predpokladom.

Rozsah, štruktúra a determinanty neplatennej práce vykonávanej vo vlastnej domácnosti

VO1 Aký čas strávia v priemere týždenne respondenti/ky jednotlivými druhmi neplatennej práce ?

V tabuľke 4 uvádzame priemerný týždenný čas (v hodinách), ktorý venujú respondenti – muži a respondentky – ženy jednotlivým činnostiam neplatennej práce v ich vlastnej domácnosti.

Tabuľka 4 Priemerný týždenný čas venovaný jednotlivým činnostiam neplatennej práce vo vlastnej domácnosti v členení podľa pohlavia (v hod.)

		A	B	C	D	E	F
Muži	Mean	3,791	3,568	0,895	2,3182	5,0909	2,4670
	N	44	44	44	44	44	44
	Std. Deviation	2,4919	3,9614	1,2325	2,87348	13,73092	3,44003
Ženy	Mean	7,659	5,097	2,531	1,8455	2,3648	0,4154
	N	267	267	267	267	267	267
	Std. Deviation	4,8261	3,4786	2,1447	2,83968	5,54252	0,88549

		G	H	I	J	Spolu
Muži	Mean	2,898	7,852	0,3295	1,9320	31,1423
	N	44	44	44	44	44
	Std. Deviation	2,1609	14,3918	0,85551	2,17350	27,03964
Ženy	Mean	2,960	12,878	0,8957	1,3579	38,0051
	N	267	267	267	267	267
	Std. Deviation	2,1857	23,7152	3,37306	1,57871	29,68144

Kde A = priemerný týždenný čas venovaný príprave jedál vo vlastnej domácnosti, B = priemerný týždenný čas venovaný domácim prácam – upratovaniu vo vlastnej domácnosti, C = priemerný týždenný čas venovaný výrobe a údržbe textílií vo vlastnej domácnosti, D = priemerný týždenný čas venovaný záhradkárstvu vo vlastnej domácnosti, E = priemerný týždenný čas venovaný starostlivosti o zvieratá vo vlastnej domácnosti, F = priemerný týždenný čas venovaný oprave zariadenia vo vlastnej domácnosti, G = priemerný týždenný čas venovaný nakupovaniu a službám vo vlastnej domácnosti, H = priemerný týždenný čas venovaný starostlivosti o deti vo vlastnej domácnosti, I = priemerný týždenný čas venovaný starostlivosti o dospelých vo vlastnej domácnosti, J = priemerný týždenný čas venovaný manažmentu vlastnej domácnosti Zdroj: vlastné spracovanie

Muži venujú neplatennej práci vo vlastnej domácnosti týždenne v priemere 31,14 hodiny, ženy v priemere 38 hodín týždenne (čo je v priemere o hodinu denne viac ako muži). V priemere najviac času venujú muži starostlivosti o deti (7,8 hodiny týždenne), starostlivosti o zvieratá (5 hodín týždenne), príprave jedál (3,8 hodiny týždenne) a domácim prácam – upratovaniu (3,57 hodiny).

Ženy venujú taktiež najviac času starostlivosti o deti, a to takmer 13 hodín týždenne. Nasleduje príprava jedál (7,7 hodiny týždenne) a domáce práce – upratovanie (5 hodín týždenne).

Muži venujú viac času ako ženy starostlivosti o zvieratá (muži 5 hodín týždenne, ženy 2,36 hodiny týždenne), záhradkárstvu (muži 2,32 hodiny týždenne, ženy 1,85 hodiny týždenne), opravám zariadení (muži 2,47 hodiny týždenne, ženy 0,42 hodiny týždenne) a manažmentu domácnosti (muži 1,93 hodiny týždenne, ženy 1,36 hodiny týždenne). **Muži venujú viac času tým činnostiam v rámci neplatennej práce, ktoré majú charakter záujmov/hobby (napr. starostlivosť o zvieratá a záhradkárstvo). Naopak, ženy venujú viac času tým aktivitám v rámci neplatennej práce, ktoré sú nevyhnutnosťou pre chod domácnosti (napr. príprava jedál a upratovanie).**

V rámci prieskumu si treba uvedomiť, že počet mužov vo vzorke bol v porovnaní so ženami oveľa menší a išlo vo väčšej miere o mužov v partnerskej domácnosti s deťmi do 26 rokov. Zatiaľ čo vo vzorke žien bolo viac single žien a žien v partnerstve bez detí, čo sa napríklad mohlo odraziť v rozsahu hodín, ktoré venujú ženy a muži starostlivosti o deti, je predpoklad, že v prípade reprezentatívnej vzorky by rozdiely pri niektorých prácach boli ešte väčšie v neprospech žien, čo by však bolo potrebné overiť.

V súvislosti s celkovým časom venovaným neplatennej práci a zistenými rozdielmi v čase, ktorý venujú jednotlivým činnostiam ženy a muži, nás zaujímalo, či sú tieto rozdiely štatisticky významné. Z tohto dôvodu sme overovali výskumný predpoklad VP1.

VP1 Predpokladáme, že pohlavie má vplyv na množstvo času venovaného neplatennej práci.

Na štatistické overenie výskumného predpokladu VP1 sme použili Spearmanove korelačné koeficienty (Príloha 2). **Z výsledkov je zrejmé, že príslušnosť k pohlaviu/rodu ovplyvňuje:**

- a) čas venovaný príprave jedla ($r_s = 0,311$), čo znamená, že muži venujú tejto činnosti štatisticky významne menej času (3,79 hodiny týždenne) ako ženy (7,66 hodiny týždenne),
- b) čas venovaný domácim prácam – upratovaniu ($r_s = 0,223$), čo znamená že muži venujú tejto činnosti štatisticky významne menej času (3,57 hodiny týždenne) ako ženy (5,097 hodiny týždenne),
- c) čas venovaný výrobe a údržbe textílií ($r_s = 0,352$), čo znamená, že muži venujú tejto činnosti štatisticky významne menej času (0,895 hodiny týždenne) ako ženy (2,53 hodiny týždenne),
- d) čas venovaný oprave zariadenia domácnosti ($r_s = -0,362$), čo znamená, že muži venujú tejto činnosti štatisticky významne viac času (2,47 hodiny týždenne) ako ženy (0,42 hodiny týždenne),

Ostatné druhy neplatennej práce nevykazujú závislosť od pohlavia, čo znamená, že muži aj ženy venujú ostatným činnostiam neplatennej práca približne rovnaký čas.

Okrem príslušnosti k pohlaviu nás zaujímalo aj to, či miesto bydliska respondentov (kraj) významným spôsobom ovplyvňuje/neovplyvňuje množstvo času venovaného neplatennej práci. Z tohto dôvodu sme stanovili výskumný predpoklad VP2.

VP2 Predpokladáme, že kraj, z ktorého respondent pochádza, má vplyv na množstvo času venovaného neplatenej práci.

Zistili sme, že príslušnosť respondenta ku kraju, z ktorého pochádza, má vplyv na množstvo času venovaného výrobe a údržbe textílií (korelačný pomer = 0,212), záhradkárstvu (0,273), opravám zariadenia domácnosti (0,223) a starostlivosti o deti (0,213). Vo všetkých prípadoch ide o slabú až stredne silnú závislosť. Na ostatné činnosti v rámci neplatenej práce nemá kraj, z ktorého respondent/ka pochádza, žiadny vplyv. Porovnanie množstva času, ktorý respondenti a respondentky venujú jednotlivým činnostiam neplatenej práce vo vlastnej domácnosti v jednotlivých krajoch je uvedené v prílohe 3.

Okrem príslušnosti ku kraju sme zisťovali aj závislosť množstva času venovaného jednotlivým zložkám neplatenej práce od veľkostnej kategórie obce, v ktorej respondenti žijú. Z tohto dôvodu sme stanovili výskumný predpoklad VP3.

VP3 Predpokladáme, že veľkosť obce, v ktorej respondent žije, má vplyv na množstvo času venovaného neplatenej práci.

Na štatistické overenie výskumného predpokladu VP3 sme použili Spearmanove korelačné koeficienty (Príloha 2). Zistili sme, že veľkosť obce priamo vplýva na množstvo času venovaného týmto činnostiam:

- a) čas venovaný príprave jedál ($r_s = 0,165$),
- b) čas venovaný výrobe a údržbe textílií ($r_s = 0,125$),
- c) čas venovaný nakupovaniu a službám ($r_s = 0,159$),
- d) čas venovaný manažmentu domácnosti ($r_s = 0,138$)

V týchto prípadoch sme potvrdili slabú priamu závislosť, to znamená, že čím väčšia obec, tým viac času respondenti a respondentky vyššie uvedeným činnostiam venujú. Je to prekvapivé zistenie najmä v súvislosti s časom venovaným príprave jedál a časom venovaným výrobe a údržbe textílií. Práve pri týchto dvoch činnostiach by sme očakávali, že vo väčších mestách budú jednotlivci vyhľadávať trhové substitúty týchto činností (stravovanie sa v reštaurácii, využívanie služieb čistiarní odevov a pod.). Keďže bol prieskum uskutočnený v osobitných podmienkach pandémie COVID-19, bolo by nutné skúmať aj lokálne obmedzenia mobility osôb, ktoré mohli ovplyvniť aj množstvo času venovaného príprave jedla a výrobe a údržbe textílií. Ďalším dôvodom takéhoto výsledku môže byť aj fakt, že výskumná vzorka nie je reprezentatívna podľa miesta bydliska (prípadne veľkostná kategória obce), s prevahou respondentov žijúcich vo veľkých mestách. Z tohto dôvodu mohli údaje o respondentoch za veľké obce nadhodnotené.

V prípade času venovaného nakupovaniu a službám, prípadne manažmentu domácností, nepovažujeme tieto výsledky za prekvapivé. Väčšie mestá so sebou prinášajú väčšie nákupné možnosti, ako aj viac druhov dostupných služieb. Taktiež viac času na manažment domácností sa dá v prípade väčších miest odôvodniť väčšími možnosťami, častejšou potrebou komunikácie s úradmi, časového plánovania krúžkov a ďalších aktivít detí a dospelých členov domácností.

Okrem priamej závislosti sme zistili aj nepriamu závislosť, t. j. čím väčšia obec, tým menej času venovali respondenti jednotlivým činnostiam. Nepriamu závislosť sme potvrdili pri týchto činnostiach:

- a) čas venovaný záhradkárstvu ($r_s = -0,166$),
- b) čas venovaný starostlivosti o zvieratá ($r_s = -0,186$).

V prípade nepriamej závislosti nie sú zistenia prekvapením. Vo výskume sme nerozlišovali medzi starost-

livosťou o zvieratá – domácich miláčikov a starostlivosťou o hospodárske zvieratá, ani medzi starostlivosťou o okrasné rastliny a starostlivosťou o úžitkové rastliny. Môžeme teda predpokladať, že v menších obciach sa respondenti venujú práve chovu hospodárskych zvierat a pestovaniu úžitkových rastlín, ktorým venujú viac času ako respondenti z väčších miest, u ktorých predpokladáme len starostlivosť o domáce zvieratá a okrasné rastliny.

Objem vykonávania ostatných činností nie je korelovaný s veľkosťou obce.

Množstvo osôb žijúcich v spoločnej domácnosti, ako aj prítomnosť malých detí v domácnosti ovplyvňuje nielen množstvo, ale aj štruktúru neplatenj práce. V rámci výskumu sme chceli štatisticky overiť, akým spôsobom typ domácnosti (jednočlenná, partnerská bez detí, partnerská s deťmi), spolužitie s nezaopatrenými deťmi (do 26 rokov), spolužitie s deťmi v predškolskom veku, a materská, resp. rodičovská dovolenka ovplyvňujú množstvo času venovaného neplatenj práci. Z tohto dôvodu sme stanovili výskumné predpoklady VP4, VP5, VP6, a VP7.

VP4 Predpokladáme, že na množstvo času venovaného neplatenj práci má vplyv to, či je respondent/ka zamestnaný/á alebo na rodičovskej/materekej dovolenke.

Na štatistické overenie výskumného predpokladu VP4 sme použili Spearmanove korelačné koeficienty (Príloha 2, status rodiča). Zistili sme, že takmer všetky činnosti neplatenj práce sú ovplyvnené tým, či je respondent/ka pracujúci/a alebo na materekej/rodičovskej dovolenke (okrem času venovaného záhradkárstvu, nakupovaniu a službám a starostlivosťou o dospelých). Najsilnejšia je závislosť medzi statusom (pracujúci, resp. na materekej/rodičovskej dovolenke) a starostlivosťou o deti ($r_s = 0,609$, je to stredne silná až silná priama závislosť), čo znamená, že oveľa intenzívnejšie/viac času venujú tejto činnosti osoby na materekej/rodičovskej dovolenke. Toto zistenie len potvrdzuje zvýšený nápor na rodičov na materekej, resp. rodičovskej dovolenke z hľadiska starostlivosťou o deti.

Priamu závislosť sme potvrdili aj medzi statusom a celkovým časom venovaným vykonávaniu činností neplatenj práce v domácnosti ($r_s = 0,531$), t. j. osoby na materekej/rodičovskej dovolenke venujú viac času neplatenj práci ako pracujúce osoby. To isté platí aj pre čas venovaný výrobe a údržbe textílií ($r_s = 0,269$), čas venovaný príprave jedál ($r_s = 0,230$), čas venovaný domácim prácam – upratovaniu ($r_s = 0,202$) a čas venovaný manažmentu domácnosti ($r_s = 0,138$). Aj pri týchto činnostiach sa potvrdila zvýšená záťaž neplatenou prácou, ktorá je kladená na osoby na materekej/rodičovskej dovolenke. Viac času venovaného týmto činnostiam priamo súvisí so starostlivosťou o malé deti, ktoré si vyžadujú nielen neustálu pozornosť, ale aj špecifickú prípravu stravy, zvýšenú hygienu domácnosti, častejšie pranie a žehlenie, prípadne drobné opravy oblečenia. Návšteva lekárov, rôznych krúžkov aj pre malé deti, nakupovanie špecifického/špecializovaného tovaru pre malé deti a pod. zase kladú vyššie nároky aj na čas venovaný manažmentu domácnosti.

Potvrdili sme však aj nepriamu závislosť medzi statusom osoby a množstvom času venovaného neplatenj práci, a to v prípade starostlivosťou o zvieratá ($r_s = -0,154$) a opráv zariadení v domácnosti ($r_s = -0,133$). Respondenti/ky na materekej/rodičovskej dovolenke venovali týmto činnostiam štatisticky významne menej času ako pracujúce osoby.

VP5 Predpokladáme, že počet detí (do 26 rokov) žijúcich v domácnosti s respondentom/tkou má vplyv na množstvo času venovaného neplatenj práci.

Na štatistické overenie výskumného predpokladu VP5 sme použili Spearmanove korelačné koeficienty

(Príloha 2, počet detí vo veku do 26 rokov v spoločnej domácnosti). Zistili sme, že počet detí do 26 rokov priamo vplýva (to znamená, že čím viac detí do 26 rokov býva v spoločnej domácnosti s respondentom, tým viac času venuje určitej činnosti) na množstvo času venovaného upratovaniu ($r_s = 0,180$), starostlivosti o zvieratá ($r_s = 0,167$) a starostlivosti o deti ($r_s = 0,243$). Počet detí do 26 rokov, naopak, nepriamo vplýva na množstvo času venovaného starostlivosti o dospelých ($r_s = -0,263$). Toto zistenie môže súvisieť s tým, že pokiaľ v domácnosti žije viac detí, tie si vyžadujú viac času na starostlivosť, a preto dospelým členom domácnosti neostáva čas na starostlivosť o dospelých. Na ostatné činnosti nevplýva počet detí do 26 rokov.

VP6 Predpokladáme, že počet detí, ktoré ešte nenastúpili do školy, žijúcich v domácnosti s respondentom/tkou má vplyv na množstvo času venovaného neplatenj práci.

Na štatistické overenie výskumného predpokladu VP6 sme použili Spearmanove korelačné koeficienty (Príloha 2, počet detí v spoločnej domácnosti, ktoré ešte nenastúpili na základnú školu). Zistili sme, že počet detí, ktoré ešte nenastúpili na základnú školu, priamo vplýva (to znamená, že čím viac neškolopovinných detí žije v domácnosti, tým vyšší objem času je potrebný na jednotlivé činnosti) na:

- a) množstvo času venovaného starostlivosti o deti ($r_s = 0,682$); tento záver je logický, pretože deti v predškolskom veku si vyžadujú množstvo priamej starostlivosti a čím viac je v domácnosti detí v predškolskom veku, tým viac času je potrebné im venovať;
- b) množstvo času venovaného manažmentu domácnosti ($r_s = 0,395$); viac detí znamená častejšie návštevy lekárov, viac krúžkov a záujmových klubov, častejšie cestovanie k starým rodičom a pod., čo si vyžaduje aj viac času venovaného manažmentu jednotlivých aktivít;
- c) množstvo času venovaného príprave jedál ($r_s = 0,206$); viac detí v predškolskom veku si vyžaduje aj viac času venovaného vareniu a ďalšej príprave jedál. Najmä v prípade detí, ktoré prechádzajú z mliečnej stravy na varenú stravu, je príprava jedál náročnejšia na čas, keďže malým deťom sú zvyčajne pokrmy pripravované oddelene od dospelých členov domácnosti;
- d) množstvo času venovaného výrobe a údržbe textílií ($r_s = 0,265$); s množstvom detí rastie aj množstvo špinavej bielizne, ktorú je potrebné opraviť, ožehliť, poukladať a odložiť. Taktiež narastá požiadavka na drobné úpravy odevov (napr. prišítie záplaty, oprava zipsu, zúženie/rozšírenie oblečenia, podhnutie rukávov a pod.);
- e) množstvo času venovaného nakupovaniu a službám ($r_s = 0,161$); viac detí v predškolskom veku kladie aj zvýšené nároky na množstvo času venovaného nakupovaniu a službám. Môže to súvisieť s nákupmi potravín a drogérie (ktorých množstvo rastie s množstvom osôb), ale aj s nakupovaním špecifických produktov určených pre deti v predškolskom veku (hračky, výtvarné potreby, pravidelná obmena/dopĺňanie oblečenia a topánok, produkty súvisiace s lekárskou starostlivosťou a pod.);
- f) celkový čas venovaný neplatenj práci v domácnosti ($r_s = 0,535$); prítomnosť malých detí v predškolskom veku si vyžaduje nielen priamu starostlivosť o ne, ale aj viac času na varenie, upratovanie, pranie a žehlenie a pod., čo má následne vplyv na celkový čas venovaný neplatenj práci.

Počet detí v predškolskom veku, naopak, nepriamo ovplyvňuje množstvo času venovaného starostlivosti o zvieratá ($r_s = -0,234$). Súvisí to zrejme s tým, že pri starostlivosti o deti v predškolskom veku neostáva dospelým členom domácnosti čas na starostlivosť o domáce zvieratá, resp. venujú aj menej času chovu hospodárskych zvierat.

VP7 Predpokladáme, že typ domácnosti (partnerská domácnosť s deťmi, partnerská domácnosť bez detí, domácnosť jednotlivca) má vplyv na množstvo času venovaného neplatennej práci.

Na štatistické overenie výskumného predpokladu VP7 sme použili Spearmanove korelačné koeficienty (Príloha 2, typ domácnosti). Zistili sme, že typ domácnosti (predovšetkým fakt, či ide o domácnosť s deťmi alebo domácnosť bez detí) má priamy vplyv na čas venovaný starostlivosti o deti ($r_s = 0,645$ – stredne silná až silná závislosť; čo je logický záver, keďže respondenti z domácnosti, v ktorej deti nežijú, nevenujú žiadny čas starostlivosti o deti) a na celkový čas venovaný neplatennej práci v domácnosti ($r_s = 0,311$; aj v tomto prípade je zistenie logické, keďže prítomnosť detí v domácnosti ovplyvňuje takmer všetky zložky neplatennej práce).

Zaujímalo nás taktiež, či existujú rozdiely v množstve času venovaného neplatennej práci medzi tými respondentmi a respondentkami, ktorí/é žijú v domácnosti s deťmi v predškolskom veku a tými, ktorí žijú v domácnosti bez detí v predškolskom veku. Z celkového počtu respondentov neodpovedalo na otázku o počte detí v predškolskom veku až 144 respondentov (45,59 %). Z ostatných respondentov žije 68 (21,51 %) v domácnosti, v ktorej je aspoň jedno dieťa v predškolskom veku a 104 respondentov (32,9 %) v domácnosti, v ktorej nie je žiadne dieťa v predškolskom veku. V tabuľke 5 je uvedený rozsah neplatennej práce v jednotlivých typoch domácností.

Tabuľka 5 Priemerný týždenný čas venovaný jednotlivým činnostiam neplatennej práce v členení podľa prítomnosti detí v predškolskom veku v domácnosti

Prítomnosť detí v predškolskom veku		A	B	C	D	E
Bez odpovede	Mean	6,676	4,368	2,064	1,7753	3,7778
	N	144	144	144	144	144
	Std. Deviation	4,2168	3,0890	1,7277	2,84931	9,66878
Žiadne	Mean	6,692	5,490	2,240	2,2029	2,4154
	N	104	104	104	104	104
	Std. Deviation	4,7614	4,2998	2,6160	3,14663	4,95345
Aspoň jedno	Mean	8,419	4,956	2,840	1,6471	0,9956
	N	68	68	68	68	68
	Std. Deviation	5,5379	3,2204	1,9458	2,20593	2,13836

Prítomnosť detí v predškolskom veku		F	G	H	I	J	Spolu
Bez odpovede	Mean	0,5168	2,938	0,267	0,9420	1,2334	24,5579
	N	144	144	144	144	144	144
	Std. Deviation	1,03766	2,0051	1,5051	3,25715	1,15842	15,94676
Žiadne	Mean	0,7889	2,810	8,231	1,0048	1,0529	32,9284
	N	104	104	104	104	104	104
	Std. Deviation	2,20465	2,5332	14,4689	3,79159	1,50009	24,42594
Aspoň jedno	Mean	0,9412	3,140	43,743	0,2279	2,4331	69,3419
	N	68	68	68	68	68	68
	Std. Deviation	1,78620	1,8884	28,2589	0,83503	2,35330	34,73304

Kde A = priemerný týždenný čas venovaný príprave jedál vo vlastnej domácnosti, B = priemerný týždenný čas venovaný domácim prácam – upratovaniu vo vlastnej domácnosti, C = priemerný týždenný čas venovaný výrobe a údržbe textílií vo vlastnej domácnosti, D = priemerný týždenný čas venovaný záhradkárstvu vo vlastnej domácnosti, E = priemerný týždenný čas venovaný starostlivosti o zvieratá vo vlastnej domácnosti, F = priemerný týždenný čas venovaný oprave zariadenia vo vlastnej domácnosti, G = priemerný týždenný čas venovaný nakupovaniu a službám vo vlastnej domácnosti, H = priemerný týždenný čas venovaný starostlivosti o deti vo vlastnej domácnosti, I = priemerný týždenný čas venovaný starostlivosti o dospelých vo vlastnej domácnosti, J = priemerný týždenný čas venovaný manažmentu vlastnej domácnosti

Zdroj: vlastné spracovanie

Následne sme pomocou neparametrického Mann Whitney testu overili, či sú rozdiely v objeme času venovaného vykonávaniu neplatennej práce medzi domácnosťami, ktoré majú aspoň jedno dieťa v predškolskom veku a tými, ktoré nemajú deti v predškolskom veku, štatisticky významné. Zistili sme, že domácnosti, v ktorých žije aspoň jedno dieťa v predškolskom veku, venujú štatisticky významne viac času týmto činnostiam:

- príprava jedla (toto zistenie súvisí predovšetkým s tým, že deti v predškolskom veku si vyžadujú pravidelnú teplú stravu – aj niekoľkokrát do dňa – často pripravovanú osobitne od jedla pre starších, resp. dospelých členov domácnosti),
- výroba a údržba textílií (môže to súvisieť s tým, že deti v predškolskom veku rýchlo rastú a do-

mácnosť musí zabezpečiť napr. úpravu odevov, ale aj s tým, že môže ísť o deti/dieťa v dojčenskom veku, keď vzniká zvýšená požiadavka na pranie a žehlenie),

c) starostlivosť o deti (deti v predškolskom veku si vyžadujú vyššie množstvo pozornosti a v prípade detí v dojčenskom a batolivom veku celodennú starostlivosť),

d) manažment domácnosti (toto zistenie môže súvisieť napr. s vyhľadávaním informácií o výchove detí, o rôznych krúžkoch a pod.),

e) celkové množstvo neplatennej práce.

Naopak, štatisticky významne viac času venujú respondenti, ktorí žijú v domácnosti bez detí v predškolskom veku, starostlivosti o zvieratá. Môže to súvisieť s trendom odkladania rodičovských povinností a substituovania detí domácimi miláčikmi, ale aj s tým, že v domácnosti môže žiť staršie dieťa, ktoré má zvieratko.

Následne sme pomocou Mann Whitney testu overili, či existujú štatisticky významné rozdiely v množstve času, ktoré v domácnosti s deťmi v predškolskom veku a bez detí v predškolskom veku venujú ženy a muži. V prípade respondentov, ktorí žijú bez detí v predškolskom veku, sme potvrdili štatisticky významné rozdiely v množstve času venovaného príprave jedla a výrobe a údržbe textílií (v oboch prípadoch viac času venujú činnosti ženy; príprave jedla venujú ženy v priemere 7,37 hodiny týždenne a muži 3,18 hodiny týždenne, výrobe a údržbe textílií venujú ženy 2,56 hodiny a muži 0,39 hodiny). Naopak, štatisticky významne viac času venujú v domácnostiach bez školopovinných detí muži opravám zariadenia (muži 3,45 hodiny týždenne, ženy 0,39 hodiny týždenne).

V domácnostiach, v ktorých žije aspoň jedno dieťa v predškolskom veku, sme zistili štatisticky významné rozdiely pri viacerých činnostiach. Muži venujú štatisticky významne viac času opravám zariadení (muži 2,87 hodiny týždenne a ženy 0,53 hodiny týždenne), starostlivosti o zvieratá (muži 2,38 hodiny týždenne a ženy 0,66 hodiny týždenne) a manažmentu domácnosti (muži 3,9 hodiny týždenne a ženy 2,12 hodiny týždenne). Naopak, ženy venujú štatisticky viac času príprave jedla (ženy 9,31 hodiny týždenne a muži 4,33 hodiny týždenne), upratovaniu (ženy 5,55 hodiny týždenne a muži 2,5 hodiny týždenne), starostlivosti o deti (ženy 47,24 hodiny týždenne a muži 24,38 hodiny týždenne) a celkovému rozsahu neplatennej práce (ženy 73,53 hodiny týždenne a muži 47,57 hodiny týždenne).

Pri porovnaní žien, ktoré žijú v domácnosti s deťmi v predškolskom veku a v domácnosti bez detí v predškolskom veku je zrejmé, že časová záťaž súvisiaca so starostlivosťou o deti je v prípade žien s deťmi v predškolskom veku výrazne vyššia (47,24 hodiny týždenne v porovnaní s 9,22 hodiny u žien bez detí v predškolskom veku). To následne súvisí aj s celkovým množstvom neplatennej práce (ženy s deťmi v predškolskom veku 73,53 hodiny týždenne, kým ženy bez detí v predškolskom veku iba 34,32 hodiny týždenne).

Rozsah, štruktúra a determinanty neplatennej práce vykonávanej v cudzích domácnostiach

V oblasti neplatennej práce vykonávanej pre iné domácnosti sme zisťovali rozsah (množstvo času, ktorý jednotlivci venujú v priemere za týždeň neplatennej práci pre iné domácnosti, napr. pre starších členov rodiny, ktorí žijú v oddelenej domácnosti, pre domácnosti už osamostatnených detí, pre domácnosti ďalších príbuzných, resp. pre domácnosti priateľov a známych), ako aj štruktúru takto vykonávanej práce. Údaje o rozsahu a štruktúre neplatennej práce vykonávanej pre iné domácnosti celkovo, ako aj v členení podľa pohlavia, sú uvedené v tabuľke 6.

Tabuľka 6 Priemerný týždenný čas venovaný jednotlivým činnostiam neplatennej práce v iných domácnostiach v členení podľa pohlavia (v hod.)

	A	B	C	D	E	F
Mean	0,9011	0,857	0,3024	0,529	0,318	0,2217
N	316	316	316	316	316	316
Std. Dev.	2,06256	1,7061	0,83803	1,2293	0,9624	0,66984
MUŽI						
Mean	0,7068	0,866	0,2273	0,582	0,420	0,6864
N	44	44	44	44	44	44
Std. Dev.	1,71537	1,8585	0,56501	0,9926	1,2053	1,06544
ŽENY						
Mean	0,9425	0,860	0,3167	0,530	0,300	0,1493
N	267	267	267	267	267	267
Std. Dev.	2,13189	1,6979	0,88074	1,2746	0,9249	0,55310

	G	H	I	J	Spolu v inej dom.	NP SPOLU (vlast+iná dom.)
Mean	0,698	0,473	0,657	0,310	5,2685	42,2183
N	316	316	316	316	316	316
Std. Dev.	1,2248	2,2621	4,8804	0,7589	9,67480	31,18329
MUŽI						
Mean	1,105	0,477	0,295	0,511	5,8773	37,0195
N	44	44	44	44	44	44
Std. Dev.	1,3345	3,0154	1,0018	0,8033	7,64168	28,68708
ŽENY						
Mean	0,626	0,478	0,727	0,279	5,2088	43,2140
N	267	267	267	267	267	267
Std. Dev.	1,1996	2,1414	5,2925	0,7541	10,05690	31,47860

Kde A = priemerný týždenný čas venovaný príprave jedál v iných domácnostiach, B = priemerný týždenný čas venovaný domácim prácam – upratovaniu v iných domácnostiach, C = priemerný týždenný čas venovaný výrobe a údržbe textílií v iných domácnostiach, D = priemerný týždenný čas venovaný záhradkárstvu v iných domácnostiach, E = priemerný týždenný čas venovaný starostlivosti o zvieratá v iných domácnostiach, F = priemerný týždenný čas venovaný oprave zariadenia v iných domácnostiach, G = priemerný týždenný čas venovaný nakupovaniu a službám v iných domácnostiach, H = priemerný týždenný čas venovaný starostlivosti o deti v iných domácnostiach, I = priemerný týždenný čas venovaný starostlivosti o dospelých v iných domácnostiach, J = priemerný týždenný čas venovaný manažmentu iných domácností

Zdroj: vlastné spracovanie

Najviac času v cudzích domácnostiach venovali respondenti príprave jedál (0,9 hodiny týždenne; ženy 0,94 hodiny a muži 0,9 hodiny týždenne) a domácim prácam – upratovaniu (0,86 hodiny týždenne). Najmenej času venovali výrobe a údržbe textílií (0,3 hodiny týždenne) a manažmentu cudzích domácností (0,31 hodiny týždenne). Celkovo respondenti venovali neplatennej práci v iných domácnostiach viac ako 5 hodín týždenne (5,27 hodiny; muži 5,88 hodiny a ženy 5,21 hodiny týždenne). V porovnaní so ženami sa muži v iných domácnostiach viac venovali oprave zariadení a manažmentu domácnosti. Naopak ženy venovali viac času nakupovaniu a službám a starostlivosti o dospelých. Celkovo tak respondenti v priemere za týždeň venovali 42,2 hodiny neplatennej práci (ako súčtu neplatennej práce vo vlastnej domácnosti a neplatennej práce v iných domácnostiach; muži 37,02 hodiny a ženy 43,21 hodiny týždenne).

Ďalej nás zaujímalo, nakoľko rozsah a štruktúru neplatennej práce vykonávanej pre iné domácnosti ovplyvňujú faktory ako pohlavie, veľkosť obce, v ktorej respondenti žijú, a typ domácnosti, v ktorej žijú. Vplyv faktorov na rozsah a štruktúru neplatennej práce sme zisťovali pomocou Spearmanových korelačných koeficientov (Príloha 4). Zistili sme tieto druhy závislostí:

1. Pohlavie respondentov stredne silno vplýva na čas venovaný opravám v inej domácnosti ($r_s = -0,321$). Pohlavie však vplýva slabšie na čas venovaný nakupovaniu a službám ($r_s = -0,179$), na čas venovaný manažmentu inej domácnosti ($r_s = -0,185$) a na celkový čas venovaný neplatennej práci v inej domácnosti ($r_s = -0,113$). Pri všetkých uvedených činnostiach sme zistili negatívnu závislosť medzi príslušnosťou k pohlaviu a množstvom času venovaného danej činnosti. To to znamená, že túto činnosť vykonávajú muži vo väčšom rozsahu ako ženy. Môže to súvisieť s tým, že keď potrebujú výpomoc inej domácnosti (napríklad rodičia, starí rodičia, osamostatnené deti, a pod.), táto pomoc sa týka drobných opráv v domácnosti, zabezpečenia nákupu a odvozu nákupu domov, vybavenia úradných povinností a pod. Môžeme len hádať, že tieto činnosti sú prenechávané mužom v zmysle „mám toho doma veľa, choď to vybaviť ty“.
2. Veľkosť obce slabo nepriamo vplýva (t. j. čím väčšia obec, tým kratší čas) na čas venovaný domácim prácam – upratovaniu v inej domácnosti ($r_s = -0,119$), čas venovaný nakupovaniu a službám ($r_s = -0,121$) a na celkový čas venovaný činnostiam neplatennej práci v inej domácnosti ($r_s = -0,114$). Predpokladáme, že tieto výsledky súvisia s tým, že v menších obciach ešte stále existuje silnejší pocit spolupatričnosti a vzájomnej pomoci. Taktiež blízkosť rodinných príslušníkov v menších obciach môže mať za následok častejšie poskytovanie pomoci pri domácich prácach, s nákupom, ale aj s ďalšími činnosťami v rámci neplatennej práce.
3. Typ domácnosti (s deťmi, bez detí) neovplyvňuje dĺžku času venovaného vykonávaniu žiadnej individuálnej činnosti neplatennej práce v inej domácnosti. Typ domácnosti však stredne silno priamo ovplyvňuje celkový čas venovaný neplatennej práci vo svojej aj v inej domácnosti spolu ($r_s = 0,308$). Znamená to, že ak v domácnosti žijú deti do 26 rokov, tieto domácnosti venujú viac času na neplatenú prácu ako domácnosti, v ktorých deti do 26 rokov nežijú.

Ako vníma partner množstvo času venovaného neplatennej práci

Okrem objektivizácie množstva času venovaného neplatennej práci (t. j. koľko času venovali samotní respondenti neplatennej práci na základe nimi zadaných údajov) je zaujímavé sledovať aj to, ako respondenti vnímali množstvo času, ktoré neplatennej práci venovali ich partneri/partnerky. Preto sme respondentov požiadali, aby odhadli, koľko času venujú ich partneri/partnerky neplatennej práci. Zamerali sme sa na dve kľúčové oblasti v rámci zabezpečenia chodu domácnosti, a to domáce práce a starostlivosť o odkázaných/né členov/ky domácnosti. V tejto časti považujeme za domáce práce všetky činnosti neplatennej práce okrem starostlivosti o deti a starostlivosti o dospelých.

VO3 Aký čas súhrnne venujú respondenti/ky a ich partnerky/ri týmto činnostiam: domáce práce, a starostlivosť o odkázaných/né členov/ky domácnosti.

Respondentom sme položili dve otázky, prostredníctvom ktorých sme zisťovali ich subjektívny názor na množstvo času venovaného domácim prácam a starostlivosti o odkázaných/né členov/ky domácnosti, a to:

1. V priemere koľko hodín za týždeň Váš partner/partnerka strávi domácimi prácami vo vašej spoločnej domácnosti (nezahŕňa starostlivosť o deti a odkázané osoby)?
2. V priemere koľko hodín za týždeň Váš partner/partnerka strávi staraním sa o odkázaných členov a členky, ktorí žijú vo vašej spoločnej domácnosti (deti, seniori, chorí a zdravotne znevýhodnení členovia a členky rodiny)?

Muži odhadli, že ich partnerky venujú týždenne v priemere 10,39 hodiny domácim prácam (čo je v porovnaní s údajmi zistenými od respondentiek značne podhodnotené). Ženy odhadli, že ich partneri (muži) venujú domácim prácam týždenne v priemere 5,59 hodiny (čo je opäť značne podhodnotený údaj oproti skutočnosti zistenej od respondentov – mužov).

Muži odhadli, že ich partnerky venujú starostlivosti odkázaných/né členov/ky domácnosti týždenne v priemere 12,76 hodiny. Podľa žien respondentiek ich partneri venujú starostlivosti o odkázaných/né členov/ky domácnosti 4,43 hodiny týždenne.

Výsledky však opäť mohla ovplyvniť nižšia početnosť mužov zastúpených na prieskume, ako aj fakt, že išlo vo väčšej miere o mužov, ktorí majú partnerky a deti.

Vplyv pandémie COVID-19 na rozsah a štruktúru neplatennej práce

Keďže sme dotazníkový zber dát uskutočnili v špecifických podmienkach značne ovplyvnených pandemiou COVID-19, chceli sme zistiť, či tieto podmienky ovplyvňujú rozsah a štruktúru neplatennej práce. Keďže nemáme k dispozícii relevantné údaje z predkovidového obdobia, ktoré by sme mohli porovnať s údajmi z tohto zberu dát, položili sme respondentom niekoľko otázok, prostredníctvom ktorých mali sami respondenti zaujať postoj k tomu, či v ich prípade pandémie COVID-19 mala za následok zvýšenie/zníženie rozsahu neplatennej práce.

VO4 Má pandémie COVID-19 vplyv na vykonávanie neplatennej práce v domácnosti? Ak áno, aký, v akom rozsahu a ktoré druhy neplatennej práce pandémie najviac ovplyvnila?

Počet respondentov, ktorí uviedli, že sa množstvo času venovaného jednotlivým činnostiam neplatennej práce v čase pandémie zvýšilo/znížilo/alebo ostalo rovnaké, je uvedený v tabuľke 7.

Tabuľka 7 Zmena množstva času venovaného neplatenj práci v dôsledku pandémie COVID-19

	Viac času počas pandémie	Menej času počas pandémie	Rovnako pred pandemiou aj počas pandémie
Činnosť	Počet respondentov	Počet respondentov	Počet respondentov
príprava jedál	198	19	94
domáce práce – upratovanie	161	10	141
výroba a údržba textílií	69	24	190
záhradkárstvo	60	5	171
starostlivosť o zvieratá	43	2	144
oprava zariadenia domácnosti	29	2	153
nakupovanie a služby	118	52	130
starostlivosť o deti	82	10	69
starostlivosť o dospelých	25	2	94
manažment domácnosti	64	6	192

Zdroj: vlastné spracovanie

Odpoveď „venujem viac času ako pred pandemiou“ zahŕňala dve možnosti, a to do 2 hodín viac a o 2 a viac hodín navyše. Respondenti najčastejšie označili, že pandémia mala vplyv na zvýšenie času venovaného príprave jedál (198 respondentov), domácim prácam – upratovaniu (161 respondentov), nakupovaniu a službám (118 respondentov) a starostlivosti o deti (82 respondentov). Je zaujímavé, že až 52 respondentov uviedlo, že vplyvom pandémie sa v ich prípade znížil čas venovaný nakupovaniu a službám (čo môže súvisieť s obmedzením všeobecnej mobility, prípadne s úplným lockdownom, a teda zníženou možnosťou nakupovania v kamenných prevádzkach).

Zisťovali sme tiež, či má príslušnosť k pohlaviu štatisticky významný vplyv na zvýšenie/zníženie času venovaného neplatenj práci počas pandémie. Vplyv pohlavia na odpovede sme potvrdili len v prípade času venovaného príprave jedál, závislosť je však len slabá priama (vyššiu časovú zaťaž označili viac ženy; $r_s = 0,188$). Taktiež sa nám nepodarilo potvrdiť predpoklad VP10 (Predpokladáme, že vplyv pandémie COVID-19 na množstvo vykonávanej práce sa prejavil najmä u tých domácností, v ktorých žijú nezaopatrené deti). Závislosť zvýšenia/zníženia času venovaného neplatenj práci počas pandémie COVID-19 od typu domácnosti (prítomnosť/nepítomnosť detí) sa nepreukázala.

Sumarizácia hlavných zistení z dotazníkového prieskumu je uvedená v nasledujúcom rámciku.

Respondenti muži venujú neplatennej práci vo vlastnej domácnosti v priemere 31,14 hodiny týždenne, v iných domácnostiach 5,88 hodiny týždenne. Prevláda u nich starostlivosť o deti (7,82 hodiny týždenne vo vlastnej domácnosti) a starostlivosť o zvieratá (5,09 hodiny týždenne vo vlastnej domácnosti). V iných domácnostiach sa muži venujú najmä príprave jedál (0,71 hodiny týždenne), domácim prácam – upratovaniu (0,87 hodiny týždenne) a oprave zariadení (0,69 hodiny týždenne). Respondentky ženy venujú neplatennej práci vo vlastnej domácnosti o takmer 7 hodín času viac (až 38 hodín týždenne). Prevláda u nich čas venovaný príprave jedál (7,66 hodiny týždenne vo vlastnej domácnosti), starostlivosť o deti (12,88 hodiny týždenne) a domáce práce (5,1 hodiny týždenne). V iných domácnostiach sa ženy venujú neplatennej práci v rozsahu 5,21 hodiny týždenne, pričom u nich prevláda príprava jedál (0,94 hodiny týždenne), domáce práce – upratovanie (0,86 hodiny týždenne) a starostlivosť o dospelých (0,73 hodiny týždenne).

Štatisticky významné rozdiely v množstve času venovaného neplatennej práci medzi mužmi a ženami sme potvrdili v prípade času venovaného príprave jedla, domácim prácam, výrobe a údržbe textílií (všetkým trom činnostiam ženy venujú štatisticky významne viac času). Naopak muži venujú štatisticky významne viac času oprave zariadení v domácnosti.

Veľkosť obce, v ktorej respondent/ka žije, má štatisticky významný vplyv na čas venovaný príprave jedla, výrobe a údržbe textílií, nakupovaniu a službám, manažmentu domácností (čím väčšia obec, tým viac času respondenti a respondentky uvedeným činnostiam venujú). Naopak, čím väčšia obec, tým menej času venujú respondenti a respondentky záhradkárstvu a starostlivosti o zvieratá.

Fakt, či je respondent/ka na materskej alebo rodičovskej dovolenke štatisticky významne vplýva na množstvo času venovaného jednotlivým činnostiam neplatennej práce (prevaha času venovaného neplatennej práci u osôb na materskej a rodičovskej dovolenke). Najviac sa to prejavuje v oblasti starostlivosti o deti, výroby a údržby textílií, prípravy jedla, domácich prác – upratovania a manažmentu domácnosti. Naopak osoby na materskej a rodičovskej dovolenke venujú v porovnaní s pracujúcimi štatisticky významne menej času starostlivosti o zvieratá a času na opravy zariadení v domácnosti.

Čím viac detí do 26 rokov býva v spoločnej domácnosti s respondentom, tým viac času venuje upratovaniu, starostlivosti o zvieratá a starostlivosti o deti. Čím viac neškolo povinných detí žije v domácnosti, tým viac času venujú respondenti a respondentky starostlivosti o deti, manažmentu domácnosti, príprave jedál, výrobe a údržbe textílií, nakupovaniu a službám, ako aj celkovému času venovanému neplatennej práci v domácnosti. Počet detí v predškolskom veku, naopak, nepriamo ovplyvňuje množstvo času venovaného starostlivosti o zvieratá.

Zaujímavé je zistenie, že muži aj ženy majú tendenciu podceňovať množstvo času, ktorý ich partnerka/partner venujú neplatennej práci. Jedine v prípade starostlivosti o iných členov domácnosti sa odhad mužov približuje realite (odhad mužov bol 12,76 hodiny týždenne a čas uvedený ženami 14,28 hodiny týždenne).

Osobitnú pozornosť sme venovali vplyvu pandémie COVID-19 na množstvo času venovaného neplatennej práci. Respondenti najčastejšie označili, že pandémia mala vplyv na zvýšenie času venovaného príprave jedál, domácim prácam – upratovaniu, nakupovaniu a službám a starostlivosti o deti.

Metodika výpočtu monetárnej hodnoty neplatennej práce

Pre potreby zistenia monetárnej hodnoty neplatennej práce vychádzame z modelových údajov o množstve a štruktúre neplatennej práce, ktoré sme zistili v prieskume v kapitole 4 tak, aby sme predviedli metodiku v praxi. Rozsah a štruktúru neplatennej práce sme zisťovali samostatne za vlastnú domácnosť respondentov a za činnosti vykonávané pre iné domácnosti. Do následného výpočtu monetárnej hodnoty neplatennej práce vstupuje celý rozsah neplatennej práce, t. j. neplatená práca vykonávaná vo vlastnej aj v cudzích domácnostiach.

V tejto časti materiálu uvádzame najprv metodológiu výpočtu monetárnej hodnoty neplatennej práce a následne prislúchajúci výpočet monetárnej hodnoty neplatennej práce, a to s použitím údajov o rozsahu a štruktúre neplatennej práce v slovenských domácnostiach v roku 2020.

Metodológia výpočtu monetárnej hodnoty neplatennej práce

Na výpočet monetárnej hodnoty neplatennej práce použijeme špecializačnú metódu (zdôvodnenie výberu metódy výpočtu uvádzame v predchádzajúcich častiach materiálu). Výpočet sme realizovali na základe vzorca (bližšie str. 137 a 138) upraveného vzhľadom na to, že sme dotazníkovým prieskumom zisťovali rozsah neplatennej práce v priemere za týždeň a že sme prepočítali hodnotu získanú za výskumnú vzorku na celkovú populáciu na Slovensku²⁴ a vzhľadom na to, že výskumná vzorka nebola reprezentatívna. Na rozdiel od pôvodného vzorca na výpočet monetárnej hodnoty, kde sa monetárna hodnota neplatennej práce vyráta ako súčet hodnoty neplatennej práce všetkých respondentov (členov spoločnosti) vynásobený 365 dňami v roku, sme v našom výpočte (vzhľadom na veľkosť výskumnej vzorky) vychádzali z priemerného času venovaného jednotlivým činnostiam neplatennej práce (priemerný čas sme zisťovali za celú výskumnú vzorku, ako aj samostatne za mužov respondentov a ženy respondentky). Modifikovaný vzorec, ktorý sme použili na výpočet hodnoty neplatennej práce, je nasledovný:

²⁴ Do výpočtu celkovej hodnoty neplatennej práce sme zahrnuli tú časť obyvateľstva, ktorá má možnosť participovať na trhu práce a ktorá bola zahrnutá aj do zberu údajov v dotazníkovom prieskume (t. j. osoby vo veku 15 rokov a viac). Keďže nás zaujímali rozdiely medzi rozsahom a štruktúrou neplatennej práce v závislosti od pohlavia, modifikovali sme vzorec na výpočet monetárnej hodnoty neplatennej práce aj podľa pohlavia).

$$UWV = L \times T \times \sum_{j=1}^N (H_j \times W_j)$$

kde

UWV – hodnota neplatennej práce (z. angl. „unpaid work value“)

N – počet aktivít neplatennej práce; v našom prípade 10

H_j – priemerný počet hodín venovaný neplatennej práci z j-tej aktivity za jednu časovú periódu (v našom prípade za 1 týždeň)

W_j – priemerná mzda zo špecializovaných pozícií v j-tej skupine

L – počet obyvateľov vo veku 15 rokov a viac

T – počet týždňov v príslušnom roku (v roku 2020 bolo 52,1482 týždňov)

Počet obyvateľov vo veku 15 a viac rokov (L) meníme v závislosti od toho, či počítame monetárnu hodnotu neplatennej práce v členení podľa pohlavia (v takom prípade počítame samostatne za mužov a samostatne za ženy) alebo za celú populáciu. Nižšie uvádzame postup výpočtu monetárnej hodnoty neplatennej práce na Slovensku za rok 2020 v členení podľa pohlavia.

Monetárna hodnota neplatennej práce v roku 2020

V tejto časti publikácie prezentujeme postup výpočtu monetárnej hodnoty neplatennej práce podľa vyššie popísanej metodológie. Vychádzame z rozsahu a štruktúry neplatennej práce (jednotlivé činnosti neplatennej práce a množstvo času, ktorý týmto činnostiam venujú jednotlivci tak, ako boli zistené dotazníkovým prieskumom a prezentované v predchádzajúcej podkapitole). Na výpočet monetárnej hodnoty neplatennej práce sme aplikovali špecializačnú metódu, to znamená, že každej činnosti neplatennej práce sme priradili osobitnú výšku odmeny (mzdy).

V prvom kroku sme overovali reprezentatívnosť výskumnej vzorky. Reprezentatívnosť sa nám nepodarilo preukázať (podhodnotený počet mužov vo výskumnej vzorke, podhodnotené najstaršie vekové kategórie mužov aj žien, nadhodnotený počet respondentov s vysokoškolským vzdelaním, nadhodnotený počet respondentov z Bratislavského kraja a, naopak, podhodnotený počet respondentov z Nitrianskeho a Košického kraja, nadhodnotený počet respondentov z veľkých miest a, naopak, podhodnotený počet respondentov z malých obcí). Napriek tomu, že výskumná vzorka nie je reprezentatívna, považujeme získané výsledky o množstve a štruktúre neplatennej práce za postačujúce na to, aby sme (aspoň po metodologickej stránke) odhadli podiel neplatennej práce na HDP.

Pri oceňovaní neplatennej práce pomocou špecializačnej metódy sme vychádzali zo štruktúry priemernej hrubej mesačnej mzdy podľa zamestnaní v roku 2020 v zmysle kategorizácie ISCO-08 (Štatistický úrad SR) (údaje za rok 2021 nie sú v čase výpočtu monetárnej hodnoty neplatennej práce k dispozícii, preto vychádzame z posledných dostupných údajov, a to za rok 2020). Do úvahy sme zobrali údaje o výške mzdy za tie činnosti, ktoré predstavovali kvalifikačne aj príjmovu priemerné hodnoty v jednotlivých kategóriách. Údaje o zohľadnených činnostiach a im prislúchajúcej mzde sú uvedené v tabuľke 8.

Tabuľka 8 Kategórie činností neplatennej práce a im prislúchajúca mzda podľa klasifikácie SK ISCO-08

Kategória neplatennej práce	SK ISCO-08	Vybraná činnosť podľa SK ISCO-08	Hrubá mzda v 2020	
			priemer za SR	za hodinu
príprava jedla	5120	Kuchári/kuchárky	803	4,6149425
domáce práce – upratovanie	9112	Upratovačky/upratovači	679	3,9022989
výroba a údržba textílií	9121	Ruční práči a žehliči	706	4,0574713
záhradkárstvo	9214	Pomocní pracovníci/pracovníčky v sadovníctve a záhradníctve	841	4,8333333
starostlivosť o zvieratá	5164	Pracovníci zabezpečujúci starostlivosť o zvieratá	1040	5,9770115
opravy a údržba domácnosti	9622	Pomocní pracovníci údržby budov a areálov	742	4,2643678
nakupovanie a služby	5221	Obchodníci (v malých obchodoch, butikoch)	952	5,4712644
starostlivosť o deti	5311	Opatrovateľ pre deti	1188	6,8275862
starostlivosť o dospelých	5322	Ošetrovatelia zabezpečujúci domácu zdravotnú starostlivosť	663	3,8103448
manažment domácnosti	4120	Sekretárky	1145	6,5804598

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov ŠÚ RR

V ďalšom kroku sme vypočítali hodnotu neplatennej práce jednotlivca v priemere za jeden týždeň (počet hodín venovaný jednotlivým činnostiam v priemere za týždeň krát výška hodinovej mzdy za prislúchajúcu kategóriu činnosti). Výsledok je uvedený v tabuľke 9.

Tabuľka 9 Priemerná týždenná hodnota neplatennej práce za jednotlivca

	Ženy	Muži
Priemer týždenne vo svojej domácnosti na osobu	206,8038	170,6413
Priemer týždenne vo svojej aj inej domácnosti na osobu	232,0818	200,2492

Zdroj: Vlastné spracovanie

Priemernú týždennú hodnotu neplatennej práce sme vynásobili počtom týždňov v roku (v roku je 52,14286 týždňa), výsledky sú uvedené v tabuľke 10.

Tabuľka 10 Priemerná ročná hodnota neplatennej práce za jednotlivca

	Ženy	Muži
Priemer ročne vo svojej domácnosti na osobu	10 783,34	8 897,73
Priemer ročne vo svojej aj inej domácnosti na osobu	12 101,41	10 441,56

Zdroj: vlastné spracovanie

Priemernú ročnú hodnotu neplatennej práce za jednotlivca (v členení podľa pohlavia) sme následne vynásobili počtom obyvateľov (vo veku od 15 rokov) na Slovensku (2 387 560 žien a 2 230 825 mužov). Výsledky sú uvedené v tabuľke 11.

Tabuľka 11 Priemerná ročná hodnota neplatennej práce na Slovensku

	Ženy	Muži	Spolu
Ročne vo svojej domácnosti spolu	25 745 868 706,21	19 849 268 082,85	45 595 136 789,06
Ročne vo svojej aj inej domácnosti spolu	28 892 839 139,25	23 293 303 294,96	52 186 142 434,21

Zdroj: vlastné spracovanie

Samotná monetárna hodnota neplatennej práce nemusí byť sama o sebe dostačujúca na vytvorenie si celkového obrazu o význame neplatennej práce. Z tohto dôvodu sme vyjadrili hodnotu neplatennej práce aj ako podiel na HDP, a to podľa nasledujúceho vzorca:

$$\frac{UWV}{HDP \times 100}$$

kde:

UWV – hodnota neplatennej práce v príslušnom roku (v našom prípade v roku 2020)

HDP – úroveň hrubého domáceho produktu v príslušnom roku (v našom prípade v roku 2020)

Výška HDP v roku 2020 bola 92 079 300 000 EUR. V nasledujúcej tabuľke je uvedený podiel hodnoty neplatennej práce na HDP (samostatne za mužov aj ženy), a to samostatne za vykonávanú neplatenú prácu vo vlastných domácnostiach, ako aj za celkové množstvo neplatennej práce (spolu vo vlastnej a iných domácnostiach).

Tabuľka 12 Podiel hodnoty neplatennej práce na HDP v roku 2020

	Ženy	Muži	Spolu
Spolu vo svojej domácnosti	27,96 %	21,56 %	49,52 %
Spolu vo svojej aj inej domácnosti	31,38 %	25,3 %	56,68 %

Zdroj: vlastné spracovanie

Špecifiká obdobia zberu dát a relevantnosť vypočítanej hodnoty neplatennej práce

Zber údajov v období pandémie COVID-19 a ich následné využitie má viacero limitácií. Zber údajov mohol byť realizovaný len online formou. V minulosti realizované zbery údajov zamerané na zistenie objemu a štruktúry neplatennej práce sme realizovali prostredníctvom osobného kontaktu s respondentmi, pričom údaje zaznamenávali školení anketári a nie priamo respondenti. To umožnilo detailnejšie vysvetlenie jednotlivých činností, ako aj odsledovanie toho, akým spôsobom sú zaznamenávané súbežne prebiehajúce aktivity. Pri zisťovaní celkového využitia dňa (24 hodín) na platenú prácu, neplatenú prácu, voľný čas a ostatné neproduktívne činnosti sme mohli využiť denník, ktorý opäť za respondentov vyplňali školení anketári (tým sa docielilo to, aby bolo pokrytých celých 24 hodín, teda respondenti sa museli zamyslieť nad celým dňom (projekty VEGA č. 1/1141/11, 1/0935/13, 1/0621/17). **Pri zbere dát online formou nie je možné využiť školených anketárov a anketárky. Napriek tomu, že sme v online dotazníku detailne popísali, čo myslíme pod jednotlivými činnosťami neplatennej práce, ako aj postup vyplňania údajov o rozsahu a štruktúre neplatennej práce, takto zozbierané údaje považujeme za menej presné ako s použitím školených anketárov.**

Problematikou neplatennej práce, jej štruktúry a rozsahu na Slovensku sa venoval výskumný tím na Ekonomickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici v rokoch 2012 až 2021. Pokúsil sa aj o určenie monetárnej hodnoty neplatennej práce (taktiež použitá inputová metóda a pokusne generalistický aj špecializačný prístup). Hodnotu neplatennej práce za celé Slovensko, ale aj za jednotlivé kraje na Slovensku, zisťovali na základe údajov zozbieraných v roku 2013 (zber sa uskutočnil v apríli 2013, respondenti uvádzali údaje za rok 2012). Išlo o prvé pokusy monetárneho ocenenia neplatennej práce na Slovensku. Za celé Slovensko predstavovala hodnota neplatennej práce od 18,23 % HDP (pri použití generalistického prístupu a zahrnutí iba tých činností, ktoré sú mimo produkčných hraníc SNA) po 25,14 % HDP (pri použití špecializačného prístupu a zahrnutí aktivít v rámci produkčných hraníc SNA).

Pri porovnaní s výsledkami, ktoré sme zistili na základe prieskumu uskutočneného v roku 2021 (použitie inputovej metódy a špecializačného prístupu; 49,52 % HDP pri zohľadnení len činností vo vlastnej domácnosti, resp. 56,68 % HDP pri zohľadnení aj činností vykonávaných pre iné domácnosti), je zrejмый výrazný nárast podielu hodnoty neplatennej práce na HDP. Predpokladáme, že takýto nárast monetárnej hodnoty neplatennej práce je daný predovšetkým týmito skutočnosťami:

1. Od roku 2012 došlo na Slovensku k výraznému nárastu miezd, naproti tomu hrubý domáci produkt až tak výrazne nevzrástol. V roku 2012 bolo HDP v bežných cenách 73 360,84 mil. EUR, v roku 2020 bolo HDP v bežných cenách 92 079,30 mil. EUR (HDP od roku 2012 do roku 2020 vzrástlo o 25,52 %). Zvýšenie cien tých činností, ktoré vstupovali do výpočtu monetárnej hodnoty neplatennej práce za rok 2012 a rok 2020 (prezentované výsledky), je uvedené v tabuľke 13.

Tabuľka 13 Kategórie činností neplatenj práce a im prislúchajúca mzda podľa klasifikácie SK ISCO-08 v rokoch 2012 a 2020²⁵

Kategória neplatenj práce	SK ISCO-08	Vybraná činnosť podľa SK ISCO-08	Hrubá mzda v 2012 Priemer za SR	Hrubá mzda v 2020 Priemer za SR
príprava jedla	5120	Kuchári a kuchárky	452	803
domáce práce – upratovanie	9112	Upratovačky a upratovači	376	679
výroba a údržba textílií	9121	Ručné pranie a žehlenie	470	706
záhradkárstvo	9214	Pomocní pracovníci a pracovníčky v sadovníctve a záhradníctve	586	841
starostlivosť o zvieratá	5164	Pracovníci a pracovníčky zabezpečujúci starostlivosť o zvieratá	580	1040
opravy a údržba domácnosti	9622	Pomocní pracovníci a pracovníčky údržby budov a areálov	469	742
nakupovanie a služby	5221	Obchodníci a obchodníčky (v malých obchodoch, butikoch)	551	952
starostlivosť o deti	5311	Opatrovatelia a opatrovatelky pre deti	510	1188
starostlivosť o dospelých	5322	Ošetrovatelia zabezpečujúci domácu zdravotnú starostlivosť	323	663
manažment domácnosti	4120	Sekretárky a asistenti		1145

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov ŠÚ SR

Pri všetkých činnostiach zahrnutých do výpočtu monetárnej hodnoty neplatenj práce došlo medzi rokmi 2012 a 2020 k výraznému nárastu hrubej mzdy. V prípade starostlivosti o deti (opatrovateľ/opatrovatelka pre deti) a starostlivosti o dospelých členov a členky domácnosti (ošetrovatelia a ošetrovatelky zabezpečujúci domácu zdravotnú starostlivosť) bolo zvýšenie hrubej mzdy o viac ako 100 % (105,26 % v prípade ošetrovateliek a 132,94 % v prípade opatrovateľov). U ostatných činností bolo zvýšenie hrubej mzdy v rozmedzí od 50,21 % (ručné pranie a žehlenie) do 80,59 % (upratovačky a upratovači). Manažment domácností sme v roku 2013 do výpočtu monetárnej hodnoty neplatenj práce nezahrnuli.

Zber údajov (v roku 2021, pričom respondenti poskytovali údaje za rok 2020) sa uskutočnil v pandemicom období a reflektoval zvýšené množstvo času, ktoré jednotlivci a celé domácnosti trávia vo svojich domácnostiach. Nedostatok možností trávenia času mimo domácnosti, znížená ponuka reštauračných a iných služieb ovplyvnili zvýšenú potrebu neplatenj práce v domácnostiach. To potvrdzujú aj prezentované výsledky výskumu – 198 respondentov uviedlo, že vplyvom pandémie venujú viac času príprave jedla; 161 respondentov venuje viac času domácim prácam – upratovaniu, 118 respondentov nakupovaniu

a službám a 82 respondentov starostlivosti o deti. Ukázalo sa, že k zvýšeniu množstva času venovaného neplatenj práci došlo nielen v tých domácnostiach, kde s respondentom/respondentkou žijú nezaopatrené deti, ale aj u ostatných respondentov. Táto skutočnosť má výrazný vplyv aj na následný výpočet monetárnej hodnoty neplatenj práce.

Ďalší výskum a odporúčania ďalšieho využitia údajov o rozsahu a štruktúre neplatenj práce

Poznanie údajov o rozsahu a štruktúre neplatenj práce má rôzne využitie. V predchádzajúcich častiach textu sme upriamili pozornosť na zisťovanie monetárnej hodnoty neplatenj práce a jej vyjadrenie ako podielu na hrubom domácom produkte. Vzhľadom na to, že hodnota neplatenj práce sa na Slovensku nezahŕňa do národných účtov, nie je jej hodnota súčasťou HDP. Keďže jednotlivci a domácnosti venujú neplatenj práci významnú časť pracovného aj voľného dňa, má význam zisťovať nielen jej rozsah, štruktúru a hodnotu, ale aj podiel na HDP. **V tejto časti materiálu uvádzame oblasti, v rámci ktorých je potrebné nasmerovať ďalší výskum neplatenj práce na Slovensku a ktoré priamo súvisia so skúmaním rozsahu a štruktúry neplatenj práce tak, aby sa reálne dala zahrnúť do národných účtov, aby sa zviditeľnila aj vo vzťahu príspevku žien k spoločenskému blahobytu.**

1. Konštrukcia satelitného účtu

Údaje o neplatenj práci predstavujú základ pre konštrukciu tzv. satelitného účtu domácností. V takomto prípade je potrebné zahrnúť nielen údaje o neplatenj práci, ale **sledovať a oceňovať** všetky vstupy, ktoré vstupujú do produkčného procesu, čím sa vlastne vyjadrí trhové ocenenie celkovej produkcie domácností (napr. Ruger a Varjonen, 2008). GPS (2005) definuje satelitné účty ako „účty, ktoré dávajú možnosť prispôbiť si prvky, ktoré sú zahrnuté v národných účtoch, explicitne alebo implicitne, plus doplnkové prvky (peňažné alebo fyzické množstvá) a prípadne alternatívne koncepty a prezentácie.“ HPC (2003) definuje satelitný účet domácností (Household satellite account (HHSa)) ako jeden z druhov satelitných účtov, ktoré sú opísané v SNA a ESA. Satelitné účty sú účtovné výkazy, ktoré sú oddelené od základných národných účtov, ale sú koncepcne konzistentné. Hlavným účelom satelitných účtov je poskytnúť integrovaný obraz o danej oblasti hospodárskej činnosti, flexibilne rozširujúce analytické kapacity národného účtovníctva bez preťaženia alebo narušenia centrálného systému“ (ESA 1.18). Okrem satelitného účtu produkcie domácností uvádza Antonopoulos (2009, s. 39) aj tzv. **Satelitné národné časové účty** (Satellite National Time Accounts). Sú to v zásade príjmové a výdavkové účty času podobné odhadom národných dôchodkov a výdavkov, ktoré zodpovedajú trhovým transakciám v peňažnom vyjadrení. Účty uvádzajú, akým spôsobom domácnosti rozvrhujú čas medzi platenou prácou, neplatenou prácou a voľným časom podľa štandardných kategórií priemyselných činností (za platenú prácu), štandardných kategórií produkcie domácností a voľnočasových aktivít. Satelitný časový účet majú zostavené také krajiny ako Holandsko, Kanada, Austrália.

Meranie a ocenenie neplatenj práce bolo jednou z hlavných výziev pre vlády, ktoré vzišli z tretej svetovej konferencie OSN o ženách v Nairobi v roku 1985, ako aj štvrtého kongresu OSN „Konferencia o ženách“ v Pekingu v roku 1995. Akčná platforma, ktorá sa vyvinula na základe konferencie v Pekingu, vyzvala národné a medzinárodné štatistické organizácie, aby merali neplatenú prácu a zohľadňovali jej hodnotu v satelitných účtoch k HDP (Antonopoulos, 2009, s. 6). Ako však uvádzajú novšie medzinárodné reporty (AaP, 2018), zatiaľ čo bola aktualizovaná medzinárodná Klasifikácia činností pre štatistiku využívania

času (ICATUS), vydaná v roku 2016, praktické nástroje na jej národné prispôsobenie a implementáciu ešte nie sú komplexne vyvinuté. Okrem toho neexistuje medzinárodne dohodnutá metodika oceňovania neplatenj práce v satelitných účtoch (AaP, 2018, s. 4). Avšak údaje z TUS v rozvinutých ekonomikách môžu slúžiť na odhad práce nezahrnutej v národných účtoch (non-SNA work) a na ocenenie neplatenj práce v satelitných účtoch vo všeobecnosti, ako aj na odhad podielu žien na hospodárstve (AaP, 2018, s. 25).

Medzi krajiny, ktoré využili (alebo aspoň plánovali využiť) údaje TUS na ocenenie neplatenj práce pri konštrukcii satelitného účtu, patria India (TUS z roku 1998), Južná Afrika (TUS z 2000) – vzhľadom na to, že ide o rozvojové krajiny, význam neplatenj práce je výrazne vyšší ako v západných ekonomikách.

Na základe zozbieraných údajov prezentovaných v tomto materiáli konštrukcia satelitného účtu domácností nebola možná, a to najmä z nasledujúcich dôvodov:

- výskumná vzorka nebola reprezentatívna,
- do satelitných účtov sa zahŕňa aj tzv. medzispotreba.

Výsledky prieskumu taktiež ukázali, že respondenti a respondentky počas pandémie COVID-19 nakupovali viac potravín, ktoré by pri konštrukcii satelitného účtu vstupovali do medzispotreby (viac nakupovalo múku a obilniny 27,3 % mužov a 36,7 % žien, mäso a ryby 27,3 % mužov a 35,6 % žien, mlieko a vajcia 34,1 % mužov a 43,8 % žien, olej, maslo, tuky a orechy 34,1 % mužov a 36,7 % žien, ovocie a zeleninu 52,3 % mužov a 66,7 % žien, kávu, čaj a kakao 52,3 % mužov a 45,3 % žien, sladké a slané pochutiny 36,4 % mužov a 41,6 % žien, alkohol 22,7 % mužov a 21 % žien, tabakové výrobky 4,5 % mužov a 7,9 % žien). Z tohto dôvodu zber údajov, ktorý sme realizovali v období pandémie COVID-19, nie je vhodný na konštrukciu satelitného účtu, pretože tento by nezodpovedal štandardnej situácii na Slovensku;

- do satelitných účtov sa zahŕňa aj tzv. hodnota kapitálových vstupov.

Ako ukázali výsledky dotazníkového prieskumu, respondenti v čase pandémie COVID-19 častejšie využívali domáce spotrebiče (kvôli pandémie COVID-19 používalo viac práčku 29,5 % mužov a 31,5 % žien, sušičku bielizne 15,9 % mužov a 9 % žien, umývačku riadu 38,6 % mužov a 50,6 % žien, sporák a rúru 40,9 % mužov a 71,5 % žien, vysávač 29,5 % mužov a 48,3 % žien, počítač a notebook 72,7 % mužov a 76 % žien).

2. Alokácia času a subjektívny well-being (subjektívna pohoda)

Skúmanie neplatenj práce, jej rozsahu a štruktúry, má význam aj z hľadiska celkovej alokácie času jednotlivcov. Rozhodovanie jednotlivcov o alokácii času, t. j. uvažovanie o tom, ktorým činnostiam sa budú venovať a v akom časovom rozsahu a ktorým činnostiam sa venovať nebudú (viac v Knapková, 2021), čas a alokácia času počas dňa na platenú prácu, neplatenú prácu, voľný čas a ostatné neproduktívne činnosti sú rozhodujúce pre pochopenie a analýzu rôznych javov, ktoré sa v súčasnosti stávajú kľúčovými pri rozhodovaní jednotlivcov pre podnikanie, zamestnanie, dobrovoľné vylúčenie z trhu práce (dobrovoľná nezamestnanosť), ale aj pri motivácii zamestnancov zo strany podnikov, pri hľadaní zosúladenia medzi pracovným a súkromným životom (work – life balance alebo family – work balance), pri predchádzaní negatívnym vplyvom workoholizmu, pri skúmaní blahobytu a spokojnosti jednotlivca a domácnosti či pri skúmaní celkového well-beingu. **Aj v prípade samotnej neplatenj práce považujeme za nevyhnutné pokračovať v ďalšom výskume, predovšetkým so zameraním na:**

- a) vnímanie pocitov pri vykonávaní neplatenj práce – tzv. afektívny well-being, ktorý je možné skúmať pomocou prepojenia troch zložiek, a to činnosť – čas venovaný danej činnosti – pocity pri vykonávaní činnosti (viac v Martinkovičová, Knapková, Kaščáková, 2020),

b) dvojité záťaž v prípade žien v podobe dvoch zmien platenej a neplatenej práce (hovorí sa aj o troch zmenách, keď sa od žien očakáva, že budú venovať viac starostlivosti aj svojmu výzoru) – ako potvrdili aj výsledky prezentované v tomto materiáli, ženy venujú neplatenej práci štatisticky významne viac neplatenej práce ako muži (napr. ženy venujú príprave jedla 7,66 hodiny týždenne, kým muži len 3,79 hodiny týždenne; ženy venujú domácim prácam 5,097 hodiny týždenne, kým muži len 3,57 hodiny týždenne, výrobe a údržbe textílií venujú ženy 2,53 hodiny týždenne, kým muži len 0,895 hodiny týždenne), a to napriek tomu, že na Slovensku rozdiely medzi reálne odpracovaným časom v platenej práci medzi mužmi a ženami nie sú až také veľké (v roku 2020 ženy reálne pracovali 38,7 hodiny týždenne a muži 40,8 hodiny týždenne, kým priemer za Európsku úniu (EU 27) bol v prípade žien 34,1 hodiny týždenne a v prípade mužov 39,5 hodiny týždenne; zdroj: Eurostat). Dvojitá záťaž žien tak predstavuje aj v podmienkach Slovenska dôležitý fenomén, ktorému je potrebné venovať náležitú pozornosť, a to nielen z hľadiska celkového rozsahu vykonávanej platenej a neplatenej práce, ale aj z hľadiska pocitov pri vykonávaných činnostiach (subjektívny well-being);

c) zosúladenie súkromného a pracovného života (work – life balance) je ďalšou oblasťou možného výskumu, ktorého základ spočíva v poznaní štruktúry a rozsahu neplatenej práce, voľného času, a platenej práce (teda jednotlivých komponentov celkovej alokácie času jednotlivcov) s prepojením na subjektívne vnímanie zasahovania súkromného života (voľný čas a starostlivosť o deti a domácnosť ako súčasť neplatenej práce) do pracovnej oblasti (podnikanie alebo zamestnanie) a naopak.

3. Právna úprava a oficiálne postavenie domáceho pracovníka

Skúmanie rozsahu a štruktúry neplatenej práce vo všeobecnosti, ale aj členení podľa pohlavia, ako aj zlegalizovanie postavenia tzv. domáceho pracovníka považujeme za ďalší krok nielen v skúmaní neplatenej práce, ale aj v konštrukcii satelitného účtu domácnosti, eventuálne v stanovovaní hodnoty HDP. V tých štátoch, kde sa domáckemu pracovníkovi priznal špecifický status, je domácky pracovník pod ochranou pracovného práva, vzťahujú sa naň normy týkajúce sa pracovného času, minimálnej mzdy, nároku na dovolenku a pod. V tejto súvislosti je na Slovensku nevyhnutné podniknúť kroky, ktoré by viedli k zmene legislatívy tak, aby sa „zlegalizovala“ možnosť platenej práce domáceho pracovníka (teda právna úprava pracovného alebo kvázi pracovného vzťahu medzi domácnosťou a domáckym pracovníkom). To by okrem iného prinieslo výrazné uľahčenie použitia inputovej metódy pri oceňovaní neplatenej práce, pretože by bolo možné vychádzať priamo z úrovne miezd vyplácaných takýmto pracovníkom. Teoreticky, ak by domácky pracovník vykonával všetky práce v domácnosti a bol odmeňovaný jednou sumárnou mzdou, dala by sa v budúcnosti použiť aj generalistická metóda ocenenia neplatenej práce. V tomto zmysle považujeme za prínosné zamerať sa v budúcich výskumoch na formulovanie argumentácií pre zoficiálnenie postavenia domáceho pracovníka a jeho subsumáciu pod Zákonník práce.

Záver

Podpora rovnosti medzi ženami a mužmi je úlohou Európskej únie vo všetkých jej požadovaných zmluvách. Rodová rovnosť je základnou hodnotou EÚ, základným právom a kľúčovou zásadou Európskeho piliera sociálnych práv. Napriek pozitívnym znakom pretrvávajúci rozsah neplatenej práce a jej rodová segregácia počas posledných 20 rokov stále zostávajú dôležitými prekážkami k rýchlejšej konvergencii. Pritom prekonanie týchto prekážok by viedlo k tomu, aby boli domácnosti rovnoprávnejšie z hľadiska delby neplatenej práce i k väčšej rodovej rovnosti na trhu práce ako výsledku tohto rovnomernejšieho rozdelenia. Aj keď ženy zvýšili svoj podiel na platenej práci, neplatená práca aj stereotypné rodové roly pretrvávajú a ženy pokračujú v predpokladanej primárnej role poskytovania priamej starostlivosti o deti a rutinných prác v domácnosti aj tam, kde v domácnosti zarábajú obaja partneri.

Ženy pridávajú svoju neplatenú prácu starostlivosti k svojmu času strávenému v platenej práci, čo má za efekt „druhú zmenu“ v neplatenej práci starostlivosti. Ženy s nízkymi príjmami, najmä z vidieckych oblastí a s nižším stupňom vzdelania, ktoré žijú s malými deťmi, robia ešte viac neplatenej práce ako ženy s vyššími príjmami z miest a s vyšším stupňom vzdelania.

Muži, hlavne s vyšším vzdelaním, robia viac neplatenej práce, aj keď je to hlavne maskulínne definovaná nepravidelná domáca práca (napríklad nakupovanie, preprava, opravy v dome) a trávajú tzv. „kvalitný čas“ s deťmi. Čas otcov strávený s deťmi ostáva celkovo na nízkej úrovni, ale od roku 1960 sa zvýšil napríklad v krajinách ako Nórsko, Holandsko, Veľká Británia, ktoré nám môžu byť príkladom.²⁶

Postupná redukcia v rodovom rozdiely v neplatenej práci v niektorých krajinách bola primárne vedená redukciami v čase strávenom ženami v domácnosti. V tom istom čase za posledných 50 rokov čas žien strávený s deťmi sa v niektorých vysokopríjmových krajinách zvýšil. Preto sa dá povedať, že vzťah medzi participáciou žien na pracovnej sile a ich podiele na neplatenej práci nie je lineárny.

Nedávny vplyv pandémie COVID-19, konformita k rodovo neutrálnym normám, diskriminačné praktiky na pracovisku a tzv. efekt skleneného stropu súčasných politík (menovite obmedzenia v ich efektívnosti transformovať existujúce nerovnosti v oblasti neplatenej práce starostlivosti) môžu tiež prispievať k vysvetleniu nedávneho spomalenia rovnomernejšieho rodového rozdelenia.

Politiky zamerané na špecifické výzvy, ktorým čelia ženy a domácnosti, môžu ovplyvniť rozhodnutie zapojiť sa do pracovného procesu a umožniť zotrvanie na trhu práce. Napríklad politiky starostlivosti o deti a rodiny a flexibilné pracovné podmienky pomáhajú ženám zapojiť sa a zostať v pracovnej sile. Programy trhu práce, inštitúcie a neekonomické faktory môžu tiež zohrávať úlohu pri určovaní množstva neplatenej práce, ktorá sa vykoná. Daňové politiky môžu priamo ovplyvňovať motiváciu jednotlivcov zúčastňovať sa na trhu práce a formovať dopyt po práci ovplyvňovaním nákladov práce, ktorým čelia firmy. Aktívne politiky trhu práce môžu podporiť uchádzačky o zamestnanie pri hľadaní zamestnania a zabrániť tomu, aby sa ľudia natrvalo odtrhli od pracovnej sily (Alonso, 2019).

Keďže neplatená práca je prierezovou otázkou, treba ju riešiť holisticky. Oxfam stavia na rámci „Tri R“ Dianne Elsonovej (2017), ktoré definujú ciele intervencií v oblasti neplatenej práce. Ciele sú nasledovné:

- 1) Uznať neplatenú prácu na úrovni politiky, komunity a domácnosti.

²⁶ Politiky starostlivosti, najmä podpora a motivácia otcov, aby si brali rodičovskú dovolenku, hrajú dôležitú úlohu v zapojení mužov do spoločnej starostlivosti o deti a zlepšení kvality rozdelenia neplatenej práce.

2) Znížiť neplatenú prácu v oblasti starostlivosti, napríklad prostredníctvom technológie a služieb, ktoré šetria čas a prácu.

3) Prerozdeliť starostlivosť od žien k mužom, trhom, štátu a občianskej spoločnosti.

Oxfam spolu s Action Aid a ďalšími pridali aj štvrté „R“:

4) Zlepšiť zastúpenie ľudí, ktorí vykonávajú neplatenú prácu, ale aj platenú prácu starostlivosti pri rozhodovaní (Rost, Bates, Dellepiane, 2015, UN Secretary, 2017).

Práve táto štúdia prispieva k prvému R prostredníctvom zviditeľnenia neplatennej práce žien vrátane realizácie prieskumu a výpočtu jej monetárnej hodnoty a príspevku k HDP, čo môže viesť k lepšiemu naplneniu ďalších troch R.

Pekinská akčná platforma zdôrazňuje, že ženy preberajú viac neplatennej práce, keď sú verejné služby nedostupné. Isté verejné služby sú obzvlášť účinné pri znižovaní neplatennej práce starostlivosti, napr. zabezpečenie stravovania detí v škole, príp. zlepšenie infraštruktúry verejnej dopravy ((Fälth, Blackden, 2009). Na čo sa treba zamerať:

Aplikácia hľadiska starostlivosti a neplatennej práce do pripravovaných analýz

Domácnosti, rodiny a sociálna reprodukcia vo forme poskytovania neplatennej práce starostlivosti, jej intenzita a nerovnosti v distribúcii boli tradične prehliadané pri analýzach nerovností na trhu práce. Rodová nerovnosť v neplatennej práci v domácnosti je však chýbajúcim spojivom, ktoré ovplyvňuje rodové rozdiely na trhu práce a v oblasti pracovnej produktivity. Aplikovanie hľadiska starostlivosti do analytického rámca v rámci platených a neplatených dimenzií je nevyhnutné k porozumeniu a adresovaniu opakujúcich sa rodových nerovností na trhu práce (Alonso et al. 2019).

Realizácia prieskumov využívania času z hľadiska neplatennej práce

Prieskumy využívania času sa líšia od štandardných prieskumov pracovnej sily v tom, že žiadajú respondentov a respondentky, aby podávali správy o všetkých činnostiach vykonaných v určitom období, ako je deň alebo týždeň. Naproti tomu sa zisťovania pracovných síl zameriavajú len na tie formy práce, ktoré klasifikujú človeka ako „zamestnaného“ a ktoré sa využívajú pri odhadoch hrubého domáceho produktu (HDP). Prieskumy pracovnej sily nám teda môžu povedať, aká je pravdepodobnosť, že osoba (muž alebo žena) určitého veku alebo skupiny bude zamestnaná alebo nezamestnaná, typ práce, ktorú vykonáva v zamestnaní, a podmienky, za ktorých pracuje. Prieskumy využívania času nám, naopak, hovoria, koľko času priemerný človek z určitej sociálnej skupiny (napríklad muž alebo žena, mladý alebo starý, bohatý alebo chudobný) trávi spánkom, jedným, prácou súvisiacou so zamestnaním, socializáciou a neplatenými opatrovateľskými prácami, ako sú domáce práce a starostlivosť o deti, zdravotne znevýhodnených, starších, chorých atď., v priemere za deň alebo týždeň. Prieskumy využívania času tak poskytujú dobrý základ pre diskusiu o neplatennej práci v konkrétnejšom zmysle a pri skúmaní toho, ako zodpovednosť za ňu súvisí s výkonom iných činností ako je zarábanie a ako sa líši v rámci rôznych individuálnych a sociálnych charakteristík (Budlender, 2010).

Verejné politiky zohľadňujúce neplatenú prácu a starostlivosť

Ženy sú v porovnaní s mužmi neúmerne zapojené do neplatennej práce. Verejné politiky podporujúce

rovnaké zdieľanie neplatennej práce na úrovni domácností, ako sú zákonné politiky týkajúce sa dovolení alebo systémy flexibilnej organizácie práce, by mali byť rodovo citlivé a mali by zahŕňať transformačný cieľ na zvýšenie jej využívania medzi mužmi. Zatiaľ čo krajiny by mali zabezpečiť úplnú transpozíciu nárokov smernice EK na zosúladovanie pracovného a rodinného života, mali by zväziť aj opatrenia na posilnenie existujúceho právneho rámca v tejto téme a ísť nad rámec minimálnych štandardov stanovených v smernici. To by mohlo zahŕňať vyššie úrovne kompenzácie za otcovskú, rodičovskú a opatrovateľskú dovolenku a dlhšie obdobia neprenosnej rodičovskej dovolenky pre mužov, aby sa povzbudili k zdieľaniu zodpovednosti za výchovu detí. Okrem toho sú kľúčové kampane na zvyšovanie informovanosti, aby sa zabezpečilo, že občania budú poznať a budú môcť uplatňovať svoje práva.

Konkrétnejšie nástroje na redukcii množstva neplatennej práce (podľa EK, 2020, EIGE, 2021)

Zvýšiť dostupnosť, cenovú dostupnosť a kvalitu služieb starostlivosti o domáce práce, deti, starších ľudí a ľudí so zdravotným znevýhodnením a inými chronickými ochoreniami

Mnohé členské štáty EÚ vrátane Slovenska ešte nespĺňajú barcelonské ciele v oblasti poskytovania služieb starostlivosti o deti (dohodnuté v roku 2002) a existujú evidentné medzery v dostupnosti služieb dlhodobej starostlivosti pre starších ľudí a ľudí so zdravotným znevýhodnením. Aj keď takéto služby existujú, cenová dostupnosť môže byť vážnou prekážkou prístupu. Barcelonské ciele by sa mali revidovať, aby boli ambicióznejšie pre deti do 3 rokov a aby zahŕňali kvalitatívne prvky. Problémom je aj kvalita služieb a pracovné podmienky v sektore starostlivosti.

Uprednostniť investície do starostlivosti a sociálnej infraštruktúry

Väčšie investície by pomohli odstrániť medzery v starostlivosti a vytvoriť nové pracovné miesta v sektore starostlivosti a súvisiacich sektoroch (napr. ľudia vyrábajúci lekárske vybavenia, upratovači, vodiči dodávok, pracovníci v pohostinstve). Pandémia COVID-19 ukázala, že opatrovateľské práce sú nevyhnutné pre fungovanie spoločnosti a ekonomiky – teraz je čas využiť túto dynamiku a uprednostniť starostlivosť v politickom programe EÚ z dlhodobého hľadiska. Podľa UK Women's Budget Group investície do sektora starostlivosti „prinášajú hospodárstvu a spoločnosti návratnosť do budúcnosti vo forme vzdelanejšieho, zdravšieho a lepšie opatrovaného obyvateľstva, čím sa zabráni presunu sociálnych nákladov do iných častí verejného sektora, zlepšujú produktivitu a pomáhajú predchádzať potrebe väčších zdravotných a opatrovateľských zásahov v budúcnosti“ (Women's Budget Group, 2021, s. 6). EIGE nedávno predstavila nástroj na presadzovanie rodovej rovnosti prostredníctvom rodovo reagujúcich intervencií s využitím fondov EÚ, zameraných na transformáciu úloh a zodpovedností vo formálnych aj neformálnych štruktúrach starostlivosti (EIGE, 2020). Model vychádza z troch nástrojov – legislatívneho, politického a finančného – a podporuje formuláciu programov na podporu zosúladovania pracovného a rodinného života v EÚ počas ďalšieho kola ESF a ERSF.

Vypracovať politiky na monitorovanie a reguláciu pracovných podmienok v opatrovateľských a domácich službách

Takéto politiky by sa mali snažiť o zlepšenie a reguláciu pracovných podmienok, platov a zosúladovania pracovného a rodinného života. To môže byť výhodné najmä pre migrantky, ktoré sú v týchto sektoroch nadmerne zastúpené. Nízka atraktivnosť zamestnania v sektore starostlivosti má za následok vážny nedostatok profesionálnych opatrovateľov, čo vedie k nízkej dostupnosti formálnych služieb vo väčšine

členských štátov. Veľkosť opatrovateľského sektora znamená, že zlepšenie kvality zamestnania opatrovateľskej pracovnej sily by malo priamy pozitívny vplyv na kvalitu zamestnania veľkého počtu žien v celkovej ekonomike. Ďalej by to mohlo prispieť k prilákaniu väčšieho počtu mužov do sektora, vyrovnaniu koncentrácie žien a mužov v sektore starostlivosti a zníženiu nedostatku profesionálnych poskytovateľov opatrovania.

Investovať do štúdií a hĺbkovej analýzy sektora platenej starostlivosti, najmä zberu a harmonizácie údajov

Je potrebné investovať do výskumu ad hoc zameraného na preskúmanie sektora platenej starostlivosti vo všetkých jeho podobách. Konkrétnejšie by sa mali analyzovať tieto aspekty: (1) vykorisťovanie, keďže pracovníci a pracovníčky v domácnosti sú obzvlášť zraniteľní voči vykorisťovaniu, pretože zažívajú jedny z najhorších pracovných podmienok v rámci opatrovateľskej pracovnej sily; (2) pracovné podmienky a nízka mzda, keďže opatrovateľky v minulosti čelili systematickej devalvácii svojej profesie, čo viedlo k nízkym mzdám, neprimeraným a neistým pracovným podmienkam a nedostatku sociálnej ochrany.

Monitorovanie a analýza rodovej rovnosti v platenej a neplatenej práci v EÚ si vyžaduje spoľahlivé, komplexné a porovnateľné údaje

Je potrebné zlepšenie zhromažďovania údajov rozčlenených podľa pohlavia/rodu a veku o relevantných otázkach, ako sú rozdiely v podmienkach zamestnania a zdieľanie opatrovateľských povinností v rámci domácností. Takéto údaje by mali umožniť prierezovú analýzu otázok, ako je úroveň vzdelania, zloženie rodiny, migračné zázemie a iné charakteristiky. Niekoľko európskych prieskumov zhromažďuje informácie o účasti a čase strávenom neplatenou prácou žien a mužov z komparatívnej perspektívy EÚ (harmonizovaný európsky prieskum využívania času (HETUS), európsky prieskum kvality života (EQLS), EWCS, EU-SILC, EU-LFS a Prieskum zdravia, starnutia a odchodu do dôchodku v Európe), ale všetky majú obmedzenia v aktuálnosti, pokrytí krajín, robustnosti údajov a porovnateľnosti medzi krajinami.

Podporovať zber údajov, ktoré presahujú heteronormatívny predpoklad, že domácnosti tvoria žena a muž a zahŕňajú viac typov rodinných formácií. Napríklad údaje o zdieľaní neplatených opatrovateľských činností v rámci domácnosti medzi pármami rovnakého pohlavia stále vo veľkej miere chýbajú.

Podporiť spoluprácu krajín pri pravidelnom a včasnom zbere veľkých prieskumov využívajúcich čas, ako je napríklad HETUS. Prieskumy využívania času by mali zbierať aj údaje o zárobkoch, aby bolo možné posúdiť prepojenie medzi rodovými nerovnosťami v neplatenej opatrovateľskej práci a odmeňovaním.

Zlepšiť zber údajov v EÚ prostredníctvom pravidelných a veľkých prieskumov o potrebách starostlivosti, dostupnosti (dostupnosti, cenovej dostupnosti, kvalite) a využívaní služieb starostlivosti. Existujúce snahy o zber údajov sú roztrieštené v rámci rôznych zdrojov údajov (napr. ad hoc moduly EQLS, EU-SILC, EU-SILC a EU-LFS, Európsky prieskum zdravia) a nezhrmažďujú sa pravidelne ani pomocou rodovej perspektívy.²⁷

Podpora väčšej participácie mužov na starostlivosti

Iniciatívy politiky sa často zameriavajú na politiky materských a rodičovských dovolení čiastočne pre-

to, že narodenie dieťa je kritický míľnik v tom, kde začínajú rodové nerovnosti v starostlivosti a v rozdelení platenej a neplatenej práce.

Severské krajiny sú v tomto príklade. Medzinárodné zhodnotenie politík týchto európskych krajín ukázalo pozitívnu koreláciu medzi opatreniami zameranými na rodičovské dovolenky aj pre otcov a množstvom času, ktorý muži strávia staraním sa o dieťa. Mnoho štúdií preukázalo, že muži, ktorí si vezmú rodičovskú dovolenku, sú zapojení do starostlivosti viac ako tí, ktorí si ju nevezmú.

Odstránenie rodového rozdielu v oblasti starostlivosti

Úspešne vykonávať pracovné povinnosti a zároveň zvládať neplatenú prácu starostlivosti v domácnosti je výzvou najmä pre ženy. Ženy svoje rozhodovanie sa o tom, či a akým spôsobom budú pracovať, často prispôbujú opatrovateľským povinnostiam a tomu, či a ako tieto povinnosti zdieľajú so svojím partnerom. Je to výzva najmä pre osamelých rodičov, z ktorých väčšinu tvoria ženy (Maldonado et al., 2013), a pre osoby žijúce v odľahlých vidieckych oblastiach, ktorým často chýbajú podporné riešenia. Ženy nesú aj neprimeranú záťaž spojenú s neplatenou prácou, ktorá predstavuje významný podiel na hospodárskej činnosti.

Správne ciele zásahy a efektívna implementácia by mohli viesť k vyššiemu HDP za čas, ktorý ušetria ženy na platenú prácu. Okrem HDP by to malo aj ďalšie pozitívne efekty, ako napr. väčšiu finančnú nezávislosť u väčšieho počtu žien, čo môže byť medzigeneračným prínosom i pre deti (Narayan, 2017).

Slovník základných pojmov použitých v materiáli:

Crowdwork (davová práca) – je vykonávanie práce veľkým počtom ľudí, z ktorých každý prispieva malým množstvom práce. Crowdwork je forma súčasnej domácej práce. Sú to „mikroúlohy“ (známe ako HIT – „úlohy ľudskej inteligencie“) a v zásade sa dajú robiť rýchlo a možno ich robiť s minimálnymi pokynmi alebo dohľadom. Zahŕňajú jednoduché úlohy, ako napr. vyhľadávanie informácií na webe; overenie informácií, ako napríklad potvrdenie vlastníctva účtu na facebooku; kategorizáciu alebo klasifikáciu položiek pre online produktové katalógy; aj kvalifikovanejšie úlohy, ako tvorba obsahu vrátane popisu produktu, zhrnutie dokumentu alebo prepis zvukového záznamu.

CEDAW – Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (1979).

Domácnosť (z angl. household) – domácnosť tvoria fyzické osoby, ktoré spolu trvale žijú a spoločne uhrádzajú náklady na svoje potreby (Občiansky zákonník, § 115).

Ekonomický statok – statok, ktorý je vzácny (teda obmedzený) vo vzťahu k celkovému dopytu po ňom. Jeho spotreba sa preto obmedzuje, obvykle prostredníctvom stanovenia ceny väčšej než nula.

ESA 2010 – Európsky systém národných a regionálnych účtov (z angl. European System of National Accounts) ESA 2010 je najnovší medzinárodne porovnateľný účtovný rámec EÚ pre systematický a podrobný opis ekonomiky. Štruktúra ESA 2010 je konzistentná s celosvetovými usmerneniami o národnom účtovníctve stanovenými v metodike pre systém národných účtov 2008 (**SNA 2008**).

Gig alebo platformová ekonomika – je jednou z najdôležitejších transformácií vo svete práce. Dôležitým komponentom platformovej gig ekonomiky sú digitálne pracovné platformy, ktoré zahŕňajú webové platformy, kde je práca outsorcovaná cez verejnú výzvu v danom regióne veľkému počtu ľudí (crowdwork), a miestne aplikácie, ktoré rozdeľujú prácu v špecifických geografických oblastiach, typicky na vykonávanie blízko ich domova, na služby orientované úlohy, ako odvoz, doručovanie alebo upratovanie doma či šitie.

HETUS – harmonizované európske využívanie času, ktoré zahŕňa minimálnu skupinu indikátorov, ktoré by mali byť sledované v každej krajine EÚ, a jednotné koncepty a definície, ktoré by mali byť spoločné pre všetky krajiny.

ICLS – Medzinárodná konferencia štatistikov práce.

ILO – Medzinárodná organizácia práce (z angl. International Labour Organization)

Kapitál (z angl. capital) – v klasickej a neoklasickej ekonomickej teórii jeden z troch základných výrobných faktorov. Kapitál tvoria vyrobené statky dlhodobej spotreby, ktoré sa znovu používajú vo výrobe. Pod kapitálom domácností sa najčastejšie rozumejú tovary dlhodobej spotreby, ktoré uľahčujú prácu v domácnosti a používajú sa, ako napríklad automatická práčka, umývačka riadu, vysávač, elektrický sporák a podobne.

Medzispotreba (z angl. intermediate consumption) – z pohľadu národného účtovníctva sa medzispotrebou rozumie hodnota tovarov a služieb spotrebovaných ako vstupy do výrobného procesu s výnimkou fixných aktív, ktorých sa spotreba zaznamenáva ako spotreba fixného kapitálu (SNA 2008, 6.213).

Neplatená – znamená, že osoba vykonávajúca činnosť nedostáva mzdu a že výsledok jej práce (pretože spadá mimo hranice produkcie v systéme národných účtov) sa nezapočítava do výpočtov HDP. Ide teda

o prácu v domácnosti, ktorá produkuje služby pre jej vlastné konečné použitie.

Neplatená práca – práca, ktorá sa vzťahuje k všetkým neplateným službám poskytovaným v domácnosti pre jej členov a členky vrátane starostlivosti o osoby, domácich prác a dobrovoľníckych komunitných prác.

Náklady obetovanej príležitosti, resp. alternatívne náklady (z angl. opportunity cost) – všetky peňažné i nepenažné úžitky, ktoré jednotlivec musel obetovať, keď sa rozhodol zvoliť si určité riešenie. Ak sa napríklad člen domácnosti rozhodne vykonávať neplatenú prácu, náklady obetovaných príležitostí sa vzťahujú na peňažnú hodnotu jeho zárobku v platenej práci, ktorú by mohol vykonávať v čase, ktorý venuje neplatenej práci.

Práca (z angl. work) – je akákoľvek činnosť vykonávaná osobami bez ohľadu na vek a pohlavie, pomocou ktorej sa vyrábajú produkty a služby na použitie inými osobami alebo na vlastné použitie. Vylučuje to činnosti, ktoré nezahŕňajú produkciu výrobkov alebo služieb, starostlivosť o seba (napríklad osobná starostlivosť a hygiena) a činnosti, ktoré nemôže vykonávať iná osoba za niekoho iného (napríklad spanie, učenie sa a aktivity rekreácie).

Produkcia (z angl. production) – v najširšom ponímaní ekonómie predstavuje transformáciu vstupov na výstupy. V rámci národných účtov sa produkciou rozumie fyzický proces vykonávaný pod zodpovednosťou, kontrolou a riadením inštitucionálnej jednotky, ktorá využíva vstupy práce, kapitálu, tovaru a služieb na výrobu výstupov (t. j. tovaru a služieb). Pre potreby národného účtovníctva, konkrétne metodiky ESA 2010 sú produktom všetky tovary a služby, ktoré sa vytvárajú v rámci produkčných hraníc.

Produkčná činnosť (z angl. production activity) – na základe kritéria tretej strany (sformulované Margaret Reidovou) sa za ňu považuje tá činnosť, ktorú možno delegovať na niekoho iného. Ak je to možné, môže sa prostredníctvom nej vyprodukovať produkt alebo služba, ktoré možno vymeniť.

Spotreba (z angl. consumption) – v zásade znamená spotrebovávanie, užívanie statkov (produktov) na uspokojovanie potrieb.

Starostlivosť – znamená, že aktivita slúži ľuďom a ich blahu a zahŕňa ako osobnú starostlivosť, tak aj činnosti s ňou súvisiace, ako sú varenie, upratovanie a pranie bielizne, manažment domácnosti a iné.

Pridaná hodnota (z angl. value added) – hrubá pridaná hodnota je rozdiel medzi výstupom a medzispotrebou (z angl. intermediate consumption). HDP je súčet hrubej pridanej hodnoty všetkých rezidentských výrobných jednotiek plus tej časti (prípadne celých) daní z produktov, mínus subvencie na produkty, ktoré nie sú zahrnuté pri oceňovaní produkcie (SNA 2008, 2.138).

Prieskumy využívania času (z angl. time use survey) – prieskumy využívania času (TUS) merajú množstvo času, ktorý ľudia trávia vykonávaním rôznych činností, ako je platená práca, starostlivosť o domácnosť a rodinu, osobná starostlivosť, dobrovoľnícka práca, spoločenský život, cestovanie a voľnočasové aktivity. Prieskum pozostáva z rozhovoru v domácnosti, osobného rozhovoru, denníka a týždenného denníka.

Produkcia domácností (resp. domáca produkcia, z angl. household production) – pozostáva z tých neplatených činností (práce), ktoré sú vykonávané členmi a pre členov domácnosti a ktoré by mohli byť nahradené trhovými výrobkami alebo platenými službami, ak okolnosti ako sú príjem, podmienky na trhu a osobné sklony dovoľia, aby bola služba prenesená na niekoho mimo členov domácnosti (Margaret Reid). Inými slovami povedané, je to produkcia, ktorá znamená hodnotu produktu a služieb produkovaných domácnosťami pre ich vlastnú spotrebu.

Produkčná hranica národných účtov (napr. SNA) – určuje, ktoré výrobné činnosti by sa mali začítať pri zostavovaní národných účtov.

Rod – psychologicko-sociálny konštrukt, ktorý je popísaný na úrovni vlastností, správania a rolí, ktoré sú utvárané, resp. modelované sociálne, kultúrne a spoločensky a sú silne asociované s biologickými kategóriami muža a ženy. Na rozdiel od pohlavia sa ukazuje, že rod a s ním spojené vlastnosti, správanie a roly sú v rôznych spoločnostiach, v rôznych obdobiach či v rôznych sociálnych skupinách rozdielne.

Rodové stereotypy – pozostávajú z organizovaných a všeobecne prijatých presvedčení o vlastnostiach, charakteristikách a aktivitách priradených pre mužov a ženy. Často majú tendenciu byť rigidné, zjednodušujúce a zveličujú rozdiely.

Všeobecná produkčná hranica – určuje, ktoré činnosti sú považované za produkčné činnosti.

Výrobný faktor – vstup používaný vo výrobe tovarov, resp. poskytovaní služieb, t. j. práca, pôda a kapitál, prípadne technológia a vedomosti.

Zákon vzácnosti – zásada, že väčšina vecí, ktoré ľudia potrebujú, je k dispozícii iba v obmedzenom množstve (s výnimkou tzv. voľných statkov, ktoré existujú v takých množstvách, že ich netreba rozdeľovať pomocou pridelového systému medzi tých, ktorí ich chcú spotrebovať). Statky sú teda vo všeobecnosti vzácne a musia sa pridelovať, a to napríklad prostredníctvom ceny alebo nejakých iných mechanizmov.

Zoznam bibliografických odkazov

1. (AaP)Time-use surveys and statistics In: Asia and the Pacific. The review of challenges and future directions. 2018. International Labour Organization a United Nations Development Programme, 2018. 114 s. ISBN 978-92-2-131514-8. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/documents/publication/wcms_630892.pdf
2. ABRAHAM, K. G., MACKIE, CH. 2005. Beyond the Market: Designing Nonmarket Accounts for the United States. Washington : National Academy of Sciences, 2005. ISBN 0-309-54592-7. Dostupné na: <http://www.nap.edu/catalog/11181.html>
3. ADAMS, A., BERG, J. 2017. When home affects pay: An analysis of the gender pay gap among crowdworkers. University of Oxford, International Labour Office. January 2017, Electronic Journal, 23 s. doi:10.2139/ssrn.3048711 https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3048711
4. AHMAD, N., KOH, S. 2011. Incorporating estimates of household production of non-market services into international comparisons of material well-being. OECD Statistics Working Papers, No. 2011/07, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/5kg3h0jgk87g-en>
5. AKERLOF, G. A., KRANTON, R. E. 2000. Economics and Identity. In: The Quarterly Journal of Economics, Vol. CXV Issue 3, August 2000, 40 s. [https://www.brown.edu/Departments/Economics/Faculty/Glenn_Loury/louryhomepage/teaching/Ec%20237/Akerlof%20and%20Kranton%20\(QJE\)%202000.pdf](https://www.brown.edu/Departments/Economics/Faculty/Glenn_Loury/louryhomepage/teaching/Ec%20237/Akerlof%20and%20Kranton%20(QJE)%202000.pdf)
6. ALLEN, S., HAWKINS, A. 1999. Maternal Gatekeeping: Mothers' Beliefs and Behaviors That Inhibit Greater Father Involvement In: Family Work. In: Journal of Marriage and the Family. 15 s. doi: 61. 199. 10.2307/353894, https://www.researchgate.net/publication/270206190_Maternal_Gatekeeping_Mothers'_Beliefs_and_Behaviors_That_Inhibit_Greater_Father_Involvement_in_Family_Work
7. ALONSO, C., BRUSSEVICH, M., DABLA-NORRIS, E., KONOSHITA, Y., KOCHHAR, K. 2019 Reducing and Redistributing Unpaid Work: Stronger Policies to Support Gender Equality. International Monetary Fund WP/19/225, 35 s. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2019/10/15/Reducing-and-Redistributing-Unpaid-Work-Stronger-Policies-to-Support-Gender-Equality-48688>
8. ALTINTAS, E., SULLIVAN, O. 2016. Fifty years of change updated: Cross-national gender convergence In: housework. In: Demographic Research. Volume 35, Article 16, S. 455–470, august 2016 doi: 10.4054/DemRes.2016.35.16 <https://www.demographic-research.org/volumes/vol35/16/35-16.pdf>
9. ANDERSON, E. 2009. Inclusive Masculinity The Changing Nature of Masculinities. Published May 4, 2011 by Routledge, 208 s. ISBN 9780415893909 Published May 4, 2011 by Routledge
10. ANTONOPOULOS, R. 2009. The unpaid care work – paid work connection. Working paper no. 86. Geneva: Policy International and Statistics Department, International Labour Office, 2009. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---integration/documents/publication/wcms_119142.pdf
11. ANTONOPOULOS, R., HIRWAY, I. (Eds.), 2009. Unpaid work and the economy: gender, time use and poverty In: developing countries. New York : Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire.
12. APPS P., REES R. 2005. Gender, Time Use and Public Policy Over the Life Cycle. The Australian National University Centre for Economic Policy Research DISCUSSION PAPER, 37. s. <https://cbe.anu.edu.au/researchpapers/CEPR/DP500.pdf>
13. BARTLEY, S. J., BLANTON, P.W., GILLIARD, J. L. 2005. Husbands and Wives In: Dual-Earner Marriages: Decision-Making, Gender Role Attitudes, Division of Household Labor, and Equity. In: Marriage Fam., roč. 37, 2005, s. 69 – 94. https://doi.org/10.1300/J002v37n04_05
14. BATALOVA, J. A., COHEN, P. N. 2002. Premarital Cohabitation and Housework: Couples In: Cross-National Perspective. In: Marriage Fam., roč. 64, 2002, s. 743 – 755. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00743.x>
15. BARNES, M. 2015. Gender Differentiation In: Paid and Unpaid Work during the Transition to Parenthood. In: Sociology Compass. 9. 10.1111/soc4.12263. https://www.researchgate.net/publication/275411951_Gender_Differentiation_in_Paid_and_Unpaid_Work_during_the_Transition_to_Parenthood
16. BAUMAN, A., BITTMAN, M., GERSHUNY, J. 2019. A short history of time use research; implications for public health. In: BMC Public Health, roč. 19, 2019, 607. <https://doi.org/10.1186/s12889-019-6760-y>
17. BAXTER, J., HEWITT, B., HAYNES, M. 2008. Life course transitions and housework: Marriage, parenthood, and time on housework. In: Journal of Marriage and Family, 70(2), 259–272. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2008.00479.x> <https://onlinelibrary>

wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1741-3737.2008.00479.x

18. BAXTER, J., BITTMAN, M. 1995. Measuring time spent on housework: A comparison of two approaches. In: *Aust. J. Soc.*, s. 21 – 46.
19. BECKER, G. S. 1965. A Theory of the Allocation of Time. In: *The Economist Journal*, roč. 75, 1965, č. 299. ISSN 1468-0297, s. 493 – 517.
20. BECKER, G. S. 1981. *A Treatise on the Family*. Harvard University Press, 1981. ISBN 0-674-90699-3 (paper).
21. BENERIA L. et al. 2016. *Gender, development, and globalization: economics as if all people mattered*. 2016 Routledge 711 Third Avenue, New York, NY 10017 <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203107935/gender-development-globalization-lourdes-bener%C3%ADa-g%C3%BCnseli-berik-maria-floro>
22. BERTRAND M., GOLDIN C., KATZ F. L. 2010. Dynamics of the Gender Gap for Young Professionals In: *The Financial and Corporate Sectors*, In: *American Economic Journal: Applied Economics* 2 (July 2010): 228–255. <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/app.2.3.228> <http://www.aeaweb.org/articles.php?doi=10.1257/app.2.3.22>
23. BIANCHI, M. A., MILKIE, L. S., ROBINSON, J. P. 2000. Is Anyone Doing Housework? Trends In: the Gender Division of Household Labor September. In: *Social Forces* 79(1) <https://melissamilkie.files.wordpress.com/2016/01/is-anyone-doing-the-housework-trends-in-the-gender-division-of-household-labor.pdf>
24. BICCHIERI, C. 2005. *The Grammar of Society: The Nature and Dynamics of Social Norms*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511616037 https://www.researchgate.net/publication/238345035_The_Grammar_of_Society_The_Nature_and_Dynamics_of_Social_Norms
25. BLACKBURN, R. M. 1999. Is housework unpaid work? In: *The International Journal of Sociology and Social policy*. roč. 19, 1999, č. 7/8. ISSN: 0144-333X, s. 1 – 20.
26. BLAIR, S. L., LICHTER, D. T. 1991. Measuring the Division of Household Labor: Gender Segregation of Housework Among American Couples. *J. Fam. Issues* 12, s. 91 – 113. <https://doi.org/10.1177/019251391012001007>
27. BLAU, F. D., KAHN, L. M. 2016 *The Gender Wage Gap: Extent, Trends, and Explanations*. Discussion Paper No. 9656 January 2016 IZA <https://ftp.iza.org/dp9656.pdf>
28. BOLL, C., ROSSEN, A., WOLF, A. (2017). The EU gender earnings gap: Job segregation and working time as driving factors. *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, 237(5), 407-452.
29. BOSERUP, E. 1970. Woman's Role In: Economic Development. In: *The Journal of Economic History*, Volume 31, Issue 3, September 1971, pp. 704 – 706 DOI: <https://doi.org/10.1017/S0022050700074477>
30. BRADY J. I. 1970. I Want a Wife. In: *Ms. Magazine*, 1972. Copyright © 1970 by Judy Syfers <https://www.wsfcslk12.nc.us/cms/lib/NC01001395/Centricity/Domain/10659/I%20Want%20a%20Wife.pdf>
31. BRANDTH, B., KVANDÉ, E. 2018. Masculinity and Fathering Alone during Parental Leave. *Men and Masculinities*. 21(1). https://www.researchgate.net/publication/303842010_Masculinity_and_Fathering_Alone_during_Parental_Leave
32. BREEN, R., COOK, L.P. 2005. The persistence of the gendered division of domestic labour. *Department of Social & Policy Sciences European Sociological Review* Vol. 21, No. 1 (Feb., 2005), s. 43-57. Published By: Oxford University Press https://www.researchgate.net/publication/240591144_The_Persistence_of_the_Gendered_Division_of_Domestic_Labour
33. BRODOLINI, G. F., Francavilla, F., Giannelli, G. C., Grotkowska, G., Piccoli, L., Socha, M. W. 2009. Women and unpaid family care work In: the EU STUDY. Brussels European Parliament, 2009 https://www.researchgate.net/publication/232703208_Women_and_Unpaid_Family_Care_Work_in_the_EU
34. BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, A., MARČEK, E., MRAČKOVÁ, A. 2009. Analýza dobrovoľníctva na Slovensku. PDCS,o.z. – PANET.
35. BRYSON, L. 1996. Revaluating the Household Economy. In: *Women's Studies International Forum*, roč. 19, 1996, č. 3. ISSN: 0277-5395, s. 207 – 219.
36. BUDLENDER, D., BRATHAUG, L. A. 2002. Calculating the value of unpaid labour: a discussion document. *Statistics South Africa*. Working Paper 2002/1. Dostupné na: <http://www.statssa.gov.za/publications/WorkingUnpaidLabour/WorkingUnpaidLabour.pdf>
37. BUDLENDER, D., BRATHAUG, A. L. 2004. Calculating the Value of Unpaid Labour In: *South Africa. Atlantis*, Volume 28.2, Spring/Summer 2004
38. BUDLENDER, D. (ed.). 2010. *Time Use Studies and Unpaid Care Work*, Routledge, New York, 2010.
39. BUTLER J. 2004. *Undoing gender*. Psychology Press, 2004, 273 s. ISBN 0415969239
40. CAMPAÑA J. C., GIMENEZ-NADAL J. I. MOLINA J.A., 2015. Gender Differences In: *The Distribution of Total Work-Time of*

Latin-American Families: The Importance of Social Norms. IZA, Discussion Paper No. 8933 March 2015. 43 s. <https://docs.iza.org/dp8933.pdf>

41. CEDAW, 1997. General Recommendation No. 23: Political and Public Life Adopted at the Sixteenth Session of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, In: 1997 (Contained In: Document A/52/38) <https://www.refworld.org/docid/453882a622.html>
42. CLARK, C. 1958. The Economics of House-Work. In: Bulletin of the Oxford University Institute of Economics & Statistics <https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.1958.mp20002004.x> <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1468-0084.1958.mp20002004.x>
43. COHANY, S. R., SOK, E. 2017 Trends In: labor force participation of married mothers of infants <https://www.bls.gov/opub/mlr/2007/02/art2full.pdf>
44. COHEN, P. N. 1998. Replacing Housework In: The Service Economy: Gender, Class, and Race-Ethnicity In: Service Spending. In: *Gend. Soc.* roč. 12, s. 219 – 231. <https://doi.org/10.1177/089124398012002006>
45. COLMAN, R. 1998. The economic value of Unpaid Housework and Child Care In: Nova Scotia. GPI Atlantic.
46. COLTRANE S., 2000. Research on Household Labor: Modeling and Measuring the Social Embeddedness of Routine Family Work. In: *Journal of Marriage and Family* Vol. 62, No. 4 (Nov., 2000), s. 1208-1233 <https://www.jstor.org/stable/1566732>
47. CONNELL, R. W. 1987. *Gender and power: Society, the person and sexual politics*. Stanford University Press.
48. COTTER, D., HERMSEN, J. M., VANNEMAN, R. 2011. The End of the Gender Revolution? Gender Role Attitudes from 1977 to 2008 In: *American Journal of Sociology*, Vol. 117, No. 1 (July 2011), pp. 259-89 Published by: The University of Chicago Press Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/10.1086/658853>
49. CORREL, SH. J., BENARD, S., PAIK, I. 2007. Getting a Job: Is There a Motherhood Penalty? In: *American Journal of Sociology*. Volume 112 Number 5 (March 2007): 1297–1338 doi:10.1086/511799 <http://iaucc1.frm.utn.edu.ar/wp-content/uploads/2014/06/motherhoodpenalty1.pdf>
50. COWAN, C. P., COWAN, P. A. (1992). *When partners become parents: The big life change for couples*. Basic Books.
51. CHAA, Y., WEEDENB, K. A. 2014. Overwork and the Slow Convergence In: the Gender Gap In: Wages. In: *American Sociological Review* 2014, Vol. 79(3) 457– 484 doi: 10.1177/0003122414528936 <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0003122414528936>
52. CHARMES, J. 2015. Time Use Across the World: Findings of a World Compilation of Time Use Surveys UNDP Human Development Report Office, 97 s. http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/charmes_hdr_2015_final.pdf
53. CHONG, D., LA FERRARA, E. 2012. Soap Operas and Fertility: Evidence from Brazil. In: *American Economic Journal: Applied Economics* 2012, 4(4): 1–31 <http://dx.doi.org/10.1257/app.4.4.1> <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/app.4.4.1>
54. CHOPRA, D., SWEETMAN, C. 2014. Introduction to gender, development and care. In: *Gender & Development*, 22:3, 409-421, DOI: 10.1080/13552074.2014.975486 https://www.researchgate.net/publication/273960712_Introduction_to_gender_development_and_care
55. CRAIG, L., BAXTER, J., 2016. Domestic Outsourcing, Housework Shares and Subjective Time Pressure: Gender Differences In: the Correlates of Hiring Help. In: *Soc. Indic. Res.* s. 125, 271 – 288. <https://doi.org/10.1007/s11205-014-0833-1>
56. DAVIS, S. N., GREENSTEIN, T. N., GERTEISEN MARKS, J. P. 2007. Effects of Union Type on Division of Household Labor: Do Cohabiting Men Really Perform More Housework? In: *J. Fam. Issues*, roč. 28, 2007, s. 1246 – 1272. <https://doi.org/10.1177/0192513X07300968>
57. DEUTSCH F. M. 2007. Undoing Gender In: *Sage Journals*, Vol 21, Issue 1, 2007 <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0891243206293577>
58. DE VAUS, D. A., STANTON, D. I., GRAY, M., 2003. Measuring the value of unpaid household, caring and voluntary work of older Australians. Melbourne: Australian Institute of Family Studies, 2003. Dostupné na: <https://aifs.gov.au/sites/default/files/publication-documents/RP34.pdf>
59. Dohovor Medzinárodnej organizácie práce o rovnakých príležitostiach, 1983. 205/2003 Z.z., Medzinárodná organizácia práce <https://www.aspi.sk/products/lawText/1/55858/1/2/oznamenie-c-205-2003-zz-o-prijati-dohovoru-medzinarodnej-organizacie-prace-o-rovnakych-prilezitostiach-a-rovnakom-zaobchadzani-s-muzmi-pracovnikmi-a-so-zenami-pracovnickami-pracovnikmi-so-zodpovednostou-za-rodinu-c-156-z-roku-1981/oznamenie-c-205-2003-zz-o-prijati-dohovoru-medzinarodnej-organizacie-prace-o-rovnakych-prilezitostiach-a-rovnakom-zaobchadzani-s-muzmi-pracovnikmi-a-so-zenami-pracovnickami-pracovnikmi-so-zodpovednostou-za-rodinu-c-156-z-roku-1981>
60. Dohovor Medzinárodnej organizácie práce č. 183 z roku 2000 o revidovaní Dohovoru Medzinárodnej organizácie práce o ochrane materstva <https://www.slov-lex.sk/static/pdf/2002/2002c81.pdf>

61. Dohovor Medzinárodnej organizácie práce o dôstojných pracovných podmienkach pre pracovníkov v domácnosti (dohovor č. 189) z roku 2011 https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C189
62. Dohovor o právach dieťaťa, 1989. OSN, 17 s. <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/narodne-koordinacne-stredisko/dohovor-pravach-dietata.pdf>
63. Dohovore o právach ľudí so zdravotným postihnutím, 2006. OSN. <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/uvod/legislativa/socialna-pomoc-podpora/dohovor-osn-pravach-osob-so-zdravotnym-postihnutim-opcny-protokol-sk-aj.pdf>
64. DONG, X., AN, X., 2015. Gender Patterns and Value of Unpaid Care Work: Findings From China's First Large-Scale Time Use Survey. *Rev. Income Wealth* 61, 540-560. <https://doi.org/10.1111/roiw.12119>
65. DOUCET, A. 2006. *Do men mother?: Fathering, care, and domestic responsibility*. University of Toronto Press, 2006, Family & Relationships 350 s. ISBN-10 : 0802085466
66. DURÁN-HERAS, M. A. 2012. *Unpaid Work In: The Global Economy*. Fundación BBVA, 2015. ISBN: 978-84-92937-26-4.
67. EAGLY, A. H., MITCHELL, A. A. (2004). Social role theory of sex differences and similarities: Implications for the sociopolitical attitudes of women and men. *Psychology Research*, in *Psychology of Gender, Second Edition*, 27 s. <https://www.guilford.com/excerpts/eagly.pdf?t>
68. EAGLY, A. H., BEALL, A. E., STRENBORG, R. J. (Eds.). 2004. *Psychology of gender. (2nd ed.)* The Guilford Press. 358 s. ISBN 9781593852443
69. EIGE 2019. Tackling the gender pay gap: not without a better work-life balance. EIGE, 2019 33s. https://mmuncii.ro/j33/images/Documente/MMPS/Rapoarte_si_studii_institutii_din_subordine_coordonare_autoritata/ANESFB/2019Research_Note__Tackling_the_gender_pay_gap_EIGE_PRES_RO_2019.pdf
70. EIGE, 2020. Gender inequalities In: care and pay In: the EU. EIGE, 2020 6 s. <https://eige.europa.eu/publications/gender-inequalities-care-and-pay-eu>
71. EIGE 2021. Gender inequalities In: Care and consequences for the labour market European Institute for Gender Equality. EIGE, 117 s. <https://eige.europa.eu/publications/gender-inequalities-care-and-consequences-labour-market>
72. ELLIOTT, K. 2015. Caring Masculinities: Theorizing an Emerging Concept. *Research Published March 12, 2015, Research Article In: Men and Masculinities 2016, Vol. 19(3) 240-259* <https://doi.org/10.1177/1097184X15576203>
73. ELSON D., 2017. Recognize, Reduce, and Redistribute Unpaid Care Work: How to Close the Gender Gap. *New Labour Forum, 2017, Vol 26 (2) 52 – 61* <https://doi.org/10.1177/1095796017700135>
74. EU. 2013. *ESA (European system of accounts) 2010*. European Union 2013. ISBN 978-92-79-31242-7. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5925693/KS-02-13-269-EN.PDF/44cd9d01-bc64-40e5-bd40-d17df0c69334>
75. Eurofound, 2016. *European Quality of Life Survey - Data visualisation* <https://www.eurofound.europa.eu/data/european-quality-of-life-survey>
76. Európska Komisia, 2020. *Únia rovnosti: stratégia pre rodovú rovnosť na roky 2020 – 2025*. DG Justice, 22 s. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX:52020DC0152>
77. EUROSTAT, 2003. *Household Production and Consumption Proposal for a Methodology of Household Satellite Accounts*. Luxembourg: Eurostat, 2003. Dostupné na: <http://www.uni-mannheim.de/edz/pdf/eurostat/03/KS-CC-03-003-EN-N-EN.pdf>
78. Eurostat, 2019. *Harmonised European Time Use Surveys (HETUS). Guidelines 2019 edition*. European Union 2019 PDF: ISBN 978-92-76-01964-0 ISSN 2315-0815 doi: 10.2785/926903 KS-GQ-19-003-EN-N 238s. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/11597606/KS-GQ-20-011-EN-N.pdf/2567be02-f395-f1d0-d64d-d375192d6f10?t=1607360062000> <https://ec.europa.eu/eurostat/web/time-use-surveys>
79. European Commission, 2015a. *Eurobarometer Gender Equality 428*. DG Justice, TNS Opinion & Social. 229 s. https://ec.europa.eu/anti-trafficking/special-eurobarometer-428-gender-equality_en
80. European Commission, 2015b. *Špeciálny Eurobarometer 437. Diskriminácia v EÚ*. DG Justice, 2015, 396 s. <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d629b6d1-6d05-11e5-9317-01aa75ed71a1/language-en>
81. European Commission, 2017. *Špeciálny Eurobarometer 465. Rodová rovnosť 2017*. DG Justice, 148 s. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2154>
82. EUROPEAN COMMISSION, STATISTICAL OFFICE OF THE EUROPEAN UNION, 2019. *Harmonised European Time Use Surveys: 2018 guidelines*.
83. European Commission, 2021, *2021 report on gender equality In: the EU*. EÚ, 2021 64 s. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/aid_development_cooperation_fundamental_rights/annual_report_ge_2021_en.pdf

84. Eurostat, 2019. Reconciliation between work and family life Labour Force Survey (LFS) ad-hoc module 2018 QUALITY REPORT. EU, 2019 <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/7870049/10159907/KS-FT-19-006-EN-N.pdf/49232e21-106f-308f-8dc6-fd75b30ded86?t=1570616104000>
85. FANG, L., MCDANIEL, C. 2015. Home hours In: The United States and Europe. FRB Atlanta Working Paper No. 2014-5 Previously published online July 9, 2016, 57 s. Doi 10.1515/bejm-2015-0031 https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2580309
86. FÄLTH, A., BLACKDEN, M. 2009. Unpaid Care Work Gender Equality and Poverty Reduction. Polici Brief, UNDP. <https://www.empowerwomen.org/en/resources/documents/2013/8/policy-brief---unpaid-care-work?lang=en>
87. FERRANT, G., PESANDO, L. M., NOWACKA, K. 2014. Unpaid Care Work: The missing link In: the analysis of gender gaps In: labour outcomes OECD Development Centre, December 2014, 12 s. https://www.oecd.org/dev/development-gender/Unpaid_care_work.pdf
88. FILADELFOVÁ, J., GYÁRFÁŠOVÁ, O., KOBOVÁ, L., PIETRUCHOVÁ, O., SLOSIARIK, M. 2007. Aká práca, taká pláca. ASPEKT, 2007, ISBN 978-80-85549-76-8, s.134
89. FLORO, M., MILES, M. 2003. Time use, work and overlapping activities: Evidence from Australi Cambridge. In: Journal of Economics 27(6):881-904 DOI: 10.1093/cje/27.6.881
90. FOLBRE, N., NELSON, A.J. 2000. For Love or Money—Or Both? In: Journal of Economic Perspectives—Volume 14, Number 4—Fall 2000—Pages 123–140, 33 s. <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.14.4.123>
91. FOLBRE, N. 2018. Developing Care: Recent Research on the Care Economy and Economic Development. Research Report. Canada's International Development Research Centre. <https://peri.umass.edu/economists/nancy-folbre/item/1111-developing-care-recent-research-on-the-care-economy-and-economic-development>
92. FOLBRE, N. SUH, J. 2015. VALUING UNPAID CHILD CARE In: THE U.S.: A PROTOTYPE SATELLITE ACCOUNT USING THE AMERICAN TIME USE SURVEY. In: Review of Income and Wealth Series 62, Number 4, December 2016 DOI: 10.1111/roiw.12193 <http://www.roiw.org/2016/n4/4.pdf>
93. FURSMAN, L., CALLISTER, P. Department of Labour 2009. Men's participation In: unpaid care. Department of Labour and the Ministry of Women's Affairs New Zeland, 112 s. https://women.govt.nz/sites/public_files/participation-in-unpaid-care.pdf
94. FUWA, M., COHEN, P. N. 2007. Housework and social policy. In: Soc. Sci. Res., roč. 36, 2007, s. 512–530. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2006.04.005>
95. GADIRAJU, U., KAWASE, R., DIETZE, S. 2014. A taxonomy of microtasks on the web. HT 2014 - Proceedings of the 25th ACM Conference on Hypertext and Social Media. 7s. Doi: 10.1145/2631775.2631819 https://www.researchgate.net/publication/266660860_A_taxonomy_of_microtasks_on_the_web
96. GERSON, K. 2010. Understanding Work and Family Through a Gender Lens. In: Community. Work & Family. 163-178. 17 s. 10.1080/1366880042000245452. https://www.researchgate.net/publication/233304750_Understanding_Work_and_Family_Through_a_Gender_Lens
97. Gillman Perkins CH. 1898. Relation Between Men and Women as a Factor In: Social Evolution. E-artnow reedícia 2015 ISBN 9788026833437
98. GIMENEZ-NADAL, J.I., MOLINA, J.A., ZHU, Y., 2018. Intergenerational mobility of housework time In: the United Kingdom. In: Rev. Econ. Househ., roč. 16, 2018, s. 911 – 937. <https://doi.org/10.1007/s11150-017-9374-0>
99. GLASS, J., FUJIMOTO, T. 1994. Housework, Paid Work, and Depression Among Husbands and Wives. In: Journal of Health and Social Behavior Vol. 35, No. 2 (Jun., 1994), pp. 179-191 (13 pages) Published By: American Sociological Association <https://doi.org/10.2307/2137364> <https://www.jstor.org/stable/2137364> - nahradif Janzen
100. GOLDIN, C. 2014. A Grand Gender Convergence: Its Last Chapter. In: American Economic Review 2014, 104(4): 1091–1119, 62 s. <http://dx.doi.org/10.1257/aer.104.4.1091> <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/aer.104.4.1091>
101. GOUGH, M., NOONAN, M. 2013. A Review of the Motherhood Wage Penalty In: the United States. April 2013 In: Sociology Compass 7(4) Follow journal, 16 s. DOI: 10.1111/soc4.12031 https://www.researchgate.net/publication/264491560_A_Review_of_the_Motherhood_Wage_Penalty_in_the_United_States
102. GOLDSCHMIDT-CLERMONT, L. 1982. Unpaid Work In: the household: a review of economic evaluation methods, Women, work, and development. Geneva: International Labour Office, 1982. ISBN-13: 978-9221030850.
103. GOLDSCHMIDT-CLERMONT, L. 1993. Monetary valuation of Non-Market productive Time Methodological considerations. In: Review of Income and Wealth, roč. 39, č. 4, 1993. s. 419 – 433. Dostupné na: <http://www.roiw.org/1993/419.pdf>
104. GOLDSCHMIDT-CLERMONT, L. 1993b. Monetary Valuation of Unpaid Work: Arguing for an Output Measurement, Bulletin of Labour Statistics, ILO, Geneva, 1993

105. GORDON, R. J. 2014. *Macroeconomics*, 12. ed., new internat. ed. ed. Pearson, Harlow, Essex.
106. (GPS) *Guide to Producing Statistics on Time Use: Measuring Paid and Unpaid Work*. 2005. New York: United Nations, 400 s. https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesf/seriesf_93e.pdf
107. GREGSON, N., LOWE, M. 1994. *Servicing the Middle Classes: Gender and Waged Domestic Labour* In: *Contemporary Britain*, London : Routledge, 1994.
108. GROSSBARD, S. A., 2014. Racial Intermarriage and Household Production. In: *Rev. Behav. Econ.*, roč. 1, s. 295 – 347. <https://doi.org/10.1561/105.00000013>
109. HADDAD L., HODDINOTT J., 1995. DOES FEMALE INCOME SHARE INFLUENCE HOUSEHOLD EXPENDITURES? EVIDENCE FROM CÔTE D'IVOIRE. In: *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Volume 57, Issue 1 <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1468-0084.1995.tb00028.x>
110. HANLON, N. 2012. *Masculinities, Care and Equality; Identity and Nurture* In: *Men's Lives*. January 2012 Publisher: Palgrave ISBN: 978-0-230-30021-7 https://www.researchgate.net/publication/277280401_Masculinities_Care_and_Equality_Identity_and_Nurture_in_Men's_Lives
111. HEGEWISCH, A., LIEPMANN, H., HAYES, J., HARTMANN, H. 2010. Separate and Not Equal? Gender Segregation In: *The Labor Market and the Gender*. Institute for Womens policy research, september 2010. 17 s. https://www.researchgate.net/publication/228778427_Separate_and_Not_Equal_Gender_Segregation_in_the_Labor_Market_and_the_Gender_Wage_Gap
112. HEGEWISCH, A., GORNICK, C. J. 2011. The impact of work-family policies on women's employment: a review of research from OECD countries. *Community, Work and Family*, Vol 14, No.2, Pages 119-138 20 s. <https://doi.org/10.1080/13668803.2011.571395> <https://stonecenter.gc.cuny.edu/files/2011/05/gornick-the-impact-of-work-family-policies-on-womens-employment-a-review-of-research-from-oecd-countries-2011.pdf>
113. HELMS-ERIKSON, H. 2001. Marital quality ten years after the transition to parenthood: Implications of the timing of parenthood and the division of housework. In: *Journal of Marriage and Family*, 63(4), 1099–1110. 17s. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.01099.x> http://libres.uncg.edu/ir/uncg/f/H_Helms_Marital_2001.pdf
114. HIMMEL, R. 2015. Book Review Butler, J. (2004). *Undoing gender*. New York and London: Routledge. *Revista Lusófona de Estudos Culturais*. 3. 411 – 414. 5 s. https://www.researchgate.net/publication/302027996_Book_Review_Butler_J_2004_Undoing_gender_New_York_and_London_Routledge
115. HERSCH, J., STRATTON, L.S., 2002. Housework and Wages. In: *J. Hum. Resour.*, roč. 37, 2002. 217. <https://doi.org/10.2307/3069609>
116. HIRWAY, I. 1999. *Time Use Studies: Conceptual and Methodological Issues with Reference to the Indian Time Use Survey*. Dostupné na: https://www.undp.org/content/dam/india/docs/time_studies_conceptual_methodological_is
117. HIRWAY, I. 2015. *Unpaid Work and the Economy: Linkages and Their Implications*. Levy Economics Institute of Bard College, New York. 2015. ISSN 1547-366X. Dostupné na: http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_838.pdf
118. HOOK, J. L. 2010. Gender Inequality In: the Welfare State: Sex Segregation In: *Housework, 1965–2003*, In: *American Journal of Sociology* Vol. 115, No. 5 (March 2010), pp. 1480-1523 (44 s.) Published By: The University of Chicago Press <https://doi.org/10.1086/651384> <https://www.jstor.org/stable/10.1086/651384>
119. HOOK, J. L. 2017. *Women's Housework: New Tests of Time and Money*. In: *J. Marriage Fam.*, roč. 79, 2017, s. 179 – 198. <https://doi.org/10.1111/jomf.12351>
120. HOCHSHILED A. 1989. *The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home*. 1989 Viking Penguin revised edition, 2012 release ISBN-10 : 0143120336
121. (HPC) *Household production and consumption. Proposal for a methodology of household satellite accounts*. 2003. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2003, 64 s. ISBN 92-894-6049-0. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3888793/5823569/KS-CC-03-003-EN.PDF.pdf/8e284578-a435-4bd8-b42d-b86d4a911637?t=1414778944000>
122. HUNDLEY, G. 2000. Male/Female Earnings Differences In: *Self-Employment: The Effects of Marriage, Children, And The Household Division Of Labor*. *ILR Review*. 54. 22 s. doi: 10.2307/2696034. https://www.researchgate.net/publication/5119418_MaleFemale_Earnings_Differences_In_Self-Employment_The_Effects_Of_Marriage_Children_And_The_Household_Division_Of
123. CHADEAU, A. 1992. *What is Households' Non-market production Worth?* OECD Economic Studies No. 18.
124. ICHINO, A., OLSSON, M., PETRONGOLO, B., THOURSIE, P. S., 2019. *Economic Incentives, Home Production and Gender Identity*. IFAU WORKING PAPER 2019:11, 61 s. <https://www.ifau.se/globalassets/pdf/se/2019/wp-2019-11-economic-incentives-home-production-and-gender-identity-norms.pdf>
125. ILO. 2010. *Decent work for domestic workers*. Ženeva, 2010. ISBN 978-92-2-121885-2

126. ILO, 2011. Working time In: the twenty-first century. Report for discussion at the Tripartite Meeting of Experts on Working-time Arrangements (17–21 October 2011) https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_161734.pdf
127. ILO. 2012. Effective protection for domestic workers: a guide to designing labour laws. Geneva: International Labour Office, 2012. 134 s. ISBN 978-92-2-125276-4. https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/effective_protection_for_domestic_workers_a_guide_to_designing_labour_laws_0.pdf
128. ILO, 2016. Formalizing domestic work Domestic work Policy Brief 10. Medzinárodná organizácia práce, 9 s. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_559854.pdf
129. ILO, 2017. Improving Employment and Working Conditions In: Health Services. Report for discussion at the Tripartite Meeting on Improving Employment and Working Conditions In: Health Services (Geneva, 24–28 April 2017) Geneva, 2017 INTERNATIONAL LABOUR OFFICE, GENEVA ISBN 978-92-2-130532-3 (print) ISBN 978-92-2-130533-0 (Web pdf) https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---sector/documents/publication/wcms_548288.pdf
130. ILO, 2018a. CARE WORK AND CARE JOBS FOR THE FUTURE OF DECENT WORK. International Labour Office – Geneva: ILO, 2018. 526 s. ISBN: 978-92-2-131642-8; ISBN: 978-92-2-131643-5 (web pdf) https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_633135.pdf
131. ILO, 2018 b. Ending violence and harassment against women and men In: the world of work. ISBN 978-92-2-128711-7 ISBN 978-92-2-12 https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_553577.pdf
132. ILO, 2018c. Survey methods to improve measurement of paid and unpaid work: Country practices In: time-use measurement. Geneva. ILO Department of Statistics. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/meetingdocument/wcms_636055.pdf
133. ILO. 2018d. Statistics on work relationships. Report II. 20th International Conference of Labour Statisticians (Geneva, 10–19 October 2018) ISBN 978-92-2-031333-6 (Web pdf)
134. International Social Survey Programme ISSP, 2012. Family and Changing Gender Roles IV Variable Report Documentation release 2016/11/23 Related to the international dataset Archive-Study-No. ZA5900 Version 4.0.0, 971 s. doi: 10.4232/1.12661. <https://www.gesis.org/en/issp/modules/issp-modules-by-topic/family-and-changing-gender-roles/2012>
135. IRONMONGER, D. 1994. Why Measure and value Unpaid Work? International Conference on the Measurement and Valuation of Unpaid Work, April 1993, Proceedings Ottawa: Statistics Canada s. 34-41. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/237379873_Why_Measure_and_Value_Unpaid_Work
136. IRONMONGER, D. 2001. Household Production and the Household Economy. The University of Melbourne. Research Paper. Dostupné na: http://fbe.unimelb.edu.au/_data/assets/pdf_file/0009/805995/759.pdf
137. IVERSEN, T., ROSENBLUTH, F., 2006. The Political Economy of Gender: Explaining Cross-National Variation In: the Gender Division of Labor and the Gender Voting Gap. In: Am. J. Polit. Sci., roč. 50, s. 1–19. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2006.00166.x>
138. JACOBS, J., GERSON, K. (2001). Overworked Individuals or Overworked Families?: Explaining Trends In: Work, Leisure, and Family Time. In: Work and Occupations - WORK OCCUPATION. 28. 40–63. 26s. doi: 10.1177/0730888401028001004. https://www.researchgate.net/publication/242292368_Overworked_Individuals_or_Overworked_Families_Explaining_Trends_in_Work_Leisure_and_Family_Time
139. JACKSON, CH., CHANDLER, W. 1995. Households' Unpaid Work: Measurement and Valuation. Studies In: National Accounting. Catalogue 13-603-MPE1995003, No. 3., Statistics Canada.
140. JENSEN, R., OSTER, E. (2009). The power of TV: Cable television and women's status In: India. The Quarterly Journal of Economics, 124(3), 1057-1094. Dostupné online: <https://www.informazione.it/pruploads/5719841e-889a-4b36-a81b-1f36bad782c9/TV%20women%20-%20full%20paper.pdf>
141. JUREČKA, V. a kol. 2018. Mikroekonomie. 3. aktualizované a rozšírené vydání. Praha: Grada Publishing, a. s. 401 s. ISBN: 978-80-271-0146-7
142. JÜTTING, J. P., MORRISSON, CH., DAYTON-JOHNSON, J., DRECHSLER, D. 2006. Measuring Gender (In)Equality: Introducing the Gender, Institutions and Development Data Base (GID). 35 s. https://www.researchgate.net/publication/5204436_Measuring_Gender_InEquality_Introducing_the_Gender_Institutions_and_Development_Data_Base_GID
143. KAN, M. Y. 2008. Measuring Housework Participation: The Gap between “Stylised” Questionnaire Estimates and Diary-based Estimates. In: Soc. Indic. Res. roč. 86, 2008, s. 381 – 400. <https://doi.org/10.1007/s11205-007-9184-5>
144. KAN, Y. M., SULLIVAN, O., GERSHUNY, J. 2011. Gender Convergence In: Domestic Work: Discerning the Effects of Interactional and Institutional Barriers from Large-scale Data. In: Sociology 45(2) 234–251 2011 Reprints and permission: sagepub. co.uk/journalsPermissions.nav DOI: 10.1177/0038038510394014 https://www.researchgate.net/publication/258188649_Gender_Conver

gence_in_Domestic_Work_Discerning_the_Effects_of_Interactional_and_Institutional_Barriers_from_Large-scale_Data

145. KAŠČÁKOVÁ, A., NEDELOVÁ, G. 2013. Unpaid work In: the villages In: the Slovak Republic - its particularities and effects on the quality of life. In: Kitekintés = Perspective : magyar - román - szlovák periodika. - Békéscsaba : Szent István Egyetem Gazdasági, Agrár- és Egészségtudományi Kar, 2013, 2013. - ISSN 1454-9921. - Vol. 17, no. 19 (2013), Pp. 11-16.
146. KENYON, C. 2010. The genetics of ageing. September 2010 Nature 467(7315):622-622 DOI: 10.1038/nature09047
147. KLUWER, E.S. 2010. From Partnership to Parenthood: A Review of Marital Change Across the Transition to Parenthood. In Journal of Family Theory & Review 2 (June 2010): 105-125 105 21 s. DOI:10.1111/j.1756-2589.2010.00045.x <https://www.expo.be/sites/default/files/atoms/files/from%20partnership.pdf>
148. KNAPKOVÁ, M. 2021. Alokácia času zárobkovo činných osôb v súkromnom sektore na Slovensku. Banská Bystrica : Belianum. 164 s. ISBN 978-80-557-1831-6
149. KNUDSEN, K., WAERNESS, K. 2007. National Context and Spouses' Housework In: 34
150. KOTSADAM, A., FINSERAAS, H. 2011. The state intervenes In: the battle of the sexes: Causal effects of paternity leave. In: Social Science Research, 40(6), 1611-1622. 12 s. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2011.06.011> <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.454.9399&rep=rep1&type=pdf>
151. KROSKA, A. 2004. Divisions of Domestic Work: Revising and Expanding the Theoretical Explanations. In: J. Fam. Issues, roč. 25, 2004, s. 890 - 922. <https://doi.org/10.1177/0192513X04267149>
152. KRUGMAN, P., WELLS, R. 2012. Macroeconomics In: Modules. New York : Worth Publishers. 2012, 618 s. ISBN-13: 978-1-4292-8729-6
153. KURUC, A. 2021. <https://www.totojerovnost.eu/index.php/2021/11/13/preco-zeny-na-slovensku-stale-zarabaju-me-nej-ako-muzi/>
154. KUWAHARA, S. 2010. A Note on Monetary Valuation of Unpaid Work In: Japan. OECD, 2010. Dostupné na: <http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=STD/CSTAT/WPNA%282010%2917&doclanguage=en>
155. KUZNETS, S. National Income and its Composition, 1919-1938, Vol. II, National Bureau of Economic Research, New York 1941.
156. LACHANCE-GRZELA, M., BOUCHARD, G. 2010. Why Do Women Do the Lion's Share of Housework? A Decade of Research. In: Sex Roles, roč. 63, 2010, s. 767 - 780. <https://doi.org/10.1007/s11199-010-9797-z>
157. LANSKY, M, GOSH, J., MÉDA, D., RANI, U. 2017. Women and Gender VOL. 2 ILO 2017 https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_488475.pdf
158. LATSHAW, B.A. 2011. IS FATHERHOOD A FULL-TIME JOB? MIXED METHODS INSIGHTS INTO MEASURING STAY-AT-HOME FATHERHOOD. In: Fathering, Vol. 9, No. 2, Spring 2011, 125-149. the Men's Studies Press, 26s. doi: 10.3149/fth.0902.125 https://www.fatherhood.gov/sites/default/files/resource_files/e000002401.pdf
159. LIVINGSTON, D. W. 2003. Hidden dimensions of work and learning: the significance of unpaid work and informal learning In: global capitalism. In: Journal of Workplace Learning, roč. 15, 2003, č. 7/8. ISSN 1366-5626, s. 359 - 367.
160. LOTHALLER, H., MIKULA, G., SCHOEBI, D. 2009. What Contributes to the (Im)Balanced Division of Family Work Between the Sexes? In: Swiss J. Psychol., roč. 68, 2009, s. 143 - 152. <https://doi.org/10.1024/1421-0185.68.3.143>
161. MALDONADO M. et al. 2013 Focus Group discussion as tool to study gender relations In: urban community members. In: Efermeria Global, No. 29, 2013 14s. https://www.researchgate.net/publication/235223917_Focus_Group_discussion_as_tool_to_study_gender_relations_in_urban_community_members
162. MANNINO, C. A., DEUTSCH, F. M., 2007. Changing the Division of Household Labor: A Negotiated Process Between Partners. In: Sex Roles, roč. 56, s. 309 - 324. <https://doi.org/10.1007/s11199-006-9181-1>
163. MANKIW, N. G. 2015. Principles of Economics, 7th ed.; Cengage Learning : Stamford, CT, USA, p. 847. ISBN 13: 978-1-285-16587-5
164. MARTINKOVIČOVÁ, M., KNAPKOVÁ, M., KAŠČÁKOVÁ, A. 2020. Affective well-being of private sector employees In: Slovakia. In: Sociológia : časopis pre otázky sociológie. - Bratislava : Sociologický ústav SAV, 2020. - ISSN 0049-1225. - Roč. 52, č. 3 (2020), s. 273-299.
165. MCCANN, D., MURRAY, J. 2010. The legal regulation of working time In: domestic work. International Labour Office Conditions of Work and Employment Series, (27). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1794171
166. McCONNELL, C. R, BRUE, S. L., FLYNN, S. M. 2009. Economics: Principles, Problems, and Policies. Eighteenth edition. The McGraw-Hill, 2009. ISBN 978-0-07-337569-4.

167. METEYER, K., PERRY-JENKINS, M. 2010. Father Involvement among Working-Class, Dual-Earner Couples. In: *Fathering A Journal of Theory Research and Practice about Men as Fathers*. 8. 379-403. 10.3149/fth.0803.379. https://www.researchgate.net/publication/237837848_Father_Involvement_among_Working-Class_Dual-Earner_Couples
168. MILKIE, M., RALEY, S. B., COLLEGE, M., BIANCHI, S. M. 2009. Taking on the Second Shift: Time Allocations and Time Pressures of U.S. Parents with Preschoolers. *Social Forces – SOC FORCES*. 88. 10.1353/sof.0.0268. https://www.researchgate.net/publication/228576114_Taking_on_the_Second_Shift_Time_Allocations_and_Time_Pressures_of_US_Parents_with_Preschooler
169. MILKIE, A. M. 2011. Social and Cultural Resources for and Constraints on New Mothers' Marriages. January 2011 In: *Journal of Marriage and Family* 73(1):18 – 22 DOI:10.1111/j.1741-3737.2010.00784.x
170. MIRANDA, V. 2011. *Cooking, Caring and Volunteering: Unpaid Work Around the World*, OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 116, 2011. OECD Publishing
171. MPSVR SR. 2018. Súhrnná správa o rodovej rovnosti na Slovensku. 2018. MPSVR SR. https://www.gender.gov.sk/wp-content/uploads/2019/06/SSRR_2018-final.pdf
172. MONSELL, S. 2003. Task Switching. *Trends In: Cognitive Sciences*. 7s., 134-140. [http://dx.doi.org/10.1016/S1364-6613\(03\)00028-](http://dx.doi.org/10.1016/S1364-6613(03)00028-) <http://matt.colorado.edu/teaching/highcog/fall8/m3.pdf>
173. NARIADENIE RADY ES č.2223 / dgreports/---96 z 25 júna 1996 o Európskom systéme národných a regionálnych účtov v spoločenstve Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:10:02:31996R2223:SK:PDF>
174. NARAYAN, L. 2017. Contextualising upaid care work and women empowerment. In: *International Journal of Applied Research* 2017; 3(7): 654-659 <https://www.semanticscholar.org/paper/Contextualising-upaid-care-work-and-women-Narayan/4b3a89c6d-ce2a25ed29a73e53a62a62ccd9e8720>
175. NORDHOUSE, W. D., TOBIN, J. 1972, Chapter Title: Is Growth Obsolete? Chapter Author: William D. Nordhaus, James Tobin Chapter URL: <http://www.nber.org/chapters/c7620>: (s. 1 – 80) <https://www.nber.org/system/files/chapters/c7620/c7620.pdf>
176. OECD. 2020. Risks that matter survey. <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/b9e85cf5-en/index.html?itemId=/content/publication/b9e85cf5-en>
177. OXFAM. 2018. Measuring Unpaid Care Work In: *Household Surveys*. ISBN 978-1-78748-261-6 In: June 2018. DOI: 10.21201/2018.2616 <https://oxfamibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/620490/rr-measuring-unpaid-care-work-surveys-060618-en.pdf?sequence=1->
178. PÄÄKKÖNEN, H., HANIF, R. 2012. Time Use Changes In: Finland through the 2000s. ISBN 978-952-244-382-2 (pdf) https://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/yeli_time_1979-2010_2012_8288_net.pdf
179. PARKER, K. WANG, W. 2013. Modern Parenthood Roles of Moms and Dads Converge as They Balance Work and Family. *Pew Social & Demographic Trends* 8 s. <http://genderedinnovations.stanford.edu/institutions/Modern%20Parenthood%20%7C%20Pew%20Social%20&%20Demographic%20Trends.pdf>
180. PICCHIO, A. 2003. *Unpaid Work and the Economy: A Gender Analysis of the Standards of Living*. Taylor & Francis. 256 s. ISBN 0203987284.
181. PIGOU, A. C. 1920, *The Economics Of Welfare* 1920. URL of this E-Book: http://oll.libertyfund.org/EBooks/Pigou_0316.pdf URL of original HTML file: <http://oll.libertyfund.org/Home3/HTML.php?recordID=0316> http://files.libertyfund.org/files/1410/Pigou_0316.pdf
182. PINTO, K. M., COLTRANE, S. 2009. Divisions of Labor In: *Mexican Origin and Anglo Families: Structure and Culture*. *Sex Roles*. roč. 60, s. 482 – 495. <https://doi.org/10.1007/s11199-008-9549-5>
183. POVAŽANOVÁ, M., KOLLÁR, J., NEDELOVÁ, G. 2019. Overtime work determinants of men and women In: *Slovakia*. In: *Olsztyn Economic Journal*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. ISSN 1897-2721. Vol. 14, no 4, pp. 331-343.
184. POVAŽANOVÁ, M., NEDELOVÁ, G. 2020. (Ne)súlrad medzi skutočným a preferovaným množstvom času, ktorý venujú práci muži a ženy na Slovensku *Ekonomika a spoločnosť*, Volume 21, Number 2/2020 <https://doi.org/10.24040/eas.2020.21.2.94-112> http://www.ekonomikaaspolocnost.umb.sk/wp-content/uploads/2021/02/zlom-EaS-2_2020-94-112.pdf
185. POVAŽANOVÁ, M. 2020. *Produkčné činnosti slovenských domácností a možnosti ich outsourcingu*. Banská Bystrica: Belianum ISBN 978-80-557-1738-8
186. RAMIREZ-MACHADO, J. M. 2003. Domestic work, conditions of work and employment: A legal perspective. *Conditions of Work and Employment Series*, 7. http://www.ilo.int/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_travail_pub_7.pdf
187. RAVAZI Sh, 2017. *The Political and Social Economy of Care In: a Development Context Conceptual Issues, Research Questions and Policy Options*. United Nations Research Institute for Social Development https://www.researchgate.net/publication/237432821_The_Political_and_Social_Economy_of_Care_in_a_Development_Context_Conceptual_Issues_Research_Ques

tions_and_Policy_Options

188. REID, M. 1934. *Economics of Household Production*. Pp. 408. New York: John Wiley and Sons, Inc., 1934. 1935 <https://doi.org/10.1177/000271623517800149>
189. RIDGEWAY, C. L. 1997. Interaction and the conservation of gender inequality: Considering employment. In: *American Sociological Review*, Vol. 62, No. 2 (Apr., 1997), pp. 218-235 19 s. <https://doi.org/10.2307/2657301> <http://www.csun.edu/~snk1966/C.L.%20Ridgeway%20-%20Interaction%20and%20the%20Conservation%20of%20Gender%20Inequality%20--%20Considering%20Employment.pdf>
190. RIDGEWAY, C. L., CORRELL, SH. 2004. Unpacking the Gender System: A Theoretical Perspective on Gender Beliefs and Social Relations. *Research Article Gender Society* 2004; 18; 510 24 s. <https://doi.org/10.1177/0891243204265269> https://www.researchgate.net/publication/237472415_Unpacking_the_Gender_SystemA_Theoretical_Perspective_on_Gender_Beliefs_and_Social_Relations
191. RIZAVI, S. S., SOFER, C. 2010. Household Division of Labor : Is There Any Escape From Traditional Gender Roles? *Documents de Travail du Centre d'Economie de la Sorbonne - 2010.09 30 s.* https://www.researchgate.net/publication/46479346_Household_Division_of_Labor_Is_There_Any_Escape_From_Traditional_Gender_Roles
192. ROST, L., BATES, K., DELLEPIANE, L. 2015. Women's Economic Empowerment And Care: Evidence For Influencing Baseline Research Report. 2015 Oxfam <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/578732/rr-baseline-report-we-care-200715-en.pdf;jsessionid=567270204BA346987D8B5EB78E0E0BF5?sequence=1>
193. RUBIANO-MATULEVICH, E., VIOLLAZ, M. 2019. Gender Differences In: Time Use Allocating Time between the Market and the Household. *Policy Research Working Paper 8981. World Bank Group 2019* <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32274/WPS8981.pdf?sequence=4&isAllowed=y>
194. RUGER, Y., VARJONEN, J. 2008. "Value of Household Production In: Finland and Germany." Working Paper no. 112, National Consumer Research Centre, Helsinki.
195. SAMMAN, E., PRESLER-MARSHALL, E., JONES, N., BHATKAL, T., MELAMED, C., STAVROPOULOU, M., WALLACE, J. 2016. *Women's work: Mothers, children and the global childcare crisis*. London: Overseas Development Institute. Dostupné online: <https://cdn.odi.org/media/documents/10333.pdf>
196. SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D. 1999. *Ekonomía*. Slovenský preklad zo 16. vydania. Bratislava : ELITA, s. r. o, 2000. ISBN 80-8044-058-X.
197. SCAMBOR, E., WOJNICKA, K., BERGMANN, N. 2014 Framing the Involvement of Men In: *Gender Equality In: Europe: Between Institutionalised and Non-Institutionalised Politics* https://www.researchgate.net/publication/275338538_Framing_the_Involvement_of_Men_in_Gender_Equality_in_Europe_Between_Institutionalised_and_Non-Institutionalised_Politics
198. SEVILLA-SANZ, A., GIMENEZ-NADAL, J.I., FERNÁNDEZ, C. 2010. Gender Roles and the Division of Unpaid Work In: *Spanish Households*. In: *Fem. Econ.*, roč. 16, 2010, s. 137 – 184. <https://doi.org/10.1080/13545701.2010.53119>
199. SHELTON, B., JOHN, A, D. 1996. The division of Household Labor. In: *Annu. Rev. Sociol.*, 1996, s. 299 – 321.
200. SHEPARD, L. B. 2010. Addressing violence against women and girls In: *sexual and reproductive health services: A review of knowledge assets*. 102 s. Dostupné online: https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/addressing_violence.pdf
201. SHOWS, C., GERSTEL, N. 2009. Fathering, Class, and Gender: A Comparison of Physicians and Emergency Medical Technicians. *Gender & Society - GENDER SOC.* 23. 161-187. [10.1177/0891243209333872](https://doi.org/10.1177/0891243209333872). https://www.researchgate.net/publication/254093003_Fathering_Class_and_Gender_A_Comparison_of_Physicians_and_Emergency_Medical_Technicians
202. SCHOBER, P.S. 2009. The parenthood effect: what explains the increase In: *gender inequality when British couples become parents?* London School of Economics https://www.researchgate.net/publication/237840715_The_Parenthood_Effect_on_Gender_Inequality_Explaining_the_Change_in_Paid_and_Domestic_Work_When_British_Couples_Become_Parents
203. SCHMID, G., WAGNER, J. 2017. Managing social risks of non-standard employment In: *Europe. ILO. Conditions of Work and Employment Series No. 91 2017*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_584686.pdf
204. SCHREYER, P. DIEWERT, E. 2014. Household production, leisure, and living standards. In: *Measuring Economic Sustainability and Progress*, University of Chicago Press, pp. 89 – 114, www.nber.org/chapters/c12826.pdf.
205. SCHULZ, F., GRUNOW, D. 2012. Comparing Diary and Survey Estimates on Time Use. In: *Eur. Sociol. Rev.*, roč. 28,, 2012, s. 622 – 632. <https://doi.org/10.1093/esr/jcr030>
206. SMITKOVÁ, H., KURUC, A. 2014. Rod v psychologickom poradenstve. In: *Kapitoly z poradenskej psychológie*. Bratislava, Slovensko : Univerzita Komenského, 2014 ISBN: 978 – 80 – 223 – 3525 – 6
207. SNA 2008. *System of National Accounts 2008. 2009*. European Communities, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations and World Bank, 2008. ISBN 978-92-1-161522-7. Dostupné na:

<http://gym-eleous.ioa.sch.gr/textid/SNA2008.html>

208. SOUSA-POZA, A., WIDMER, R., SCHMIDT, H., 1999. Assigning Monetary Values to Unpaid Labour Using Input-Based Approaches: The Swiss Case. St. Gallen : University St.Gallen, Nr. 59 der Reihe DISKUSSIONSPAPIERE des Forschungsinstituts Forschungsinstituts für Arbeit und Arbeitsrecht, 1999. Dostupné na: <http://www.unisg.ch/~media/internet/content/dateien/instituteundcenters/faa/publikationen/diskussionspapiere/1999/dp59.pdf>

209. SOUSA-POZA, A., WIDMER, R., SCHMIDT, H., 2001. The allocation and value of time assigned to housework and child-care: An analysis of Switzerland. In: J Popul Econ 14, s. 699 – 618

210. STATISTICS CANADA. 1995. Households' Unpaid Work: Measurement and Valuation Studies In: National Accounting ISSN 1192-0106

211. STIGLITZ, J. E., SEN, A., FITOUSSI, J. P. 2009. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress.

Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress: Paris, France, 2009; 292s.

212. SULLIVAN, O. 2013. What Do We Learn About Gender by Analyzing Housework Separately From Child Care? Some Considerations From Time-Use Evidence: Gender, Housework, Child Care. J. Fam. Theory Rev. 5, 72–84. <https://doi.org/10.1111/jftr.12007>

213. Štatistický úrad SR. Ženy a muži 2021. ŠÚ SR. 2021 <https://bit.ly/3HwGsNe>

214. Štatistický úrad. EU SILC. 2016. Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia. <https://lnk.sk/nrCV>

215. Štatistický úrad SR 2021. Štruktúra miezd v SR v roku 2020. <https://lnk.sk/aeke>

216. TATAU, T. T. 2001. Measuring unpaid work In: New Zealand 1999. Wellington: Statistics New Zealand, N.Z., 2001. ISBN 0-478-20772-7.

217. THOEN, M. 1993. The Value of Household Production In: Canada, 1981 – 1986, Statistics Canada, National

218. THOITS, P. A., HEWITT, L. N. 2001. Volunteer Work and Well-Being. J. Health Soc. Behav. 42, 115. <https://doi.org/10.2307/3090173>

219. TILLY, CH., TILLY, CH. 1994. Capitalist Work and Labor Markets. s. 283–312 In: The Handbook of Economic Sociology, ed. Neil J. Smelser and Richard Swedberg. New York: Russell Sage Foundation; Princeton: Princeton University Press.

220. TREWIN, D. 2000. Unpaid work and the Australian economy, 1997. Canberra: Australian Bureau of Statistics, 2000. ISBN 0 642 54298 8.

221. UK Womens Budget group 2021. Written Evidence submitted by the Women's Budget Group. 11 s, <https://committees.parliament.uk/writtenevidence/35409/pdf/>

222. United Nations. 1995. Report of the Fourth World Conference on Women. Beijing, 4–15 September 1995, United Nations, New York, 1996 <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/Beijing%20full%20report%20E.pdf>

223. Švajčiarska agentúra pre rozvoj, SDC so sieťou SDC Gender v spolupráci s Helvetas 2017. Gender and Unpaid Care Work. https://www.eda.admin.ch/dam/deza/en/documents/publikationen/Diverses/2017-Gender-and-Unpaid-Care-Work_EN.pdf

224. UN 2005. Guide to producing statistics on time use. UN Department of Economic and Social Affairs. 2005 https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesf/seriesf_93e.pdf

225. UNDP, 2016. Human Development report 2015. <https://www.undp.org/publications/human-development-report-2015>

226. UNECE 2017. Guide on valuing unpaid household service work. 2017 N FOR EUR ng vice 7 ROPE Work <https://unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/2018/ECECESSTAT20173.pdf>

227. UN Secretary 2017. LEAVE NO ONE BEHIND TAKING ACTION FOR TRANSFORMATIONAL CHANGE ON WOMEN'S ECONOMIC EMPOWERMENT REPORT OF THE UN SECRETARY-GENERAL'S HIGH-LEVEL PANEL ON WOMEN'S ECONOMIC EMPOWERMENT. [@UNHLP #HLP #WomensEconomicEmpowerment Copyright © Secretariat, UN Secretary-General's High-Level Panel on Women's Economic Empowerment 2017. <https://www2.unwomen.org/-/media/hlp%20wee/attachments/reports-toolkits/hlp-wee-report-2017-03-taking-action-en.pdf?la=en&vs=5226>](http://www.WomensEconomicEmpowerment.org)

228. United Nations 1995. Beijing Declaration and Platform for Action All rights reserved. Reprinted by UN Women In: 2014. ISBN: 978-1-936291-93-9 <https://www.icsspe.org/system/files/Beijing%20Declaration%20and%20Platform%20for%20Action.pdf>

229. UN Women 2015. 2030 Agenda for sustainable development. <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/2030-agenda-for-sustainable-development>

230. UN Women 2016. REDISTRIBUTING UNPAID CARE AND SUSTAINING QUALITY CARE SERVICES: A PREREQUISITE FOR GENDER EQUALITY. Policy brief. <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2016/UN-Women-Policy-brief-05-Redistributing-unpaid-care-en.pdf>

231. URAMOVÁ, M., TUSCHLOVÁ, M. 2013. Unpaid work In: the towns In: the Slovak Republic - its particularities an effects on the quality of life. In: Kitekintés = Perspective : magyar - román - szlovák periodika. - Békéscsaba : Szent István Egyetem Gazdasági, Agrár- és Egészségtudományi Kar, 2013, 2013. - ISSN 1454-9921. - Vol. 17, no. 19 (2013), Pp. 79-85.
232. VAN DE VEN, P., ZWIJNENBUR, J., DE QUELJOE, M. 2018. Including unpaid household activities: an estimate of its impact on macro-economic indicators In: the G7 economies and the way forward. Working paper # 91 (2018/04). Paris: OECD Statistics and Data Directorate, 2018, 31 s.
233. VAN DER VEUR, D., OHANA, Y., TITLEY, G., BULDIOSKI, G., SCHNEIDER, A. 2007. Gender Matters: A manual on addressing gender-based violence affecting young people. Council of Europe. ISBN: 978-92-871-6393-6. Dostupné online: <https://oarklibrary.com/file/2/3f1a67b3-96ae-4179-8fdc-c4bd2794e403/247966b0-6369-4516-98b1-c6ab2c57c3ec.pdf>
234. VARJONEN, J., HAMUNEN, E., SOINNE, K., 2014. Satellite Accounts on Household Production: Eurostat Methodology and Experiences to Apply It. Statistics Finland. 2014. Working Papers 1/2014. ISBN 978-952-244-487-5. Dostupné na: <http://www.iariw.org>
235. VEGA č. 1/1141/11 Trh práce v kontexte špecifík neplatennej práce, meranie jej rozsahu a dopadu na domácnosti, podnikateľskú sféru a ekonomiku
236. VEGA č. 1/0935/13 Neplatená práca ako potenciálny zdroj sociálno-ekonomického rozvoja spoločnosti a determinant individuálneho blahobytu
237. VEGA č. 1/0621/17 Rozhodovanie slovenských domácností o alokácii času na vykonávanie platenej a neplatennej práce a vplyv stratégií domácností na vybrané oblasti hospodárskej praxe
238. WALZER, S. 1998. Thinking about the Baby: Gender and Transitions into Parenthood. EAN: 978-1-56639-630-1
239. WEST, C., FENSTERMARKER, S. 1995. Doing Difference. In: Gender and Society, Vol. 9, No. 1. (Feb., 1995), s. 8 – 37. <http://www.csun.edu/~snk1966/Doing%20Difference.pdf>
240. WHO 2004. The importance of caregiver-child interactions for the survival and healthy development of young children A REVIEW DEPARTMENT OF CHILD AND ADOLESCENT HEALTH AND DEVELOPMENT WORLD HEALTH ORGANIZATION 2004 <https://www.who.int/publications/i/item/924159134X>
241. World Bank, 2011. World Development Report 2012: Gender Equality and Development. Washington, DC: World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/4391>

Právne predpisy

1. Zákon NR SR č. 36/2005 o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
2. Zákon NZ ČSSR č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov
3. Zákon NR SR č. 406/2011 Z. z. o dobrovoľníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
4. Zákon NR SR č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov
5. Zákon NR SR č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách v znení neskorších predpisov
6. Zákon NR SR č. 595/2002 Z. z. o dani z príjmov v znení neskorších predpisov
7. Federal Law Gazette No. 235/1962 Act Governing Domestic Help and Domestic Employees (Rakúsko)
8. Federal Law Gazette (Bundesgesetzblatt, Nemecko)
9. Real Decreto 1620/2011, de 14 de noviembre, por el que se regula la relación laboral de carácter especial del servicio del hogar familiar.(Španielsko)
10. Francúzsky Zákonník prác

Prílohy

Príloha 1 Dotazník

Neplatená práca v slovenských domácnostiach

Vážená respondentka, vážený respondent, chceli by sme Vás požiadať o vyplnenie dotazníka, ktorý je zameraný na neplatenú prácu a starostlivosť o deti a blízkych v domácnosti (všetky typy prác, ktoré vykonávate v domácnosti a za ktoré nedostávate peňažnú odmenu, ako je napríklad príprava jedla pre členov a členky rodiny). Dotazník je zameraný na množstvo času, ktoré venujete jej vykonávaniu; ďalej na vplyv pandémie COVID-19 na neplatenú prácu, ktorú vykonávate a na zistenie Vašich názorov na deľbu vykonávanej neplatennej práce v domácnosti. Dotazník je anonymný, jeho vyplnenie Vám nezaberie viac ako 25 minút. Výsledky získané pomocou dotazníka pomôžu lepšie pochopiť skúsenosti slovenských domácností s touto dôležitou súčasťou života a na základe prijatých opatrení skvalitniť procesy umožňujúce ich fungovanie. Výskum realizuje Inštitút pre výskum práce a rodiny (ivpr.gov.sk). Dotazník je určený pre osoby staršie ako 15 rokov. V prípade otázok nám môžete napísať na email: napistenam@ivpr.gov.sk Ďakujeme
Výskumný tím IVPR

1. Váš vek:

- a) Ešte nemám 15 rokov
- b) Mám 15 rokov a viac

Ďalšie otázky sú dostupné len pre respondentov, ktorí už majú minimálne 15 rokov.

Dotazník je rozdelený do 4 sekcií, ktoré slúžia na zistenie:

- 1. vašej životnej, pracovnej a socio-demografickej situácie (otázky 2-12)
- 2. množstva času, ktoré venujete vykonávaniu rôznych druhov neplatennej práce (otázky 13-36)

3. vplyvu pandémie COVID-19 na neplatenú prácu, ktorú vykonávate (otázky 37-44)

4. vašich názorov na delbu neplatennej práce medzi ženami a mužmi v domácnosti (45-55)

2. Vaše pohlavie

- a) Muž
- b) Žena
- c) Iné

3. Váš vek (uvedte dovŕšený vek v celých rokoch v deň vyplňania dotazníka; napíšte jedno konkrétne číslo)

4. Vaše najvyššie dosiahnuté vzdelanie (vyberte jednu z možností, ku dňu vyplňania dotazníka)

- a) bez vzdelania (zatiaľ neukončená ZŠ)
- b) základné (ukončená ZŠ)
- c) stredoškolské bez maturity
- d) stredoškolské s maturitou
- e) vysokoškolské prvého stupňa (ukončené bakalárske štúdium)
- f) vysokoškolské druhého stupňa (ukončené magisterské/inžinierske štúdium)
- g) vysokoškolské tretieho stupňa (titul PhD)

5. Uvedte, v ktorom kraji bývate prevažnú časť roka (vyberte jednu možnosť)

- a) Bratislavský kraj
- b) Trnavský kraj
- c) Trenčiansky kraj
- d) Nitriansky kraj
- e) Žilinský kraj
- f) Banskobystrický kraj
- g) Prešovský kraj
- h) Košický kraj
- i) nebývam na Slovensku

6. Veľkosť obce/mesta, v ktorej/v ktorom žijete.

- a) samota (lazy, kopanice, ...)

- b) do 2 000 obyvateľov
- c) 2 001 - 5 000 obyvateľov
- d) 5 001 - 15 000 obyvateľov
- e) 15 001 - 30 000 obyvateľov
- f) 30 001 - 50 000 obyvateľov
- g) 50 001 - 100 000 obyvateľov
- h) 100 001 a viac obyvateľov
- i) Bratislava (hlavné mesto)

7. Aká ja Vaša súčasná ekonomická/životná situácia? (vyberte jednu možnosť, ktorá najlepšie popisuje Vašu hlavnú ekonomickú/životnú aktivitu)

- a) zamestnaný/á na plný pracovný úväzok
- b) zamestnaný/á na čiastočný pracovný úväzok
- c) SZČO/ podnikateľ/ka/slobodné povolanie
- d) na materskej dovolenke
- e) na rodičovskej dovolenke
- f) nezamestnaný/á
- g) žiak/žiačka, študent/ka
- h) dôchodca/dôchodkyňa
- i) invalidný dôchodok
- j) vykonávajúci/a domáce práce na plný úväzok
- k) iná neaktívna osoba
- l) Iná...

8. Aká ja Vaša vedľajšia ekonomická aktivita? (vyberte jednu možnosť, ktorá najlepšie popisuje Vašu vedľajšiu ekonomickú aktivitu, ktorú vykonávate popri hlavnej ekonomickej/ životnej činnosti)

- a) zamestnaný/á na plný pracovný úväzok
- b) zamestnaný/á na čiastočný pracovný úväzok
- c) SZČO/ podnikateľ/ka/slobodné povolanie
- d) zamestnaný/á na dohody o prácach vykonávaných mimo pracovný pomer
- e) Iná...
- f) nevykonávam žiadnu vedľajšiu ekonomickú aktivitu

9. Ktorá z nasledujúcich možností najvýstižnejšie opisuje vplyv pandémie COVID-19 na vykonávanie Vašej hlavnej ekonomickej aktivity? (vyberte jednu prevládajúcu možnosť)
- a) Počas pandémie COVID-19 pracujem (zamestnanie/podnikanie)/ študujem na svojom pracovisku/v priestoroch vzdelávacej inštitúcie, tak ako
 - b) pred pandemiou (pandémia nemá vplyv na moju hlavnú ekonomickú aktivitu)
 - c) Počas pandémie COVID-19 pracujem (zamestnanie/podnikanie)/ študujem prevažne z domu
 - d) Počas pandémie COVID-19 pracujem (zamestnanie/podnikanie)/ študujem čiastočne na svojom pracovisku/v priestoroch vzdelávacej
 - e) inštitúcie a čiastočne z domu
 - f) Z dôvodu pandémie COVID-19 som bol/a nútený/á ostať na PN
 - g) Z dôvodu pandémie COVID-19 som bol/a nútený/á ostať na OČR (ošetrovanie blízkeho člena rodiny)
 - h) Z dôvodu pandémie COVID-19 som stratil/a prácu, bol/a som z prepustený/á
 - i) Pred pandemiou ani počas pandémie nepracujem (nie som zamestnaný/á, nepodnikám), ani neštudujem
 - j) Iná...

10. Uvedte prosím typ domácnosti, v ktorej žijete (vyberte jednu možnosť):

(Nápoveda k otázke: Pod domácnosťou rozumieme všetky osoby spoločne bývajúce v byte/dome, ktoré spoločne hradia náklady na bývanie, vybavenie, stravu, podieľajú sa spoločne na starostlivosti o domácnosť a blízkych a. i. (hlavné kritériá: spoločné bývanie a spoločné hospodárenie)

- a) jednočlenná domácnosť (žijem sám/sama)
- b) partnerská domácnosť bez detí
- c) osamelý rodič žijúci s dieťaťom/deťmi vo veku do 26 rokov
- d) partnerská domácnosť s dieťaťom/deťmi do 26 rokov
- e) iný typ domácnosti...

11. Koľko detí vo veku do 26 rokov žije s Vami v spoločnej domácnosti?

- a) Žiadne
- a) 1
- b) 2
- c) 3
- d) 4
- e) 5
- f) 6 a viac

12. Koľko z detí žijúcich vo Vašej domácnosti ešte nenastúpilo na základnú školu (uvedte stav ku dňu vyplňania dotazníka)
- a) žiadne
 - b) 1
 - c) 2
 - d) 3
 - e) 4
 - f) 5
 - g) 6 a viac

Ľudia v domácnostiach bežne vykonávajú množstvo práce, za ktorú nedostanú peňažnú odmenu, ale ktorá je nevyhnutná na zabezpečenie fungovania domácnosti a spoločného blaha pre členov a členky domácnosti. Tento typ práce dostal označenie neplatená práca. Nasledujúca sekcia dotazníka (otázky 13 až 36), je zameraná na zistenie toho, aké činnosti – druhy neplatennej práce vykonávate Vy a v akom časovom rozsahu.

13. Ktoré z nasledujúcich druhov neplatennej práce vykonávate vo Vašej domácnosti Vy osobne (vrátane Vašej chaty, garáže, záhrady a pod.)? Označte všetky činnosti, ktoré vykonávate.
- a) príprava jedál (varenie, pečenie, umývanie riadu, prestieranie, ďalšia príprava jedál, konzervovanie, uskladňovanie zásob jedla a pod.)
 - b) domáce práce - upratovanie (upratovanie, vysávanie, umývanie/voskovanie podláh, umývanie okien, upratanie postelí, utieranie prachu, rôzne úpravy domácnosti, upratovanie garáže, chaty, záhradnej chatky a pod.)
 - c) výroba a údržba textílií (pranie, žehlenie, sušenie, starostlivosť o odev a topánky, ručné práce, šitie a pod.)
 - d) záhradkárstvo (pestovanie okrasných, aj úžitkových rastlín v interiéri a exteriéri, starostlivosť o ne, strihanie trávy a pod.)
 - e) starostlivosť o zvieratá (o domácich miláčikoch, aj o hospodárske zvieratá, napr. kŕmenie, venčenie psov, starostlivosť o akvárium a pod.)
 - f) oprava zariadenia v domácnosti, nábytku, výmena žiaroviek a pod.; oprava a údržba automobilu, bicyklov, spotrebičov atď.; výstavba alebo rekonštrukcia domu, bytu a pod.
 - g) nakupovanie a služby (rutinné nákupy tovarov pre domácnosť (aj online), ostatné nákupy, komerčné a administratívne služby ako zanesenie
 - h) opravy do obuvi, vybavovanie na úradoch, pošte a pod. Nepatrí sem vybavovanie administratívnych záležitostí týkajúcich sa domácnosti, to patrí do manažmentu domácnosti)

37. Koľko času v priemere týždenne ste vykonávali jednotlivé druhy neplatennej práce v domácnosti (vrátane Vašej chaty, garáže, záhrady a pod.) počas pandémie COVID 19 v porovnaní s obdobím pred ňou?

	o 2 a viac hodín navyiac	do 2 hodín navyiac	rovnaoko	do 2 hodín menej	o 2 a viac hodín menej	netýka sa ma/ neviem posúdiť
priprava jedál						
domáce práce - upratovanie						
výroba a údržba textílií						
záhradkárstvo						
starostlivosť o zvieratá						
oprava zariadenia, nábytku a pod., oprava a údržba auta, výstavba a rekonštrukcie						
nakupovanie a služby						
starostlivosť o deti						
starostlivosť o dospelých						
manažment domácnosti						

38. Koľko času v priemere týždenne ste venovali jednotlivým neplateným prácam v inej domácnosti (u príbuzných) počas pandémie COVID 19 v porovnaní s obdobím pred ňou?

	o 2 a viac hodín navyše	do 2 hodín navyše	rovnať	do 2 hodín menej	o 2 a viac hodín menej	netýka sa ma/ neviem posúdiť
príprava jedál						
domáce práce - upratovanie						
výroba a údržba textílií						
záhradkárstvo						
starostlivosť o zvieratá						
oprava zariadenia, nábytku a pod., oprava a údržba auta, výstavba a rekonštrukcie						
nakupovanie a služby						
starostlivosť o deti						
starostlivosť o dospelých						
manažment domácnosti						

- i) starostlivosť o deti (fyzická starostlivosť o dieťa, dozor (dohľad), čítanie alebo hranie, učenie a výchova dieťaťa, sprevádzanie dieťaťa do škôlky/školy a pod.)
 - j) starostlivosť o dospelých (fyzická starostlivosť o odkázaných dospelých (chorých či zdravotne znevýhodnených), pomoc nezávislému dospelému a pod. Poznámka: za predpokladu, že nepoberáte opatrovateľský príspevok)
 - k) manažment domácnosti (činnosti spojené s organizovaním fungovania domácnosti, ako napr. používanie internet bankingu, platenie účtov z domu, zarezervovanie ubytovania na dovolenku a pod.)
14. Ktoré z nasledujúcich druhov neplatennej práce vykonávate Vy osobne v iných domácnostiach? (vykonávanie práce pre príbuzných, s ktorými nežijete v spoločnej domácnosti; vyberte len činnosti, ktoré vykonávate bezplatne, v rámci pomoci príbuzným). príprava jedál (varenie, pečenie, umývanie riadu, prestieranie, ďalšia príprava jedál, konzervovanie, uskladňovanie zásob jedla a pod.)
- a) domáce práce - upratovanie (upratovanie, vysávanie, umývanie/voskovanie podláh, umývanie okien, upratanie postelí, utieranie prachu, rôzne úpravy domácnosti, upratovanie garáže, chaty, záhradnej chatky a pod.)
 - b) výroba a údržba textílií (pranie, žehlenie, sušenie, starostlivosť o odev a topánky, ručné práce, šitie a pod.)
 - c) záhradkárstvo (pestovanie okrasných, aj úžitkových rastlín v interiéri aj exteriéri, starostlivosť o ne, strihanie trávy a pod.)
 - d) starostlivosť o zvieratá (o domácich miláčikov, aj o hospodárske zvieratá, napr. kŕmenie, venčenie psov, starostlivosť o akvárium a pod.)
 - e) oprava zariadenia v domácnosti, nábytku, výmena žiaroviek a pod.; oprava a údržba automobilu, bicyklov, spotrebičov atď.; výstavba alebo rekonštrukcia domu, bytu a pod.
 - f) nakupovanie a služby (rutinné nákupy tovarov pre domácnosť (aj online), ostatné nákupy, komerčné a administratívne služby ako zanesenie
 - g) opravy do obuvi, vybavovanie na úradoch, pošte a pod. Nepatrí sem vybavovanie administratívnych záležitostí týkajúcich sa domácnosti, to patrí do manažmentu domácnosti)
 - h) starostlivosť o deti (fyzická starostlivosť o dieťa, dozor (dohľad), čítanie alebo hranie, učenie a výchova dieťaťa, sprevádzanie dieťaťa do škôlky/školy a pod.)
 - i) starostlivosť o dospelých (fyzická starostlivosť o odkázaných dospelých (chorých či zdravotne znevýhodnených), pomoc nezávislému dospelému a pod. Poznámka: za predpokladu, že nepoberáte opatrovateľský príspevok)
 - j) manažment domácnosti (činnosti spojené s organizovaním fungovania domácnosti, ako napr. používanie internet bankingu, platenie účtov z domu, zarezervovanie ubytovania na dovolenku a pod.)
 - k) v inej domácnosti nevykonávam žiadnu z týchto činností

V nasledujúcich otázkach uveďte, koľko hodín čistého času v priemere do týždňa vykonávate jednotlivé druhy neplatennej práce vo svojej domácnosti (vrátane

Vašej chaty, garáže, záhrady a pod.) Uvedte konkrétne číslo. Ak danú prácu nevykonávate, uvedte 0. (desatinné miesta oddelíte desatinnou bodkou, napr. 2.5)

15. Príprava jedál (varenie, pečenie, umývanie riadu, prestieranie, ďalšia príprava jedál, konzervovanie, uskladňovanie zásob jedla a pod.)
16. Domáce práce - upratovanie (upratovanie, vysávanie, umývanie/voskovanie podláh, umývanie okien, upratanie postelí, utieranie prachu, rôzne úpravy domácnosti, upratovanie garáže, chaty, záhradnej chatky a pod.)
17. Výroba a údržba textilíí (pranie, žehlenie, sušenie, starostlivosť o odev a topánky, ručné práce, šitie a pod.)
18. Záhradkárstvo (pestovanie okrasných, aj úžitkových rastlín v interiéri aj exteriéri, starostlivosť o ne, kosenie trávy a pod.)
19. Starostlivosť o zvieratá (o domácich miláčikov, aj o hospodárske zvieratá, napr. kŕmenie, venčenie psov, starostlivosť o akvárium a pod.)
20. Oprava zariadenia v domácnosti, oprava nábytku, výmena žiaroviek a pod.; oprava a údržba automobilu, bicyklov, spotrebičov atď.; výstavba alebo rekonštrukcia domu, bytu a pod.
21. Nakupovanie a služby (rutinné nákupy tovarov pre domácnosť (aj online), ostatné nákupy, komerčné a administratívne služby ako donáška obuvi do opravy, vybavovanie na úradoch, pošte a pod. Nepatrí sem vybavovanie administratívnych záležitostí týkajúcich sa domácnosti, to patrí do manažmentu domácnosti)
22. Starostlivosť o deti (fyzická starostlivosť o dieťa, dozor (dohľad), čítanie alebo hranie, učenie a výchova dieťaťa, sprevádzanie dieťaťa do škôlky/školy a pod.)
23. Starostlivosť o dospelých (fyzická starostlivosť o odkázaných dospelých (chorých či zdravotne znevýhodnených), pomoc nezávislému dospelému a pod., za predpokladu, že za túto činnosť nepoberáte opatrovateľský príspevok)
24. Manažment domácnosti (činnosti spojené s organizovaním fungovania domácnosti, ako napr. používanie internet bankingu, platenie účtov za domácnosť, objednanie k lekárovi, zarezervovanie ubytovania na dovolenku a pod.)

(Nápoveda k otázkam 15 až 24: uvedte počet hodín čistého času v priemere do týždňa; ak danú prácu nevykonávate, uvedte 0; desatinné miesta oddelíte desatinnou bodkou a nie čiarkou, napr. 2.5)

25. V priemere koľko hodín za týždeň Váš partner/partnerka strávi domácimi prácami vo vašej spoločnej domácnosti (nezahrňa starostlivosť o deti a odkázané osoby). Ak žijete sám/sama, uvedte 0.....
26. V priemere koľko hodín za týždeň Váš partner/partnerka strávi staraním sa o odkázaných členov a členky, ktorí žijú vo vašej spoločnej domácnosti (deti, seniori, chorí a zdravotne znevýhodnení členovia a členky rodiny). Ak žijete sám/sama, uvedte 0.

(Nápoveda k otázkam 25 a 26: uvedte počet hodín čistého času v priemere do týždňa; desatinné miesta oddelíte desatinnou bodkou a nie čiarkou, napr. 2.5)

V nasledujúcich otázkach uveďte, koľko hodín čistého času v priemere do týždňa vykonávate jednotlivé druhy neplatenej práce v iných domácnostiach (pre príbuzných, ktorí s Vami nežijú v spoločnej domácnosti). Uveďte konkrétne číslo. (desatinné miesta oddel'te desatinnou bodkou, napr. 2.5)

27. Príprava jedál (varenie, pečenie, umývanie riadu, prestieranie, ďalšia príprava jedál, konzervovanie, uskladňovanie zásob jedla a pod.)
28. Domáce práce - upratovanie (upratovanie, vysávanie, umývanie/voskovanie podláh, umývanie okien, upratanie postelí, utieranie prachu, rôzne úpravy domácnosti, upratovanie garáže, chaty, záhradnej chatky a pod.)
29. Výroba a údržba textílií (pranie, žehlenie, sušenie, starostlivosť o odev a topánky, ručné práce, šitie a pod.)
30. Záhradkárstvo (pestovanie okrasných, aj úžitkových rastlín v interiéri aj exteriéri, starostlivosť o ne, kosenie trávy a pod.)
31. Starostlivosť o zvieratá (o domácich miláčikov, aj o hospodárske zvieratá, napr. kŕmenie, venčenie psov, starostlivosť o akvárium a pod.)
32. Oprava zariadenia v domácnosti, oprava nábytku, výmena žiaroviek a pod.; oprava a údržba automobilu, bicyklov, spotrebičov atď.; výstavba alebo rekonštrukcia domu, bytu a pod.
33. Nakupovanie a služby (rutinné nákupy tovarov pre domácnosť (aj online), ostatné nákupy, komerčné a administratívne služby ako donáška obuvi do opravy, vybavovanie na úradoch, pošte a pod. Nepatrí sem vybavovanie administratívnych záležitostí týkajúcich sa domácnosti, to patrí do manažmentu domácnosti)
34. Starostlivosť o deti (fyzická starostlivosť o dieťa, dozor (dohľad), čítanie alebo hranie, učenie a výchova dieťaťa, sprevádzanie dieťaťa do škôlky/školy a pod.)
35. Starostlivosť o dospelých (fyzická starostlivosť o odkázaných dospelých (chorých či zdravotne znevýhodnených), pomoc nezávislému dospelému a pod., za predpokladu, že za túto činnosť nepoberáte opatrovateľský príspevok)
36. Manažment domácnosti (činnosti spojené s organizovaním fungovania domácnosti, ako napr. používanie internet bankingu, platenie účtov za domácnosť, objednanie k lekárovi, zarezervovanie ubytovania na dovolenku a pod.) (Nápoveda k otázke: uveďte počet hodín čistého času v priemere do týždňa; ak danú prácu nevykonávate, uveďte 0; desatinné miesta oddel'te desatinnou bodkou a nie čiarkou, napr. 2.5)

Pandémia COVID-19 ovplyvnila mnoho oblastí života a často aj organizáciu chodu domácnosti. Cieľom nasledujúcich otázok (37 – 44) je zistiť, ako pandémia Covid-19 ovplyvnila neplatenú prácu, ktorú vykonávate. Zamyslite sa nad tým, koľko času ste venovali jednotlivým činnostiam neplatenj práce v domácnosti pred pandémiou COVID -19 (napr. vo februári 2020), a porovnajzte tento rozsah s množstvom času, ktorý ste trávili jednotlivými činnosťami počas pandémie COVID -19 (napr. na začiatku roka 2021).

39. Uvedzte, či s danými výroky súhlasíte alebo nie:

(Nápoveda k otázke: Vyberte jednu odpoveď v každom riadku (pod neformálnou pomocou rozumieme pomoc osobám žijúcim v inej domácnosti, za ktorú človek nedostane žiadnu finančnú odmenu)

	Áno	Nie	Neviem posúdiť
Počas pandémie COVID-19 poskytujem viac neformálnej pomoci príbuzným, ktorí žijú v inej domácnosti, v porovnaní s obdobím pred pandémiou.			
Počas pandémie COVID-19 poskytujem viac neformálnej pomoci iným domácnostiam (ktorých členovia nie sú moji pokrvní príbuzní napr. kamaráti, susedia), v porovnaní s obdobím pred pandémiou.			
Počas pandémie COVID-19 prijíma domácnosť, v ktorej žijem, viac neformálnej pomoci od príbuzných, ktorí nie sú členovia mojej (našej) domácnosti.			
Počas pandémie COVID-19 prijíma domácnosť, v ktorej žijem, viac neformálnej pomoci od iných domácností, ktorých členovia nie sú moji pokrvní príbuzní napr. kamaráti, susedia.			

40. Ktoré z uvedených druhov prác ste počas pandémie aspoň čiastočne nahradili platenými službami (ako napr. donáška potravín, donáška vareného jedla, opatrovateľská služba, a pod.) (môžete uviesť viacero možností)

- a) príprava jedál
- b) domáce práce
- c) výroba a údržba textílií
- d) záhradkárstvo
- e) starostlivosť o zvieratá
- f) oprava zariadenia v domácnosti, oprava nábytku, výmena žiaroviek a pod.; oprava a údržba automobilu, bicyklov, spotrebičov atď.; výstavba
- g) alebo rekonštrukcia domu, bytu a pod.
- h) nakupovanie a služby

- i) starostlivosť o deti
 - j) starostlivosť o dospelých
 - k) manažment domácnosti
 - l) žiadnu
41. Ktoré zo spotrebičov/zariadení ste používali vo Vašej domácnosti pred vypuknutím pandémie COVID19? Označte všetky používané spotrebiče/zariadenia (v tejto otázke je podstatné používanie, nie vlastníctvo spotrebičov)
- a) práčka
 - b) sušička bielizne
 - c) umývačka riadu
 - d) šporák, rúra (plynová, elektrická, ...)
 - e) vysávač (vrátane robotického)
 - f) počítač, notebook, resp. príslušenstvo k počítaču
 - g) prístup na internet
 - h) televízor
 - i) žiadny/žiadne
 - j) Iná...
42. Uvedte, ktoré spotrebiče/zariadenia ste museli kvôli pandémie COVID-19 do vašej domácnosti dokúpiť (môžete uviesť viacero odpovedí)
- a) práčka
 - b) sušička bielizne
 - c) umývačka riadu
 - d) šporák, rúra
 - e) vysávač
 - f) počítač, notebook, resp. príslušenstvo k počítaču
 - g) prístup na internet (resp. dokúpiť dáta k prístupu na internet)
 - h) televízor
 - i) Iná...
 - j) Žiadne

43. Uveďte, v akom rozsahu počas pandémie COVID - 19 v porovnaní s obdobím pred pandemiou COVID-19 používate nasledujúce spotrebiče.

	Používam viacej	Používam v rovnakej miere	Používam menej	Nepoužívam
práčka				
sušička bielizne				
umývačka riadu				
sporák, rúra				
vysávač				
počítač				
internet				

44. Odhadnite, či Vaša domácnosť nakupuje v priemere za týždeň počas pandémie COVID-19 v porovnaní s obdobím pred pandemiou viac alebo menej vybraných skupín potravín

	Viac	Rovnako	Menej	Danú potravinu/dané potraviny nekupujeme
múka a obilniny				
mäso a ryby				
mlieko a vajcia				
olej, maslo, tuky, orechy				
ovocie a zelenina				
káva, čaj, kakao				
sladké a slané pochutiny				
alkohol				
tabakové výrobky				

Z výsledkov výskumu po celom svete (vrátane Slovenska) vyplýva, že vykonávanie neplatennej práce je rozdielne medzi ženami a mužmi. Cieľom nasledujúcich otázok (otázky 45 až 53) je zistiť, ako je to s rozdeleným neplatených prác vo Vašej domácnosti a kto by podľa Vás mal vykonávať jednotlivé činnosti v domácnosti.

45. Kto z partnerov/partneriek vykonáva vo Vašej domácnosti nižšie uvedené neplatené práce?

(Nápoveda k otázke: Vyberte jednu odpoveď v každom riadku. Popis: v prípade, ak práce vykonávate Vy, zaškrtnite možnosť podľa Vášho pohlavia, napr. ak ste žena a Vy vždy pripravujete jedlo, označíte možnosť: vždy výlučne iba manželka/partnerka. Takto postupujte aj v prípade, že žijete sám/sama)

	Vždy manželka/partnerka	Obyčajne manželka/partnerka	Obidvaja partneri rovnako, alebo spoločne	Obyčajne manžel/partner	Vždy manžel/partner	Robí to tretia osoba	neviem/nechcem odpo-vedat'/netýka sa ma
príprava jedál (varenie, pečenie, umývanie riadu, prestieranie, ďalšia príprava jedál, konzervovanie, uskladňovanie zásob jedla a pod.)							
domáce práce - upratovanie (upratovanie, vysávanie, umývanie/voskovanie podláh, umývanie okien, upratovanie posteli, utieranie prachu, rôzne úpravy domácnosti, upratovanie garáže, chaty, záhradnej chatky a pod.)							
výroba a údržba textílií (pranie, žehlenie, sušenie, starostlivosť o odev a topánky, ručné práce, šitie a pod.)							
záhradkárstvo (pestovanie okrasných, aj úžitkových rastlín v interiéri aj exteriéri, starostlivosť o ne, strihanie trávy a.i.)							
starostlivosť o zvieratá (o domácich miláčikov, aj o hospodárske zvieratá napr. krávanie, venčenie psov, starostlivosť o akvárium a.i.)							
oprava zariadenia v domácnosti, nábytku, a pod.; oprava a údržba automobilu, bicyklov, spotrebičov atď.; výstavba alebo rekonštrukcia domu, bytu a pod.							
nakupovanie a služby (rutinné nákupy tovarov pre domácnosť (aj online), ostatné nákupy, komerčné a administratívne služby ako zanesenie opravy do obuvi, vybavovanie na úradoch, pošte a pod. Pozn. sem nepatrí vybavovanie administratívnych záležitostí z domu, to patrí do manažmentu domácnosti)							
manažment domácnosti (činnosti spojené s organizovaním fungovania domácnosti, ako napr. používanie internet bankingu a pod.)							
starostlivosť o deti (fyzická starostlivosť o dieťa, dozor (dohľad), čítanie alebo hranie, učenie a výchova dieťaťa, správanie dieťaťa do školy/školy a pod.)							
starostlivosť o dospelých (fyzická starostlivosť o odkázaných dospelých (chorých či zdravotne znevýhodnených), pomoc nezávislému dospelému a pod. Poznámka: za predpokladu, že nepoberáte opatrovateľský príspevok)							

46. Ktoré z nasledovných tvrdení vo vzťahu k vykonávaniu jednotlivých druhov neplatenj práce v domácnosti najlepšie vystihuje súčasnosť na Slovensku?

	Ženy trávia viac času týmito aktivitami	Muži a ženy trávia rovnaký čas týmito aktivitami	Muži trávia viac času týmito aktivitami	Neviem/nechcem odpovedať/netýka sa ma
Príprava jedla				
Upratovanie - domáce práce				
Výroba a údržba textílií				
Záhradkárstvo				
Starostlivosť o zvieratá				
Oprava zariadenia v domácnosti, nábytku, automobilu, výstavba a rekonštrukcie bytu/domu				
Nákupy a služby (rutinné nákupy pre domácnosť (aj online), ostatné nákupy, komerčné a administratívne služby, vybavovanie na úradoch, pošte)				
Manažment domácnosti (napr. vedenie domácnosti, platenie účtov, atď.)				
Starostlivosť o deti (fyzická starostlivosť a dohľad nad deťmi, vzdelávanie/výchova detí, čítanie, hranie a rozprávanie sa s deťmi, sprevádzanie detí napr. škôlka				
Starostlivosť o dospelých, chorých a zdravotne znevýhodnených				

47. Podľa Vášho názoru, kto by mal byť zodpovedný za nasledovné práce v domácnosti?

	Hlavne ženy a dievčatá	Viac ženy a dievčatá	Ženy aj muži rovnomerne	Viac muži a chlapci	Hlavne muži a chlapci	Neviem/nechcem odpovedať
Príprava jedla						
Upratovanie - domáce práce						
Výroba a údržba textílií						
Záhradkárstvo						
Starostlivosť o zvieratá						
Oprava zariadenia v domácnosti, nábytku, automobilu, výstavba a rekonštrukcie bytu/domu						
Nákupy a služby (rutinné nákupy pre domácnosť (aj online), ostatné nákupy, komerčné a administratívne služby, vybavovanie na úradoch, pošte)						
Manažment domácnosti (napr. vedenie domácnosti, platenie účtov, atď.)						
Starostlivosť o deti (fyzická starostlivosť a dohľad nad deťmi, vzdelávanie/výchova detí, čítanie, hranie a rozprávanie sa s deťmi, sprevádzanie detí napr. škôlka)						
Starostlivosť o dospelých, chorých a zdravotne znevýhodnených						

48. Ktoré z nasledovných výrokov sa najlepšie hodí na deľbu neplatených domácich prác a starostlivosti v domácnosti medzi Vami a Vaším partnerom/partnerkou?

- Robím viac, ako je spravodlivý podiel domácich prác a/alebo starostlivosti o deti a iných dospelých
- Robím trochu viac, ako je spravodlivý podiel domácich prác alebo starostlivosti o deti a iných dospelých
- Robím približne rovnako, ako je spravodlivý podiel domácich prác alebo starostlivosti o deti a iných dospelých
- Robím trochu menej, ako je spravodlivý podiel domácich prác alebo starostlivosti o deti a iných dospelých
- Robím oveľa menej, ako je spravodlivý podiel domácich prác alebo starostlivosti o deti a iných dospelých
- Netýka sa ma to, žijem sám/sama
- Neviem/nechcem odpovedať

49. Ako ovplyvnila vykonávanie neplatených prác pandémie COVID – 19 z hľadiska ich rozdelenia medzi Vami a Vašou partnerkou/partnerom vo Vašej domácnosti:
- a) Vykonávam neplatené domáce práce a starostlivosť o deti a iných ešte vo väčšej miere ako môj partner/partnerka.
 - b) Začali sme si deliť práce rovnomernejšie ako pred pandemiou.
 - c) Môj partner/partnerka vykonáva neplatené domáce práce a starostlivosť o deti a iných v ešte väčšej miere ako pred pandemiou.
 - d) Práce si delíme rovnako ako pred pandemiou.
 - e) netýka sa ma to, žijem sám/sama
 - f) neviem/nechcem odpovedať
50. Ak sa pozriete na svoj život vo všeobecnosti, ako spokojná/ný, alebo nespokojná/ný ste celkovo
- a) úplne spokojná/ý
 - b) celkom spokojná/ý
 - c) ani spokojná/ani nespokojný
 - d) celkom nespokojná/ý
 - e) úplne nespokojná/ý
 - f) neviem/nechcem odpovedať
51. Ak zvažíte všetky okolnosti, ako spokojná/ný ste s rodinným životom?
- a) úplne spokojná/ý
 - b) celkom spokojná/ý
 - c) ani spokojná/ý ani nespokojná/ý
 - d) skôr nespokojná/ý
 - e) úplne nespokojná/ý
 - f) neviem/nechcem odpovedať

52. Vo všeobecnosti by ste povedali, že vaše zdravie je:

- a) veľmi dobré
- b) dobré
- c) priemerné
- d) zlé
- e) veľmi zlé
- f) neviem/nechcem odpovedať

53. Do akej miery súhlasíte, alebo nesúhlasíte s nasledovnými tvrdeniami?

	Úplne súhlasím	Skôr súhlasím	Ani súhlasím/nesúhlasím	Skôr nesúhlasím	Úplne nesúhlasím	neviem/ nechcem odpovedať
Myslím si, že výmena plienok, kúpanie, kŕmenie detí sú činnosti, ktoré má robiť matka.						
Najdôležitejšou rolou ženy je starať sa o rodinu a domácnosť.						
Matky a otcovia by mali rovnako zdieľať zodpovednosti za starostlivosť o deti a domácnosť.						
Muži by mali zdieľať väčší podiel domácich prác v porovnaní s tým, ako to robia teraz.						
Muži by mali zdieľať väčší podiel starostlivosti o deti v porovnaní s tým, ako to robia teraz.						
Ženy sú viac vhodné na to, aby sa starali o deti, ako muži.						
Vo všeobecnosti otcovia sú dobre vybavení na to, aby sa vedeli postarať o deti, tak ako matky.						

Ďakujeme veľmi pekne za vyplnenie dotazníka. Výsledky budú zverejnené na webových stránkach www.ivpr.gov.sk a www.totojerovnost.eu.

V prípade, ak chcete dať na dotazník spätnú väzbu, môžete napísať na email: napistenam@ivpr.gov.sk

Ďakujeme, výskumný tím IVPR

Príloha 2 Spearmanove korelačné koeficienty – neplatená práca vo vlastnej domácnosti

		Príprava jedál	Domáce práce - upratovanie	Výroba a údržba textilij	Záhradkárstvo	Starostlivosť o zvieratá	Oprava zariadenia domácnosti	Nakupovanie a služby	Starostlivosť o deti	Starostlivosť o dospelých	Manažment domácnosti	Neplatená práca spolu
Pohlavie	Correlation Coefficient	,311**	,223**	,352**	-0,071	-0,067	-,362**	0,008	0,015	0,023	-0,094	0,096
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,209	0,236	0,000	0,891	0,792	0,691	0,099	0,092
	N	311	311	311	311	311	311	311	311	311	311	311
Veľkosť obce/mesta	Correlation Coefficient	,165**	-0,083	,125*	-,166**	-,186**	-0,014	,159**	-0,025	-0,035	,138*	0,043
	Sig. (2-tailed)	0,003	0,142	0,026	0,003	0,001	0,809	0,005	0,655	0,530	0,014	0,450
	N	316	316	316	316	316	316	316	316	316	316	316
Status rodiča	Correlation Coefficient	,230**	,202**	,269**	-0,070	-,154*	-,133*	0,010	,609**	-0,108	,138*	,531**
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,002	0,000	0,295	0,021	0,046	0,885	0,000	0,105	0,038	0,000
	N	226	226	226	226	226	226	226	226	226	226	226
Počet detí vo veku do 26 rokov v spoločnej domácnosti?	Correlation Coefficient	0,131	,180*	0,125	0,067	,167	0,021	0,030	,243**	-,263**	0,079	0,133
	Sig. (2-tailed)	0,064	0,011	0,079	0,344	0,018	0,771	0,675	0,001	0,000	0,267	0,061
	N	199	199	199	199	199	199	199	199	199	199	199
Počet detí v spoločnej domácnosti ktoré ešte nenastúpili na základnú školu	Correlation Coefficient	,206**	0,022	,265**	-0,068	-,234**	0,098	,161*	,682**	-0,145	,395**	,535**
	Sig. (2-tailed)	0,007	0,773	0,000	0,375	0,002	0,201	0,035	0,000	0,058	0,000	0,000
	N	172	172	172	172	172	172	172	172	172	172	172
Typ domácnosti	Correlation Coefficient	0,007	0,097	0,030	0,048	-0,007	-0,017	-0,051	,645**	0,006	-0,081	,311**
	Sig. (2-tailed)	0,904	0,097	0,605	0,416	0,898	0,772	0,382	0,000	0,922	0,167	0,000
	N	295	295	295	295	295	295	295	295	295	295	295

Príloha 3 Neplatená práca respondentov vo vlastnej domácnosti v členení podľa krajov

KRAJ	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
BA	N	125	125	125	125	125	125	125	125	125	125
	Mean	8,068	4,724	2,398	1,3488	0,3700	3,100	16,708	0,4520	1,6321	40,9461
	Std. Dev.	5,0054	3,0357	1,8082	1,96894	0,65470	1,9879	26,7681	1,45140	1,66985	31,70104
TT	N	24	24	24	24	24	24	24	24	24	24
	Mean	6,708	5,250	2,417	2,5208	0,6875	3,104	8,229	1,8125	1,7333	35,3792
	Std. Dev.	6,0071	4,8701	1,8572	2,84559	1,07149	2,9963	19,8866	5,00611	2,07630	31,76104
TN	N	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
	Mean	5,650	4,500	2,200	1,1250	0,5513	2,725	10,700	0,0000	1,1200	36,5713
	Std. Dev.	3,5433	2,9245	1,6092	1,66129	1,04939	1,5172	24,2120	0,00000	0,93392	32,18492
NR	N	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9
	Mean	6,611	4,944	1,889	2,0000	0,2778	2,667	13,556	0,5000	0,4556	37,0111
	Std. Dev.	3,1203	1,8447	1,1667	2,29129	0,44096	1,8708	23,9954	1,00000	0,67474	27,82290
ZA	N	29	29	29	29	29	29	29	29	29	29
	Mean	6,483	6,793	3,207	2,9138	1,1207	2,397	15,276	0,2069	0,9569	41,6121
	Std. Dev.	4,2373	5,6466	3,8441	3,87314	2,82418	1,8145	27,1634	0,67503	1,19909	33,31208
BB	N	47	47	47	47	47	47	47	47	47	47
	Mean	5,857	3,823	1,457	1,4383	0,6702	2,462	5,468	0,9819	1,2000	25,2649
	Std. Dev.	4,5886	2,9364	1,7275	1,91692	1,61271	1,7091	12,0724	4,48502	1,64118	21,29792
PO	N	38	38	38	38	38	38	38	38	38	38
	Mean	6,697	4,982	2,132	2,2171	1,2026	3,118	12,579	1,5921	1,5868	38,6618
	Std. Dev.	4,3675	2,8832	1,8479	2,55360	2,02571	2,8199	20,7841	4,90567	2,1113	26,36337
KE	N	24	24	24	24	24	24	24	24	24	24
	Mean	7,083	5,000	2,588	3,7833	1,4375	3,521	2,875	1,6042	1,5000	32,5375
	Std. Dev.	4,2187	4,1546	2,3575	5,68412	3,21448	2,6063	5,4159	3,58432	1,63521	23,55399

Kde A = priemerný týždenný čas venovaný príprave jedál vo vlastnej domácnosti, B = priemerný týždenný čas venovaný domácim prácam – upratovaniu vo vlastnej domácnosti, C = priemerný týždenný čas venovaný výrobe a údržbe textílií vo vlastnej domácnosti, D = priemerný týždenný čas venovaný záhradkárstvu vo vlastnej domácnosti, E = priemerný týždenný čas venovaný starostlivosťou o zvieratá vo vlastnej domácnosti, F = priemerný týždenný čas venovaný oprave zariadenia vo vlastnej domácnosti, G = priemerný týždenný čas venovaný nakupovaniu a službám vo vlastnej domácnosti, H = priemerný týždenný čas venovaný starostlivosťou o deti vo vlastnej domácnosti, I = priemerný týždenný čas venovaný starostlivosťou o dospělých vo vlastnej domácnosti, J = priemerný týždenný čas venovaný manažmentu vlastnej domácnosti

Príloha 4 Spearmanove korelačné koeficienty – neplatená práca v iných domácnostiach

		Príprava jedál	Domáce práce - upratovanie	Výroba a údržba textilíí	Záhradkárstvo	Starostlivosť o zvieratá	Oprava zariadenia domácnosti	Nakupovanie a služby	Starostlivosť o deti	Starostlivosť o dospělých	Maňazment domácnosti	Neplatená práca spolu v cudzej domácnosti	Neplatená práca SPOLU (vlastná + iná domácnosť)
Pohlavie	Correlation Coefficient	0,013	-0,015	0,015	-0,105	-0,021	-,321**	-,179**	0,069	0,033	-,185**	-,113*	0,072
	Sig. (2-tailed)	0,821	0,797	0,792	0,064	0,717	0,000	0,002	0,224	0,562	0,001	0,046	0,206
	N	311	311	311	311	311	311	311	311	311	311	311	311
Veľkosť obce/mesta	Correlation Coefficient	-0,070	-,119*	-0,038	-0,065	-0,031	-0,090	-,121*	-0,056	-0,001	-0,018	-,114*	0,041
	Sig. (2-tailed)	0,212	0,034	0,506	0,249	0,585	0,109	0,032	0,323	0,983	0,746	0,042	0,468
	N	316	316	316	316	316	316	316	316	316	316	316	316
Typ domácnosti	Correlation Coefficient	-0,006	-0,017	-0,053	0,085	-0,054	-0,029	0,011	-0,034	0,004	-0,112	-0,049	,308**
	Sig. (2-tailed)	0,915	0,766	0,369	0,144	0,353	0,614	0,845	0,565	0,940	0,055	0,398	0,000
	N	295	295	295	295	295	295	295	295	295	295	295	295

INŠTITÚT PRE VÝSKUM
PRÁCE A RODINY

MINISTERSTVO
PRÁCE, SOCIÁLNYCH
VECÍ A RODINY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

EURÓPSKA ÚNIA

Európsky sociálny fond
Európsky fond regionálneho rozvoja

OPERAČNÝ PROGRAM
ĽUDSKÉ ZDROJE

Inštitút pre výskum práce a rodiny vydal túto publikáciu ako súčasť výstupov národného projektu Prevencia a eliminácia rodovej diskriminácie OP ĽZ NP 2018/4.1.2/O1., ktorý sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu a Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu Ľudské zdroje www.esf.gov.sk